

Yalnız Şövalye

Attilâ İlhan

HAZIRLAYAN:

Zeynep Ankara

Bilgi Yayınevi

Zeynep Ankara / Yalnız Şövalye Attilâ İlhan

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 106

ISBN 975 - 494 - 582 - 9
96 06 Y 0105 0970

Birinci Basım
Nisan 1996

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks 431 77 58
06420 Yenişehir - Ankara

Yalnız Şövalye

ATTİLÂ İLHAN

Hazırlayan Zeynep Ankara

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

attilâ ilhan'ın kitapları

şiir

duvar (8. basım)
sisler bulvarı (8. basım)
yağmur kaçağı (6. basım)
ben sana mecburum (9. basım)
belâ çiçeği (5. basım)
yasak sevişmek (6. basım)
tutuklunun günlüğü (6. basım)
böyle bir sevmek (5. basım)
elde var hüzün (4. basım)
korkunun krallığı (3. basım)
ayrılık sevdâya dâhil (3. basım)

roman

sokaktaki adam (5. basım)
zenciler birbirine benzemez (4. basım)
kurtlar sofrası (4. basım)
aynanın içindekiler:
1 / bıçağın ucu (3. basım)
2 / sırtlan payı (3. basım)
3 / yaraya tuz basmak (3. basım)
4 / dersaadet'te sabah ezanları (3. basım)
5 / o karanlıkla biz
fena halde leman (7. basım)
haco hanım vay (2. basım)

deneme / anı

abbas yolcu*
yanlış kadınlar yanlış erkekler (2. basım)
anılar ve acılar :
1 / hangi sol (4. basım)
2 / hangi batı (3. basım)
3 / hangi seks (2. basım)
4 / hangi sağ (2. basım)
5 / hangi atatürk (3. basım)
6 / hangi edebiyat
7 / hangi laiklik
attilâ ilhan'ın defteri :
1 / gerçekçilik savaşı (2. basım)
2 / 'ikinci yeni' savaşı (2. basım)
3 / faşizmin ayak sesleri*
4 / batı'nın 'deli gömleği' (2. basım)
5 / sağım solum sobe
6 / ulusal kültür savaşı
7 / sosyalizm asıl şimdi (3. basım)
8 / aydınlar savaşı (3. basım)
9 / kadınlar savaşı

çeviri

kanton'da isyan (malraux / 3. basım)
umut (malraux / 3. basım)
basel'in çanları (aragon / 3. basım)

* *işaretli kitaplar tükenmiştir.*

dizgi : font matbaacılık ve tanıtım hizmetleri tel : 230 30 30
baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık tic. ltd. şti.
tel : 231 38 57 – 231 38 58

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

TERCÜME-İ HAL 15

Attilâ İlhan'la 70 Yaş Çerçevesinde Yapılan Röportajlar

Edebiyat, Hayat Bilgisine Dahildir... 29
Zeynep Ankara
(Röportajın ardından bantta kalanlar)

Attilâ İlhan ve Bilim Kurgu... 56
Zeynep Ankara

Her Zaman Onaylayan Değil, Soru Soran Bir "Adam" Oldu... 61
Ülkü Karaosmanoğlu

Düşünür Attilâ İlhan'la "Ufuk Turu"... 73
Nevval Çizgen

Kadınlar Yoksa Ben de Yokum 88
Nuriye Akman

Edebiyat Çevresinin Aksine, Okurlarım Hep Yanımda Oldular... 96
Barbaros Altuğ

Totaliter Laiklikten Demokratik Laikliğe 106
Eyüp Can

Attilâ İlhan'ın Yakınlarıyla Yapılan Röportajlar

Yalnız Kaldık (Çolpan İlhan)..... 121
Zeynep Ankara

Dayım Attilâ İlhan (Kerem Alışık) 131
Zeynep Ankara

Attilâ İlhan Üniversitesi'nde Yetiştim (Biket İlhan)... 135
Zeynep Ankara

Ne İstediğini Bilmeyen ama
Ne İstemediğini Bilen Bir Adam Portresi... 145
(Biket İlhan – Metin Belgin "Sokaktaki Adam" Üzerine)
Zeynep Ankara

70 Yaş Üzerine Basında Çıkan Yazılar

Attilâ İlhan 70 Yaşında 155
Server Tanilli

Nice Yıllara Attilâ... 158
Şükran Kurdakul

Sisler Bulvarı'nda 70 Yıl... 160
Doğan Hızlan

Yaşı 70... Ama İşi Bitmemiş!.. 162
Atilla Dorsay

Nazlı Eray, İlk Editörünü Anlatıyor..... 163
Nazlı Eray

Sokaklarda Mızıka Çalan Bir Şiir 166
Sunay Akın

Attilâ İlhan ve Ulusal Kültür Bileşimi... 171
Muzaffer Taşdemir

Balıksir'deki Gençlik Yazıları veya
Attilâ İlhan'ın Tarih Öncesi..... 175
İbrahim Oluklu

Attilâ İlhan'ın İlk Yayıncısı..... 180
Salim Şengil

Attilâ İlhan'ın Otuz Yıldır Yayıncısı... 182
Ahmet Tevfik Küflü

70 Yaş Üzerine Kaleme Alınan Yazılar

Ağabeyim Attilâ İlhan..... 187
Cengiz İlhan

Attilâ İlhan Deyince..... 197
Doğan Hızlan

Attilâ İlhan ve Ben... 200
Atilla Dorsay

Attilâ İlhan 70 Yaşında 203
Metin Erksan

Öyle Değil mi Arkadaş?.. 213
Hüseyin Karakaş

Attilâ İlhan'la Otuz Yıl... 217
Selim İleri

Arkadaşım Attilâ Bey... 226
Ülkü Karaosmanoğlu

Edebi Babam Attilâ İlhan... 233
Pınar Kür

Hayatın Anlamını Çözmüş Bir Bilge İnsan... 237
Nedret Çatay

Yaşayan Geçmiş... 239
Ali Akay

Soylu ve Özlü Şair... 244
Selda Alkor

Tanıdığım Kadarıyla Attilâ İlhan... 245
Hulki Saner

Araştırma – İnceleme Yazıları

Attilâ İlhan Şiirinin Modernist Boyutu Üzerine... 249
Hasan Bülent Kahraman

Modern Romanımızın Öncülerinden:
"Zenciler Birbirine Benzemez" 262
Prof. Dr. Gürsel Aytaç

"Aynanın İçindekiler"de Kültür Krizi Sorunsalına
Bir Örnek : Manastırlı Salih Paşa ve Ailesi... 269
Gönülden Esemenli Söker

Attilâ İlhan Şiiri'nde Bileşimler... 279
Metin Celâl

Büyük Şehir ve İmkânsız Aşk: Emperyal Oteli... 287
Dr. Yakup Çelik

ÖNSÖZ

A. SON İLHANLI

Attilâ... Soyadı İlhan. Babası'nın babası kadı olduğundan, çocukluğunun İzmir'inde babasını Kadızade Bedri Bey diye tanırlar. O zaman İlhan'lık falan yoktur; çünkü soyadı yoktur. Soyadı kanunu çıktıktan sonra; baba, soyadını Kadıoğlu olarak almayı düşünür. Fakat bir süre sonra, İstanbul'daki amcadan bir mektup gelir. Mektupta ailenin ucunun İlhan soyuna dayandığı gibi bir iddia vardır. Doğrusu ya, baba bu iddiaya inanmaz. Fakat amcayı kırmaz ve soyad İlhan olur.

Attilâ İlhan, yaşı ilerledikten sonra, bu İlhanlılık nerden çıktı diye merak eder; gidip amcaya sorar. Cevabın içinden şu çıkar: Baba, dört amca ve halanın hepsinin babası kadıdır. O kadının babası da müftüdür. O müftünün babası ise, müderris. Yani aile, bir ulema ailesidir... Ailenin müderris olanı, Karslı'dır. Aile, Kafkasya'dan Anadolu'ya gelmiştir. Karslı hocanın mühründe, "İlhan" ismi vardır. Amca, Kars'ta onun bir vakfı olduğunu söyler. Hatta oraya gitmiş ve vakfiyede bu imzayı ve mührü bizzat görmüştür. Buna dayanarak, soyad "İlhan" olmalıdır... Bilinen son İlhanlı Attilâ İlhan, birkaç sene evvel kendisi hakkında doktora yapan Yakup Çelik'e bunları anlatır. Yakup Çelik Kars'a gider ve o mührü gördüğünü söyler...

Ansiklopedilere göre, İlhanlılar, İslam'ı ilk seçenlerdendir. Fakat İlhan ailesi laiktir. Yani baba; babası kadı, dedesi müftü olmasına rağmen, evin içerisinde dini hiçbir zorlama yapmamıştır.

Çocukların hiçbirine dini eğitim verilmemiştir. Yalnızca anne dini bütün bir müslümandır; fakat o da namaz kılmamış, diğer farizeleri yerine getirmeye çalışmıştır. Çok zayıf ve sağlığı yerinde olmadığından, hekimler bir müddet sonra ona oruç tutmayı da uygun görmemişlerdir.

Aile, bütünüyle cumhuriyetcidir. Mesela amca önce sarıklı bir hoca iken cumhuriyetle beraber sarığı atmış, sakalı bıyığı kesmiş, modern bir edebiyat hocası olmuş; sonra da bir okul açmıştır... Amcalardan biri de (Osman İlhan), Kastamonu'da eczacıdır. Onun oğlu Vecdi İlhan ise, Ecevit zamanında CHP'nin bakanı olmuştur. Yani, ulemadan gelmesine rağmen tam anlamıyla laik bir aile.

B. YALNIZ ŞÖVALYE İLE İLK KARŞILAŞMA

Ankara'dan İstanbul'a göç ettiğim günlerdi. İlk iki kitabımı basan Bilgi Yayınevi'nden bir haber geldi. Attilâ İlhan'la birlikte Gülhane Parkı'nda imza verecekmişim. Ben?.. Attilâ İlhan'la?!.. Üstelik TÜYAP zamanı da değil. Birkaç gün öncesinden yemeden içmeden kesildim. İmza gününde, saatinden biraz önce Gülhane Parkı'na gittiğimde, oldukça tenhaydı. Tek tük ziyaretçiler, dondurma yiyerek dolaşıyorlardı. Standta belli etmemeye çalıştığım bir heyecanla beklemeye başladım. Tabii ki Attilâ İlhan tam saatinde orada olacaktı... Yanında genç bir adamla yürüyüp gelirken gördüm ilk. Tuhaf; nedense gizlenmek, o an orada olmaktansa kaybolup gitmek ister gibiydi. Kendisi için hazırlanan yerine oturana kadar, gözlerimi ondan ayıramadım. Tam anlamıyla bir yalnız şövalyeydi...

Attilâ İlhan oturur oturmaz bir durum muhakemesi yaptı ve imza yeri ve zamanının uygunsuzluğundan dem vurarak on, on beş dakika kalıp sonra gideceğini söyledi. Demek günlerdir çektiğim kabir azabının sonunda, henüz başlamış bir yaşantının yarım kalmışlığını yüklenecektim. Ama bu olmadı. Attilâ İlhan, bilgi ve ya-

şanmışlık kapılarını sonuna kadar açtı ve orada saatlerce beyin açlığımı doyurdu. Yine de ayrılırken bir bitirilmemişlik hissetmiştim. Bu, Allahın cezası içedönüklüğüm yüzünden kendimi ona yeterince anlatamayışım; ona kendimi "beğendiremeyişim"di. Çünkü insan safkan bir içedönük olduğunda, dışadönüklüğü oynadığı zamanlarda iyice çuvallıyor... Ama olsun, bir "yeni yazar" olarak, Attilâ İlhan'la imza vermiş olmanın hazzıyla eve dönmüştüm.

Aradan yıllar geçti. Bu yıllar içinde zaman zaman telefon konuşmalarımız oldu. Onu hep ben aradım. Bir kez de Divan Pastanesi'nde buluştuk. Yağmurlu bir gündü. Pastaneden içeri girerken şemsiyemi kapatıp baston gibi iki elimle tarttım ve dosdoğru onun oturduğu yere baktım. Gene o kaçıp kaybolma, o an orada olmama, sanki pişmanlık,–biraz da belli belirsiz bir kaygı mı ne– duygularıyla baktı. Allah kahretsin, gene sfenks gibi oturdum. Gene nutkum tutuldu. Ama o her zaman 'bilen'di. Pencerelerini açtı; yağmuru bulutu unutturdu.

Sanırım daha sonra uzun bir süre onu aramadım. Sabah git akşam gelli bir iş hayatına başladım ve yoğun bir temponun içinde, bir yandan yeni koşullara uyum sağlamaya çalışarak, bir elim de edebiyatın üzerinde olarak kendimi akışa bıraktım. Bir gün çalıştığım gazete Milliyet'in Sanat Dergisi'nden Bülent Berkman beni çağırdı ve Attilâ İlhan'la bir röportaj yapmamı söyledi. Sayfada ve konuda sınırsızdım. Tekrar karşılaşmanın zamanı gelmişti.

Divan Pastanesi'ndeki bu ikinci oturumda, pencereler karşılıklı açılmıştı. Nedense bu tür röportajlar hep av ve avcı konumlarında sürer. Gazeteci de genellikle avcıdır. Avdaki bilinmeyenleri ortaya çıkarmak, onunla kimsenin cesaret edemeyeceği keşif uçuşlarına çıkmak, bir de "kancık" değil babayiğit olmaktır işin gereği... Süreç sırasında, av diye bir şey yoktu. Karşımda taş gibi! bir Attilâ İlhan vardı. Benim oyunumun da farkında olmalı ki zaman zaman "mış gibi" yapıp bu hevesli avcıyı eğliyordu. Hoş bir gelgit, güvenli bir kaygan yüzey, koşulsuz bir hayranlık duyulacak tıkanmaz bir zekâ, son derece dengeli, sağlıklı bir ruh yapısı. İşte, işte gerçek bir prototip marjinal! dedim. Yazıyı ekrana ge-

çirirken ve hatta sonra dergiden okurken, o zihinsel doyumu tekrar tekrar yaşadım.

Bu kitabı doğuran o röportajdan sonra oldukça sık telefonlaştık. Zaman zaman da bir şeyler bahane edip kendisini aradım. Bir an dönüp kendime baktım ki ben artık Attilâ İlhan'la dans edebiliyorum. Her zaman eyleme geçmesem de, yakası açılmadık duygularımı-düşüncelerimi ona söyleyebiliyorum. Kimi zaman söylediklerimi benimsemese de hep yargısız, hoşgörülü. Hissettirmeden değiştirenlerden. Dolayısıyla, böyle bir insanın varlığının başka insanlar için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anlıyorum. Şunu da anlıyorum ki, Attilâ İlhan'lar paylaşılmalı. Ve ne kadar çok insanla paylaşılırsa o kadar doyumlu bir sevgi oluyor bu.

C. KİTABIN YOLCULUĞU

Tam anlamıyla yüz metrelik bir koşuydu bu kitabın yolculuğu. Basında çıkan başka yazı ve röportajları toparlamak, kalemiyle isim yapmış kişilerden yazı istemek, Attilâ İlhan'ın yakınındaki insanlarla röportajlar yapmak ve bunları kısa zaman aralıklarıyla yeniden düzenlemek; bu arada tıkandığım yerlerde Attilâ İlhan'a başvurmak ve hatta onu evinde ziyaret etmek... Attilâ İlhan'ı evindeki yalın haliyle görebilen hatta resimleyebilen insanlardan biri oldum ben de, ne güzel. Üzerinde beyaz şortuyla tığ gibi bir delikanlıydı. Hafif, çok hafif. Tertemiz, dingin bir dünyası var. Ve bu dünyanın içine adım attığınızda, derin bir hayranlıkla büyülenip ona âşık olabilirsiniz. Ben oldum. Olduğumu da söyledim. Yazık ki ciddiye almadı.

Aşk dedim de, bu kitapta zaman zaman adı geçen bir Suna Su var. 1950'li yıllarda Attilâ İlhan'ın hayatına girmiş, çözümsüz bir aşk yaşamışlar. Şair onun için şiirler yazmış. Bunların bir kısmı yayınlanmış. Attilâ-Suna aşkı bir süre ikisinin de hayatında çok etkili olmuş. Ancak, Suna Su'nun ailesinin engellemesiyle bu ilişki koparılmış. Onu uzaklaştırıp başka bir kente bir nevi kaçır-

mışlar... Şöyle bir düşününce, hep yarım kalan aşklar giderek büyüyüp, derinlere kök salıyor. Böyle aşklar dokunulmaz, ulaşılmaz kalıyor...

Suna Su'yu bulmak, onunla konuşmak istedim. Bunun için iki yol vardı; bir Çolpan İlhan –ki telefon numarasını kaybettiği için olmadı– iki yaşadığı yere kendi çabamla ulaşmak. Ancak, Maşukiye'nin muhtarlığı anlam veremediğim biçimde olumsuz davrandı. Telefonunu bile vermek istemedi. "Belki bir insanın yaşamını kararlacaksınız" gerekçesiyle oldukça ketumdu. O günlerdeki zaman darlığı nedeniyle sonuca gidemedim. Dileğim, arayı fazla uzatmadan başka bir arkadaşın Maşukiye'ye gidip, –neden olmasın– kapı kapı sorarak Suna Su'yu bulması ve onunla konuşması.

Yalnız Şövalye'yi oluşturmak, tam bir doğaçlama sahne oyunuydu. Adını bildiğim ama yüz yüze gelmediğim sanatçı, yazarlarla kâh telefonla, kâh yüz yüze iletişime geçtim. Bir politbürocu gibi (Bu sıfatı bana onlardan biri yakıştırdı) şairin çevresindeki insanların arasına sızdım. Onlarla yedim, içtim, konuştum. Kimileri masasında uyuyakalmışken sessizce kapıyı çekip çıktım. Onlardan birine –evet, tuhaf– sessizce âşık oldum. (Bir imkânsız aşk daha! Tam da şu yolculuğa uygun nitelikte.) Bu aşkta insanların birbirlerine nasıl işaretlendiklerini yaşayarak gördüm. Ama bu işaret, tanımlanmadı. İşaretler tanımlandığında denklem olur. Belki tanımlanmamalı, anlaşılmamalı, kimse bilmemeliydi... Telefon, faks, kişisel ziyaretler trafiği sonuna yaklaştığında, böyle bir çalışmadaki ilk deneyimimi sanırım kazasız atlatmıştım. Ama yine de burada size Metin Erksan'ı şikâyet edebilirim: Yazıyı çıkarma süresi içinde, annemden çok onunla telefonda konuştum. Kendisinden mutlaka yazı istediğimi belirttiğim için ve biraz da sanıyorum onun yaratı sürecinin gelgitinden, işi ağırdan alıyordu. Sonunda yazı şu gün elimde olmazsa evinizi basarım deyince, "Aaa, bir deli; ne yapsa yeri" diye düşündüğünden midir nedir, bitirip yolladı.

İşte yolculuğun sonu... Bu kitap, 70 yaşındaki yalnız bir şövalyenin bu tarihine denk gelen küçük bir kesit. Yolculuğun so-

nunda görüyorum ki, çevresindeki insanlar tanımlamıyor Attilâ İlhan'ı. Attilâ İlhan'ı, yazdıklarıyla, yapıtlarıyla kendisi tanımlıyor; tanımlayabiliyor ancak. Burada işte o yalnızlığın ta kendisi iyice beliriyor. Ama kendisine sorarsanız, bundan hiç şikâyetçi değil. Çünkü seçilmiş bir yalnızlık bu. Onun için, şu satırlardaki hüznüm bana aittir. Yine de bir gün Yalnız Şövalye'yle (ilki yok ya;) son bir tango yapmak isterim.

Zeynep ANKARA

TERCÜME-İ HAL

Sabaha kadar uyuyamadım ferahından...

Menemen'de doğdum. 1925 senesi Haziran'ının 15. günü akşamüzeri, anneme göre yatsı ezanı sırasında dünyaya gelmişim. Sabaha kadar uyuyamadım ferahından derdi annem. Çok memnun olmuş; bir erkek çocuğu olduğu için... Menemen'deki hayatımızı tam hatırlamıyorum. Aile şöyle oluşmuş: Babam 11 yaşından itibaren, Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar İstanbul'da. Yani Rüştiye'den sonra buraya gelmiş. Mercan İdadisi'ni okumuş. Mekteb-i Hukuk'a gitmiş; Tefeyyüz İdadisi'nin müdür muavinliğini yapmış bir taraftan da. Sonra da Dahiliye Vekâletinde hulefa olmuş. O sırada, Veliaht Prens Yusuf İzzettin'in çevresine ulaşmış; sarayla ülfeti olmuş. Yani, İstanbul'da kendine göre bir hayatı varmış. Fakat Cumhuriyet ilan edildikten, saray dağıldıktan ve İstanbul'un payitaht özelliklerini kaybetmesinden sonra, Ankara'da Adliye Vekâletine başvurmuş; hukuk diplomasını kullanarak bir görev istemiş. Menemen Müddeiumumi'liğine (savcı) tayin edilmiş. İşte orada bir tesadüf eseri, annemle karşılaşıyor. Tesadüf de şu: Annemin ağabeyi eczacı. İstanbul'da Eczacı Mektebinde okurken, babamla tanışmışlar. Babam Menemen'e gelince dayımı görmüş. İstanbul'dan tanıdığı adam; tabii aralarında bir yakınlık olmuş. O tanışıklığın gerisinde, annemle babam evlenmişler. Onlar 1924'te evlenmiş, ben 25'te doğmuşum. Fakat ben doğduktan bir süre sonra Adliye Vekâleti babamı Çivril (Denizli) Ağır Ceza Mahkemesi reisliğine tayin etmiş. O zaman özellikle Ege'de pek geçerli olan bir şey; kızın ailesi, kızımızı gurbete göndermeyiz diyerek babamın istifa etmesini önermiş. Bir yazıhane açmış babam Menemen'de ve avukatlığa başlamış. Avukatlıkta o kadar başarılı olmuş ki kısa bir süre

sonra aileyi Karşıyaka'ya, İzmir'e nakletmiş. İzmir'de, Çeşme'de, Torbalı'da yazıhaneler açmış; yani büyük bir avukat olmuş. Çocukluğumu hatırladığım andan itibaren biz çok büyük evlerde oturan, saltanatlı bir aileydik. Böyle hatırlıyorum.

Okuldan kaçardım...

Ben galiba Karşıyaka'ya üç yaşımda gelmişim. Demek ki üç sene sonra ilkokula başladım. Karşıyaka Cumhuriyet İlkokulu'na gittim. Çok kötü bir öğrenciydim. Yani kaçardım, sevmiyordum. Fakat derslerim çok iyiydi. Hocalar beni çok beğenirlerdi. Orada beş sene Fatma Hoca'nım okuttu beni. Ve beş senenin sonunda Karşıyaka Cumhuriyet İlkokulu'ndan mezun oldum. Benim mezun olduğum sene, babam avukatlığı bıraktı. Bu defa, Dahiliye Vekâleti'ne başvurup başka bir görev istedi ve onu Konya'nın Ilgın ilçesi kaymakamlığına tayin ettiler.

Babamın avukatlığı neden bıraktığı, aile içersinde uzun bir süre konuşulmuş, tartışılmıştır. Babamın kendi verdiği versiyon, izahat, bizi önceleri ikna ediyordu: "30'lu yıllar içersinde dünya iktisadi buhranı başladı. O buhran Türkiye'ye de yansıdı, işler kesatlaştı. Halbuki benim sorumluluklarım var. Ben çocuklarımı büyütmek zorundayım. Garantili bir iştir diye kaymakamlık istedim ve kaymakam oldum" dedi... Ama bilahare, zaman içersinde, bu bize inandırıcı gelmemeye başladı. Çünkü babamla aynı dönemde İzmir'de avukatlık yapan adamları tanıdık. O adamlar; "Ne, Bedri'nin mi durumu kötüydü? Hayır, öyle bir şey yoktu. Tam tersine, buhran bize yarıyordu. Bir sürü dava açılıyordu," dediler. Yani iktisadi buhran dolayısıyla durumun bozulup da gitmesi, babamın bize söylediği bir versiyondu diye ortaya çıkıyor. Cengiz (İlhan)'le çok düşündük bu konu üzerinde. Bizim versiyonumuz da şöyleydi: "Babam çapkın bir adamdı. Muhtemelen hayatına bir kadın girmişti ve tercih yapması gerekiyordu. O tercihi ailesi lehine kullandı; İzmir'den uzaklaşmak istedi. Ve böylelikle o işi bitirdi... Cengiz'in de aklı buna yatıyor. Çünkü Cengiz avukatlık yaptı İzmir'de ve babamın döneminde avukatlık yapanlarla konuştu; biliyor. Ama babam bizi buna inandırmıştı.

İlkokulda öğretmen oldum...

Tabii o sene bu tayin benim hayatımı aksattı. İlkokulu bitirmiştim. Ilgın'a geldiğimiz zaman, orda ortaokul yoktu. İlkokul vardı bir tanecik. Konya'ya gitmem, Konya Lisesi'nde yatılı okumam lazımdı. Halbuki o zaman, yatılı okulların yatakları çok sınırlı; bütün yataklar dolmuş. Ve ben bir sene okula gidemedim bu bakımdan; boş gezdim. O bir sene içinde durmadan kitap okudum... Bir de –bu da tabii Türkiye'nin o zamanki durumunu anlatır; ilginç– ilkokulda beş dersane, dört öğretmen vardı. Bir tanesi boştu. O sınıfa beni gönderiyorlardı. Öğretmen gibi giriyordum çocukların başına; ilkokul mezunu bir çocuk, on bir, on iki yaşında... Bunun üzerine babam baktı ki bu iş böyle olmayacak, tahsilimizi engelleyecek, ertesi sene başka bir formül uygulandı. Ondan sonra da bu formül sık sık uygulandı. Yani okul olmayan bir ilçeye gittiğimiz zaman, annemle biz İzmir'e geliyorduk; Karşıyaka'ya. Eğer okul olan bir yerse, o zaman oraya gidiliyordu ailecek. Ertesi sene, Karşıyaka'da gene...

Yeni bir hayat...

Ortaokula Karşıkaya'da başladım ve birinci sınıfı orada okudum. İkinci sınıfta babam Balya'ya tayin edildi; Balıkesir'e. Balıkesir Lisesi'nde yer bulduk ve ben yatılı okudum ikinci senemi. Fakat üçüncü sene babam bu defa Van'ın Muradiye'sine Şark hizmetine tayin edildi. Mümkün değildi oraya gitmemiz; zaten o da istemedi, tek başına gitti. Biz İzmir'e geldik gene. Üçüncü sınıfı gene Karşıyaka Ortaokulu'nda okudum ve oradan mezun oldum. Sonra, o zamanki ismiyle İzmir Erkek Lisesi'ne, şimdiki ismiyle İzmir Atatürk Lisesi'ne yazıldım. 1940 başıydı; öyle hatırlıyorum. Karşıyaka'dan vapurla İzmir'e gidiyorduk. Orda yeni bir hayat başlamıştı.

Üzülme geçer...

İşte o sıralarda, bir genç kızla mektuplaşıyorduk. O mektuplarda ona Nâzım Hikmet'ten söz ediyordum falan. Bu mektuplar yakalandı. Onun üzerine bizim hepimizi derlediler toparladılar; 1941 Şubatında tutuklandım. Ondan sonra hemen okuldan kovul-

dum. Fakat babam bunu hiç mesele etmemiştir. Böyle bir baba bulmak çok zordur; yani oğlu böyle bir beladan içeri giriyor, okuldan kovuluyor: hayatı, geleceği kararıyor. Bana telgraf çekti hapishaneye; "Üzülme, geçer" diye... Ama babam da gazetecilik yapmıştı İzmir'de: Serbest Fırka'yı destekleyen Hizmet gazetesinde. Babam da hapse girmişti; aynı hapishaneye. Ve işin garibi, ben babamla yatan adamlarla yattım. O hapishanede babamı tanıyorlardı. Sonra işte o macera üç sene sürdü.

Okulsuz kaldım...

O sırada babamı Muradiye'den Adana'nın Bahçe ilçesine tayin ettiler. Ben o zaman okulsuz bir çocuk olarak Bahçe'ye geldim Cengiz'le beraber Cengiz ortaokuldaydı; o da bu defa garibim, Osmaniye ilçesinde ortaokul vardı, oraya gidiyordu. Sonra Adana'da okudu o. O sırada amcam işe müdahale etti ve beni İstanbul'da okutabileceğini söyledi. Çünkü bana verdikleri belge, siyasi bir belgeydi. Hiçbir okulda okumam mümkün değildi onunla. Amcam; burda Boğaziçi Lisesi vardı o zaman, büyükçe bir özel lise; o liseyle konuşmuş. Onlar da yolla gelsin demişler. Ben kalktım paldır küldür buralara geldim. Büyüdükten sonra, ilk İstanbul'a gelişimdi.

Sansaryan tecrübem çok, hapishane tecrübem az...

Boğaziçi Lisesi'ne başladıktan iki ay sonra beni çağırıp "Oğlum biz seni okutamayız; çünkü senin belgen geldi lisenden. Biz böyle bir belgen olduğunu bilmiyorduk. Belgen çok tehlikeli" dediler. Kös kös döndüm Bahçe'ye. Ama babam yılmaz bir adamdı bu konularda; kovulma kararımın aleyhine Danıştay'a dava açmıştı. Bir seneyi Gâvur Dağları'nda geçirdikten sonra –o sıralarda işte Gâvur Dağlarından Rivayet şiirlerini yazıyordum– Danıştay tekrar benim okumama karar verdi. Bu hakkı bana iade etti. Bu iadeden sonra, Işık Lisesi'ne geldik. Lisenin müdürü, benim Karşıyaka Ortaokulu'ndan müdürümdü. Adam beni tanıyor; hemen çağırdı okula. Yatılı olarak oraya gittik. Müdür bana açıkça "Seni okulun sahiplerine karşı savunabilmem için, çok iyi bir öğrenci olman lazım. Başına bir iş ge-

lirse, bir daha okuyamazsın" dedi. Ben zaten iyi bir öğrenciydim; çok iyi bir öğrenci oldum. Ama bütün bunlar, benim lise tahsilim boyunca ve lise tahsilinden sonra Işık Lisesi'nde pansiyon gibi kaldığımız seneler boyunca Sansaryan Han'a gidip gelmeme engel olmadı. Polis alıp götürüyordu beni. Çünkü ben 1940'lardan itibaren Türkiye'deki sosyalist hareketle ilişkiye girmiştim. Daha çok edebiyat düzeyinde bir ilişki gibi görünüyordu o zaman bu. **Yürüyüş** diye bir dergi çıkardı. Yürüyüş dergisi vasıtasıyla Ömer Faruk Toprak'la mektuplaşmaya başlamıştım. Buraya gelince de onunla buluştuk, konuştuk. İşte bunlar benim Sansaryan Han'a götürülmeme sebep oldu. Birkaç defa böyle şeyler geçti başımdan. Fakat o ilk tecrübeden hayli ders almış olmalıyım ki, bunların hiçbiri hapishaneye kadar, mahkemeye kadar gitmedi. Hep poliste kaldı. Delil bulamadılar ve beni serbest bıraktılar sonra. Onun için benim Sansaryan tecrübem çok, hapishane tecrübem azdır.

Edebiyat âleminin üstüne paraşütle indim...

Lisenin son sınıfındayken, 1946'da. CHP Şiir Armağanı'nın iki numaralısını kazandım. Birçok defa anlattım; ben katılmadım aslında yarışmaya; amcam benim namıma katıldı. Sonunda haber ona geldi "kazanmıştır" diye. Ben reddetmeye kalktım; adamlar beni hapislere attılar diye. Ömer Faruk Toprak "Sen deli misin?" dedi filan; neticede ben paraşütle indim edebiyat âleminin üstüne. Daha lisedeyken şöhret oldum yani. Mezun olduktan sonra da benim kafamdaki hesap, işte matematik-astronomi... Çünkü ben lise son sınıftayken bile astronomi hocasıyla üniversite observatuarına gidip Satürn'ü, Jüpiter'i seyrediyordum. Fakat babam "Oğlum, Türkiye'de doğru dürüst bir tane rasathane var (Kandilli), onun da başında Fatin hoca var. Sen nerden neye bakacaksın? En iyisi Hukuk'a git; ordan istersen astronom da olursun. Türkiye'de bunlar mümkün" dedi; Hukuk'a yazıldım.

Şair ve militan bir fakülteli...

Hukuk'a yazıldığımız yıllar, çok dağdağalı yıllardı. Türkiye demokrasiye geçti geçecek falan böyle bir hareketler başladı. O za-

man, Sosyalist Partisi kuruldu. **Yığın** dergisi çıktı, **Gün** dergisi filan; bunların hepsine katılıyorum. Bir yandan da o edebi kişilik yürüyor. 48'de Duvar isimli ilk kitabımı yayınladım. Onun hakkında lehte aleyhte yazılar yazıldı. Yani üniversitedeyken şair Attilâ İlhan var olmaya başlıyor. Militan Attilâ İlhan var; çünkü Hukuk'un ikinci sınıfında Nâzım Hikmet'i kurtarma hareketine katılmak üzere Paris'e gidiyorum. Cengiz de benle gelmişti. Beraber gittik o işe biz... 51'e, 52'ye kadarki hayat; tamamen hareketin içinde geçmiş, çeşitli siyasi polislerle başımın derde girdiği yıllar. Gümrükten ikide bir beni polisler alıp Sansaryan Hanı'na götürürdü. Ama bu arada ben hiçbir şekilde yazma-okuma faaliyetine ara vermiyorum. Fransa'ya üst üste iki defa gittim o arada. Fransızca öğrendim. Fransızcayı öğrenmekle kalmadım, Marksizmi öğrenmeye gayret ettim. Neticede Fransa macerası, birçok şeylerin kafamda oturmasına yardımcı oldu.

Türkiye'ye döndükten sonra gene Hukuk Fakültesi'ne devam ettim ve son sınıfa kadar geldim. İki dersim kaldı; o iki dersi de vermedim. Vermeyişimin sebebi biraz ihmaldendir. Çünkü artık hayatımı kazanıyordum. Gazeteciliğe başlamıştım; film tenkitleri yazıyordum Vatan gazetesinde. Ondan sonra, kitaplarımı yayınlama hevesi içindeydim; kimse yayınlamıyordu. İlk defa Salim Şengil yayınladı. Bunlar hep 50'li yıllar içinde oldu.

İstanbul–İzmir–Paris arasında...

50'li yıllar, Attilâ İlhan isminin sadece toplumcu gerçekçi sanat çevrelerinde ve solcular arasında değil; genel olarak bütün Türkiye çapında yayıldığı, duyulduğu dönemdir. Şiirlerin alaka gördüğü ve kitapların hızla satıldığı, tekrar tekrar basılmaya başladığı dönemdir. O sıralarda da toplumcu gerçekçi arkadaşlarla ve sosyalistlerle aramızda çok ciddi ihtilaflar çıktı. Çok ciddi tartışmalar oldu; beni suçladılar, ben onları suçladım. Ama bütün bunların sonucunda, 50'li yıllar içersinde diyebilirim ki, İstanbul-İzmir-Paris arasında mekik dokudum. Biraz burda kalıyordum; burda bir evim oluyordu: İzmir'e gidiyordum, orda kalıyordum. Demokrat İzmir'de yazı yazıyordum mesela: aynı dönem içersinde. Sonra buraya geli-

yordum. Varlık'ta yazım çıkıyordu; Paris'e gidiyordum. Karışık bir dönemdir o dönem. İşte o dönem hayatımda kadınlarla ciddi hikâyeler oldu.. İsim veremem; çünkü yakışık almaz.

Sinema... Sinema...

1953'ten itibaren, sinemayla ilişkimiz başladı. Hep vardı da; direkt olarak Türk Sineması'yla ilişki kurulmaya başladı. Çünkü Vatan gazetesindeki sinema eleştirmenliği vasfı, sinema çevresine beni yakınlaştırıyordu. Bir de Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nden Metin (Erksan)'le arkadaş oldum. Metin de o dernekteydi. Ağabeyi –öldü bugünlerde, Allah rahmet eylesin– Çetin Karamanbey'in film şirketi vardı. Oraya gidip gelmeye başladım. Orada Fikret Hakan'la tanıştık. Böylece, o çevreye girdik. Çetin bana senaryo yaz dedi. Bir senaryo yazdım; onu çekti de sonra, ama tanınmaz bir hale getirdi. Çünkü onlar kendi bildiklerine göre çekiyorlardı... Bu yıllar bohem yaşıyordum. Otellerde kalıyordum. Birçok ilişkilerim oldu, birçok insan tanıdım ve sonra o yaşantılar, benim kitaplarımda; şiirlerde, romanlarda zaman zaman yer aldı.

Bulduğun tarih kitabını al, bir kenara koy...

50'li yıllardan, yani Fransa'dan ikinci dönüşümden itibaren, çok ciddi bir şekilde Türk tarihiyle ilgilenmeye başladım. Çünkü birdenbire fark ettim ki, biz yakın tarihimizi bilmiyoruz. Yakın tarihi bilmeyen bir insanın da roman yazması mümkün değildir. Yani şöyle bir gerçekle karşılaştım: Romanın içersinde diyorsun ki mesela; 1950 yılında adam altmış yaşlarındaydı. Adam eğer 50 yılında altmış yaşlarındaysa, hayatının önemli bir kısmı Osmanlı döneminde geçmiştir. Sen eğer onu bilmezsen, o adamı anlatamıyorsun. Onu bilmek lazım; o zamanki dönem neydi, nasıl yaşanıyordu, neler oluyordu. Bu beni çok ciddi bir "Bulduğun tarih kitabını al, bir kenara koy"a götürdü. Tarihle ilgili hatıra, araştırma, inceleme, tartışma kabilinden ne bulduysam aldım ve okudum. Böylelikle bende hayli derinlemesine bir yakın tarih bilgisi oluşmaya başladı. Ve ben Marksist tahlili kendime göre yapmaya başladım. Bunlar, yeni yazacağım romanlar için bir zemin oluşturuyordu. O

sıralarda Sokaktaki Adam'ı, Zenciler Birbirine Benzemez'i yazmış, Kurtlar Sofrası'na başlamıştım. Fakat Kurtlar Sofrası henüz bitmemişti.

Solcular alaya...

O sıra askerliğim gelmişti ama gitmekten korkuyordum. Çünkü solcuları alaya çıkarıyorlardı er olarak; subay yapmıyorlardı. Yüksek öğrenim de görmüş olsan, er oluyordun. O zaman bu çok önemli bir şeydi. Solcuları er olarak öyle acayip yerlere gönderiyorlardı ki; mahrumiyet ve sıkıntılar yüzünden kimisi hastalanıyordu, kimisi ölüyordu. Ben de fakülte öğrenciliğimi bahane ederek geciktiriyordum mümkün mertebe. Sonunda karar verdim, 56 senesinin sonbaharında askere gittim. Ankara'da Muhabere Okulu'na seçildim. 57'de kurrada Erzincan'ı çektim. Orada Telli Takım Kumandanı olarak Muhabere Bölüğü'nde epeyce kaldım. Telefontelsiz işleriyle uğraşıyorduk... İyi bir asker oldum.

Terhis olduktan sonra İzmir'e gittim. Orda kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a geldim. Asıl sinema çevresine bulaşışım, o zamandır. Çünkü ben askerdeyken, Çolpan (İlhan) yıldız olmuştu. Ben askerden geldiğim zaman, Zümrüt'ü çeviriyordu. Ona bazı konularda danışman gibi oldum. O vesileyle de prodüktörleri tanıdım. Bana senaryo ısmarlamaya başladılar. İşte ilk senaryolar o zaman yazıldı. On, on beş senaryodur; Ali Kaptanoğlu imzasıyla yayınlanmıştır. Bir kısmı çekilmiştir onların... Metin (Erksan) de o sıralarda rejisör olmuştu. Biz gene buluştuk. Beraber bir de filmimiz oldu; Şoför Nebahat diye...

Fakat ben Yeşilçam'da büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Çünkü ben sanıyordum ki, yazdığım senaryoların hiç değilse % 30-40'ı gerçekleşir; gerçekleşmiyordu. Değişik, başka, garip, şablona uygun filmler çıkıyordu. Sonunda çok canım sıkıldı bütün bunlara ve 60'ların başına doğru tekrar Paris'e gitmeye karar verdim. Ve burda iyi de para kazandığım halde bıraktım gittim. Bu defa Paris'te uzun kaldım ve Türklerle hiç temas etmedim. Ve sosyalizmin geldiği yeni aşamaları inceledim; televizyon üzerinde durdum. O zaman daha Türkiye'de televizyon yoktu, orda vardı.

Annem yalnız kaldı...

65'e doğru babamın vefatı üzerine annem yalnız kaldı diye İzmir'e döndüm ve orda yaşamaya karar verdim. Çünkü İstanbul'da sinemaya bulaşıyordum ve beni hayal kırıklığına uğratıyordu. Sinema bahsini kapamıştım kesinlikle... Demokrat İzmir gazetesiyle eskiden ülfetim olduğu için, patronuna Paris'ten yazmıştım, "Orda kalmak istiyorum, bana bir iş verir misiniz" diye. Adamcağız da bana derhal bir iş verdi. O kadar sessiz bir şekilde yaptım ki bu işi. iki sene benim İzmir'de olduğumu kimse fark etmedi bile... O sırada Bıçağın Ucu'nu yazdım. Yani Aynanın İçindekiler; zaten öteden beri tasarlıyordum. Bıçağın Ucu oralarda çıktı. Şiir kitabı olarak Yasak Sevişmek'i yayınladım.

Evleneceğim kız herhalde bu şehirdedir...

İzmir hayatında evleneceğimi biliyordum. Çünkü gemi İzmir'e geldiği gün daha "Evleneceğim kız herhalde bu şehirdedir" diye düşündüm. Neticede işte Biket (İlhan)'le tanıştık. Ve çok uzun sürmedi; bir sene mi bir buçuk sene mi ne, böyle bir yakınlık oldu; evlenmeye karar verdik. Evlendikten bir süre sonra ayrı bir evimiz oldu. Demek ki, 1973'e kadar ben İzmir'de kaldım. Epey bir maceralar oldu o sıra; 12 Mart yaşandı falan... Gazetede magazin servisi şefliğini istemiştim. Birkaç şey teklif edilmişti ama onu tercih etmiştim en geride diye. Fakat geride kalamadım. Mecburen önce başyazarı oldum gazetenin; sonra genel yayın müdürü.

Ankara yok!..

73'te Ahmet Küflü bana bir teklifte bulundu; "Bilgi Yayınevi'nin danışmanlığını yapar mısın?" dedi. Biket Ankara'da çok yaşamıştı; orayı iyi biliyordu. Gidelim, dedi. Bana da iyi geldi o iş, çünkü gazetecilikte iyi bir şey yapamıyorum. Kalktık, Ankara'ya gittik; 81'e kadar da orada kaldık. Yayınevinin danışmanlığını yaptım; birtakım yazarlar tanıttım, lanse ettim filan.. Ankara'daki hayatım çok enteresandır; bu beni çok etkiliyor düşündüğüm zaman: Ankara yok hafızamda benim. Yani bende hiç bir iz bırakmamış. Birtakım insanlar iz bırakmışlar ama şehir; yani şurda nasıl yürür-

düm, şurda; bunların hiçbirisi yok! Hayretler içindeyim, bu nasıl oluyor diye. Çünkü bilmem ne kasabası bile iz bırakmış da, Ankara'dan böyle bir iz yok bende...

Fena Halde Leman, patladı!..

80'li yılların başında Bilgi'nin danışmanlığından ayrıldım; çünkü yoruldum. Çok zor bir şeydi o. Yani bir tarafta yayıncılığın zaruretleri var, bir tarafta kültürün zaruretleri; ikisini meczetmek çok zor. Birtakım insanları lanse etmek istiyorsun, yeni birtakım fikirleri getirmek istiyorsun, birtakım kitapları yayınlamak ama bunların satış kabiliyetleri nedir falan sorun oluyor. Bu da hoşuma gitmiyor benim. Ondan sonra bırakmıştım... O sıralarda Karacan Yayınevi kitaplarımı basmaya talip olmuştu. Ahmet'le konuştuk; ben çok kitap üretiyorum, yetişemiyor; eskiler bitiyor yeniler kalıyor filan; "Bir kısmı orda çıkabilir" dedi Ahmet. Bunun üzerine Fena Halde Leman'ı Karacan Yayınevi'ne verdim. Fena Halde Leman, patladı! Büyük bir satış yaptı ve o bir miktar para oluşturdu. 81'in sonbaharında o paraya dayanarak İstanbul'a geldik.

Karımla ayrılacağımızı biliyorduk...

İstanbul'a gelirken, karımdan ayrılacağım belliydi. Yani biliyorduk ayrılacağımızı. Onu burda bir konuma getirmeye uğraştık. Sinema çevresine girdi; orda başarılı olunca da ayrıldık... O sıralarda ben Karacan Yayınları'nda Sanat Olayı dergisini çıkarmaya başladım. Bu vesileyle Ülkü Karaosmanoğlu'yla ilişkimiz ve dostluğumuz başladı. Sanat Olayı o zaman epey yankı yapan büyük bir dergiydi ve iyi satıyordu. İyi de alaka görüyordu. Üç, dört sene çıkardık o dergiyi. Fakat yayınevi mi rahatsız oldu, yani bir şey oldu; kapatmaya karar verdiler. Bunun üzerine dergiyi kapattık. Zaten Karacan Yayınları da yayın faaliyetini tatil etme yoluna gidiyordu; o iş bitti. Ama ben o sırada Milliyet'te yazmaya başladım. Çünkü gazeteciliğim sürüyordu... Demokrat İzmir'den ayrılıp Ankara'ya geldikten bir müddet sonra Yeni Ulus'ta yazmaya başlamıştım. O bir süre sürdü. Fakat Yeni Ulus CHP'nin organıydı. Ben Ecevit'i eleştirmeye başlayınca tabii tadı kaçtığı için oradan Yeni Ortam'a

geçtim. Yeni Ortam diye solcu bir gazete çıkıyordu o tarihlerde. İlhami Soysal'la beraber orada yazıyorduk. Sonra orda da yazıma müdahale etmeye kalktılar; ben istifa ettim. Buraya geldikten çok kısa bir süre sonra da Milliyet bana talip oldu. Yani o yazarlık da böyle sürüyordu...

Dönüp dolaşıp Bilgi'ye...

Milliyet'ten Gelişim Yayınları'na intikal ettik. Erdan Arıklı zaten dostum ve arkadaşımdı. Söz diye bir gazete çıkarıyordu. Bana "Sen şövalyesindir bilirim; gel bu gazeteyi kurtaralım" dedi. Uzunca bir süre Gelişim Yayınları'nın danışmanlığında bulundum... Sonra Güneş'te yazmaya başladım. Daha sonra gene Milliyet grubundan Aydın Doğan çağırdı. Meydan'ı adam etmek istiyordu. Oraya seni, Refik Erduran'ı, Nazlı Ilıcak'ı falan alacağız dedi. Dediğini de yaptı. O zamandan beri Meydan'da gazeteciliği sürdürüyorum... Bunların dışında, bütün kitaplarımı Bilgi Yayınevi'nde toplamaya karar verdim. Yavaş yavaş hepsi çıkıyorlar ortaya.

Ayrıldığımdan beri yalnız yaşıyorum. Tabii hayatıma zaman zaman birtakım kadınlar girip çıkabiliyor... Televizyon dizileri yazdım bu arada. İlk televizyon dizisi 70'li yıllardaydı; Hüseyin (Karakaş) talip oldu. Sonra Hüseyin'le Sekiz Sütuna Manşet, Kartallar Yüksek Uçar ve Yarın Artık Bugündür'ü yaptık. Sonra 80'li yılların içerisinde, rahmetli Okan (Uysaler)'a benim bir sözüm vardı; onunla Yıldızlar Gece Büyür'ü yaptık. Ama ömrü vefa etmedi, yarısında öldü. Orhan Oğuz bitirdi filmi... Daha sonra Biket ona bıraktığım konulardan Teleflaş'ı yaptı Kanal 6'ya. Onda daha iki tane konu var; birisi Sokaktaki Adam –onu yaptı–, birisi de Kurtlar Sofrası. Belki onu da yapar ilerde, bilemiyorum... Bunlar da işte sinema faaliyeti olarak ortada görünen şeyler.

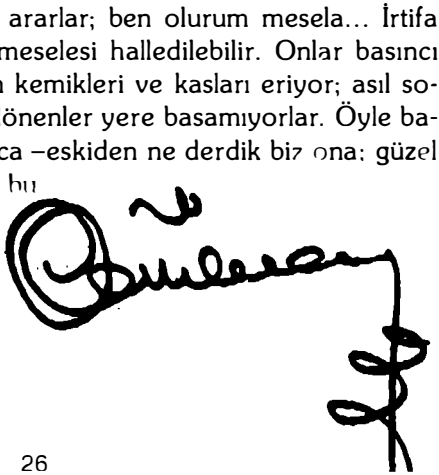
Dr. Moiz'in gözleri fal taşı gibi açıldı...

1980'li yılların –şimdi tam hatırlamıyorum tarihini– bir yerinde enfarktüs geçirdim. Hayatımda bende böyle bir rahatsızlık olabileceğine hiç ihtimal vermiyordum. Doktor Moiz de vermiyordu. Nitekim beni Çolpan götürdüğü zaman "Attilâ Bey mi kalp hasta-

sı, olmaz öyle şey. Çünkü Attilâ Beyin ne şişmanlığı var, ne sigara içiyor, ne bilmem ne: nasıl kalp oluyor" dedi. Ama elektroyu bir aldı, gözleri fal taşı gibi açıldı. Hadi ambülansla beni Amerikan Hastanesi'ne götürdüler. Yoğun bakımlar, bilmem neler; orda bir zaman kaldım. İşte o zamandan beri de kalp hastası olarak yaşıyorum. Yani birtakım kısıtlamalar var. Denize giremiyordum önceleri. Şimdi mesela yine de beş dakikadan fazla girmeyin deniyor: ayrıca on, on iki kulaçtan fazla atmayın. Böyle şeyler var. Sonra mesela irtifalı yerlere gidemiyorum. Mesela Ankara'ya gidemiyorum o zamandan beri. İrtifa değişimi kalp hastalarına hiç iyi gelmiyor. Deniz seviyesinden birden bilmem nereye çıkınca, basınç değiştiği için tehlikeli olabiliyor. Babam öyle öldü. Kalp hastasıydı. İzmir'den Ankara'ya gitti; orda öldü. Bu da olduğu için ailede kimse beni Ankara'ya yollamıyor şimdi. Ayağa kalkıyorlar "Ankara olmaz!" diye. Yani böyle kısıtlamalar... Ama onu belli etmemeye çalışıyorum. Zaten o benim özelliğimdir; yani hayatımdaki eksiklikleri veya fazlalıkları belli etmem. Hep aynı adam gibi yaşarım. Öyle de bir özelliğim vardır.

Zaten 70 yıl geçmiş...

İşte, aşağı yukarı hikâye bu. Zaten 70 sene geçmiş; bundan sonrasında ne olabilir ki? O da tabii hiç belli olmaz. Yani belki bir uzay gemisine bir gönüllü ararlar; ben olurum mesela... İrtifa mı? Yok, onun içinde irtifa meselesi halledilebilir. Onlar basıncı halledebilirler. Ama insanların kemikleri ve kasları eriyor; asıl sorun o. Uzay seyahatlerinden dönenler yere basamıyorlar. Öyle bazı sorunlar oluyor... Yani kısaca –eskiden ne derdik biz ona: güzel bir ismi vardı 'tercüme-i hal'im bu

ATTİLÂ İLHAN'LA 70 YAŞ ÇERÇEVESİNDE YAPILAN RÖPORTAJLAR

"EDEBİYAT, HAYAT BİLGİSİNE DAHİLDİR"

Zeynep ANKARA

Telesekreter'deki ses yaşsız, cinsiyetsiz, mekanik. Çocuk mu erişkin mi, yaşlı mı genç mi, kadın mı erkek mi, insan mı değil mi? Notumuzu bırakıyoruz. Cevap Çeşme'den geliyor. Bir süre sonra Attilâ İlhan'la Türkiye'nin İstanbul kentinde, Harbiye'deki Divan Pastanesi'nde karşılaşıyoruz. Önceki karşılaşmamızdan bir farkı var; masanın kenarına isimliği asılmış. Mekân"özelleştirilmiş". Özel bir süreç yaşamayı dileyerek karşısına oturuyoruz.

– Evet, sor bakalım. Başla...

– *Burada insanlara bir pencereden baktığınız söylenebilir mi?*

– Bir kısmı bunu bir Paris alışkanlığı sanıyor. Alakası yok. Bu benim üniversite yıllarımdan kalma bir alışkanlığım. Hukuk Fakültesi'nde bizim devam mecburiyetimiz yoktu. Kütüphanelerde çalışmayı sevmediğim için böyle yerler bulup çalışmaya başladık. Sonra Fransa'ya gidince baktım ki orda böyle bir âdet var. Döndükten sonra da sürdürdüm bunu. Böyle devam eder gider... Buraya gelelim; randevularımı burda veririm, arkadaşlarla burda konuşurum. Akla hayale gelmeyecek insanlar gelir buraya. Pişman solcular gelir, her türden her boyadan eşcinseller gelir, Müslümanlar gelir, başörtülü kızlar gelir (gülüyor), ülkücüler gelir, pişman ülkücüler gelir, Türk musikisi çalanları söyleyenleri gelir. Her çeşit insan bir yerden gelir. Burasının fonksiyonu o... Pencere değil, tam tersine burası benim için bir çeşit halk banyosu. Bütün her kesimden çeşitli insanlar tanımış oluyorum.

– *Televizyondaki söyleşileriniz ilgiyle izleniyor...*

– Öyle... Yani gelen mektuplar, inanılmayacak derecede. Bir de başka bir şey keşfettim; basınımız çok yanılıyor. Basının müşteri profili diye aldığı insanın dışında çok enteresan insanlar var. Ve o insanlar beni dinliyorlar ve bana yazıyorlar. Türkiye'de Türk okuru, Türk aydını yahut Türk seyircisi sandıkları değil. Başka insanlar var. Ben onların hassas noktalarına dokunabiliyorum. Bunu hissettim ve çok sevindim. Zaten kitapların satışından bunu anlıyordum. Ha. bir kitabı en fazla beş bin tane basarsın, üç defa-dört defa basarsın, yirmi bin, elli bin, yetmiş bin olur. Halbuki bu çevre birkaç milyonla ifade edilen bir çevre. E demek ki o kadar ümitsiz olmaya bir sebep yok... İkinci seneyi bitirdik konuşmalarda, bir sene de devam edecek... Doğrusu onda hayretler içindeyim. Zannediyorum ki orda şansım şudur: Bir, edebiyatçılık taslamıyorum; iki, kuşdili konuşmuyorum. Türk halkının kelimeleriyle anlatmaya çalışıyorum. Üç, allamelik taslamıyorum. Yani bazı bilgiler vermeye çalışsam da sohbet çerçevesinde oluyor. O zaman halk bunu seviyor.

– *Engin bir bilgi birikiminiz, yüksek bir sentez gücünüz var. Hiç politikacılardan size akıl danışan oldu mu?*

– O bahsi kapatalım.

– *Beyninizi nasıl korudunuz?*

– Valla özel bir şey yapmadım. Sanıyorum ki bunun için yapılabilecek tek şey benim yaptığımdır; beynim hiç boş durmuyor. Hatta şöyle bir performansım var, (gülüyor) o çok hoşuma gidiyor; aynı zamanda iki üç işi birden yapabiliyorum.

– *Bu zekânın bir göstergesi sanırım.*

– Ben seninle burda konuşurken, Meydan'a yazacağım yazıyı da düşünebiliyorum o anda yahut hazırladığım senaryonun bir sahnesinin bazı özellikleri oluşabiliyor. Zannediyorum ki bu diriliği o sağlıyor. Yani hiç atıl kalmadı benim kafam. Kalamaz zaten. (gülüyor) O zaman herhalde ölürüm. Öyle düşünüyorum.

– *Aydınımızın muhakeme ve sentezden yoksunluğu, sizce nasıl aşılabilir?*

– Sentez hakkında düşünmesiyle aşılabilir. Düşünmüyor. Yani hazır düşünce kalıplarına çok yatkın. Bunun güzel bir örneği şu-

dur: Türkiye kadar basınında köşe yazarı olan başka bir ülke yok. Köşe yazarları ne işe yarıyor? Düşünmeyen aydınlara her gün söyleyecekleri lafları üretiyor. Senle geliyor konuşmaya, haaa bak bugün Çetin'i okumuş diyorsun. Öteki geliyor, haaa bu bugün İlhan'ı okumuş diyorsun. (Gülüyor) Bu bizim dramımız...

– 1940'lardan yürüyüp geliyorsunuz. Attilâ İlhan'ın seyir defterini hangi olaylar belirledi? Değişimi hazırlayan koşullarıyla birlikte hayatınızın dönüm noktaları...

– Önemli bir soru... Şimdi bu nim hayatımın dönüm noktalarını düşünürsek. sanıyorum ki ilk sorun şu: Ben neden ilkokulun üçüncü sınıfında şiir yazdım? O zaman bana hiç kimse şiir yaz demedi. Ben oturduğum yerde kalktım şiir yazdım. İlkbahar diye bir şiirdi. Sonra onu götürdüm babama okudum; beğenmedi. Böyle şiir olmaz, dedi. Fakat ben devam ettim... İkincisi, zannederim, sinemayı keşfimdir. Ben sinemayı daha ilkokuldayken keşfettim ve büyük bir meclubu oldum. Yani ben sinemayı çok sevdim. Hatta şöyle söyleyebilirim: ben sinemayı edebiyattan sonra keşfetmedim. İkisini aynı anda keşfettim. Onun için benim edebi formasyonumda sinemanın çok büyük rolü vardır başından itibaren.. Üçüncüsü, tabii en büyük olay, orta ikinci sınıftayken Nâzım Hikmet'i keşfetmem. Balıkesir Lisesi'ndeydim...

– Ve ondan sonra da her şey üst üste geldi...

– O zaman gelmedi... Ben revirde hasta yatıyordum. Bizim neslimiz hep sıtmalıdır. Bende de sıtma vardı... Lisedeki ağabeyler edebiyat kitaplarını karıştırırken, orada Nâzım Hikmet'in Yalınayak şiirine rastladım ilk defa. Allak bullak oldum çünkü ben o zamana kadar hiç öyle bir şiir okumamıştım. Sonra kitapçılara gittim. Nâzım Hikmet'in kitabını sordum. (Gülüyor) Hepsi kovdu beni. Git, başımıza dert açacaksın, dediler. Sonra derdi başıma kendim açtım; lisenin ilk sınıfında. O da işte bir dönüm noktası; siyasi polisle tanıştım. Derhal okuldan kovuldum, tutuklandım, mahkûm oldum. Yani on altı yaşında hayatı bitmiş bir çocuk haline geldim. Kayıp bir çocuk sayıyorlardı... 41 senesinde tutuklandım. 41 senesinin Kasım ayında Yeni Edebiyat dergisinde ilk şiirim yayınlandı. Yani belirli bir sürece girmiştim ben artık... İki sene sonra Danış-

tay kovulma kararımı bozdu, yeniden tahsile başladım. Ondan sonraki çok önemli bir dönemeç; Paris'e gidişim.

Paris yılları: Cezaevi olayıyla beraber, belirli bir siyasi tavır içine girmiş oldum. Yani ben Marksisttim. Fakat o zaman Türkiye'de hiçbir Marksist kitap yoktu. İki; yabancı dil bilmiyordum. Üç; bilseydim de o kitapları Türkiye'ye sokmuyorlardı. Onun için tek çaremiz, bu işi bildiğini sandığımız kimselere sormaktı. Allah da biliyor ki hepsine sordum. Allah da biliyor ki hiçbirisinden doğru dürüst bir cevap alamadım. Yani böyle bir dramım vardı. Paris'e birçoğunun sandığı gibi macera için gitmedim. Paris'e Nâzım Hikmet'i kurtarma hareketine katılmak için gittim.. Oraya gitmemin çok büyük bir yararı da oldu; Fransızca'yı öğrendim. Fransızca'yı öğrenince, Marksizm neymiş öğrendim ve bizim burda pek Marksizm yapmadıklarının farkına vardım. İki, bizim buradaki toplumcu anlayışın aksine oradaki toplumcu anlayışın çok daha hoşgörülü, çok daha geniş açılı olduğunu fark ettim. Yani bize burda Baudelaire'i okutmazlardı. Oraya gittim, Aragon dedi ki "Modern şiir Baudelaire'le başlar. Aragon Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesiydi, Politbüro üyesiydi. Bu benim önüme çok geniş ufuklar açtı...

Bir tane daha var, o da çok ciddi sayılabilir; Fransa'ya gittikten sonra cinsellik konusundaki görüşlerimde de açılmalar oldu... Ben buradan gittiğim zaman, kendisini solcu zanneden fakat önyargılarla yüklü klasik bir Türk delikanlısıydım. Hafif çapkın geçiniyordum. Kızlarla aram iyiydi. Fakat onun dışındaki cinsel yaklaşımların hepsine hastalık diye bakıyordum. Bizdeki genel tavır budur. Ama orada Margot diye bir kadın tanıdım. Eşcinsel bir ressamdı; iyi de bir sanat tarihçisiydi. Onun sayesinde resim hakkında bazı şeyler öğrenmiş oldum, bir de eşcinsellik meselesi üzerinde ciddi şekilde durdum.

Dönüş: Sonra yeni bir dönem, döndükten sonra aynı fikirde olduğumuz arkadaşlarla aramızda müthiş bir ihtilaf çıktı. Yani ben Marksizmin yahut sosyalizmin dünyadaki uygulama biçiminin onun projeksiyonuna uymadığı düşüncesine varmıştım. Yani yanlış bir şey yapıyorlar. Orada totaliterlik hüküm sürüyor ve bunun bizim Türkiye'deki tek parti döneminden pek bir farkı yok (gülü-

yor), Nazilerden de bir farkı yok. Sosyalizm aslında özgürlükçü bir rejimdir. Tabii bu çok ciddi bir ihtilafa yol açtı. Hangi Sol çıktı; herkes bana hücum etti. Haksızlığım, casusluğum, ajanlığım sıralandı. Ondan sonra, işte kader bu, yirmi, yirmi beş sene sonra (gülüyor) Gorbaçov benim bütün söylediklerimin doğru olduğunu, bu işin böyle olamayacağını söyledi ve ben aklandım.

– Bu polis, ajan gibi şeyler hakkında...

– Neler dediler... O marifetlerim yok (Gülüyor). Yalnız tabii 1941'le 1953 arasındaki dönemde gizli siyasi hareketin içindeydim. Birçok defalar siyasi polisle başım belaya girdi. Birçok kereler ağır ceza mahkemelerinde yargılandım fakat o ilk çocukluk döneminde; herhalde o işten çok ders almış olmalıyım ki, ondan sonraki bütün maceralarda mahkûmiyetim olmadı. Mahkemeye gittiysem de beraat ettim.

– Edebiyatımızın son durumuna nasıl bakıyorsunuz? Bir profil veriyor mu?

– Şimdi, edebiyatımızın son durumu yürekler acısı. Hatta bu konuda bugünlerde yazılar yazmayı düşünüyorum. Önce şu meseleyi koymak lazım: Edebiyat bir uzmanlık dalı değildir. Edebiyat, hayat bilgisine dahildir. Yani bir insan yetişirken, edebiyatı da kendi kompozanı olarak yanında taşımak zorundadır. Bir fizikçi, matematikçi, matematikten konuşmaya başlarsa herkes çok sıkılır ama edebiyat öyle değildir ve herkes dinleyebilir. Bizim lise okuduğumuz dönemin formasyonunda edebiyat böyle bir temeldi; yani insanlara hayat için gerekli bir unsur olarak veriliyordu. Şimdi biraz Türkiye'deki sosyal gelişmelerin sonucu fakat büyük bir miktarda Türk aydın sanatçılarının sorumsuzluğu yüzünden bugün Türkiye'de edebiyat tamamiyle bir uzmanlık dalı haline gelmiştir. Yani bir şiiri herhangi bir aydının veya bir yurttaşın okuyup ondan keyif alması artık mümkün değildir. O şiiri çözebilmek için bir çözüm kılavuzu, birkaç sözlük, (gülüyor) bir de yazarın kompleksleri hakkında bilgiler sahibi olması lazım. Roman tam orda değil; çok şükür biraz daha iyi bir yerde. Fakat şiir ve hikâye bu çıkmaza girmiştir.

Ben bireyciliğe de razıyım: Sanatta soyut, muhtevanın

içindedir Muhtevadan çıkarak değil... Sen bir eser yazarken diyelim, telefon eden bir kızdan bahsediyorsun. Senin eserinde telefon eden kız, senin gördüğün kız değildir. Sen onu soyutlarsın; başka bir kız haline gelir. O soyut bir kızdır. Ama o eser, somut bir eserdir. Halbuki şimdiki, telefonu da kızı da kendisinden soyutluyor ve ortaya öye bir şey çıkartıyor ki içeriği yok. Sadece bir biçim haline geliyor. Biçim halindeki bir şeyi de kalabalıklara ulaştırmak mümkün değildir. Çünkü kalabalıkların istediği, onlarla ilgili bir şeydir. Romanın, hikâyenin tarifi nedir? İnsanlar arasında, insanların kendi kendileriyle olan ilişkilerinin estetik bir çerçeve içinde dille anlatılması. (Acı gülüş) Hıh, tarifi bozarak yenilik yapamazsın. İnsanları anlatmıyor; insanlarla ilişkileri anlatmıyor; insanların sorunlarını anlatmıyor. Ben bireyciliğe de razıyım. Bu bireyci de değil. Bu sadece biçimci; makastarlık yapıyor.

– Bir ara sistem düşmansız duramaz demiştiniz... Edebiyatın da bir düşmanı var mı?

– Kendisi... (Gülüyor) Bizim Türkiye'de kendisi. Edebiyatı doğru dürüst kavramamış, edebiyatın ne demek olduğunu anlamamış, daha da vahimini söyleyeyim, kendisinde edebiyatçı niteliği olup olmadığının bile doğru dürüst farkında olmayan birtakım adamların edebiyatçılığa kalkışmaları, eserler yazmaları ve işin vahimi, birtakım ilişkiler sayesinde ve biraz da reklam düzeni içersinde ortalara çıkıp... Pazarlama uzmanı edebiyatçılar çok şimdi. Ve ben niye edebiyatla vakit kaybettiklerine çok şaşıyorum. Herhangi bir holdingten çok daha fazla para kazanabilirler. Bugün şimdi isim vermeyeyim, birtakım edebiyatçılarımız kazandıkları parayla ölçülmeye başladılar bile. Bu değildir mesele. Ama ben eğer halkın yazarı olmak istiyorsam, o takdirde benim için önemli olan, benim ne kazanacağım değildir. Benim yazdığım eserlerin halkın mutluluğu için ne kadar yararlı olduğu ölçüsüdür.

– (İndependent gazetesinde Hugo Barnacle imzasıyla yayımlanan bir eleştiri yazısıyla ilgili, Kara Kitap Öldürücü başlıklı bir gazete kesiği gösteriyoruz) Bunu gördünüz mü?

– Gördüm ama okumadım. Çünkü bunlar pazarlamaya dahil şeyler

– Eleştiride okurlara kitabı almamaları tavsiye ediliyor. Semsex patlayıcısı kadar öldürücü olduğu savunuluyor. Kendine hazırlıksız yaklaşan masum okurda yaşama arzusunu yok eden şeytanca bir mekanizma taşıdığı, bombanın ana maddesininse üst kalitede ve çok miktarda bezginlikten oluştuğu ifade ediliyor. Barnacle, roman boyunca bombayı etkisiz hale getirmeyi zorlaştıracak mekanizmalar yerleştirildiğini söylüyor. 'Öldürücü, sıradan, karanlık ve çok çok tehlikeli..."

– Şimdiye kadar Türkiye'de bu kitabı okuyup da ölen olmadığına göre ben pek de o kadar tehlikeli olduğunu sanmıyorum. Daha da ilginç bir şey söyleyeyim; kitabı bitiren olduğunu da pek sanmıyorum. İşin gerçeği bu... Türkiye'de en çok satılan ve hiç okunmayan bir yazar.

– Peki, Latife Tekin için de şiddet enjekte ediyor deselerdi?

– (Cevap olarak alaycı gülüyor) Latife'nin son kitaplarını okumadım. İlk kitabını çok sevmiştim. Hatta o zaman bir yazı da yazmıştım onun için. İlk kitabından edindiğim izlenim, onun doğuştan yazar olduğu düşüncesiydi. Arkadan gelenler, o düşüncemin yanlış olduğunu gösterdi. Kendisini zorluyor yazmak için. Kendisini zorlayan, şimdi ben ne yazmalıyım diye düşünen yazarlar, yazar değildir. Ne yazacağı, kendiliğinden gelir... Bana bir hikâyeci geldi dedi ki; bütün gün İstanbul'u dolaştım, bir konu bulamadım. Git denize at kendini dedim. Ben burda oturduğum yerden şu İETT otobüslerinin gündelik hayatını yazsam, bundan daha güzel bir roman olamaz... İnsanın içinde ya vardır ya yoktur. Bir insan çalışarak yazar olamaz. O zaten yazar, romancı vesairedir ama bunu mükemmeleştirebilir çalışarak. Çalışmazsa; yazarlar vardır mesela, arkasını getiremezler çünkü tembeldirler. Yeteneklidir ama tembeldir. Ama yeteneksizler, çok da çalışsalar iyi bir yazar olamazlar. Zaten dikkat et. edebiyat tarihlerinde (gülüyor) onlar hep dipnotlardır. Yeteneklileri anlatırlar; sonra bu dönemde şu da vardı, şu da vardı der geçerler.

– Edebiyat mafyası diye bir şey gündeme gelmişti...

– Ben hep söylerim onu. İlk söyleyen de benim. İlk yirmi beş, otuz sene evvel söyledim.

– *Bizde Amadeus'lar var mı?*

– (Suskunluk) Olabilir... Niye olmasın ki? Olabilir... Edebiyat mafyası bence şu: Yeteneği sınırlı, kendine güvenemeyen, anca grup halinde başarılı olabileceğine inanan ortalama edebiyatçıların, korunma içgüdüleriyle yeteneklilere karşı cephe almalarıdır. Bu hep böyledir. Mesela Türkiye'de, şimdi öldüğü için çok rahat konuşabiliriz; Türkiye'de gelmiş geçmiş en büyük mizah yazarlarından biri Aziz Nesin'dir. Hiçbir zaman edebiyat çevreleri onu kabul etmemiştir. (Suskunluk).

– *Fethi Naci de sizi Türk Romanı'na almamıştı galiba...*

– O beni ilgilendirmez ama edebiyat çevreleri Aziz ağabeyi hiçbir zaman edebiyatçıdan madut saymamışlardır. Hep o dışta tutulmuştur. Neden? Çünkü çok yetenekliydi. Onlara dehşet veriyordu. (Suskunluk).

– *Türkiye nasıl bir alacakaranlık kuşağından geçiyor?*

– Türkiye alacakaranlık kuşağından entelektüel düzeyde geçiyor. Aslında Türkiye, benim çocukluğumun Türkiye'siyle ölçülürse, inanılmayacak kadar büyük ve güçlü. Ortadoğu'nun en güçlü ülkesi hiç şüphesiz. Herkes Türkiye'yle ilişkilerinde ciddi düşünmek zorunda şimdi. Rusya dahil. İş oralarda... Rusya'nın bize para borcu var. Kredi açtık, ödeyemediler. Bugün yalnız Orta Asya'da Türkiye'nin alacağı beş milyar doları aşıyor. Kimse bunun farkında değil. Özellikle aydınlar farkında değil. Yani Türkiye'nin güç olarak nerde olduğunun farkında olmayan zavallı böcek gibi bir aydın kitlesi var. Böcek!.. Onun için, alacakaranlık kuşağı onların kafasında. Buna mukabil Türk halkı hiç orda değil. Türk halkı git şimdi Aşkaabat'ta dükkan açmış, git Moskova'da şirketi var, git Almanya'da iş yapıyor. Türk halkı ne kadar açık, ne kadar girgin, ne kadar dinamikse; Türk aydını da o kadar miskin, içine kapanık, ne yapacağını bilmeyen, çareyi alkolde uyuşturucuda ve cinsellikte arayan zavallı tipler.

– *Bir yabancılaşmadan söz edilebilir mi?*

– Türk halkının öyle bir dramı yok. Buna mukabil Türk aydını ona son derece yabancı. Türk insanı kendi çaresini kendi buluyor. Mesela Türk aydını Türk insanına yeni girdiği ekonomik ve sosyal

koşullar içinde gerektiği müziği yaratamadı. Türk halkı o müziği kendi yarattı. Uydurdu kaydırdı, ortaya bir şey çıkardı, onu sevdi, kasetleri tonlarca satılıyor. Türk halkı şaşılacak bir halk. Nereye gitse oraya uyabiliyor. Almanya'ya gidiyor, en çalışkan işçi oluyor. Rusya'ya gidiyor, en güzel binaları o yapıyor. Türk halkını çok seviyorum ve ona çok güveniyorum... Bu yabancılık meselesini de ilk defa ben ortaya attım kendi neslimizde... Sokaktaki Adam, bu kitaptır. Sokaktaki Adam'da Türk aydınının kendi toplumuna nasıl yabancılaştığı, nasıl onun dışında kaldığı ve nasıl onu reddettiği anlatılır. Sonra bunun türevleri iki kitap çıkmıştır: Tutunamayanlar ve Aylak Adam. Türk edebiyatı eleştirmenlerinde Atillâ İlhan alerjisi olduğu için, benim kitabı bir kenara bırakmışlardır, onlar yüceltilmiştir... Aylak Adam biraz cinsel saplantılı bir kitaptır, öteki de entel saplantılı (gülüyor). Benimkisi sağlıklı bir kitaptır; meseleyi anlatır. Şimdi filmini yapıyoruz onun... Benim anlatmaya çalıştığım, sosyal bir yabancılaşmadır. Ötekilerinin anlatmaya çalıştıkları, bir seçkinlik yabancılaşması. Yani kendisi üstün, halkını aşağılık görüyor, arada çok fark var. Ben kültürel manada yabancılaşıyorsun, halkından kopuyorsun diyorum.

– Laiklik konusundaki yazılarınıza ilk nasıl bir gereksinmeyle başladınız? Somut bir olay var mı?

– Hayır, öyle somut bir olay yok. Benim genel düşüncem şuydu başından itibaren: Ben demokratikleşme meselesini Türk "ilerici" aydınlarının yanlış anladıkları fikrindeyim. Başından beri bunu söylüyorum. Türk aydınlarının demokrasi anlayışı aslında İsmet Paşa dönemi toplumunun aynen geçerli olması şartına dayanıyor. Halbuki İsmet Paşa dönemi toplumu neredeyse faşizan bir totaliterliktir. O totaliterlik ve o ismin içersinde demokrasi olmazdı. Laikliği de buna göre düşünmek lazımdı. Ordan hareket ederek yazdım.

– Siz isteyen istediği gibi giyinsin diyorsunuz ama tesettürlüler de çığ gibi büyüyor

– Şimdi iki gözüm, eğer sen Türk halkına çağdaşlaşması için ulusal modeller üretemezsen, ona yabancı ülkeleri örnek gösterip durmadan yabancı tipleri aşılamak istersen, bu tepkiyi önleyemez-

sin. Ve demokrasilerde bu tepki kendisini gösterir. Ancak totaliter düzende bunu önlersin. Nasıl; ezerek. Hem demokrasi olacak, herkes istediğini yapacak; hem de tesettürlüler çoğalmasın. O zaman model üretmek zorundasın. Üretemiyorsun. Üretemeyince, halk seni istemez, benimsemez. Kendi çözümünü kendisi arıyor. Senin aydının ona Midas'ın Kulakları'nı opera diye veriyor. Yahu Azeriler kadar yapamıyoruz. Bütün klasikleri bestelemiş insanlar. Ferhat ile Şirin'den, bilmem kimden tut hepsi opera halinde. Biz Van Gogh operası yapıyoruz. Şimdi sen Van Gogh operasıyla Türk halkına ne söylersin kardeşim? Ulusal, onun benimseyeceği, özdeşleşeceği model üretemiyorsun. Üretemeyince seni reddediyor. İstemez. Demokraside bu hakkı var.

– *Sizi neden hep imkânsız aşklar savuruyor?*

– Birçok kadınlar sevdim, hiçbiri yoktu. (Gülüyor)

– *'Ne kadınlar sevdim, zaten yoktular...' Bu dizeyi ilk duyduğumdan bu yana düşünür dururum. Beni azarlamazsanız, bir şey söylemek istiyorum... Uzaydan biri gelse; bizim toplum yapımızı, sizi bilmese ama insan hakkında bilgiye sahip olsa; adam ya biseksüel ya eşcinsel der. Yani eşcinsel aşkını kırmamak için böyle yazmış, onu gücendirmemek için...*

– "(Gülüyor) Değil.. Değil... İzahı çok basit. Belirli fizik tipler vardır; kendi içinde tutarlı, belirli kadın tipleri beni çok etkiler. Benim böyle pek çok uzaktan aşklarım vardır. Yani hiçbir zaman temasa girmediğim, hele son zamanlarda özellikle kaçınıyorum. Sebebi biraz sonra gelecek... Şimdi bu fizik tipler, beni etkiliyor. Yaratıcı bir muhayyilem olduğu için, bunlara hemen bir kişilik oluşturuyorum kafamda. Bu zenginleşiyor fevkalade. Sonra gidiyorum konuşuyorum, aramızda bir ilişki başlıyor. Ve birdenbire fark ediyorum ki; bu kız o kız değil, o kız yok. O kız, bendeki kız. Bu, benim hikâyem. (Gülüyor) Yani o yoktular dediğimin öbür tarafla ilgisi yok. Yani hep hayal kırıklığı oluyor. Hayal kırıklığımın sebebi benim...

– *Çapkın mısınız? Zampara filan diyorsunuz bir yerde...*

– Çapkın şu; şimdi... Zampara demek yanlış tabii. Dışardan bakarsan öyle gibi görünebilir. Şimdi bizde şöyle bir anlayış var:

Bir erkeğin hayatına birden fazla kadın girdi mi, ona çapkın deniyor...

– *Aynı anda...*

– Aynı anda, gençliğimde girerdi. Çok uzun zamandan beri öyle bir şey olmuyor... Çok gençken, yani daha kadınlara doymamışken diyelim: iki üç kadınla birden –kızla demek daha doğru tabii, kadınlar değildi onlar– ilişkimin olduğu doğrudur. Ama aşağı yukarı otuz senedir filan böyle iki üç kadınla birden ilişkim olmuyor, hayır. Olursa bir kişiyle oluyor. Ve sonra şöyle de bir özelliğim var benim; son derece sadığımdır. Birisine bağlandığım takdirde kesinlikle aldatmam. On beş sene evliydim, karımı hiç aldatmadım... (Suskunluk) Bir de şunu söyleyeyim. Kendi kendime kurarım ben. Kurarım kurarım, sonra belki belirli bir şekilde karşımdaki bunu hisseder, o yaklaşır. O zaman bir kıvılcım olur. Sonra tabii bir süre sonra bakarsın, yokmuş. (Gülüyor)

– *Gene yok!*

– (Acı gülüş) Yokmuş... Bütün kabahatleri de kıza atmıyorum. Ben de çok zor yaşanır bir adamım. Yani benimle yaşamak çok zor.

– *Nasıl zor?*

– Şöyle zor... Herkes benim yazdıklarımı okuyarak, benimle her dakika başka bir hayat yaşayabileceğini, serüvenler içinde olacağını, birtakım şeyler göreceğini sanıyor. Öyle değil. Ben son derece dakik, hesaplı, planlı bir adamım. Benim sanatçılığım, özel hayatıma yansımaz. Özel hayatımda ben sanat lafı etmem. Benimle sanat konuşmaya gelenlerden hoşlanmam.

– *Peki neden bahsetsinler? Nasıl yaşarsınız?*

– Normal bir insan gibi yaşarım.

– *Çok da 'normal' bir insan sayılmazsınız.*

– Yoo, çok normal bir insan gibi yaşarım... Beğendiğim televizyon dizileri vardır mesela, onları kaçırmak istemem. Science fiction dizilerinin başına çocuk gibi oturur, her gün seyrederim... Astronomiye büyük bir merakım vardır. Olur olmaz astronomi kitapları alır okurum. Mesela son bir sene içersinde hiç şiir kitabı

okumadım. (Gülüyor) İhtiyaç da duymadım. Ama bir sürü tarih kitabı okudum mesela. Futbola meraklıyımdır; çocukluğumdan beri hep ilgilendim. Kadın makyajından çok iyi anlarım; sinema dolayısıyla. Sinema büyük bir tutkumdur ve hâlâ o işin içindeyim. Yani çok normal bir adamımdır.

– *Yok kadınlara dönecek olursak...*

– Şimdi ben cinsellik açısından bizim Türk sanatçıları, hatta erkekleri arasında talihli bir adam sayılırım. Çünkü benim hayatıma hayli ilginç kadınlar girdi.

– *Ama hep marjinal kadınlar, değil mi?*

– Yoo, hepsi marjinal değildi. Marjinalleri dikkati çekiyordu. Yoksa ben her çeşit kadın için şiir yazdım. Şu Suna Su'nun hiçbir marjinalliği yoktu. (Gülüyor) Tertemiz bir kızdı.

– *Marjinalleri kirli mi?*

– Çoğu... Hatta bir kısmı bok çukuru.. Diyebilirim çok rahat. Şimdi bak sana başka bir şey söyleyeyim. Marjinal, nonconformist yani alışılmış tipe uymayan demektir. Bu manada, ben de marjinalim. Ama bizde marjinallik başka bir şey sanılıyor.

– *Ne sanılıyor?*

– Bizde marjinallik, kendisiyle ilgili sorunlarını çözememiş insanların istedikleri pislikte debelenmesi diye anlaşılıyor. Marjinallik bu değil... Marjinaller kişilik sahibi insanlardır. Ve çok büyük marjinaller var. Henry Miller onlardan biriydi mesela. Çok tutarlı bir adamdır bütünüyle.

– *Eşcinsellere normal insan gibi yaklaşmak gerektiğini söylüyorsunuz.*

– E normal insan onlar... Onlar anormal insanlar değil ki. Şimdi bak, Margot'yla biz bir gün konuşurken bana şöyle bir laf etti. Dedi ki; heteroseksüellerin çoğu eşcinselleri acayip insanlar sanır. Eşcinsellerin arasındaki acayiplerin oranı, heteroseksüellere eşittir Yani insan acayipse, heteroseksüelken de acayip zaten. Eşcinsel olmak, özel bir acayiplik getirmez. Çözememişse getirir; sorun budur Yani eşcinselliği kabul edemiyor ama eşcinsel. İşte o zaman sorunludur Ama eşcinsel olduğu için sorunlu değil (Gülüyor).

– Birçok insan sizin eşcinsel olduğunuza inanıyor.

– Yok canım, hiç alakası yok. Bir kişi yoktur benim hayatımda bu türden. Ve bir kişiyle benim bir maceram olmuştu; onu da yazdım Hangi Seks'te. Paris'te otelde bir gün camın önünde oturmuş sarışın güzel bir kadın gördüm. Dedim tamam bu iş; işte o hikâye. Meğerse bir travestiymiş. E ne fark eder dedi bana. Valla benim için her şey fark eder dedim. Ben artık hiçbir şey yapamam, bitti dedim. Mümkün değil... Eşcinsel bazı tiplerin böyle bazı düşüncelerle bana geldikleri olur. Onlar için çok iyi bir ilacım vardır; kaçırıcı. Ben komünistim diyorum, hemen gidiyorlar (Kahkaha).

– Artık kimse komünistlerden korkmuyor...

– Yine de kaçarlar. Çünkü ben bir komünistlik lafı açıp da konuşmaya başlarsam öyle şeyler anlatıyorum ki, sonunda kaçıyorlar.

– Peki sizden sonra birileri çıkıp da sizinle eşcinsel ilişkide bulunduğunu söylerse?

– Diyemez... Benden sonra çıkıp derse, herhalde edebiyat tarihçileri bunu araştırırlar. Ve bir şey bulamazlar. Yok ki... Yoktur.

– Çok hoşuma giden bir yazınız olmuştu. Diyordunuz ki; eşcinseller kendi işlerini kendileri göremediklerinden onlar adına yazıyorum gibi bir şeyler...

– Doğru... Ödlektirler.. Hadi bana bir tanesini göster; çıkıp ta ben buyum diyen bir tane yazar. Bir sürüsü var, biliyorsun. Bir iki çocuk var şimdi şair, yeni nesilden; onlar biraz daha cesur ama onların da cesaretten çok tanınmak için bu işi yaptıklarını sanıyorum. (Gülüyor) Marketing yapıyorlar yani onlar.

– Sanırım bir yazarın eşcinsel olduğunu açıklaması gerçek bir cesaret gerektirir Çünkü açıkladığında bütün yolları, hayat damarları kesilebiliyor...

– Tam tersine, tam tersine, tam tersine... Benim düşüncem şudur: Türkiye'de nasıl bir mason lobisi varsa, nasıl tarikat lobisi varsa; bir eşcinsel lobisi vardır. Eşcinseller birbirlerini tutarlar Bunun çok güzel örnekleri vardır. Böyle birinden ötekine eşcinsellere

devredilen dergi yönetimleri vardır. Birtakım gazetelerde birtakım eşcinsellerin daima iyi yerlere gelmeleri birtakım başka eşcinseller sayesinde mümkün olmaktadır. (Gülüyor) Tiyatrolarda durum aynıdır. Sinemada da vardır bu. Bu eşcinsel lobisi vardır ama aynen masonlar gibi gizlidir Açıklamazlar. Çünkü ödlektirler. Korkak demiyorum; ödlek! diyorum.

– *Doğrusu nedir bunun?*

– Doğrusu, dürüstçe açıklamaktır

– *Bunun doğurgusu ne olabilir? Ya da neye uğrar o kişi?*

– Haa; hayır; onlar kendi kendilerinden korkarlar. Yani toplum onlara bir şey yapmaz. Türk toplumu eşcinsellere son derece açıktır. Yoksa Zeki Müren'i senelerce başında dolaştırır mıydı?

– *Zeki Müren de eşcinsel değilim diyor?*

– (Gülüyor) Eşcinsel değilim diyor ama el insaf!

– *İşte öyle 'el insaf' durumlar var...*

– Hayır şimdi bilinen bir şeydir. Halk bilir. O öyle der.

– *Yani neyi koruyor?*

– Konformist değerleri. Çünkü Zeki Müren konformisttir. Ama Bülent Ersoy konformist değildir. Olmadığı için de transseksüel oldu. Buna cesaret etti ve yaptı. Bu büyük bir cesarettir. Bunu yaptı ama hiçbir şey kaybetmedi Türk toplumunda... İşte her şeyi açıklayan ve istediği cinselliğe de kavuşan birisi. Türk toplumunu katiyen kötülemiyor. Ama Türk yazarları o derece ürkek ve çekingendirler ki, bunu açıklayamazlar. Ben eğer öyle bir halim olsaydı, ilk söyleyecek olan bendim. Hemen söylerdim.

– *Bir modacının eşcinselliği ürününe de yansıyor belki ama yazarınki söze dayandığı için belge oluyor.*

– Canım belge olsun; yani ne çıkar ki? Colette yaşadığı aşkları yazmıştır kadınlarla. Kim Colette'e bir şey dedi ki? Ben Fransa'ya gittiğim zaman 49 yılında hayretler içinde kalmıştım. Colette'in Avare Kadın isimli romanı, Fransız Komünist Partisi'nin organı Humanitä gazetesinde tekrar tefrika ediliyordu... Yani bu özelliklerin, sanatçının aydın özelliğiyle, estetik özelliğiyle bir ilişkisi yok... Bizim eşcinsellerimiz büyük kişilik sorunu olan

insanlar. Yani eşcinselliklerini kendileri kabul edemiyorlar daha. Yani asıl sorun ordan çıkıyor. Kendisi kabul etse, o zaman mesele yok. Öyle bir terbiyeli büyümüş, öyle sosyal baskı altında ki kendi içinde, (gülüyor) ben buyum demeye utanıyor. Sorun bu. Sorun bu...

– *Bir insan eşcinsel de olabilir, aynı zamanda iyi bir yazar da olabilir diyorsunuz. Tabii ki öyle değil mi? Niye böyle bir şey söylemeye gereksinim duydunuz?*

– Hayır, (gülüyor) eşcinsellerin çoğu kötü yazardır da ondan öyle söylüyorum. Çünkü neden iyi değildir bak onu da sana anlatayım iki kelimeyle: Şimdi o kendi kendine çözemediği sorun var ya? Her dakika bu mesele onun kafasını kurcalıyor ya? Zanneder ki bu bütün herkesi ilgilendiren bir sorundur. Ve bütün kitapları aynı kitap olur. Çünkü durmadan aynı şeyi yazar. O kendi çözemediği sorunu durmadan yazar. (Gülüyor) Halbuki yazar o demek değildir ki? Yazar, insanlar arası ilişkileri anlatan birisidir. Başkalarını anlat bana? İlle bu mesele üzerinde durman... Niye? Çünkü çözemiyor. (Gülüyor) Aslında çözemediği şeyleri yazıyor ve onları roman diye, hikâye diye, piyes diye ortaya çıkartıyor. İnsanlar birisini okuyorlar, enteresan buluyorlar, ha bunun böyle bir dramı varmış oluyor İkincisi aynı, sonunda diyorlar ki boş ver. Bırak, o iyi bir yazar değil... Çok güzel bir örnek verebilirim: Marcel Proust eşcinseldi. Romanı bir insanlık panoramasıdır. Adam bir toplumun kesitini inanılmaz bir başarıyla anlatmıştır. İşte büyük bir yazar. Eşcinselliğinin hiçbir önemi yok.

– *Sizde en yerleşik duygu hangisi?*

– İki duygu bende ağır basar. Bir, haksızlığa kesinlikle katlanamam, haksızlık kime yapılırsa yapılsın, mutlaka müdahale etmek isterim. Bu çok ağır basar bende. İkincisi de, yani benim ciddi saydığım konularda çıkar hesaplarına girenlerden çok belirgin bir şekilde tiksinirim. Çünkü ben kesinlikle hiçbir zaman kendim için bir şey istemedim. Bir gazeteye yazı yazmam söz konusu olduğu zaman, ileri sürdüğüm bir tek şart vardır; yazılarıma karışmayacaksınız. Ona karışırsanız olmaz. Yeni Ortam'da yazarken karışmaya kalktılar, ertesi gün istifa ettim. Para sonradan gelir. Hiçbir

zaman zengin olmadım. Zengin olmak gibi bir niyetim de olmadı... Hiçbir şeyim yok. Ne arabam, hiçbir şeyim. Kiradayım. Sıkıntı çekmiyoruz, o kadar. Sıkıntı çekmiyorum ama o da elli yaşından sonra... (Gülüyor)

– *Ölüme hazırlanıyor musunuz?*

– Ölüm benim için son derece komik, kolay bir şey. Geldiği anda giderim. Hiçbir sorunum yok. Ne bir korkum var, ne de onu büyütüyorum gözümde.

– *Yaşınızı hiç göstermiyorsunuz. Çok dinçsiniz. Kendinize çok iyi bakmışsınız.*

Tabii... Çeşme'de Fransız turistlere söyledim, dehşete düştüler. (Gülüyor) Mümkün değil, olamaz, azami elli yaşındasınız... 70 dedim.

– *Önünüzde daha uzun bir yol var.*

– Hiç belli olmaz. Ben kalp hastasıyım; yarın ölebilirim. Hiç, vız gelir. Hayatımda ölümü mesele etmedim... Şu anda benim üç tane roman projem var. İki tane uzun dizi projem var. Yeni kitap projelerim var. Bunları hiç ölmeyecekmiş gibi düşünürüm ben. Yarın ölecekmiş gibi de çalışırım.

– *Bilgisayara geçtiniz mi?*

– Bilgisayar büyük bir sorunum. Geçmeyi düşünüyorum ama 70'inden sonra geçilir mi diye de içimden öyle bir soru geliyor. Alışkanlıklarım var. Elektronik daktiloyla çalışıyorum ben aslında... Sadece romanları elle yazarım. Öbürlerini elle yazmam. Şiirleri ezberden yazarım. Şiirleri ezberlerim; bittikten sonra götürür daktiloyla yazarım. romanları elle yazarım, senaryoları daktiloyla yazarım ama burda falan aklıma bir şey gelir yazarsam elle yazar, sonra götürür daktilo ederim. Gazete yazılarını daktiloyla yazıyorum.

– *Siz aşık olursanız şiir yazabiliyormuşsunuz...*

– O şaka canım... (Gülüyor) O şaka...

– *Ben de edebiyat adına şansımı denesem mi diyordum.*

– (Kahkaha) Dene? (Pantolonunun kemerini çekiştiriyor) İstiyorsan eğer

Divan'dan çıkıyoruz. Kısa bir yürüyüşten sonra fotoğraf çeki-

mine geçiyoruz. Taksim Parkı'nın çeşitli köşelerinde dolaşıyoruz. Attilâ İlhan oturuyor, yürüyor, bizimle konuşuyor. Ama sanki biraz yoruldu. Yine de "çakı" gibi. Çekim bittiğinde, bir yere yetişmek üzere yürüyüp gidiyor. Ardından bakıyoruz. Mücahit Büber'e "Ne güzel bedeni var; değil mi?" diyorum. Mücahit cevap olarak deklanşöre art arda basıyor.

Milliyet Sanat Dergisi, 1 Eylül 1995

RÖPORTAJIN ARDINDAN BANTTA KALANLAR

Sosyalizm

Türkiye'de en büyük sorunlardan bir tanesi bence Marksizmin ve sosyalizmin bir rejim sorunu değil, bir metod sorunu olduğunu anlamamalarıdır. Sosyalizm dediğin zaman Türkiye'de çok uzun yıllar Rus yandaşı zannedildi. Böyle bir şey yok. Ben sosyalisttim ve Rusya'yı yerden yere vurdum. Bu bir metod meselesidir. Diyalektik metodu öğrenirsin; sonra içinde bulunduğun şartlara göre sen birtakım sonuçlara varırsın; sentezler yaparsın. Bunu yapabiliyorsan, o da başka bir sentez yapar. Sentezleriniz birbirlerini tutmayabilir. Tutmaması da çok iyidir. Bu bir tartışma zemini yaratır; daha doğrusunu bulursunuz. Halbuki Türk aydını böyle değildir. Çünkü Türk aydını hâlâ ümmet aydınıdır. Yani dogma ister. Dogmalı aydın hayatı çok kolay yaşar. Asar kesersin; bu olmaz, bu yasak, bu bilmem ne; böylelikle götürür, yasaklarla tayin eder. Halbuki, üstelik de demokrasiyi istediğini, insan haklarından yana olduğunu söyler. Ama bunun istediği insan hakları, hep kendisi içindir. Başkaları için asla istemez. İlericilerimizin hiçbirisinin kendi düşüncelerinin dışındaki düşüncelere tahammülü yoktur. Çok büyük bir rahatlıkla kavga çıkarabilirler. Dinleyemezler bile. Bunu aşamadıkça ki buna ben totaliter aydın tipi diyorum; bu bize İsmet Paşa döneminin yadigârıdır; bunu aşamadıkça, Türk aydınının senteze ulaşması mümkün değildir. Türk aydınının önce kendisinden şüphe etmeyi öğrenmesi lazım. Böyle bir şüphesi yok. Adamla konuşuyorsun, diyor ki, o şair değil. Nasıl konuşursun sen böyle be adam! (Gülüyor) Kırk senesini şiire vermiş bir adam karşındaki. Nasıl şair değil diye kesip atarsın? Atar bizdeki. Yanlışlık burda Bunu aşmak lazım.

Dönek

Benim neslimin aydınları, bir sonraki neslin aydınları ve sanatçılarıyla 70'li yıllardan sonra yetişen aydın ve sanatçıları arasında çok ciddi farklar var. Mesela şöyle bir şey söyleyebilirim sana; politik açıdan baktığın taktirde, 40'lı yıllardan itibaren, hatta 30'lu yıllardan itibaren 60'lı yıllara kadar sosyalistlerin arasındaki dönek sayısı üç veya dörttür. Ama 70'li yıllardan bu tarafa dönmeyenlerin sayısı (gülüyor) üç veya dörttür. Bu dehşet verici bir şey. Bu neyi gösteriyor? Bu şunu gösteriyor: Son derece bilinçsiz bir şekilde politikaya girmişler; aynı bilinçsizlikle çıktılar. Veyahut yanlış taraflara gittiler. Bu mesele çok önemli işte. Bak iki profil ne kadar farklı...

Başka bir şey daha verebilirim; yine döneklerle ilgili olarak: Eski zamanın dönekleri nasıl dönüyorlardı? Şevket Süreyya Bey dönek sayılırdı. Şevket Süreyya Bey Sovyet İhtilali'nden caymış görünüyordu ama Anadolu İhtilali'ni destekledi. O nesil hepsi öyledir. Hiçbirisi emperyalizme iltihak etmedi. Şimdikilerin hepsi emperyalizme iltihak ediyorlar. Burda bile ne kadar büyük fark var.

Devlet Adamı...

Devlet adamı profili de bizim memleketimizde yanlış olarak algılanır. Devlet adamı denince herkesin aklına İsmet Paşa gelir. İsmet Paşa bu modellerin en kötüsüdür. İsmet Paşa vasati bir aydındı. Ortalama bir aydındı. Son derece ürkekti ve çok ürkek olduğu için de tamamiyle bürokrasiye dayanan bir yönetim biçimini kabul etmişti. Bürokratlığı, devlet adamlığı sanıyordu. Halbuki devlet adamlığı, bürokratlığı aşan bir şeydir. Devlet adamlığı, çok daha geniş ufuklar gerektiren bir şeydir. Türkiye'de şimdi ben bu manada devlet adamı pek görebiliyorum diyemem. Mustafa Kemal'i dışarda tutuyorum. Çünkü Mustafa Kemal özel bir durumdur. Mustafa Kemal gibi bir durumu her zaman bulmak mümkün değildir. Benim düşünceme göre; Türkiye'nin hiç değilse Mitterand yahut De Gaulle, Adenauer, Gorbaçov gibi birtakım adamlara sahip olması gerekliydi.

Bizde daha ziyade gündelik işleri pratik çerçeveler içersinde

nasıl hallederim diye düşünen bir politikacı tipi var. Bu geçerli sayılıyor. Bir de Türk oligarşisi. ki bu; bürokrasiyle iş çevrelerinden; burjuvaziden ibarettir. Bunların karşılıklı al gülüm ver gülüm ilişkilerini nasıl götüreceğiz ve bunu başarıyla nasıl götürürsem daha iyi yaparım düşüncesinde olanlarla karşı karşıyayız. Bunların devlet adamları olduğunu sanmıyorum.. Göremiyorum, hayır. Belki eğer imkânlar elverseydi –şimdi onu da anmış olacağız–, belki Mehmet Ali Aybar iyi bir başbakan olabilirdi.

Özelleştirme...

Özelleştirme, dünyadaki çokuluslu şirketlerin geliştirdikleri bir yeni strateji. Bunlar yedi yüz kadar büyük şirkettir. Bunun üçyüzü en büyüktür. Şöyle bir hesap yaptılar: Sovyet Sistemi dağıldıktan sonra Doğu Bloku içersinde devlet tarafından oluşturulmuş çok büyük altyapıları olan fevkalade büyük iktisadi kuruluşlar var. Bu kuruluşlara nasıl el koyarız?.. Bir de 30'lu yıllardaki buhran içersinde Türkiye gibi ülkelerde geliştirilmiş çok ciddi kamu sektörü ve yatırımları var; bunlara nasıl el koyarız? Buna el koymak için iki formül geliştirildi; bir tanesi küreselleşme, ötekisi de özelleştirme. Küreselleşip özelleştirildiği taktirde, uluslararası kapitalist emperyalist sistemin çok mükemmel kontrolü altına girmiş oluruz...

İçinden çıkamayacakları olay, şundan dolayı oluyor Türkiye'de: Türkiye'deki kamu sektörü aslında özel sektörü besliyor. Yani büyük özel sektör, kamu sektörünün dağılmasından hoşlanmaz. Neden hoşlanmaz? Otomobil fabrikaları ucuz sacı nerden alacaklar o zaman? Otomobil fabrikaları dediğin senin bugün özel, ucuz sacı giderler Ereğli Demir Çelik'ten alırlar. Yahut İskenderun Demir Çelik'ten alırlar ve onlara özel olarak ucuz verilir. Bu devlet politikasıdır Türkiye'de. Karma Ekonomi dediğimiz budur. Sen bunu özelleştirirsen, o zaman sac birden pahalılanır. (Gülüyor) Pahalılanınca bunların işine gelmez. Onun için, dikkat et, neresinin özelleştirilmesinde sorun çıkıyorsa; hangi kuruluşların; o kuruluşların büyük sermayeyle ciddi ilişkileri vardır. Oralarda sorun çıkıyor. Ama Süt Endüstrisi, ıvır zıvır, bunlar küçük şeyler; bunlar hemen satılıyor... Aslında kamu sektörünü bizim özel sektörümüz ister çünkü ortak yaşama halindedir onunla.

Şimdi bir başka mesele de şurdan çıkıyor: Bizim özel sektörümüz tamamiyle milli sınırlar içerisinde himayeci bir özel sektördür. Yani devlet himayesiyle yaşar. Sen şimdi özelleştirmeyi evrenselleşiyor diye kapıları açtığın andan itibaren, yabancılar buraya dolacak. Senin yaptığın ıvır zıvırı kim satın alır o zaman? (Gülüyor) Herkes gidecek yabancı mal alacak. Yani onların işine gelmiyor aslında. İstemiyorlar. Onun için Türkiye'de hep ayak sürüyor özelleştirme. Bir türlü yürümüyor, hep tekliyor.

Kadın

Kızların bir kısmının davranışlarından çok memnun olduğumu söyleyebilirim. Çünkü bunun için ben mücadele de verdim. Benim romanlarımın kahramanlarının çoğu kadındır. Çünkü istiyordum ki; bilinçli, erkekle eşit; hatta bir de formülüm vardı benim: Mutfakta, sokakta, yatakta eşitlik. Şimdi bu eşitliğe doğru gidiyorlar; bu güzel. Ama şimdi başka bir şey görmeye başlıyorum; kadın, eşitliği değil, üstünlüğü istemeye başladı. Bu olmaz. Bu faşizmdir. Bu ırkçılıktır. Şimdi bu yanlış. Böyle bir ekip de var. Böyle bir takım da var. Bu çok yanlış bir yerdedir...

Neden yanlış bir yerdedir? Çünkü bu aslında kendi içine kapanan bir getto yaratmak yoluna gider ki bunun sonunda son derece sağlıksız şeylerin çıkacağı kesindir... Bunun içersinden bir defa alkolizm çıkar. Büyük çapta uyuşturucu çıkar. Büyük çapta cinsel çeşitlemeler çıkar. Bunların bütününü toparladığın zaman da yozlaşmış bir kültür ortamı, edebiyat ortamı, sanat ortamı çıkar. Bu ortamlardan büyük eserlerin çıktığı görülmemiştir. Minör eserler çıkar. Büyük eserleri yazan adamlara-kadınlara bakın, hiçbirinde bu ortamdan geldiklerine dair bir işaret yoktur. Bu yanlış tarafıdır bu işin...

Eşitlik tamam, sonuna kadar. Kadınlarla erkekler eşit olmalıdır; kızların bu hususta bütün isteklerinde ben onlarla beraberim. Ama mesela kız başörtüsüyle dolaşmak istiyorsa, ona da serbestlik tanımak zorundasın. Hayır, ille açacaksın diyemezsin. O totaliterliktir. Eğer demokratik laiksen bunu söyleyemezsin. Ama öteki kız da çok mini etekle dolaşmak istiyorsa, ona kimse bir şey diyemez.

Kadın Dergileri: Şimdiki halde bence üç kadın dergisinin üçü de yerlerinde sayıyorlar. Bir patinaj halindeler. Eğer böyle giderse düşeceklerdir...

Kadın dergileri bizde başlangıçta klasik Avrupa küçük burjuvazisinin kadın dergilerinin taklidi dergiler halinde çıkarlardı. Yani kocana saygılı ol; yuvanın bekçisi ol; çocuğunu iyi büyüt, ona anne ol.... Sana verilenden fazlasını isteme çerçevesi içinde dergilerdi bunlar ve küçük bir satış alanları vardı. İlk defa Kadınca bunu kırmıştır Geçenlerde televizyonda söylediği için ben de söyleyebilirim, bu benim yüzümden oldu; Duygu (Asena)'yla konuşuyorduk, o zamanlar Gelişim'deydim ben... Duygu durmadan bu lafları ediyor. Elinde bir kadın dergisi var, bunları niye yazmıyorsun ki sen dedim. Aaa! dedi. (Gülüyor) Ondan sonra yazmaya başladı. Anlattı da zaten bunu televizyonda... Yazmaya başladı ve başladıktan sonra yeni yetişen nesilde adına feminist diyebileceğimiz bir grup ortaya çıktı.

Feminizm: Feminizme iki itirazım var benim. Başlangıçtan itibaren baş feminist benim de, iki itirazım var sonradan. Birisi şu; feminizm, cinsel devrim ve çevre olayı 1950'li yıllardan itibaren Amerika'da üretilmiştir. Bunların maksadı çok açık ve seçikti. Ve bunların politik bir amacı vardı. O amaç şuydu: Avrupa'da yeni yetişen gençlerin içersinde toplumdan hoşlanmayanlar, yaşama biçimlerini beğenmeyenlerin hepsi komünist partilere gidiyorlardı. Ve komünist partiler hep gençleri alıyordu, muhafazakâr partiler yaşlılara kalıyordu. Bu hareketi bastırmanın çok güzel bir yoluydu bu üç numara. Feminizme kızları aldılar; çevrecilikle hipiler, hipi türü çocukları alıp götürdüler. İnsan hakları vesaire, cinsel devrim meselesiyle de marjinal eğilimi olan kızlar komünist partilerden uzaklaşmış oldu. Hâlâ da öyle. Şimdi mesela batıda komünist partilerin en büyük rakipleri, Yeşiller. İşte istedikleri oldu.

Bu bakımdan, ben bu işteki aşırı seksist tavrı faşistlikle bir tutuyorum. Yani bir kadın, kadınlık meselesini o kadar öne çıkarırsa onun bence faşistten farkı yoktur. Çünkü bu mesele de bir siyasi çözüm meselesidir O siyasi çözüm de ancak sosyalizmle olur. Başkası çözemez. Ama sosyalizmin Rus modeli değil. Onu hemen tashih edeyim bu bakımdan. İkincisi de, eşcinsel kızlardan bir kıs-

mının kendi meselelerini açıkça koyamadıkları için feminizmin arkasına saklandıkları hissindeyim. Bu kötü bir şey...

Bir de şöyle bir yanlış ortaya çıkıyor: Bizdeki feminist kızlarda marjinallerin arasına giriyorlar. Halbuki feminist bir kız. marjinal bir kız değil. Feminist bir kız, sıradan bir kız. Sadece kadın haklarını savunuyor. Onun bir marjinalliği yok; marjinal yaşaması da gerekmiyor. Böyle bir yanlışlık oluyor. Bunu da önlemek lazım...

– Feministler lezbiyen mi?

– Onu erkekler, maçolar yapar; yayarlar. alayı lezbiyen diye. O değil. Ama bir kısmının lezbiyen olduğu... hatta içlerinden birisi bana şöyle bir şey söyledi; feminist bir kızdı bu... Dedim şimdi öyle bir yere geliyor ki, lezbiyenler de bu işin içinde saklanıyorlar. Ama ilk aşaması bunun lezbiyenlik dedi. Böyle bir şey yok!.. Sen lezbiyensin, ayrı; onu ayrıca konuşuruz. Ama sen lezbiyen değilsin, kadın haklarını savunmaya çalışıyorsun. Bunun ilk aşaması lezbiyenlik deyince, burda bir sahtekârlık giriyor araya. Her sahtekârlığa ve haksızlığa karşı olduğum için, buna da karşıyım. Onun için, bu kadın dergileri başlangıçta iyi bir iş yaptılar. Birçok kadını, genç kızı uyardılar; hakları üzerinde düşünmeye sevkettiler. Ama yavaş yavaş o çizginin dışına doğru çıkıyorlar Yeni bir söylem getiremiyorlar...

– Nasıl Bir Değişim?

– O onların işi... Bence şu yanlışları var: Bir kere kesinlikle sadece okumuş kadınlara çıkıyorlar; bir. Sadece İstanbul-İzmir gibi büyük şehirlerdeki kadınlara çıkıyorlar; bu iki. Türkiye'de altmış milyon nüfusun otuzu kadın. Bu otuz milyonun büyük bir ekseriyeti dışarda yaşıyor. Bunların sorunlarıyla hiç ilgilenen yok. Bunlarla kim ilgilenecek? Nasıl feminist bunlar? Yaa!.. Onlar güzellik müstahzaratı yapan firmalardan reklam alabilmek için makyaj sayfaları yapıyorlar. Anadolu kadınının % 80'i makyaj yapmıyor. (Gülüyor) Bunları hiç düşünen yok. O kadınlar nasıl yetişiyorlar. nasıl oluyorlar? Hatta şu yok; mesela Fırat Üniversitesi'ndeki öğrenci kızların hayatı ne? Kimse bununla ilgilenmiyor Bu kadın haklarına dahil değil mi? Mesela köy ebeleri ne durumda? Bunlar kadın değil mi? Bunun gibi daha pek çok meslek var Bu işlerle uğraşan kızlar var; bunların sorunları üzerinde hiç durulmuyor. Bütün mesele ne?

Kadınlar sokağa gidip oturup orda erkek gibi rakı içebilir mi? İç kardeşim; sana bunu içme diyen yok ki! Zaten içen kadınlar içiyorlar; bir. İkincisi, evine rakısını alıp giden kadın da var şimdi artık. Eskisi gibi değil. Yani meseleyi sosyal koymuyorlar. Sorunu moral koyuyorlar.

Çocuk

Çocuklardan çok endişeliyim... Çocuklar çok sağlıklı büyüyorlar fizik olarak: eskisine, bizim nesillerimize nazaran. Biz harp çocuklarıyız. Hiç iyi beslenemedik. Çok kötü yetiştirildik o konuda. Ailelerin de yapacağı bir şey yoktu, çünkü ekmek yoktu. (Gülüyor) Onlar da yemiyorlardı. Şimdi maşallah her şeyimiz var ve çocuklar çok iyi besleniyorlar, çok iyi büyüyorlar, fakat, kafaları "nü" Nerdeyse beyinsiz birtakım çocuklar büyüyor. Bunda iki şeyin çok büyük rolü var: Bir tanesi, Türk Eğitim Sistemi çöktü. Türk Eğitim Sistemi, yani cumhuriyet'in eğitim sistemi ki, Tevhidi Tedrisat Kanunu'yla tayin edilmiş bir sistemdir. Laik liseler üzerine kuruludur. Laik liseler, yurttaş yetiştirirler. Amaçları budur. Yurttaş yetiştirmek, ne demek? Yani yurt bilgisinden tut da tarihe kadar; sosyolojiden tut da psikoloji'ye kadar bütün hepsinin okunduğu bir yerdi lise. Böyle bir liseden çıkan çocuk, hem yurdu üzerinde hem dünya üzerinde düşünür; fikir sahibidir. Bu, yurttaştır...

1970'lerden itibaren Tevhidi Tedrisat Kanunu delindi. İki türlü delindi. Bir, Türkçe tedrisat kalktı, yabancı dille tedrisat devlet liselerine kadar girdi ki bu ancak sömürgelerde görülen bir durumdur. Bağımsız bir devlette böyle bir şey olmaz. İkincisi de, klasik lisenin o sağlam yapısı bozuldu. Şimdi artık daha çok kolej türü okullar itibardalar. Kolej türü okullar da yurttaş yetiştirmez, tüketici yetiştirir. Şimdi yetişen çocuklar, tüketici. Halbuki biz kendisi için bir şey istemeyen bir nesildik. Ben hâlâ öyleyim. Kendim için hiçbir şey istemem. Bu, yeni yetişen çocuklar hakkında endişelenmemize yol açıyor...

– *Çocuğunuz olmayınca, soyadınızın sürmeyeceğini biliyordunuz...*

– Biliyordum... Ama yani şimdi Cem (Cengiz İlhan'ın oğlu)'in eşi gebe. Oğlan doğarsa sürüyor... (Gülüyor) Ayrıca ben böyle şeylerin hiç üstünde durmam. Ve ben bunları önemsemem. Zaten

kozmik baktın mı, bütün bunlar komedi. İnsanların kendi kendilerine buldukları birtakım vehimler. (Gülüyor) Soyun sürse n'olur, soyun sürmese n'olur. Yani güneş kırmızı dev olacağı andan itibaren zaten dünya güneşin içinde kalacak, yanıp gidecek birdenbire. Ama buna daha iki milyar sene var deniyor.

Müzik...

Ben bütün müzikleri dinlerim. Son zamanlarda öyle özel olarak açıp dinlemiyorum Hatta son zamanlarda biraz da müzikten uzağım. Fakat çeşitli zamanlarda müzik üzerinde ısrarla durduğum olmuştur..

Önceleri benim yetişme ve formasyonum solcu olduğu için... Türkiye'de o zaman solcular sadece Klasik Batı Müziği dinlerlerdi. bir de Ruhi Su'nun yaptığı Halk Müziği dinlerdik. Bizim tarzımız oydu; onlarla büyüdük... Çok iyi hatırlarım ve hatırladıkça gülerim;. bir solcu grup, Yalova'ya pikniğe gidiyorduk. O zaman böyle şimdiki gibi kaset falan yok; koca koca plaklar on iki tanesi bir 9. Senfoni yapıyor. Bir arkadaşım da onların hepsini yüklenmişti ve biz Yalova'da piknikte 9. Senfoni dinlemiştik. Dünyada bundan daha saçma bir şey olmaz diye düşünüyorum şimdi. (Gülüyor) Piknikte ne işi var 9. Senfoni'nin? Orda, oraya uygun, hafif, tatlı güzel şeyler dinlemek gerekiyordu ama o kadar şartlanmıştık ki biz, mutlaka bunları dinlemek lazım diye dinlerdik...

Sonra hatırlıyorum, Avrupa'ya gittiğim zaman, Türkiye'de ben opera görmemiştim. Çünkü opera, 40'lı yıllardan itibaren Ankara'da faaliyete başladı. Biz İzmir'deydik, İstanbul'daydık; göremiyorduk. Ama 49'da ben Fransa'ya gidince, Paris'e; uzunca bir süre her gece operaya gittim. Çünkü repertuar sistemiyle çalışıyorlar; her gece başka bir temsil var. Ve böylelikle; opera nedir, opera ne verebilir, bu kadar övülen şey bizim için nedir; bunları inceledim. Çok sevdiklerim de oldu, tahammül edemediklerim de. Ama vardığım genel netice, operanın "müze" olduğu düşüncesidir. Artık "müze"dir. Yani bugün operayı canlı, yaşayan bir sanat olarak götürmek mümkün değildir. Artık müze meraklıları nasıl gidip eski şeyleri oralarda görüyorsa, operaya da onlar gider diye düşünüyorum. Öyle bir düşüncem oldu...

Avrupa'ya gitmem bana, kendi müziğini küçümsemenin ne kadar ayıp bir şey olduğunu öğretti. Çünkü ben hiç Türk Müziği dinlemezdim. Hiç!.. Türkiye'ye döndükten ve aşağı yukarı otuz yaşımdan sonra, çok ciddi bir şekilde Türk Müziği'nin zenginliklerini keşfettim. Ve çok sevdim. Hele bazı bestekârları ve şarkıcıları... İsim vermeyeyim şimdi. Uzun olur çünkü, bir sürü var...

Bir de mesela ben meraklı bir çocuk olduğum için, 50'li yıllarda İstanbul'da bir radyom vardı. Antenleri havai; her tarafı alabiliyordu. Romanya'yı alırdı; çok güzel. Çigan çalar Romenler; çok güzel Romen müzikleri. Onları çok severdim mesela. Hâlâ da severim. Sonra, Rusların müziği çok güzeldi. Rus Halk şarkıları çok etkileyicidir: çok güzel koro yaparlar. BizimTürk Halk Şarkılarından da çok sevdiklerim vardır. Ama mesela TRT'nin onu bir zamanlar bir ifade biçimi vardı; rahmetli Sarısözen'in örgütlediği. O söyleyiş biçimini sevmiyorum. Yani şarkıların, türkülerin nüanslarını yok ediyor. Onu mahalli şarkıcılar-türkücüler söyledikleri zaman, çok daha etkileyici oluyor. Nitekim, Yarın Artık Bugündür'de benim bir mahalli türkü söyletmem gerekti. Hüseyin (Karakaş)'le beraber çok uğraştık; onu bir mahalli türkücüye söylettik. Çok daha etkileyici oldu... Yani burdan şu çıkıyor; ben müziğin her türlüsünü dinleyebilirim, sevebilirim ve hepsinden etkilenirim. Fakat, söylediğim gibi, bir iki senedir 'hadi bir müzik dinleyeyim' demiyorum.

Ben mesela Barok Müziği çok severim. İtalyan Barok'u en büyük zaafımdır. Benim evde Vivaldi'den tut da Tartini'ye kadar bir sürü İtalyan Barok bestecisinin parçaları vardır ve ben bunları ısrarla dinlerim. Hele vaktiyle çok dinlerdim... Romantiklerden de hoşlandıklarım var. Klasik Batı romantik parçalarından. Gençliğimin bir safhasında Chopin beni çok etkiliyordu. Şiirlerime bile intikal etmiştir o. Hala bazı parçalarını çok severim. Çünkü piyanoya başka türlü bir duyarlık veriyor Chopin...

Bütün hepsiyle ilgiliyim ama mesela bizim alaturkada Müzeyyen Senar Okulu'nu ben beğenmem. Yani Müzeyyen Senar'ın tarzı; yani Müzeyyen Senar, Zeki Müren; onlar aynı tarzdır; o tarzı ben sevmiyorum. Zeki Müren'i dinlemeye tahammülüm yoktur. Kesinlikle dinleyemem. Çünkü yapma bir nezaketle, böyle biraz

ağdalı bir zevksizlik (gülüyor) var. Giyiminde kuşamında da vardır: söyleyişinde de vardır Böyle bir tiptir. Hiçbir zaman onun müziğine yakınlık duymadım... Beni etkileyen daha ziyade o dönemde. bir taraftan Mesut Cemil Beyin korosu, Klasik Türk Müziği yorumları; bir taraftan da Münir Nurettin Beyin yetiştirdiği öğrencilerdir ki, İnci Çayırlı, Ayla Büyükataman vs. onun içindedir Onları söyleyiş tarzları, beni daha çok etkiler. Onları daha çok beğenirim ben...

Yeni bestekârlar da vardır; böyle bir sürü çıkıyor ama mesela Kaptanzade'nin bazı şarkıları benim hoşuma gidiyor. İsmail Baha Sürelsan'ın besteleri hoşuma gidiyor. Avni Anıl'ın besteleri hoşuma gidiyor. Şu ara çok hasta olan Arif Sami Bey'in şarkıları beni daha çok etkiler öbürlerinden. Yani bizde alışılmış, herkesin sevdiği değil de böyle biraz kenarda gibi kalmış olanlar var ki bana nazaran onlar daha etkileyici, daha güzel şeyler. Zaten televizyon dizilerinde kullandım o şarkıların birçoğunu. Müzikle ilişkim bu...

ATTİLÂ İLHAN VE BİLİM KURGU

– Neden bilim kurgu?

– Bir kere çocukluğumdan gelen bir şey var. Daha ben çocukken de resimli romanların içersinde en çok, o zamanlar Baytekin derdik, 'Flash Gordon'ı severdim. Beni büyülerdi. Başka bir gezegene gitmiş olmaları, o gezegende hayat olması, o hayatın içinde birtakım maceralar yaşaması beni çok etkilerdi ve hayalini kurardım. Sonra Amerika'nın o zaman ikinci sınıf, hatta üçüncü sınıf firmalarından birisi olan Republic Picture, Flash Gordon'ı otuz bir kısımlık bir sinema dizisi yaptı ve o İzmir'e geldi. İzmir'de gördük onu; Karşıyaka'da oynadı. O beni büsbütün aldı götürdü ki; bugünkü şartlar altında çok ilkel bir diziydi. Düşünüyorum da yani uzay gemileri falan çok komikti. Şimdi çok daha güzelleri yapılıyor fakat o da beni çok etkilemişti.. İşte onun etkisiyle, sanıyorum ortaokulun birinci sınıfında; tatil yakındı, bazı dersler boş geçiyordu; Merih'e Seyahat diye bir roman yazdım. İlk romanım odur. Ve bilim kurgu romanıdır. Birtakım insanlar Türkiye'den kalkıyorlar gidiyorlar falan, oralarda yaşıyorlar. Yani çocukluğumda bunun bir bazı vardı, temeli vardı...

Çocukluğumdan itibaren ben uzayla ilgiliyim. Beni ilgilendiriyor. Bir de çok söyledim, çok mütecessistim. Hâlâ öyleyim. Her şeyi merak ederim... Gökyüzü de bana en çok merak edilecek şey gibi geliyordu; bu bir. İkincisi, zaman geçip de; yani çağdaş bir yazarın sadece edebiyat bilgisiyle yeterli bir sentez yapamayacağını anlayıp diğer bilimlere dağıldığım zaman birden fark ettim ki, bütün 20. yy. teknolojisinin gittiği yer, uzay teknolojisi. Oraya doğru gidiliyor. Ve insanoğlu dünyayı keşfini bitirdiği için, uzaya açıla-

cak; bunun yolu yok.. O zaman, bu yeniden önem kazandı benim için. Dışarda yazılmış bilim kurgu kitaplarını okuyunca ve onların ne kadar gelişmiş bir astrofizik bilgisiyle yazıldığını görünce, çok heyecanlandım. Yani gerçekten hoş bir şeydi. Acaba bende böyle şeyler yazabilir miyim düşüncesine de kapılmadım değil...

"Şimdi benim sonradan geliştirdiğim düşünce, ki bunu yazdım; dünyanın 21. yy.'a girerken, yeni bir keşifler çağına gittiğidir. Nasıl 15. yy'da dünyanın keşfiyle o zamana kadar ki hayat ve toplum yaşantısı altüst olmuş, yeni şeyler ortaya çıkmışsa, şimdi uzay keşifleriyle de benzer şeyler olacak. Yeryüzündeki birtakım değer sistemleri çok sarsılacak. Çünkü dünyanın çerçevesi içinde tutulmuş sistemler bunlar. Halbuki, uzay sistemi içinde baktığın zaman, onların kıymetleri birden sıfıra iniyor; hiçbir önemi kalmıyor. Yani diyelim ki Gana'daki hükümet darbesine uzay ölçüsünden kozmik baktığın zaman, komik bir olay. Hiçbir önemi yok. Uzay zamanı içinde değerlendirmeye kalktığın zaman, salise; saniye bile değil. O kadar kısa bir sürede gelip giden şeyler bunlar. Bunlar beni etkiliyor...

Bunların beni etkilemesinin bir de beşeri sebebi var. İnsanlar arası ilişkilerde gördüğüm düzeysizlikten kaçıyorum belki. Eğer insanlar arası ilişkilerle sürekli ilgilenmeye kalkarsam, o kadar yavan şeyler o kadar sık tekrarlanıyor ki, bu can sıkıcı oluyor. Bundan usanıyorsun. Halbuki uzayla ilgili herşey bir daha tekrarlanmıyor ve çok değişik ve çok yeni. Diyelim ki; yaz günleri çıplak gözle Jüpiter'i, Satürn'ü gösterebiliyorsam, bu bile hoşuma gidiyor. İşte şu gördüğün odur dediğim zaman, sahiden çok hoş bir şey. Yani bunu bile bilebilmek hoşuma gidiyor benim. Çünkü diğer insanlar genellikle aydan ve güneşten başkasını bilmiyorlar. Ben bunların hepsini aşağı yukarı gösterebilir hale geldim, biliyorum...

Bir de, uzay üzerine yapılan araştırmaların getirdiği yeni bilgiler, gerçekte bu işin çok kapsamlı ve çok çetrefil bir iş olduğunu gösteriyor. Nereye varacağı belli değil fakat her halükârda insanı çok saran bir şey. Bu çerçeve içerisinde tabii, uzayla sürekli ilgileniyorum. Uzay filmlerini, uzay dizilerini ilgiyle izliyorum. Mesela yıllardan beri Uzay Yolu'nu izlerim. Yabancı televizyonlardan bile izliyorum. Şimdi BBC'de Black-7 diye çok ilginç bir dizi var; onu izli-

yorum. İngilizler başka türlü bakmışlar olaya. Getirdiği yeni kavramlar var; yani maddenin enerjiye dönüşü, ışığa dönüşü. Böylelikle ışınlanmaların mümkün oluşu. Bunlar insanın muhayyilesini gerçekten tahrik eden şeyler. Yani burdan Merih'e gitmek, normal olarak yıllar sürecek bir şeydir. Elimizdeki hızla, eğer maddeyi ışığa çevirebilirsen, o zaman ışık hızıyla gitmek mümkün olabiliyor. Işık hızıyla gidip orada tekrar madde olabilirse, düşünebiliyor musun ne kadar ilginç bir şey yapılmış oluyor. Buna benzer şeyler. Çünkü uzay mesafeleri etkileyici. Şimdi güneş sönse, sekiz dakika sonra fark ediyorsun. Bize sekiz dakikada geliyor güneş ışığı. Bazı yıldızlar var; söndüğü takdirde, kırk beş, kırk sekiz sene sonra ancak haberimiz olacak. Çünkü bize ışık kırk sekiz senede geliyor ordan. Bunlar dehşet verici şeyler! O yüzden benim merakımı çekiyor...

Bunlar benim merakımı çekiyor ama diğer taraftan deniz altındaki yanardağların kraterinde yaşayan balıklar da benim dikkatimi çekiyor. Bir sürü yanardağ var deniz altında. Dünyanın merkezindeki ateş, bazan karadan bazan denizden çıkıyor. Denizden çıkan yanardağların kraterlerinde lavlar var. Orda balıklar yaşıyor. Balık, onların etrafında; o harekette yaşayabiliyor. E şimdi bu dehşet verici bir şey. Beni heyecanlandırıyor... Çekmişler bunu; belgeselinde gördüm. Yalan değil; kafadan atmıyorum...

Yani mikrokozmos da makrokozmos da; birbirine çok benzemesi yapı olarak; beni çok ilgilendiriyor. Ve son senelerde, artık ne yazabileceğini kestirebildiğim edebiyatçıları okumaktansa, ne olacağını kesinlikle bilemediğim bu tür kitapları okumayı tercih ediyorum. Bunlar benim daha çok hoşuma gidiyor. Çünkü bunlardan birçok şey öğreniyorum. Halbuki öbürlerinde ne olduğu önceden belli; biliyorum ne yazabilir, kapasitesi nedir, nereye kadar gider; şaşırtıcı hiçbir şey olmayacaktır benim için.

– Hiç UFO gördünüz mü?

– Yok, böyle şeylere inanmıyorum. Ben çok pozitivistim. Yani bilimsel olarak kanıtlanmadıkça, böyle bir şeyin olduğuna inanmak çok zor. Çünkü daha senle o konuşmayı (Milliyet Sanat Dergisi'nde yayınlanan röportaj) yaptıktan bir süre sonra, Alman tele-

vizyonunda UFO'lar üzerine bir program yapıldı. O programda UFO resimleri gösterdiler. Gerçekten ilginç; görüyorsun, UFO'nun resmi. Fakat ondan sonra bir cin fikirli adam çıktı; ben size şimdi bir UFO resmi göstereceğim dedi. Bir Wolksvagen araba tekerleğinin parlak cantını aldı eline, havaya attı, resmini çekti gösterdi: UFO. (Gülüyor) Mükemmel yutturabilir UFO diye...

– *Ama bunlar kafa karıştırıcı şeyler*

– Ama şimdi ötekinin böyle yapmadığı nerden belli?

– *Bile bile zihin bulandırma... Mugalata mı deniyordu?*

– Bütün bu meselede olay şudur: Eskiden kâinatta, evrende hayat olabileceği iddiası şiddetle yalanlanırdı bilim adamları tarafından. Böyle bir şey mümkün değil; yoktur denirdi. Çünkü kâinattaki sistemler içerisinde güneş sistemine benzer gezegenleri olan yıldızları göremiyorlardı. Artık bunlar görülebiliyor. Bunlar görülünce, o zaman, dünyaya benzer şartların oluşabileceği bir gezegen olacağı gibi, başka şartlar altında da bir zeki hayatın ortaya çıkması mümkün görünüyor. Ama deminki söylediğim "zaman ölçüsü" dolayısıyla, iki medeniyetin aynı ana rastlaması; aynı ana rastlayan iki medeniyetin tesadüfen birbirlerini görmeleri, bulmaları, çok zor görünüyor. Ama kesinlikle böyle bir şeye artık bilimin inandığının güzel bir kanıtı var. Çünkü bundan bir süre önce Birleşik Amerika, dünya medeniyetiyle ilgili bir mekik yaptı. Onun içersinde işaretlerle dünyanın ne olduğu, insanlarının ne olduğu, müziği, resimleri, vesairesi kondu ve uzaya gönderildi. Şimdi bu nedir? Bu, denize atılan bir şişedir. Birileri bunu bulacak diye bekliyorlar. Şu halde,buna inanıyorlar. Öte yandan, radyoteleskoplar, çok uzun zamandan beri uzayı dinliyorlar ve bir sürü sinyal alıyorlar. Sinyalleri de tam çözebilmiş değiller. Bir kısmının, büyük patlamanın sinyalleri olduğu hakkında iddialar var. Ama bir kısmı nedir, belli değil...

Bunlar tabii meseleyi çok heyecanlı hale getiriyor ve biraz da muhayyilen varsa UFO'yu buluyorsun hemen o dakika. Ordan da geçiyorsun istediğin yere. Ama o tartışılır. Daha henüz kanıtlanmış değildir. Eğer öyle bir şey olduysa; Birleşik Amerika'nın elinde, eski Sovyetler Birliği'nin elinde bu hususta kanıtlar varsa bile,

bunları açıklamadılar. Yalnız dünyanın heyeti umumiyesinde, özellikle gelişmiş ülkelerde, adeta kamuoyunu buna hazırlarmış gibi, çok ciddi bir uzay neşriyatı yapıldığı doğrudur. Çok güzel programlar yapılıyor ve uzay filmleri ısrarla gösteriliyor. Olur olmaz gösteriliyor; çok sık gösteriliyor. Bütün bunlarla sanki insanlara 'Hazır olun, yakında bunlar olacak'mış gibi bir izlenim veriyor."

– Geçtiğimiz günlerde televizyonda bir uzaylıya otopsi yapıldığı gösterildi. Yıllarca saklanmış bu olay...

– Onda tabii inanmak ihtiyacıyla kuşkular karşılıklı. Bir taraftan buna kesinlikle inanmak istiyorsun; tabii ne kadar ilginç; dünyaya birisi gelmiş, bir mahluk, otopsisini yapıyorlar, içinden ilginç şeyler çıkıyor falan. İnsana da benzemiyor; altı parmaklı. Hem insana benziyor, hem beyninin içinden karaciğere benzer bir şey çıktı. Yani böyle değişik bir şey... Benim düşüncem şu; ama bu bir varsayım: Böyle bir şey olsa bile, eğer bu o zaman gerçekten olduysa, o günden bugüne Birleşik Amerika bunun üzerine giderdi. 47'den beri; yani seyahatler olurdu. Olmuyor. Tam tersine, o programları kaldırdılar. Yani mesela Apollo programları vardı, aya gidiyorlardı sürekli. Onları kaldırdılar; çok para gidiyor, neticede orası Allah'ın bozkırı, hiçbir bok yok diye.. Elde bu kadar somut bir delil olduğu takdirde, muhakkak ki araştırmaları o yönde geliştirirlerdi. Halbuki o yönde bir şey yok...

– Belki insanları korkutmamak için; belki kendileri de korkmuşlardır... Belki de araştırmalarını gizlice sürdürmüşlerdir...

– Yok; gizlice olmaz bu işler. Yani bir şey yollayacak olursa eğer, o söylemezse Rus söyler, yolladı diye. Onları saklamak mümkün değil. Çok zor... Ama tabii, işte dediğim gibi, inanmak arzusuyla kuşkular bir arada bu işin içersinde. Fakat her halükârda, nasıl 1492'den itibaren başka ırkların başka topraklarda yaşadığı gerçeği ortaya çıktıysa, önümüzdeki yüzyılda veya yüzyıllarda buna benzer şeylerin ortaya çıkması, hiç de şaşılacak bir şey değil. Mümkündür. Ama bunun için, dünyadaki uzay teknolojisinin, şimdikinin en az on beş-yirmi misli, belki yüz misli daha gelişmesi lazım. Daha çok ilkeliz bu konularda.

HER ZAMAN, ONAYLAYAN DEĞİL, SORU SORAN BİR "ADAM" OLDU

Ülkü KARAOSMANOĞLU

İyi tanıdığınızı sandığınız "velut" bir yazarın yayınlanan ilk kitabı konusunda kuşkuya düşerseniz, o gün asla onunla röportaj yapmaya kalkmayın. Hele söz konusu yazar **Attilâ İlhan** ise. Yazara ve eserlerine biraz aşina olanlar, onun yayınlanan ilk kitabının "Duvar" adlı şiir kitabı olduğunu bilirler. Peki, ben Divan Pastanesi'nin kapısından içeri girerken, niye söze ille de **"Abbas Yolcu"**yla başlamak istiyorum. Belki de **Çetin Altan**'la iki yıl kadar önce yaptığım bir sohbette, bana bütün ihtişamı ve sefaletiyle birlikte anlattığı "ilk kitap sendromu"nun bir başka örneğini aradığım içindir. **Çetin Altan** kendi imkânlarıyla yayınladığı ilk kitabın öyküsünü anlatırken, demişti ki:

"Tavanaraları sağlam olmalıdır, ilk kitapları taşıyabilmek için."

Nedense, bir yazarın "ilk kitabı" söz konusu olduğu zaman görünmez bir çatı katında dolaşır dururum. Yazarından başka hiç kimseyi ilgilendirmeyen yüzlerce sayfanın yalnızlığını paylaşmak isterim. Belki de bu duygularla **Attilâ İlhan**'ın karşısındaki iskemleye oturduğum zaman, bana göre onun en öksüz kitabının –diğerleri gibi yeni baskılar yapmadığı için– **"Abbas Yolcu"** olduğu vehmine kapılmıştım. Değil mi ki, bir arkadaşımdan edindiğim yıpranmış Abbas Yolcu kitabını heyecanla **Attilâ İlhan**'a gösterdiğimde yıllar sonra ortaya çıkan bu sevimli ama yıpranmış kitabından etkilenmemiş **"Nereden buldun?"** diye merak edip sorma-

mıştı bile. O da önemsemiyordu demek ki. İster istemez, **Cahit Sıtkı**'nın **"Haydi Abbas, vakit tamam..."** diye başlayan dizelerini içimden tekrarlayıp durmuştum o gün.

Sonraları **Attilâ İlhan**'ı daha yakından tanıyınca, yazdıklarına karşı hem olağanüstü ilgisinin hem de **"İşte o da böyle bir kitaptı"** genellemesinin iç içe olduğunu görecektim.

Tavanaraları sağlam olmalıdır, ilk kitapları taşıyabilmek için...

Ortada "Hüsran Müsran" Yok

Attilâ İlhan'a ne düşündüğümü anlatıyorum ve sözü, neden bu kadar korumak istediğimi kendime bile anlatamadığım **Abbas Yolcu**'ya getirmek istiyorum. Bu kitabın tavan arasında ne kadar beklediğini sormak istiyorum **Attilâ İlhan**'a. Ve elbette bana ilk kitabının **"Duvar"** olduğunu gayet nazik bir dille hatırlatıyor. Ama, o ilk kitap hüsranından ille de sözetmesini beklediğimi hissetmiş gibi, gülerek anlatıyor. Ortada "hüsran müsran" yok ama hesapsız kitapsız bir gençlik heyecanı olanca tazeliğiyle anlattıklarından görünüyor:

"Annem kitabımı bastırmam için bin lira para vermişti. Kardeşimle (Cengiz İlhan) ***birlikte İstanbul'a geldik.*** Duvar, ***biliyorsun 1946 CHP Şiir Armağanı'nı kazanmış. Bir basımeviyle konuştum ve kendi paramla bu şiir kitabını yayınlamak istediğimi söyledim. İstanbul'da Taksim'de bir evde kalıyoruz. Bir grup arkadaşım da benimle birlikte kitabın yayınlanmasını bekliyor.***

Bu arada Fethi Karakaş***'la tanıştım. Kitabın kapağını çizmesini ondan rica ettim ve fazla param olmadığını da söyledim. Şükranla anıyorum.*** Fethi Karakaş, ***bir değil, üç tane kapak örneği çizerek geldi. İçinden birini seçtik. Basımevine götürdük. Nihayet kitap basıldı ve biz yüklendik kitapları Taksim'deki eve geldik. Koliyi yere bıraktık ve her birimiz elimizdeki kitaplarla köşemize çekildik. Tashih arayan gözlerle okuyorduk kitabı.***

Sonra iş, kitapları dağıtmaya geldi. Kitabevlerini dolaşıp, üçer beşer adet bırakıyorduk. Sonra aynı haf-

ta içinde aynı kitabevlerini dolaşıyor; satılıp satılmadığını kontrol ediyorduk. Ama elbette kitapları tüketemedik ve ben önüme gelen herkese kitabımı imzalayıp verdim. Yine de mebzul miktarda kitabın artığını söyleyebilirim."

Tam da düşlediğim gibi, 40'lı yıllara uygun bir "ilk kitap" serüveniydi bu. **(Duvar'**ın serüveni orada bitmiyor elbette, bugüne kadar yedi kez basılıyor) O yılların imkânsızlıkları göz önünde tutularak düşünüldüğü zaman **Attilâ Bey**'in verdiği bazı örneklerin kıymeti daha da iyi anlaşılıyor. Editörü **Salim Şengil**'in **"Sokaktaki Adam"** adlı romanını, nasıl ince bir özen ve dikkatle bastığını anlattığı zaman şaşırdım.

Daha önce yayınladığı kitapları ve dergilerde çıkan şiirleri nedeniyle Salim Şengil'in gözünde **Attilâ İlhan** zaten şair. Ama bir romanı yazıp bitirmiş olduğundan habersiz. Öğrenince romanı merak ediyor. Ve yazar, editörüne yazdığı romanı satır satır okuyor. **Salim Şengil** romanı pür dikkat dinliyor. Bazan bir çay bahçesinde bazan yayınevinde karşılıklı oturuyorlar ve **Attilâ İlhan** okuyor, **Salim Şengil** dinliyor. Romanın sonunu merakla bekleyerek. Beğenmiş olmalı ki, kitabı basmaya karar veriyor.

"Sokaktaki Adam"ın yayına hazırlanış öyküsü de böyle. Hani geçtiğimiz temmuz ayında çekimi yapılan filmin, **"Sokaktaki Adam"** adlı filmin kaynağı olan roman.

1951'den 1995'e kadar bıkıp usanmadan okuyup anlamaya çalıştığımız o duyarlı ama kötümser delikanlının, "neyi istemediğini bilen, fakat neyi istediğini bilmeyen" **Hasan'**ın öyküsü. **Salim Şengil**'in kulaklarında çoğalan satırlar, kırk dört yıl sonra canlanıyor.

Film Gibi Roman

Romanın ilk baskısındaki yazar önsözünde, bu romanın bir film olabileceği öngörülmüş zaten:

"Sokaktaki Adam'da hareket öğesini, psikolojik öğeyi, romantik öğeyi tıpkı senaryoda olduğu gibi dengeli olarak kullanmaya çalıştım ve gerekli gördüğüm yerlerde hareketi planlara ayırdım, hatta decoupage

yaptım. Bence 20. yüzyılın romancısı, okuyucusunun bir sinema seyircisi olduğunu bir an bile aklından çıkarmamalıdır. Bu yönden baktınız mı Sokaktaki Adam cinematografique bir romandır. İçleme iyice sindirilmiş, söylev ya da monolog olarak değil hareket ve eylem olarak deyimlenmiştir."

Hatırlatmadan geçmeyelim: **"Sokaktaki Adam"** bugüne kadar beş baskı yapmış.

Attilâ İlhan,, imgesel harekete bu kadar önem verir de **"Zenciler Birbirine Benzemez"**de bunun tadını çıkarmaz mı? Üstelik Paris'te okuduğu çağdaş yazarların flashback'i nasıl ustalıkla kullandığını görmüş. Üstelik, kendi deyimiyle **"kafadan yazıyor."** Masa başına oturunca değil, dolaşırken kafasında kuruyor cümlelerini. Edebi anlamda daha da yetkinleşmenin bir yöntemi olup çıkmıştır, flashback'leri çağrışım düzeninin içine davet etmek.

Asker yolu olarak trenle geçtiği Erzincan yollarında elindedir **"Zenciler Birbirine Benzemez"**in tazecik ilk baskısı. **Salim Şengil**'in editörlüğünde, Dost Yayınevi'nce basılan bu kitabın kapağını da **Fikret Otyam** çizmiştir. **Attilâ İlhan,** tren yolculuğu sırasında baştan sona okuduğu bu kitabının son sayfalarına yaklaştığı sırada gördüğü önemli bir dizgi yanlışlığı canını sıkacak ve bu küçük can sıkıntısının üzerini, yeni bir romanın büyülü düşü örtecektir. **"Kurtlar Sofrası"**nın ilk hazırlığıdır bu. Trende sarsıntılarla yol alırken, elinde tuttuğu kitabının, **"Zenciler Birbirine Benzemez'**in, dört kez daha basılacağını belki aklına getirmemektedir ama, yine dört kez basılacak olan bir başka romanın. **"Kurtlar Sofrası"**nın havasına girmiştir bile.

Bir Kader Arkadaşı

Askerlik dönüşü **Attila İlhan,** bir kader arkadaşını yanı başında bulur: **Şükran Kurdakul. "Zenciler Birbirine Benzemez"**in ikinci baskısı, **Şükran Kurdakul**'un sahip olduğu **Ataç Kitabevi** tarafından yapılacaktır. **"Kurtlar Sofrası"** ise çok geniş kapsamlı yoğun duygu ve düşüncelere, olaylara tanıklık ettiği için, sonuçta ortaya çıkan sayfa adedi, **Şükran Kurdakul**'u da, **Attilâ İlhan**'ı da bir karar vermeye zorlayacaktır. Kararlarını ve-

rirler: Kitap iki cilt halinde yayınlanacaktır. Birinci cildini İstanbul'da eline alır. İkinci cildini ise **Şükran Kurdakul,** Paris'e postalayacaktır **"Kurtlar Sofrası"**nın ikinci baskısı **Bilgi Yayınları** arasında çıkar **"Kurtlar Sofrası"** daha sonra **Adam Yayınları** tarafından da basılacaktır. **Bilgi Yayınevi** sahibi **Ahmet Tevfik Küflü, "Başka yayınevleriyle de çalışabilirsin"** iznini verince, **Adam Yayınları**'nda basılan iki şiir kitabının ardından **(Elde Var Hüzün** ve **Tutuklunun Günlüğü)** Kurtlar Sofrası da yayınlanır. (Burada **Ahmet Tevfik Küflü** ile aralarındaki dostluk bağı üzerine konuşuyoruz. Sayın **Ahmet Tevfik Küflü**'nün **Dünya Kitap** dergisine yazarıyla ilgili görüşlerini bildirdiğinden haberli olduğum için ben aradan çekiliyorum.)

Adam Yayınevi'nden sözederken, ***"Onların hakkını vermek lazım"*** diyor, **Attilâ İlhan.**

"Neredeyse edition critique yaptılar. Çok iyi çalıştılar metin üzerinde ve yanlışsız bir basım oldu. Ama sanıyorum dağıtımda onların da sıkıntıları vardı. Kitabın bitmesi zaman aldı. Tükendiğini öğrenince, Ahmet'e sordum, "Böyle bir durum var. Kurtlar Sofrası'nı yeniden basmayı düşünür müsün?" diye. O da tabii, dedi. Dördüncü basımı da gerçekleşmiş oldu bu kitabın."

İlk cümleleri Fransızca olarak kağıda dökülen bir romandır, **"Bıçağın Ucu"** ve öyle de devam eder. Yüksek Kaldırım ve Kuledibi, gözlerinin önünden bir türlü ayrılmaz. Paris'e gitmeden önce romanın mekânını seçmiştir. Hatta Şükran Kurdakul'a, Köprü'den Karaköy'e doğru yürüdükleri bir gün, Kuledibi'ni eliyle gösterip, yazacağı yeni romanından söz etmiştir

"Aynanın İçindekiler" dizisinin ilk romanı **"Bıçağın Ucu"** önce Fransızca yazılıp, sonra yine yazarı tarafından Türkçeye çevrilir.

"Sırtlan Payı" ise ikinci ödüllü kitabıdır **Attilâ İlhan**'ın. **Ahmet Tevfik Küflü** ile Yunus Nadi Roman Armağanı'na katılma konusunu görüşürler **Attilâ İlhan, Füruzan**'ın "47'liler" adlı kitabını önerir. **Ahmet Tevfik Küflü**, iki kitapla katılmak ister. Biri, **"Sırtlan Payı"** diğeri **"47'liler"**dir. Bir cumartesi günü,

öğleden sonra yayınevinde sadece **Attilâ İlhan** ve **Küflü** kalmış, sohbet etmektedir Telefon çalar. **Attilâ İlhan** telefonu açar:

Ödül Macerası

"Ahmet'***in telefon beklediği belliydi. Benim masamın telefonuydu çalan. Açtım, İstanbul Bilgi'den arıyorlar*** "Abi kutlarım!" ***dedi arkadaşımız. Ben zannettim ki,*** Füruzan ***kazandı. Yayınevini kutluyor.*** "Hemen Füruzan'a bildirelim" ***dedim. Arkadaşımız*** "Sizin kitap kazandı" ***dedi. İnanamadım tabii.*** Ahmet ***de sevindi, ama öyle törenle falan almadım armağanı.*** Sadun Tanju ***Ankara'ya geldi. Hatta ben dedimki,*** "Bunu bana yanlışlıkla verdiler. Siz parayı verin de, ben tüyeyim!" **Bunun da böyle bir macerası var.**

Sonra "Dersaadet'te Sabah Ezanları. ***O da Ankara'da yazılıp tamamlandı ve Bilgi'den çıktı. Kitap, toplumun çeşitli kesimleri tarafından ilgi gördü. Şimdi üçüncü basımında. Bitmek üzere zannediyorum üçüncü basımı.***

"Yaraya Tuz Basmak" ***ondan daha önce tabii. Onu da Ankara'da yazdım. Onun hikâyesi çok daha farklı. Ankara'dan bu yana hikâyesi bitmedi. Bitecek gibi de görünmüyor. Bu sene bir okurum, kalkıp buraya gelmiş*** (Divan Pastanesi). ***Kartını bırakmış. Kartta şöyle yazıyor:***

"Kitabınızda benden bahsetmişsiniz. Size çok teşekkür ederim. Kitabı okurken o günleri hasretle andım.

Allah allah! Kim bu adam? Karttaki not devam ediyor:

"Bu vesileyle Yazıcıoğlu'nun da hatırasını saygıyla andım. Sizinle mutlaka konuşmak istiyorum.

Ve ismi, telefonu."

Attilâ İlhan'ı bir düşünce alır. Kahramanı olduğunu söyleyen okurunu bir türlü hatırlayamaz. Ama **Yazıcıoğlu** adı yabancı gelmez ona. **"Yaraya Tuz Basmak"** adlı kitabını açıp bakar. Ve o ismi bulur. Kore'ye giden kuvvetlerin kumandanıdır, **Yazıcıoğlu.** Tam da tahmin ettiği gibidir. Teker teker sayfaları çevirirken kartı

bırakan kişinin adını ve soyadını satırlarının arasında buluverir. General'in emir subayıdır, kendisine not bırakan kişi. Şimdi emekli bir subay ve seneler sonra kendisini bir kitapta buluyor. O kitabın ilk baskısı 1978 tarihini taşıyor. Bugüne kadar da üç baskı yapmış.

"Sık sık bana 'Kore'ye siz hangi devrede gittiniz?' sorusu sorulmuştur, askerler tarafından. Gittim zannederler. Tabii erkân-ı harbiye-i umumiye'nin o hususdaki neşriyatı olmasaydı, savaşın seyri açıklanmasaydı, ve harbi yürütmüş olan kumandanların anıları olmasaydı, Celal Dora'nın diğerlerinin anıları olmasaydı, bu kitap yazılamazdı. Onlar çok tafsilatlı bilgiler verdiler. Sonra romanda, çok iyi bildikleri cepheleri görünce heyecanlandılar elbette." **"Dersaadet'te Sabah Ezanları"** yayınlanacağı zaman, **Ahmet Tevfik Küflü,** "Fazla basalım bu kitabı" diyor. **Attilâ İlhan** da, "Bu Osmanlı dönemini anlatıyor, çok ilgi görmeyebilir" diyerek kaygılarını dile getiriyor. Sonuçta beş bin adet basılıyor kitap ve kısa sürede tükeniyor. Son basılan **"Dersaadette Sabah Ezanları"**nın içinde, üçüncü basım yazıyor.

Tartışmalara Yol Açan Kitaplar

"O Karanlıkta Biz" tartışmalara yol açan kitaplarından biri olur. **Attilâ İlhan**'ın. **Mete Tunçay,** Ankara'da bir açık oturum düzenler bu roman üzerine. **Attilâ İlhan,** o kitabın hâlâ **değişik bir "alaka zemini"** oluşturduğunu söylüyor. Örneğin temmuz sonunda Çeşme'den döndüğünde, telesekreterinde şöyle bir notla karşılaşmış:

"Bir süredenberi Ahmet Ziya ile beraber **'O Karanlıkta Biz'**i yaşıyorum. Bitmemesi için çok yavaş okuyorum.

TRT'den bir spiker arkadaşımız, notu bırakan. Demek ki kitap, kendine göre bir zemin üzerinde işliyor.

"O Karanlıkta Biz" romanının bende de ilginç bir anısı var. Bu anıyı TRT spikeri arkadaşımızın duygularını çok iyi anladığım için yazıyorum. 1 Ocak 1988 tarihinde, **Attilâ Bey**'i ziyaret etmiştim. Yılbaşı olduğu için unutulacak bir gün değildi. **"Ülkü'ye**

koskoca bir yılın ilk günü en iyi temennilerle" diye imzalayıp elime vermişti, **"O Karanlıkta Biz"**i. Kitap, Ankara'dan henüz gelmişti. İki gün boyunca okuduğum kitabı, bir gece yarısı bitirdim. Son cümleyi sonraları yerli yersiz zamanlarda kullandığımı da hatırlıyorum:

"– .... tedbirli bulun. İkamet uzun sürebilir!"

Taharriler, **Ahmet Ziya** Bey'i alıp gitmişler ve roman bitmişti. Bir hafta sonra **Karacan Yayınları**'na uğradım. Dergi maceramız sona ermişti ama postadan adımıza gelen mektuplar olduğu yolunda haber almıştık yayınevinden. Mektupları aldım. **Attilâ** Bey'e gittim. Hazır ona uğramışken, bir haftadır kafamın içinde dolaşan Ahmet Ziya'dan da elbette söz edeceğim. Ama o beni sürpriz bir haberle karşıladı.

Efsane Adamlar

Faruk Şüyün, "O Karanlıkta Biz"le ilgili bir röportaj yayınlamak istiyormuş **Güneş** gazetesinde. **Attilâ Bey**i aramış ve İstanbul'da kitabı okuyup bitiren tek kişinin ben olduğumu öğrenmiş. Ve hemen ertesi güne bu röportaj metnini hazırlamamı rica etmiş.

Yanımda teyp yok! Terslik bu ya, kağıt kalem de yok. Gazeteciliği ve dergiciliği bilenler, acele röportaj isteyenlerin halinden çok iyi anlar.

Madem, **Attilâ** Bey'in karşısında oturuyorum. Kitabı da çok iyi biliyorum. Şu halde teybim, kâğıdım kalemim olmasa da ben bu röportajı yaparım! Hatta konuşurken yayınlanacak olan röportajın başlığını bile çıkartırım: **"Aynalı Labirentte Efsane Adamlar."**

Kâğıtsız kalemsiz, teypsiz yaptığım ilk ve son röportajdır bu. Dönüşte yol boyunca Kabataş-Bostancı deniz otobüsünde, kurgusunu yaptığım kulağımın içinde beynimle konuşan sözcükleri zaptetmeye çalıştığım cümleler senfonisi.

Evde bilgişayar başındaydım. **Faruk Şüyün** aradı ve ertesi sabah saat 9'da uğrayıp, metni alacağını söyledi. Geç saatlerde metni tamamladım. Ertesi sabah, erkenden yazdıklarımı **Attilâ**

Bey'e telefonda okudum. Dinledi ve tek cümlelik yorumunu bana bildirirken, yorgunluğumun nasıl da keyfe dönüştüğünü elbette bilemedi:

– Sen kitabı yemişsin çocuğum!

Metni beğenmişti. Ertesi sabah **Faruk Şüyün** ve **Enver Ercan,** bir kahve içimlik sohbet sonrasında röportaj metnini alıp gittiler. Onlar giderken ben hâlâ 40'lı yılların karanlığında dolaşıyordum. Karanlıktaydım ama yorgun değildim.

Eleştirilere Karşı Savunmalı Kitap

Okuduğunuz röportajı hazırlamak için Divan Pastanesi'nde **Attilâ** İlhan'la sohbet ederken teybim vardı. Kitaplarının yayınlandığı zamanlardaki ilginç anılarını konuşacaktık. Konuştuklarımızı yazarken, araya kendi anımı yerleştirdim. Sıra "Hangi Dizisi"ne gelmişti. **"Fena Halde Leman"**ı ve **"Haco Hanım Vay"**ı es geçmiştik. **Fena Halde Leman**'ın ünü, zaten **Attilâ İlhan**'ın ününü aşmıştı. **"Haco Hanım Vay"** ise, dil işçiliğinin abide örneklerinden biriydi benim gözümde. Yeterince değerlendirilmemiş olmasının tek nedeni belki de buydu. Şaşkınlık, bazan elini kolunu bağlar insanın. Hele bin türlü nedenden ötürü sevmediğimiz bir yazar tarafından "bütün eleştirilere karşı savunmalı" bir kitap ortaya çıkarılmışsa, sözü olan edebiyatçılar cephesinde görülmemiş bir suskunlukla karşılaşabilir okurlar. Okurlar, alışıktır yengeç sepetlerinin içindeki curcunaya. Röportaj dışına çıksam da, düşündüklerimi yazmalıyım:

Okurlar bu kadar alışık ki, edebiyatçılar dünyasındaki hayhuyun içinde teyelleri görünen **"önyargıların"** birbiri ardına **"ciddi yazılar"** halinde önlerine çıkmasına. Çok yakın zamandan bir örnek aklıma geliyor Gerçekten ciddi bir yazı dizisinden söz etmeliyim. **Cumhuriyet** gazetesinde **"Romancılığımızın son yirmi beş yılı"**nı değerlendiren yazı dizisinde, iki üç daktilo sayfasını geçmeyen görüşler arasında beni en çok hayrete düşüreni Konur Ertop'un köşesi oldu. Okurlar alışık ama galiba ben hâlâ iyi bir okur olamıyorum. Hâlâ şaşabiliyorum, çünkü. **Konur Ertop,** romancılığımızın son yirmi beş yılını değerlendirirken bile **Attilâ İl-**

han'a köy romanlarının önemini **"istihza yüklü bir dille"** hatırlatmak istiyor. **Attilâ İlhan,** dumanlı aynalara bakarken, köy romanları, çıplak gerçeği ortaya çıkarıyormuş! Tedavülden kalkmış tartışmaları, böylesine kapsamlı bir tartışma zemininin içine yerli yerince oturtmanın da bir yolu olmalı elbette. Aradan bunca zaman geçtikten sonra bir eleştirmenden beklenen geniş perspektifli yargının diziye de hizmeti olacağından kuşkumuz yok. Biz üniversite yıllarımızdaki kongrelerde söz hakkı almak istediğimiz zaman, elimizi kaldırıp, "Usul hakkında konuşmak istiyorum!" derdik ve sözü alırdık. Usul hakkında konuşmak önemlidir Çünkü tarifin dışında iş yapılmasını önlerseniz **Konur Ertop**'tan yanıt bekleyen sorularla, verilen karşılığın ne alakası vardır? İnsan ister istemez soruyor: **"Okurdan, bu yanıta bakarak, Türk romancılığının yirmi beş yılı hakkında ne düşünmesini isterdiniz?"** Bunca usulsüzlüğün ortasında.

İyisi mi, ben Türk romancılığının yirmi beş yılını bir kenara bırakayım ve **Attilâ İlhan**'ın kırk yılı aşan kitap serüvenine döneyim.

"Hangi'li dizilerde kalmıştık. **"Hangi Sol?"**dan başlayalım:

"O kitabı oluşturan yazıları ben 60'lı yıllarda Paris'te yazmaya başladım. Paris'ten Varlık ***Dergisi'ne gönderiyordum. Orada yayınlanıyordu. Bir kısmı da*** Yön ***dergisinde çıkıyordu. O zamanlar bu yazıların pek bir yankısı olduğunu söyleyemem.*** Varlık ***edebi bir dergiydi zaten. Benim yazım arada kaynayıp gidiyordu. Sonra İzmir'e döndüm.*** Yaşar Nabi ***Bey'le yazışıyoruz. Telefonlaşıyoruz. Benim mi aklıma geldi o mu önerdi, tam bilemiyorum şu anda. Bu yazıları toplasak fikri ortaya çıktı. Dedim ki, ben bunlara bir giriş bölümü yazayım. Yazdım ve yazılara örnek olacak resimleri falan bir araya getirip dosyayı yolladım. İnanılmaz kötü baskılı bir kitap ortaya çıktı.*** Yaşar Nabi ***Bey'in de çok canı sıkıldı. Mektubunda üzüntüsünü belirtiyor, özür diliyordu.***

Kitap çıkınca kıyamet koptu, ne casusluğum kaldı, ne hainliğim! Hepsini söylediler. Ama söylediklerinin geçerliliği yoktu ve kitap müthiş ilgi görüyordu. Ve

ben bu saldırılardan etkilenmiyordum. Sorularımda haklıydım çünkü. Yıllar sonra tespitlerim de kanıtlandı. Kitabın yeni versiyonunu istiyorlar yayınevinden. Dördüncü baskısı için benim kitabı yeniden elime almam gerekiyor. Gözden geçirmem gerekiyor.

Hangi Sol macerasından sonra o sıralarda benim "Kurtlar Sofrası"*ndan itibaren, hatta* Mavi Hareketi'*nden itibaren geliştirmeye çalıştığım,* "Batı" *meselesini tartışmasıyla ilgili olarak yazdığım yazıları bir araya getirmeye karar verdim. O da,* "Hangi Batı"*yı oluşturdu. İkisi de* Bilgi'*den çıkmıştı.*

Kaş Göz İşareti Yapmadan

Üçüncüsü "Hangi Seks." *O da ortalığı karıştırdı. Müthiş karıştırdı. Çünkü Türkiye'de cinsellik konusunu, böyle kaşgöz işareti yapıp, idare etmeden, "tak" diye koyan ilk kitaptı. Bir defa cinsel sorunu olan bütün insanlar, beni kendilerinden saymaya başladılar bu vesileyle. Bu durum da bin türlü tevatürü beraberinde getirdi. Oysa, bu işe beni asıl sevkeden, bizde cinsel azınlıkları teşkil eden kişilerin, ürkekliği, korkaklığı ve belki de gizli öfkesiydi. Açıklamaktan müthiş çekiniyorlardı. Bunun saklanacak bir yanı yok; rahatlığını getirdim o yazılarda. Bu da büyük patırtıya sebep oldu tabii. Ve alakaya."*

Diğer **Hangi**'ler de arka arkaya geldi. **"Hangi Sağ", "Hangi Atatürk", "Hangi Edebiyat", "Hangi Laiklik."**

Kitapların hikâyesini konuşurken, ortaya çıkan durumu değerlendirmesini istiyorum **Attilâ İlhan**'dan. Bir insanın, daktilo etmeye kalksa, sadece kitaplardan bakarak daktilo etmeye kalksa, ömrünün yetmeyeceği kadar çok sayıda eserin değerlendirilmesini yapsa yapsa yazarı yapar:

"Her zaman söylerim: Çağdaş bir sanatçının bir dünyayı ve eşyayı görüş tarzı vardır. Bu bir bütünlük arzeder ve bu bütünlüğü o sanatçı, çeşitli şekillerde açıklayabilir. Ben saydığımız kitaplarla açıklamaya ça-

lışmışım demek ki. Şimdi, Hangi Sol'u okuyan biri ya da "Sağım Solum Sobe"***yi okuyan biri, eğer daha sonra*** "O Karanlıkta Biz"***i de okuyacaksa aynı zemin içinde dolaşıyor demektir. Bir taraftan olayın fikir hareketi içindeki izahını bulurken, diğer yandan izah edilen fikir hareketinin insanlık durumuna nasıl yansıdığını görecektir.***

Veya "Hangi Atatürk"***ü okuyan biri,*** "Kurtlar Sofrası"***nı okuduğunda hiç yadırgamaz.***

Şimdi bu kitapların oluşması -bunu minnetle söylemek lazım geliyor- Türk edebiyatçısının, Türk eleştirmeninin aksine, Türk okurunun başından itibaren, bana güvenoyu vermesiyle gerçekleşmiştir. Eleştirmenlerden, edebiyatçılardan alamadığımız güvenoyunu, ilk kitaplarımdan itibaren ben okurumdan aldım. Bugüne kadar da bu güven bağı hep sürmüştür. Her kitabımda ben onları arkamda hissetmişimdir. Tabii şunu eklemek lazım: Okurla, bağını sağlam kuran yazar, edebiyatı bir uzmanlık dalı haline getirenlere, aslında çok güzel bir cevap vermektedir. Edebiyat , bir uzmanlık dalı değil, hayat bilgisine dahil ve ait bir şeydir. Ne kadar çetrefil konulara girersen gir, veya onların henüz yaşamadığı duyguları ne kadar anlatırsan anlat, özgünlüğünü koruyorsan ve onların anlayabileceği üslubu kullanıyorsan senin arkandan gelirler.

Ben hep Marksist hareketin içinde olan bir adam olarak bilinirim, ama başından beri. onaylayan değil. soru soran bir adam. Sorularımın doğru zamanda ve doğru yerde ortaya atıldığını. kitaplarım olmasa kanıtlayamam. "Ben demiştim" diyeni pek sevimli bulmazlar. hele dediklerini kitabıyla kanıtlayanlara tahammül etmek, gerçekten zordur 50'li yıllarda Rusya serüvenine itirazları olan, Birinci ve İkinci Yeni Hareketlerine tam zamanında teşhis koyan ve bu teşhisini kitaplarıyla mukayyet kılan bir adam. Kamuoyunun tartışmaya hazır olmadığı konuları gündeme getirmenin riski vardır. Ben bu riski göze aldım. Politik hareketten, cinselliğe kadar. Edebiyat tarihçisi de görür bunu, fikir tarihini yazanlar da."

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

DÜŞÜNÜR ATTİLÂ İLHAN'LA 'UFUK TURU'

Nevval ÇİZGEN

Attilâ İlhan, bir şiirinde **"Kalbim bakır bir mangır gibi boynuma asılmış / ondan kurtulmak için sürgünlere gitmeye razıyım"** der; ömrünce ne kalbinden, ne aklından kurtulabilecektir ve onun duru zekâsının işlekliğine boyunduruk vuramayan bürokrasi çarklarından, üstyapısı feodal lümpen aydınlardan sıyrılarak gelecektir, ulaşılması zor yetmişinci yaş durağına. Herkesi çalımlamanın gençliği, yüzünde serin bir meltem gibi dururken, hınzır gülümsemesi dudaklarının ucundadır.

Şairliğinden hep söz edilir de, düşün adamlığı, filozofluğu görmezden gelinir; oysa **Attilâ İlhan,** polis romanı tadında yazdığı güncel politik yazılarıyla olsun; koca koca kitaplarıyla olsun, bize hep aklın yolunu gösterir. Sözel olduğumuzdan şikâyet edip, konuşu konuşa yaşlanan seçkin–aydınların arasında, her düşündüğünü ve konuştuğunu yazılı hale getiren, cesur bir düşün adamıdır **Attilâ İlhan.** Cinselliğin ağza alınmasının akla gelemeyeceği o yıllarda, dünyayla birlikte cinsellik sorunlarını gündeme getiren ve ne düşünüyorsa yazabilen bir kalemdir o. Bu belgeler, 'ya yıllar sonra ne olur?' demeden, düşüncesine sahip çıkan gerçek bir aydının, 'aydınlık' yüzüdür.

Yazılarının eskimezliği de bu inançtan gelir. Batılı anlamda entelektüel olan birinin, **Türkiye**'de hapislerden yakasını kurtarıp, canlı kalabilmesi mucize sayılabilir. Türk **intelligentsia**'nın totaliter zihniyetine hep karşı çıkarak, **27 Mayıs**'ın 'alacakaranlık

kuşağı'ndan, 1930'lara mahsus **Stalin**'ci önyargılardan, 40'lara mahsus **'tepeden inmeci'** ilericiliklere, onların da kaba aktivizmin belalı terörizmine yol açacağını görmektedir ve sağduyuyla yazmaktadır. Bunu günlük ve akıcı bir dille yapabilen ve insanına ulaşan bir yazar örneğidir; anlaşılmaz yazarak büyük görünme gayretlerinin arasından, onun için parıldar. Kendi ülkesinin diliyle yazarak, kendi ülkesine varır. Her söylediğini teorik olarak besler, ben dedim olduya iltifatı yoktur; matematiksel zekâsı onu kolaydan alıkoyar ve labirente salar; onun için de keyifle yazar, sıkıntıyla değil; konuşurken de keyifle konuşur, gözlerinizin içine bakarak. Hiç kaçmaz.

İşte o yüzden, ben de onunla güncel olayları konuşmak istedim; dünü, bugünü, yarını tartıştık, gebe bulutları sağar gibi.

Nevval Çizgen: Sevgili **Attilâ İlhan, Fethullah Hoca***'nın* **'Ufuk Turu'** *yazı dizisi çok yankı yaptı; söyledikleri, çok farklı zeminlerde, olumlu karşılandı ve konuşuldu, yazıldı. Siz* **Fethullah Hoca***'yı nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Attilâ İlhan: Şu ara **Türkiye**'de ağırlığı hissedilen **Nakşibendiler**'in **Osmanlı** döneminde ağırlığı çok değildi; ağırlığı hissedilen daha çok **Melami** tarikatlarıdır ki, onlar da alışılmış manasıyla Ortodoks Müslüman sayılamazlar. Düşünsenize, **Osmanlı**'nın ordusu **Yeniçeri Ocağı, Bektaşi**'dir; ayrıca **Mevleviler**'in büyük nüfuzu vardır. Bunlar **Melami,** yani gönül Müslümanı, kural Müslümanı değil. Bu manada **Anadolu** halkı, başından itibaren Müslümanlığa başka türlü bakıyor, bir gönül işi olarak; o kadar ki **Yavuz**'dan itibaren **Halife** olmalarına rağmen, **Osmanlı** padişahları **II. Abdülhamid**'e kadar bu sıfatlarını siyasette kullanmamışlardır; **Abdülhamid**'e kullandıran da, İngiliz ve Fransızları zor duruma sokmak isteyen Almanlar olmuştur.

Bu çerçeve içinde ele alınırsa, gönül Müslümanı **Türkiye**'de, kural Müslümanı **Nakşi**'liğin 'yükselişi', doğal görünmez; bu biraz, sefahat alafrangalığına tepki olarak, biraz da **Suudi**'lerin telkin ve desteğiyle olmuştur. Bunu dengelemek gerekiyordu, sanırım aynı zeminde yapılmak istendi, laikler konunun tartışmasını yapadursunlar, ötedenberi mevcut **Nurcu** tabandan yararlanılarak, **Fet-**

hullah Hoca ve takımı gündeme getirildi. Buna çıkarıldı demek de mümkün, çünkü hem siyasetçiler hem de **media** bu işte kullanılıyor. Arka planda görünmez devlet örgütlerinin var olduğu bile iddia edilebilir.

İşin siyasi amacı belli, **Fethullah Hoca** yükselen ve alafrangalığı benimsemiş olan yeni Türk liberal burjuvazisinin temayüllerini aksettiriyor, yani nasıl Katoliklik Batılı burjuvazinin güçlenmesi üzerine içinden daha liberal eğilimli protestanlığı çıkarmışsa, Ortodoks Müslümanlık da **Fethullah Hoca**'nın **Nurculuğunu** çıkarmış oluyor, bu da öteden beri politika da aynı kanadı desteklemesine, **DYP**'ye arka çıkmasına yol açacak; tabii bu, **Refah**'ın oylarını bölecek anlamına da geliyor.

Bir de sanırım kültürel amacı var, bildiğiniz gibi **Fethullah Hoca** takımı **Asya Cumhuriyetleri**'nde bir sürü okul açtı, her yerde açmayı sürdürüyor; eğer **Türkiye** devlet olarak böyle bir şeye kalkışsa, **Rusya Federasyonu** ile iyice sarpa sarabilirdi; oysa şimdi **Moskova**'nın sorusuna cevap hazır, o açıyor, devlet değil, o da hür bir şahıs.

Nevval Çizgen: Yalnız bir şey var dikkatimi çeken, **Fethullah Hoca***'nın* **'Ufuk Turu'** *yazılarında, referansların büyük çoğunluğu Batı kaynaklı.* **Goethe***'den, hatta* **Marks***'tan alıntılar var? Onlardan söz ediyor, onlara dayandırıyor bazı iddialarını! Bilimsel olmak önemlidir, bu manada* **Batı***'dan kopmamamız gereklidir diyor.*

Attilâ İlhan: **Fethullah Hoca** da bir cumhuriyet çocuğu da ondan! Yani cumhuriyet ekolünden. Rejimin amacı da buydu zaten, dini Müslüman olacak, ibadetini yerine getirecek ama, formasyonu **Batılı**. İşte bu adam, o!

Nevval Çizgen: Laiklik konusunda söyledikleri de ilginç, bazı laiklerin adeta dogmatik bir tutumları var ki, toplumun çeşitli kesimlerinden şiddetli tepki alıyorlar. Onlara laikliğin yobazları denebiliyor. **'Hangi Laiklik'** *adlı kitabınızda, bu konuya değinmiş biri olarak, ne dersiniz?*

Attilâ İlhan: Laiklik konusundaki dogmatik tavır, totaliter **İnönü Cumhuriyeti** döneminde çeşitli ayrıcalıklara kavuşmuş aydınların, totaliter alışkanlıklarını sürdürmesinden ibarettir. Laikliği

İsmet Paşa zamanındaki gibi yasaklar çerçevesi içinde mütalaa ediyorlar. Bu laikliğin totaliter idrakidir, demokratik idraki bu değildir; zaten demokratik ülkelerde uygulaması da bu değildir. Halbuki hem demokrat olmak, hemde totaliter bir laiklik anlayışını benimsemek ve uygulamaya kalkışmak mümkün değildir.

Aydınlarımızın arasında, kendilerine ilerici adını veren bir kesim vardır ki, görünüşte demokrat olmak iddialarına rağmen, kafa olarak tamamiyle totaliterdirler **İnönü Cumhuriyeti** de böyleydi, adı cumhuriyetti ama, demokrasiye geçerken bile siyasetin 'aşırı sağını, aşırı solunu' yasaklayıp kesti, onu kuşa benzetti. Olur mu böyle demokrasi? Olmaz! Olmuyordu da! Edebiyatçılar arasında, bu tartışmayı **Mavi Hareketi** ile ben gündeme getirdim. **Garip**çiler **(Orhan Veli, Melih cevdet, Oktay Rifat)** hem 'solcu' olduklarını söylüyorlar, hem de **İsmet Paşa** zamanında himaye görüyorlar; bu nasıl iş? O dönemin solcularını biliyoruz, **Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı** yirmi küsur seneye mahkûm; **Hasan İzzettin** askerde, **A. Kadir, Kemal Sülker, Lütfi Erişçi** sivilde sürgün; **Rıfat Ilgat, Aziz Nesin** bugün çıkıyor, yarın hapse giriyorlar, vs. Oysa ötekiler, gözde, resmi dergiler onların şiirleriyle dolu, sanat anlayışları devletin resmi sanat anlayışı sayılıyor, köy enstitülerinde halkevlerinde öğretiliyor; bir de kalkmışlar biz solcuyuz diyorlar, değillerdi, **İsmet Paşa'**nın totaliter iktidarının seçkin aydınlarıydı...

Nevval Çizgen: Peki bu işin püf noktası?

Attilâ İlhan: Söyleyeyim: **İsmet Paşa** bunları 1946'ya kadar tuttu, sonra birden boşluğa bırakıverdi. Sebebi basit: Savaş bitmişti. **Atlantik Paktı, San Fransisco Konferansı** demokratik ülkelere açıktı, **Türkiye** eğer demokrasiye geçmezse, totaliter ve faşist **İspanya** ile aynı kaba konacak. **Birleşmiş Milletler'**in dışında kalacaktı. Bunu önlemenin çaresi, çok partili rejime geçmek, o da muvazaalı bir şekilde **Celâl Bayar**'la yapıldı; fakat **Demokrat Parti'**nin halktan gördüğü alaka, **İnönü'**yü ürküttü: birden farketti ki, bu kültür alafrangası seçkin aydınlarla seçime giderse, halktan oy alamayacaktır; **Hasan Ali Yücel**'i görevden alıp, yerine bugünün ölçüleriyle yarı ülkücü yarı dindar bir aydın diyebileceğimiz **Reşat Şemsettin Sirer**'i getirdi; onun da ilk işi

devlet himayesinde bu seçkin aydınları görevden almak oldu. Dımdızlak ortada kaldılar. işte o zaman sosyalist sola yamanmayı denediler, doğrusu ya başarılı da oldular.

Nevval Çizgen: Yani popularizm o zaman da geçerli miydi?

Attilâ İlhan: Popularizm'den daha etkili bir şey vardı, Türk sosyalist solu ne kültürde, ne sanatta, ne ekonomide, doğru dürüst kendi modelini yaratamamış, kendi sentezini yapamamıştı; onların getirdiği modeli ilericilik diye benimsediler, en vahim hataları da bu oldu sanırım. hâlâ iki yakaları bir araya gelemiyor.

Neden bir model yaratamadılar, neden bir sentezleri olmadı derseniz, basit, ideolojik olarak yetersizdiler, metodu tam kavramamışlardı; **Türkiye**'yi özellikle halkını iyi tanımıyorlardı; dahası ağır baskı altındaydılar, büyük bir kısmı cezaevlerinden çıkamamışlardı ki, doğru dürüst çalışabilsinler...

Nevval Çizgen: İspanya'da böyleydi ama, onun teorisyenleri var.

Attilâ İlhan: Çünkü sosyalizmin geleneği var, çünkü işçi sınıfı bilinçli, çünkü sosyalist teori sivil savaşta pratiğe bile intikal ettirilmiş. Bizde, açın o dönemin dergilerini bakın, doğru dürüst teorik izah yapabilen yoktur; sorun daha ziyade bir sen ben kavgasına dönüşmüştür...

Nevval Çizgen: Yani teoriye inanmıyorlar mıydı?

Attilâ İlhan: İnanmasalar onca acıyı çeker, o kadar cezaya katlanırlar mıydı; inanmasına inanıyorlardı ama, bir mümin inancıydı onlarınkisi, bir bilim adamının diyalektik inancı değil! **Rusya** ne yapıyor ona bakarlardı, buydu kafa, **Rusya**'nın kıçına takılmak, onun yaptığını denemek! Alafrangalıkları, işçiye köylüye intikallerini imkânsız kılmıştı, dahası **SSCB Ankara**'yı uzun süre destekledi, bu da sosyalist solun bir aydın hareketi olarak kendi içine katlanmasına yol açtı.

Nevval Çizgen: Kapalı devre bir sistem oluşturmuşlar...

Attilâ İlhan: Tamamen öyle! Ne var ki **Yeni Osmanlılar, Jön Türkler** içinde geçerlidir. **Mütareke**'de **Perapalas Oteli**'nin lobisinde sosyalist **Şefik Hüsnü** ile liberal **Mehmet Cavit** birbirine yakın masalarda, aynı alafranga ortamda oturuyorlardı;

halk ise, **Kasımpaşa**'dan **Anadolu**'ya silah kaçırıyordu. **İnönü Cumhuriyeti**nin solcuları da. eğer cezaevlerinde ayrı ayrı komünalar kurmamışlarsa, **Balıkpazarı**'nda rejimin şairleriyle birlikte kafa çekiyorlardı. Kısacası, **Tanzimat**'tan bu yana aydınlar ayrı bir kast, halk ayrı bir kast.

Nevval Çizgen: Bu hâlâ çözülemedi.

Attilâ İlhan: **Müdafaa-i Hukuk** ve **Misak-ı Milli,** bence çözmüştü. **Kurtuluş Savaşı** yıllarında bir **Anadolu**'cu aydınlar tipi var. **Yunus Nadi, İstanbul** basınının alçakça manda taraftarlığı yaptığını görünce matbaasını yüklenip **Ankara**'ya gidiyor. Bütün **Anadolu** gazeteleri halkla omuz omuzadır. Bütün sorun, o zaman gerçekleştirilen birleşmişliğin sürdürülememesinden ileri geliyor, bu da gerekli ulusal kültür sentezinin yapılamamasına bağlı.

Nevval Çizgen: Peki, neden yapılamadı?

Attilâ İlhan: Devrimin ilk yıllarındaki inkâr fırtınasından, senteze geçiş gerçekleştirilemediğinden! Sentezi başarmak için geçmiş kültüre dayanmak yerine, Batılı ülkelerden hazır ecnebi sentezlerini aktarmak hastalığımız nüksetti. En çok da **Gazi**'nin vefatından sonra.

Batı'daki bütün ulusal kültür sentezleri, başlangıçta reddettikleri feodal/ümmet sentezlerine dayanır, onun içinden çıkarılmıştır; başka bir ülkeden kopya edilmemiştir. En belirgin örneği de **Fransa.** Fransız İhtilali'nde kiliseler kapatıldı, papazlar giyotine gönderildi, dini kökenli diye gün isimleri, ay isimleri değiştirildi; lakin zamanla oluşturulan ulusal kültür sentezinde, eski sentezin birçok özellikleri korundu, ikisi aynı yükselen helezonun iki ayrı sarmalı, kökleri aynı. Bunun için de zamanla din sorunu da kolayca halledilebildi; yani mesela Fransız televizyonu kurulur kurulmaz, **Notre Dame Katedrali**'nden ayin yapılması sorun olmadı; zaten radyolar bu tür yayınları hanidir yapıyorlardı. Hatırlarsanız bizde bu büyük sorun olmuştur, hâlâ da olmaktadır. Oysa demokrat devlet bu demek, üstelik yalnız Katolikler için değil, Protestanlar, Museviler hatta Müslümanlar için ayrı yayın yapıyorlar.

Biz de demokratik bir ülke olacaksak, soruna böyle bakmak zorundayız. Ulusal kültür sentezi, feodal/ümmet **(Selçuklu/ Osmanlı)** sentezini inkâr ederek değil, günümüzün koşulları için-

de o sentezi değerlendirip, kendimize taban edinerek oluşturacağız. Metodumuz rasyonalist olacak, mesele burada.

Nevval Çizgen: Ulusal kültürü aydınlar oluşturmaz mı? Oysa bizim seçkin– aydınlarımız, 'kapalı bir devre' içinde yaşıyorlar. Halka uzak kaldılar, neden böyle oldu, neden ortak bir manifesto oluşturulamadı.

Attilâ İlhan: **Batı**'daki aydın tipi ile bizdeki aydın tipi farklı da ondan. Batıda Libre penseur/özgür düşünceli aydın, liberal burjuvaziyle birlikte, adeta organik olarak **'siyasi toplum**'a karşı **'sivil toplum'** içinde oluşuyor. Oysa bizdeki hâlâ geçerli aydın tipinin meydana çıkışı farklı. **Osmanlı**'nın ümmet dönemi aydın tipi ulema idi; **Tanzimat** öncesinden itibaren, **'Yeni Osmanlılar'** kendilerini belli ediyorlar; dikkat edilirse hepsi **'siyasi toplum'**un görevlileridir, yani devlet katında çalışan bürokratlardır: **Ziya Paşa** vali idi, **Namık Kemal** mutasarrıf, vs.

Devlet bunları dışarıya gönderiyor, ilmi irfanı öğrenip gelsinler diye; bunlar muhalefet yapmayı öğreniyorlar, meşrutiyet talepleriyle dönüyorlar; aslında **Osmanlı** halkına özgürlük ve refah getirmek değil, padişahın iktidarına ortak olmak, yani millet adına bürokrasi, bürokrasinin imtiyazları için mücadele veriyorlar.

Nevval Çizgen: Bu gelenek devam ediyor sanırım...

Attilâ İlhan: Aynen! Daha sonra padişah **Paris**'e bir adamını gönderir, bunlarla pazarlığa girişir, hemen hepsi çeşitli devlet görevlerini kabul eder, muhalefeti bırakırlar.

Nevval Çizgen: Peki, **Yaşar Kemal** ve **Orhan Pamuk,** biliyorsunuz yabancı gazetelerde yazılar yazarak devleti eleştirdiler. Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Attilâ İlhan: Bu iki arkadaşımız, yazar kişilik ve kimlikleriyle bir tavır koyuyorlar. Her aydın belirli konularda tavır koyabilir, hatta koyması da lazımdır. Yalnız bu tavır koymanın bir özelliği olmalı, hür fikirli **Batı**'lı aydınlarda gördüğümüz bir süreç işlemeli; yani aydın tavır koyuyorsa, bu tavrın ideolojik gerekçelerini halka anlatmalıdır.

Malraux önce komünist, sonra **III. Enternasyonal**'e ve **Komünist Partisi**'ne tavır koyuyor; ama bunu yaparken, koca koca kitaplar yazıyor. **Arthur Koestler** de öyle. Kendi hesabıma

ben, 1950'lerden itibaren, benzer bir şey yaptım; bizdeki sosyalist platformu neden eleştirdiğimi uzun uzun izaha çalıştım. Eğer bunu yapmadan, rastgele bir propaganda gerçeğinin, bir bildirinin ya da kınamanın altına imza atmışsa, bunun ideolojik bir geçerliliği yoktur, etkisi de yazarın imzasının ağırlığından ibarettir.

Ben bunu eleştirdim, birisi sorunu cesaret meselesi diye koydu, olabilir ama, ideolojik gerekçesiz bir cesaret neticede cahillerin cesaretidir, ne yazarı bir yere götürür, ne olayı; ideolojik izah şart, çünkü sorun neticede şöyle bir yere gelip bağlanıyor: sosyalist solcuların, üniter cumhuriyetten yana çıkması, **Müdafaa-i Hukuk**'tan beri gelen **anti-emperyalist** refleksin bir sonucu; biz son olayların içinde emperyalizmi görüyoruz sen ne görüyorsun arkadaş? Söz burada kilitleniyor, onlardan tık yok.

Nevval Çizgen: **Yaşar Kemal** *Türk devletinin her şeyden sorumlu olduğunu ve kendisinin devletten nefret ettiğini belirtiyor. Sorunu da Türk-Kürt sorunu olarak değerlendiriyor.*

Attilâ İlhan: Eğer öyle yapıyorsa, bu daha da kötü; sorunu Türk-Kürt sorunu olarak koydun mu, ırkçılık düzeyinde tartışıyorsun demektir; böyle bir tutum, hele Marksist olduğunu iddia eden bir aydına yakışmaz.

Herkes biliyor ki Cumhuriyet'in milliyetçiliği bir yurt milliyetçiliğidir, asla ırk milliyetçiliği değildir; nasıl olabilirdi ki, **Müdafaa-i Hukuk** ve **Kuva-yı Milliye Anadolu**'daki herkesin çabasıyla gerçekleştirilebilmişti. **Gazi Mustafa Kemal,** bunu birçok konuşmasında belirtmiştir, yıllarca önce yazmıştım, onuncu yıl nutkunun sonunda 'Ne Mutlu Türküm Diyene' demiştir, ne mutlu Türk doğana dememiştir, diyebilirdi ama demiyor; bu bakımdan, kökenin ne olursa olsun Türküm dedin mi biter: nasıl Fransız kelimesi bir ırk manası taşımıyorsa, Türk kelimesi de taşımaz. Üniter devletin milliyetçilik anlayışı budur, o yurtta yaşayanlar demektir.

Nevval Çizgen: Peki, sizin yetiştiğiniz dönemde, Türkiye'de Marksist hareketin durumu neydi? Kimler vardı içinde? Neler olmuştu?

Attilâ İlhan: O dönem, yani 1940'lı yıllar Hareketin en perişan sayılabileceği dönemlerden biridir, o dönemi ve evveliyatını **'O Karanlıkta Biz'** adlı romanımda anlatmaya çalışmıştım.

Gazi, ölüm döşeğinde yatarken, ondan sonrasını planlayan bazı politikacılar, solcuları temizleme kararını almışlardı; bir punduna getirilip, **Donanma** ve **Harbiye Davaları** açıldı, **Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir,** yargılanıp, neredeyse otuzar yıla hüküm giydi. Tam bir sindirme hareketiydi bu, paralel olarak bir de sürgün hareketi yürütülüyordu. Resmi izah **Türkiye Komünist Partisi**'nden söz ediyordu ama, gerçekte Türk komünistleri daha 30'lu yıllarda en az beş hizbe bölünmüşlerdi, birbiriyle geçinemiyor kavga ediyorlardı; her hizip **Komintern**'e gidip kendisinin asıl parti olduğunu iddia ediyordu; **Komintern** bunun üzerine **Türkiye Komünist Partisi**'ni feshetti.

Sonradan, ya da bugün de ileri sürüldüğü üzere, **Dr. Şefik Hüsnü**'nün partiyi yürüttüğü söylenir. **Doktor Şefik Hüsnü Bey,** savaş çıktığında **Fransa**'da **Komintern**'in **Batı Avrupa Murahhası** olarak bulunuyordu. Nazilerin ilerlemesi üzerine benzer durumdaki bütün komünist yöneticiler **Moskova**'ya gittikleri halde, o **Moskova Davaları**'nda birçok liderin tasfiye edilmesinden ürkerek, **Türkiye**'ye gelmeyi tercih etti. Kardeşi olan avukat vasıtasıyla bizzat **İsmet Paşa**'ya başvurduğu yazılmıştır. **Dönmek için izin istedi. İnönü** bu izni, siyasetle uğraşmaması kaydıyla vermiş, **Doktor** da bu şartı kabul etmiştir. Gerçekten de uzun yıllar bir faaliyeti görülmedi.

Daha da ilginci döndükten sonra, bütün rütbe ve nişanlarının iadesine karar çıkmasıdır, savaş yıllarında olduğu üzere, askere alınmış, yüzbaşı rütbesiyle askeri doktor olarak görev yapmıştır. Totaliter, basbayağı faşizan **İnönü Cumhuriyet**'in de, **Nâzım, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı** hapisteyken, öteki komünistler sürgünlerde dolaşırken, **Şefik Bey**'in askeri doktorluğu ilginçtir.

Nevval Çizgen: İdeolojik düzeyde dikkati çeken isimler var mıydı?

Attilâ İlhan: Olmaz mı? En başta elbet **Dr. Hikmet Kıvılcımlı** ile **Kerim Sadi** gelir, ikisinin de içeriği ideolojik bazı kitapları yayınlanmıştır; ikisinin yazdıklarını da anlamak son derece güçtür, hem Türkçeleri çetrefildir, hem de çok yabancı terminolji

kullanırlar. İşin en müthiş yanı da, ikisinin birbirini sahte Marksist ilan etmesi, totaliter düzenin faşizan ideologları ile uğraşacak yerde birbirleriyle uğraşmasıdır.

Şu gerçeği sanırım hiçbir eski solcu reddedemez, **Türkiye**'de sosyalizmi tanıtan, yayılmasına sebep olan parti ya da ideologlar değil, sanatçılardır, en başta da şairler. Tabii, burada **Nâzım**'ı hatırlamamak imkânsız, eğer o olmasaydı, ben dahil birçok genç belki şair olurdu ama sosyalist olmazdı.

Nevval Çizgen: Burada birşey sormak istiyorum: Tüm zeki insanlar gibi ne yaparsanız iyi yapıyorsunuz, ama gerçekten iyi bir şairsiniz; şair kimliğiniz neden yetmedi? **Fransa***'da olsaydınız, böyle olur muydu, yoksa* **Türkiye***'de yaşadığınız için mi şairlik dışında fikir adamı olmak mecburiyeti de doğdu?*

Attilâ İlhan: Fikir adamı olmak mecburiyetini, toplumsal ve bireysel sentez yapmak mecburiyeti getiriyor; dikkat edilirse görülür ki, fikir kitaplarımın çoğu, sosyalist hareket içinde **oppozitsiyaya** geçince (muhalefet) yazılmışlardır; gerçekleştirmeye uğraştığım sentezin haklılığını kanıtlamak istiyordum; zaman içinde olayların gelişmesi, elbette o tezlerin kanıtlanmasına çok yardımcı oldu, fakat...

Fakat ben insiyaki olarak haksızlığa karşı çıkan yapıda bir insanım. Nerede, hangi ülkede olursa olsun, bu böyle. Çocuk iken de böyleydim. Haksızlık karşısında hırçınlaşırdım. İlkokulun üçüncü sınıfından beri şiir yazıyordum ama ciddiye aldığım söylenemezdi, çünkü en başta şiirle uğraşan babam ciddiye almıyordu, yazdıklarımın avama ait şeyler olduğunu söylüyordu, yani halka ait, onun sözlüğünde ilkel ve basit. 1938'de **Balıkesir Lisesi'nde** yatılı okurken, bir tesadüf eseri **Nâzım Hikmet**'in şiiriyle karşılaştım; henüz lise edebiyat kitaplarında adı silinmemişti, yüksek sınıftaki öğrencilerden birinin kitabında, **Yalınayak** şiiri vardı, bu kadarı bana yetti, her kitapçıya **Nâzım Hikmet**'in kitaplarını sormaya başladım; adamlar dehşete düşüp beni kovuyor, ben buna bir sebep veremiyordum.

İşin aslını sonradan öğrendim, **Nâzım** bence büyük bir haksızlığa uğramıştı, bunu bugün de böyle düşünüyorum, bu da benim

ondan, onun fikirlerinden yana olmam için yeterliydi; burada diyebilirim ki benim sosyalistliğim şairliğimden öncedir, şairliğim sosyalistliğimden sonra bir anlam kazandı ve derinleşti.

Nevval Çizgen: Ama o şiirleriniz siyasi ağırlıklı değil...

Attilâ İlhan: Hepimizin ki öyledir, çok tatlı bir şey bu işaret ettiğiniz, biz o zaman siyasi içerikli şiirler yazdığımızı sanıyorduk, totaliter yönetim de bu düşüncedeydi, kitapları toplatıyor, şairleri ya hapse atıyor, ya sürgüne gönderiyordu ama, gerçekte demokrasiden yana, barıştan yana, yoksullardan yana şiirlerdi, insanları sevmek gerektiğini söylüyorduk, vs.

Nevval Çizgen: Yani hümanist ağırlıkta...

Attilâ İlhan: Evet, ben bunları yıllar sonra o dönemi ve şairlerini tekrar ele alınca anladım. Kısacası onca belaya sadece insan haklarını ve demokrasiyi istedik diye uğratılmıştık. Bir de affedilmez bir suçumuz vardı ki, o da savaş sırasında **Sovyetler**'den yana çıkmamız, onu savunmamızdı. Tabii bütün bunların, **diyalektik materyalizmi** kavramış, yurdunun koşullarını değerlendirerek hem toplumsal, bireysel, dolayısıyla da siyasal sentezini yapmış bir sanatçının yazması gereken siyasal içerikli şiirler olmadığı kesin. Ama o zamanlar teoriyi bileni, hele Marksist estetiği anlamış olanı nereden bulacaksın?.

Fransa'ya gitmeden önce, çok merak ettiğim, doğru dürüst kitap olmadığı için de bir türlü öğrenemediğim diyalektik kavramını, Marksist sanatçılar çevresinden kimse bana izah edememişti. **Paris**'de **İşçi Üniversitesi**'ne kısa süre gittim geldim, orada tanıdığım bir sendikacı işçiye aynı soruyu soracak oldum; önce sordu, 'Lisede siz mantık okur musunuz?', ben olumlu cevap verince, bu defa **Aristo** mantığını bilip bilmediğimi sordu, ona da olumlu cevap verdim; o mantığa göre, a, a ise, b, a'nın karşıtı ise, a, b değildir; sendikacı bunun üzerine, diyalektiği meşhur ve bilinen şekliyle ayaküstü ifade ediverdi: a, a ise, b, a'nın karşıtı ise, a, b'yi içerir. **Fransa**'da marksist bir sendikacının bana iki dakikada kavrattığı diyalektiği, ülkemde bana nice Marksist aydın ve sanatçı anlatamamıştı.

Nevval Çizgen: ***Attilâ İlhan****'a diyalektiği anlatamayan*

Türk aydını, Türk milletine de ulusal bir kültürün temellerini anlatamadı. Bunu kuramadı. Kullandığı dil de buna elverişli değildi zaten, soyut ve çağrışım yükü olmayan özleştirmeci dili kullanmak marifet sayıldı.

Attilâ İlhan: Dil sorunuyla yıllardır uğraşırım, işin vahim yanı **Gazi Mustafa Kemal**'in başlatıp sonradan vazgeçtiği özleştirmeciliği, ona dayandırarak aydınların ısrarla savunmasıdır. **Gazi,** dil devrimini istiyordu, çünkü ulusal bir devlet demek, her yanında aynı dilin konuşulduğu bir devlet demektir, ulusal devletin ulusal pazara ihtiyacı vardır, o pazarda herkesin anlaşabileceği bir de dile; halbuki **Osmanlı**'da hal böyle değildi, bir kere aydının kullandığı yazı diliyle halkın konuştuğu dil birbirinden kopmuştu; **Gazi**, halkla aydını birbirini anlar hale getirmeye uğraşıyordu, özleştirmeciliğin buna engel oluşturacağını çabuk anladı ve vazgeçti.

Özleştirmeciliği, üstelik **Atatürk** adına **İnönü Cumhuriyeti** gündeme almıştır, çünkü o dönemdeki kültür politikası ulusal olmaktan çıkarılmış, **Yunan/Latin** tabanlı bir Batılılaşma politikası haline dönüştürülmüştü; özleştirilmiş, yani **Osmanlı** çağrışım yükü olmayan kelimelerle, bu uydurma kültürün daha çabuk kök salacağı zannediliyordu. Neticede, yeni nesillerin anne babalarıyla, hepsinin birden **Selçuklu/Osmanlı** kültür senteziyle iletişim olanakları koparılmış oldu.

Nevval Çizgen: Peki neden böyle oluyor, Türk aydınının yapısından mı?

Attilâ İlhan: Olabilir, **Yeni Osmanlılar'**dan itibaren modern Türk aydını bürokrat bir aydındır, ayrıcalık peşindedir, hal böyle olunca dili ve davranışlarıyla da kendini ayrı bir kast olarak düşünür. **Rusya**'da da böyleymiş bu, **Berdiayef** uzun uzun anlatıyor, o kadar kastmış ki zamanın Rus aydınları, kılık kıyafetlerinden içtikleri içkiye, konuştukları dile kadar, halkın ve kalabalığın dışındaymışlar; **Dostoyevski** de, **Ecinniler** adlı ünlü romanında, nihilist yapılı bu Rus aydınlarını işlememiş midir?

19. yy'da, Ruslar, Osmanlılar ve Japonlar, Batılı devletlerin müthiş gücü ve yayılmacılığı karşısında telaşa düşmüş ve ne yapacaklarını araştırmışlardır; üçü de **Batı**'ya aydınlarını göndermiş,

orada bu işin sırrını öğrenmeye çalışmalarını istemiştir. Ruslar, sorunun felsefe ve doktrin yanıyla ilgilenmişlerdir; **Çernişevski, Dobroluyibof, Plekhanof, Bakunin,** vb. aydınlar, gerçekten ilginç tezleri savundular, **Rusya**'yı değiştirmeyi de başardılar; ama bu henüz yarı feodal bir toplumu bir hamlede sosyalizme geçirmek teşebbüsüydü ki, başarısızlığı **Stalin**'den itibaren anlaşılmaya başladı.

Osmanlı aydınları, meseleyi başından itibaren bir eğitim öğretim sorunu olarak görmüşlerdir, yani **Fransa**'da ya da **İngiltere**'de gördükleri bir okulu **İstanbul**'da açarlarsa, toplum bir çırpıda değişecek sanıyorlar; toplumun, oysa iki temeli var, birisi ekonomi, ötekisi teknoloji; **Osmanlı** bunu anlayamadığı gibi, **Batı**'nın emperyalist telkinlerine uyup ekonomisini **Tanzimat**'la onlara teslim ediyor, teknolojisi sıfır, açılan okullardan çıkan aydınlar ise, sonunda Amerikan mandası'nı kurtuluş gibi gören tipler.

Çözümü Japonlar, en doğruya yakın şekliyle bulmuş gibidirler, onlar teknolojiyi öne alıyorlar, işe taklitçilikle başlayıp teknoloji yaratmaya geçiyor, ekonomiyi de denetim altında tuttukları için, o üç ülkeden dünya çapında başarılı çıkanlar, onlar oluyorlar. Olay başka bir şeyi de kanıtlıyor, **Gazi**'nin **Türkiye**'de yasalarla gerçekleştirmeye çalıştığı kültür devrimi, teknoloji gelişip toplum sanayi toplumu haline geldikçe **Japonya**'da kendiliğinden oluyor, orada asla kıyafet kanunu yok ama, Japon kadını da erkeği de kılığını kendiliğinden değiştirdi.

Nevval Çizge: Bu arada Türk kimliği tartışılıyor, sizce Türk kimliğinin yeni bir senteze ihtiyacı var mıydı?

Attilâ İlhan: O sorunu da tarih ve toplumbilim çerçevesi içinde irdelemek lazım. **Cumhuriyet**'in Türk kimliğini anlayabilmek için, önce **Osmanlı**'nın kimliğini tanıyacaksın, çünkü ikincisi bunun içinden üretilecek, gelişmiş ülkelerde böyle olmuş. **Selçuklu-Osmanlı** kültür sentezi, Batı Oğuzları'nın **Orta Asya**'daki kimliklerinden farklı olarak geliştirdiği bir sentezdir; hele **Osmanlı**'nın geliştirdiği sentez, büyük ölçüde, yayıldığı coğrafyada yaşanan kavimlerin kültürleriyle yoğrulmuştur. Osmanlı'nın geliştirdiği müzik, Osmanlının mutfağı, Osmanlının mimarisi vs. **Orta Asya**'daki

Türklerinkinden farklıdır. Çünkü senteze Rum, Ermeni, Boşnak, Arnavut, Çerkes, Laz, Gürcü, Arap, İranlı ve başka unsurlar yedirilmiştir; ortaya çıkan **Osmanlı yaşama biçimi,** yalnız Türklerin değil o coğrafyadaki bütün kavimlerin yaşama biçimi haline gelmiştir ki başarılı bir sentez olduğunun ifadesi de budur; nitekim bugün bile Boşnaklar'da ya da 'Irak Türkmenleri'nde ya da Arnavutlar'da, hatta Yunanlılar'da Osmanlı yaşama biçiminin havasını buluyorsunuz.

Gazi Mustafa Kemal'in yapmak istediği bu ümmet sentezinin içinden bir millet sentezi çıkarmaktı, bunun için de gelişmiş batılı ülkelerin kullandıkları yöntem ve usulleri kullanmak istiyordu; yani malzeme kendimizin olacak, kriter kendi insanımız olacak, buna mukabil metot çağdaş rasyonalist metot olacaktı; hal böyle olunca, **Batı**'dan sadece metodu alıyordun ki, o bilimsel bir şeydi, yani nötrdü. Oysa özellikle **İnönü Cumhuriyeti**'nden itibaren eski hastalığımız nüksetmiş, **Batı**'nın kendi ülkesinde ürettiği ulusal kültür sentezleri, çağdaşlaşma diye, **Türkiye**'de taklit edilmek yoluna gidilmiştir. Bu **neo-Tanzimat**'çılıktan başka bir şey değildir. Daha da fenası, aynı hataya Marksistlerin düşmesi oldu: Çünkü Marksistlerimiz de diyalektik metodu uygulayıp **Türkiye**'nin kendi koşullarından kendi Marksist sentezini üretmeye çalışacakları yerde, ya Rusların ya Çinlilerin ya da Kübalıların kendilerine göre yaptıkları Marksist sentezleri benimseyip uygulamaya kalkıştılar.

Türk kimliğinin tartışılır hale gelmesi bundandır. Yine bundandır ki Türk kimliği olarak bazı çevrelerin eski Osmanlı sentezini savunmaya başlamaları imkân dahiline girmiş, aydınların iyice saçmaladığını gören halkın bir kısmı da **Osmanlı** sentezini kendisine aydınların önerdiği kişiliksiz, mason alafrangalığından daha yakın bularak o tarafa meyletmiştir. Yani Türk aydını dediğimiz yaratık, sentez üretemiyor.

Nevval Çizgen: Yeni tez diye ortaya atılanlardan birisi de Ali Bayramoğlu, Etyen Mahçupyan'*ın yazıp çizdikleri. Tezleri 'laiklik toplumun dinamizmini ve gelişmesini önlüyor, islami çevrelerin sentez yapmasına engel oluyor; yeni dinamiklerin üretilmesi için cemaatler serbest bırakılmalı ve herkes kendini laiklik cenderesinden kurtarsın' diye özetlenebilir. Buna ne diyorsunuz?*

Attilâ İlhan: Önce işin şakası, acaba bu zevat bu türden safsataları **Mustafa Kemal**'in döneminde ortaya atsalardı, kendilerini nerede bulurlardı?

Şimdi işin ciddi yanına gelelim: **Osmanlı** laik değildi ama, şimdi bu zevatın gerçekleşmesini istedikleri her şey o zaman serbestti, cemaatler kendi istedikleri gibi yaşıyorlardı; peki, bu **Osmanlı**'yı nereye getirdi? Gayrimüslim cemaatların emperyalizmle işbirliği yaparak, çevremizde ajan-devletler kurmasına ve devletin bölünmesine; bir! Müslim cemaatlerin ise, durumdan yararlanıp yeni gelişme sentezleri üreteceklerine, kendi içlerine kapanıp her türlü yeniliği ve gelişmeyi 'gâvurluk' diye engellemesine, iki!

Biraz ciddi olalım! O istedikleri ortam, **Osmanlı**'yı batıran ortamdır; o zamanlar, **Tanzimat**'la başlamış, **Sevres Anlaşması**'yla sonuçlanmıştır; **Türkiye,** Türk halkı, aynı saçmalığı bir daha yapacak kadar enayi midir sanıyorlar?

Sohbetimiz boyunca edindiğim izlenim o ki, **Attilâ İlhan**'ın hayatında, iki temel prensip var: kendisi için bir şey istememek ve –kızlar hariç– beşeri zaaflardan mümkün mertebe uzak durmak! 'Bu tutum, bana hayatım boyunca müthiş bir direniş gücü verdi' diyen yazarımız, fikir ve sanat hayatındaki tutarlılığının belgelerini yayınlamış olmaktan memnun. Kendini hâlâ, en önemli özelliği merak olan bir çocuk gibi görüyor; en çok merak sardığı şey de, taa lise yıllarından bu yana, astronomi; bu sebepten bilimkurgu romanlarını ve filmlerini, astronomiyle ilgili belgeselleri ve kitapları çok seviyor. Bu sevginin mahiyetini ve derecesini kendisine sorduğumuz zaman, gözünü kırpmadan şöyle bir cevap verdi:

– Bugün, deseler ki filan uzay mekiği, **Jüpiter** ve **Satürn** yöresinde incelemeler yapmak üzere gidecek, gidecekler arasında bir de yazarın bulunması isteniyor; dakikasında gönüllü olurum!

İşte **Türkiye**'de aydınlar denizine bir buzkıran gibi girmiş olan **Attilâ İlhan,** 70'ine de böyle girdi; çünkü, **'son yolcunun adı, Attilâ İlhan'dı'.**

'KADINLAR YOKSA BEN DE YOKUM'

Taksim. Divan Pastanesi. Kalın, karanlık bir Ağustos sabahı. Karşımda şair.

Mısralarının kralı, okurlarının kölesi. Ne sorsan hazır cevabı. Çünkü şaşmaz bildiğinden. İyi öyleyse. Kim takar şiir üstüne konuşmayı? Şiiri, şiirle çözmeli. Havada ışık yok madem, sonbahar kızılı hayli uzak. Alır yağmur sizi savurur dünden bugüne. Bugün, bugün müdür sahi? Karnında yarın gizli. İki saatlik konuşmanın özeti, işbu söyleşi.

Nuriye AKMAN

– İçinde "özlemlerin boğuk gramafonları" çalar, mısraları "büyük çanlar gibi çınlarken", bazen "terkedilmiş bir şehir gibi ıssız" olsa da kadınların hayatına "muhalif bir rüzgâr gibi" giren Attilâ İlhan! Söyler misiniz acaba "özel yağmurunu yanında gezdiren/şiirleri ağır yaralı/profili oğlan çocuğu, ağzı hüzün" o kadın kimdi?

– Beni çok etkileyen biri. Beni etkilemek çok zordur. Çünkü ben çok seçiciyim. Hassasiyeti yoğun, muhayyilesi genişse, şairi gerçeğin çizgileri içinde tutmak zordur. Onun için bazen gördüğüm bir fizik, onun üzerine derhal bir kişilik kurmama sebep oluyor. Bu yüzden büyük hayal kırıklıkları yaşıyor, aldanıyorsunuz.

– Şair dediğin aldanmayı da bilir ama.

– Bilir ama yine de inanır. Başlangıçta kadınların hınzır bir tarafı vardır. Sana umduğun kadınmış hissini veriyor. Bunun bir vitrin olduğunu anladığım zaman da birden camlarım kırılıyor.

– O kadın için "kaç kadın olabiliyor, kaç erkek/sabahtan akşama bütün gün?" diye sordunuz. Ya siz? Siz hiç kadın oldunuz mu?

– Olamadım.

– *Nasıl olur? Siz "içiniz sıra vahşi bir kadın gibi taşımadınız mı yalnızlığınızı"?*

– O bir benzetme. Çünkü yalnızlığın dişi bir yanı var.

– *Ama "öyle acıyla doluydu ki/ağaçlar yanına yürüdü" diye yazabiliyorsanız, o kadın sizsinizdir. Sizin acınıza yürümüştür ağaçlar.*

Hayalimdeki Kız...

– Öyle değil. O kızın özel bir yeri oldu hayatımda. Çünkü benim bir türlü çakıştıramadığım iki hayalim vardı. Biri, belli bir fizik görüntü taşıyan yani biraz İskandinav, kesinlikle sarışın, uzun bacaklı, düzgün burunlu, tebessümü hoş bir kadın tipine zaafım var. Bu genç kadın, günün birinde, şu kapıdan girdi ve şuraya oturdu. Fizik olarak yüzde yüz hayalimdeki kızdı. Hayalimdeki ikinci şekil şudur: Son derece değişken, fakat kendi içinde tutarlı olacak. Bu öyleydi işte. Çok şiddetli, yoğun bir şey yaşadık. Ve asla kirlenmeden, tertemiz bitti. Ben bu tür şeyleri yaşadığım insanlarla sonradan düşman olmam. Ben kadınları çok yüceltirim.

– *Öyleyse, "ne kadınlar sevdim, zaten yoktular" demeye ne hakkınız vardı? O kadınlar değil miydi, "sen olmadığın vakit, ben de olmuyorum" diye size mısralar düşürten?*

– Tabii. Kadınlar olmazsa gerçekten ben olmam. Ama ben kadınları severken bir yanlış yapıyorum. Kadını olduğu gibi değerlendirmiyorum. O ise kendi gerçeğini yaşıyor. Fakat ayrılıktan sonra anıları devam eder.

– *Demek, "zaten yoktular" ha! Zehra olmasaydı, "yıldızlar uyanıp gözlerinizden geçebilir miydi"? Hem o kadınların "gözlerini alıp iki siyah karanfil gibi yakanıza takan" siz değil miydiniz?*

Kırk Yaş Fark

– Tabii benim. Tıpkı liseli bir çocuk gibi hâlâ âşık oluyorum. İnanılmaz bir şey. Her sabah buraya yürüyerek gelirim. Nişantaşı ile Harbiye arasında bir genç kıza rastlıyorum. Altı aydır bakışıyo-

ruz. Ne olacak bilmiyorum bu işin sonu? Aramızda herhalde bir kırk yaş fark var.

– *Demek yaşlılığın kışa benzetilmesi büyük yanılgı. Çünkü "ne kadar yoksul ve çıplak görünürse görünsün ağaçlar/ o kadar yakındır ilkbahar/özsuyu yürümüş dallara/uğultuya bakarsak" Öyle mi?*

– Doğrudur. İstanbul'da bir hayli belirli bir yaşa gelmiş, hâlâ iddialı kadın var. Bunların bir kısmı, hele televizyonda görünmeye başladıktan sonra benim telesekretere çok ilginç notlar bırakmaya başladılar. Fakat insiyaki olarak bende bir direniş var. Çünkü onlarla beraber yaşamaya kalkarsam birtakım yerlere gitmem, birtakım insanlarla konuşmam gerekecek. Ben bunlardan çok uzağım. Ben hâlâ onunla el ele tutuşup gidip bir çay bahçesinde oturayım istiyorum. Ben hâlâ lisedeyim.

– *Eskiden sık sık "bir yerlere yıldırımlar düşerdiniz" Ayrılığı hissettiğiniz an, "demirler erirdi hırsınızdan" Şimdi ruh ikliminizi, ayrılıktan soyunmuş aşklar mı yıkıyor?*

– Hayır. Bunlar son yaşadığım hikâyenin ayrılığından sonra yazılmıştır. O süreç hâlâ sürüyor.

– *"Ayrılık sevdaya dahil"se, "ayrılanlar hâlâ sevgili"yse, "hiç bir anı tek başına yaşayamazlar"sa, sevdiğiniz bütün kadınlar içinizde demek. Demek 70 yaşında, içinizde bir alay kadınla, cümbür cemaat yaşıyorsunuz.*

– Tabii o kadınlar kesinlikle içimde. Fakat hepsini birden yaşamıyorsunuz. Bir ışık, bir müzik parçası, bir kahkaha, sizi birisine götürüyor. O anda onu yaşıyorsunuz.

– *Peki ama "hiç yazmadığı şiirinde Aleksandr Puşkin'in, sürekli kar yağan dalgın bir sarışının, o vahşi uyumsuzluğunu simsiyah bir panter gibi ruhunda saklaması" size dokunmuyor mu? Ya da "Svetlana Radiçeva, bir buluttan çıkıp başka bir buluta girer, her dakika bir başkası olurken", siz nasıl burada böyle huzurla yaşayabilirsiniz?*

– Beni yokuşa süremezsin. Radiçeva zaten son sevdiğim kadın tipidir. O tipi transpose ettim ben. Çünkü Ruslar'a benziyordu. Rus kadınları, hele 19'uncu yüzyılda yaşamış olanlar, gerçekten uyumsuz, çetrefil kadınlardır. Böyle bir benzerlik olduğu için ben o

bölümü yazdım. Ve şimdi o kadının o uyumsuzluğu nasıl yaşadığını biliyorum. Çünkü konuşuyoruz. Çünkü ayrılık sevdaya dahil.

– Sizin gözlerinizden "milyonlarca yıldız çoğaltabilen", milyonlarca defa bakabilmeniz için onlara, kaç kadın oldu? Yani "parmaklarınızdan istifhamlar çoğaltan, her ağacın dalına bir istifham asan, ölüme mahkûm eden, sizi asan" kaç kadın birikti içinizde?

– Kardeşimin karısı Nermin, bir ara sayıyordu. En son on altıda kaldı ve vazgeçti, başa çıkılır gibi değildi. "Senin uslanacağın yok" dedi. Halbuki burada çapkınlık söz konusu değil. Ben hiçbir kadını elde etmek için harekete geçmiş değilim.

– Çok da gururlusunuz?

– Hayır. Öyle birini bulsam, üstüne giderdim. Yani buluyorum da sonradan kaybediyorum.

– Attilâ İlhan! Bütün kadınlar adına! "Sizi bir dağ başına koymalılar. Başınıza bir dağ koymalılar. Ananıza avradınıza söymeliler".

– (Kahkahalar) Yok. Bana gelen mektupları bir okumalısınız. Kadınların böyle düşünmediği çok açık seçik ortadadır. Ben kadınlar için hep, onun yanında her şeyin unutulacağı, onların zehirlerini alabileceğim, başlarını rahatlıkla omuzuma yaslayabilecekleri bir adamım.

– Peki nasıl bir ölüm düşünüyorsunuz kendinize, "simsiyah yokluk bulutları çöktü mü salkım salkım/gelecek kuşaklara yansımasıyla avunur" ise insan?

Ölüm Basit Bir Olay

– Ölümden sonrasına inanmadığım için, ölüm son derece basit bir olay. Zaten bir enfarktüs geçirdim. Bir ikincisi gelecek ve beni alıp götürecek. Ölümü kesinlikle metafizik açıdan görmüyorum.

– Bir dakika, "yaşantın küçüldü mü, yaşadım saymayacaksın/bitti sandıkları an yeniden başlayacaksın" diye kendinize yıllar yılı sufle verdiniz. Şimdi küçülmek ne kelime, tamamen bittiği zaman bile hayatın yeniden başlamayacağından nasıl emin olursunuz?

– İnsanın yaşarken kendini devre dışına itilmiş hissetmesi mümkündür. Bunu mutlaka aşması gerektiğini söylüyorum. Ölümden sonra yaşayacak olan ben değilim, benim bıraktıklarımdır. Ebediyete inanmıyorum ben. Homeros, Mevlana o zamandan bu zamana gelmiş diyoruz. Bunu biz söylüyoruz. Dünyanın her tarafı söylemiyor. Yani insanların kendi idrakleri kadardır dünya.

– Belki sizin dünyanız da sizin idrakiniz kadar. "Nasıl doğmakla başlarsa ölüm, ölmekle başlar öyle hayat/bil ki dünyayı sarsan sıçramalar/birikmiş şuurlarla gelir" diye yazan biri "ölümden sonra hayat yok" nasıl der?

– Bunu Müslüman gazeteler de öyle zannetti. Bu diyalektiğin tarifi.

– Elbette. Ama diyalektik ölümle bitiyor mu?

– Formel mantıkta, a, a ise; b, a'nın karşıtı ise; a, b değildir. Aynı durum diyalektik mantıkta, a, b'yi içerir. Sabah olmaya başladığında zaten akşam olmaya da başlamıştır. Doğduğun andan itibaren ölürsün, çünkü zaten ölüm süreci başlamıştır.

– Tamam, o halde öldüğün andan itibaren de başka bir hayat başlar.

– Hayır başka bir dünya yok. Hayat devam eder.

– "Bir hiçliğin koynunda istifham gibi büyüdüğünüz, her sorduğunuz şeyin sizden sual sorduğu" anlarınız oldu yaşarken. Acaba ölümün de size soru sorma hakkı olmayacak mı?

– İnanmıyorum. Böyle bir şey olmayacak. Ölümle bu kadar tartışmamın sebebi, aslında onu herkesin gözündeki mistik yerinden alıp gerçek yerine oturtmak gayretinden doğdu.

– Ne hakkınız var buna? Belki "gerçek" onların bildiğiydi.

Toplumcu Şairim

– Onların o kendi düşüncesi. Buna inanırsın inanmazsın. En başta kız kardeşim her şeye inanıyor, ölüm sonrasıyla ilgili olarak. Ama beni buna inandırmak mümkün değildir. Ben toplumcu bir şairim. Ben şair olmadan evvel komünist oldum. Şairlik sonradan geldi.

– Peki ölürken yanınızda "bin mısra kaçak sonbahar" götürebilecek misiniz?

– (Kahkahalar) O olacak iş değil. Ölürken herhalde sadece kendimi götüreceğim.

– Yani "ömrünüzü bir suç gibi ayarlamadınız/ağır bir hüküm giyer gibi" ölmeyeceksiniz?

– Bunu tam bilmiyorum. Dünyanın ve Türkiye'nin şartları çok hızlı değişiyor. Yarın yeniden bir Ağır Ceza Mahkemesinde olabiliriz.

– Ama ben bunu gerçek bir mahkeme olarak sormadım.

– Ama şiir o manada yazılmıştır.

– Ama "her ölen pişman ölür/hep yanlış anlaşılmıştır"

– Hayatın esası pişmanlıktır. İnsan pişman olmuyorsa zaten kendini yargılamıyor demektir.

– Peki. Siz hiç "parmak uçlarınızdan yıldızlar damlar, gözyaşları dudaklarınızdan akarken", "İşlenmemiş suçlarınızı düşünüp" soğuk bir intihar düşündünüz mü?

– Böyle bir dönemim oldu. Ama ciddi düşünmedim. Çünkü ben bir şeyi ciddi düşünürsem yaparım. Yani bir fantezi gibi geçti. Şimdi intihar edenleri çok ayıplarım.

– "Bulut günlerinizde dumanlı sular gibi akan uykularınızda/kuytu göllerinizde kuğular gibi salınan rüyalarınız" oldu mu, çok, şiire taşıdığınız?

– Hayır. O hayal daha çok.

– Biliyorum. Ben de hayali gerçeğe taşımak istiyorum.

– Hayalperest bir çocuktum. İnsanlara filmler anlatırmışım. Hiçbir zaman olmamış, çekilmemiş filmler. Mesela John Wayne, Maureen O'Hara ile film çevirmemiş. Ben ikisini biri araya getirir bir film yazarmışım. Ben yine hayalperestim. Fakat hayalleri hayal olarak alırım. Kesinlikle ikisini birbirine karıştırmam.

– Bana da karıştırtmadınız yani.

– Karıştırtmam.

Evlenmeler Yanlış

– Ulan Attilâ İlhan! Bu şiirler senin şiirlerin değil miydi? Yüzyıl gibi yaşayan en çabuk serapları, sen değil miydin? Sen değil miydin, nerede, ne zaman, kaç kere yaşadığını bilmeyen, bitirdiğin her şeye yeniden başlayan? Eğer sen Attilâ İlhan'san, yanılmıyorsam, kabı eskidikçe içi yaldızlanan bir kitapsan, okurlarıma satır satır götürmek istediğim, ulan yine sen kazandın. Şimdi git Attilâ İlhan ve on beş yıl önce gel!

– (Kahkahalar) Bazı genç kızlar var onlara bunu söylüyorum. Çünkü gerçekten çok üzülüyorum. Yani öyle bir potansiyel mutluluk vaadediyor ki, insan onunla çok genç olup bütün yanlışları yeniden yapmak istiyor. Çünkü doğrusu yok bu işin. Bu iş hep yanlış. Bütün evlenmeler yanlış. Bütün aşklar yanlış. O yüzden şimdi gidip yirmi, otuz sene önce gelebilsem keşke.

– Ağustos bitiyor. Bu sene de "bıçaklanacak mı eylül, ufuklardan martılar dökülüşürken, sonbahar istanbul'dan utanacak" mı yine?

– Bu sene sonbaharın birtakım vaatlerle yaklaştığını hissediyorum. Sonbaharın beni çok etkilediği kesindir.

– "Yine akşam oldu Attilâ İlhan. Üstelik yalnızsın, sonbaharın yabancısı"!

– İşte! Yani hep sonbahar fikri vardır. Bilinmedik bir şehirde yaşanan sonbahar yabancı bir sonbahardır. Yani İstanbul'da yaşayacağım bir sonbahar yabancı bir sonbahar değil. Ne zaman değişik olur? Başka bir kadınla yaşanırsa. O kadınla neler keşfederiz. Ağaçların yerini değiştiririz. Şehri değiştiririz. Gökyüzünü değiştiririz.

Nerede O Kız

– Şu işe bak! Hâlâ "bir karıştıran var kızların gözlerini"! Sahiden de "içine gün vurmuş bal kavanozu gözleri görmeye hazır yüreğiniz".

– Nerede o kız? Nerede? Nerede?

– Peki bitirelim artık. Attilâ İlhan size bu soruları hazırla-

mıştım. "Ayıp mı oldu dersiniz?" Biraz mısra saklamıştım eski şiirlerinizden. Koyduğum yeri yeni buldum, unutmuştum. Fazla uzun sürmedi değil mi? Size bu röportajı hazırladım. "Ayıp mı oldu dersiniz"?

– (Kahkahalar) Çok güzel. Harika. Bütün soruları şiirlerimden düzenlenmiş bir röportajla karşı karşıya kaldım ve bundan çok mutlu oldum. Bütün şiirlerimi yeniden yaşamış oldum.

– *Peki şimdi "nihavent mi içinizdeki, yoksa samanyolu mu"?*

İlhama İnanırım

– İçimde şu sıralar, garip bir şekilde birtakım şiirler oluşuyor. Ben ilhama inanırım. İki ay önce Kanlıca'da, birden birtakım mısralar gelmeye başladı. Kendimi o kadar hazır hissetmiyordum ki, sonra yazarım dedim. Mümkün değil. Çubuklu'ya kadar gittim, Kanlıca'ya döndüm, içeriye girdim ve şiiri yazdım. Sonra Çeşme'ye gittim. Bir senaryo yazmaya kararlıydım. Onun dışında bir şeyle meşgul değilim. Gidip yüzüyorum. Gece oluyor yıldızlar çıkıyor. Onlara bakıyorum. İşte Jüpiter nerede, Satürn nerede? O havalar içindeyken, geceleyin uzaktan hani bir tren ışıldar geçer, öyle mısralar geçiyor kafamın içinden. Her defasında bırak yahu diyorum. Fakat ısrarlı. Bazılarını başladım not etmeye. Anlaşılıyor ki birtakım şiirler gelecek. Sonbahar öyle vaatlerle geliyor.

– *Hoş gelir öyleyse, sefalar gelir.*

ATTİLÂ İLHAN: "EDEBİYAT ÇEVRESİNİN AKSİNE, OKURLARIM HEP YANIMDA OLDULAR"

Attilâ İlhan 70. yaşını kutluyor bu sene. Nâzım Hikmet okuduğu için mahkûm edildiği lise yıllarında edebiyatçı olmaya karar verdi. Kendi deyimiyle "paraşütle indiği " edebiyat dünyasında hep ilgi uyandıran eserler verdi. Şiirler her kuşağın severek benimsediği mısralardan oluştu. Şiirleriyle dikkatini çektiği Nâzım Hikmet'i kurtarmak için Paris'e gitti. Romanlar, incelemeler, senaryolar arka arkaya geldi ve İlhan hem sevildi, hem tartışıldı. Attilâ İlhan ile bu söyleşiyi her sabah gittiği Divan Pastanesi'nde adının yazılı olduğu bir plaket bulunan masada yaptık. Fotoğrafı çekilirken bile bir başka masaya geçmeyen İlhan yine her zamanki gibi dinç ve zarifti. Sorulara direkt cevaplar veren tarzını da koruyordu.

Barbaros ALTUĞ

– İlk olarak geniş şekilde tanınmanız 1946'da CHP'nin şiir yarışmasında derece aldığınızda gerçekleşti. Ama daha önceleri de şiirler yazıyordunuz. Bu şiirleri hangi dergilerde yayınlıyordunuz?

– Yeni Edebiyat diye bir dergi vardı. 1941 Kasım veya Ekim ayında ilk olarak orada çıktı bir şiirim.

– Lisede mi okuyordunuz?

– Hayır. Başarılı bir şekilde kovulmuştum liseden. Tutuklandım ve beni okuldan çıkardılar. On altı yaşındaydım ilk şiirim yayınlandığında.

– İzmir'den İstanbul'a o tarihte mi geldiniz?

– Yok. Buraya gelmem 1942 veya 1943'ü buldu.

– O arada ne yaptınız?

– Biraz başa dönmek gerek o zaman. Benim şiirle karşılaşmam ilkokulun üçüncü sınıfında başlıyor. Kimse de bana bu konuda telkinde bulunmuş, beni yüreklendirmiş değil. Tam tersine babam yazdığım şiirleri beğenmiyordu. Ben kendi başıma sürdürüyordum şiir yazmayı. Kolay bir şey zannediyordum. Bir matematik dersinde dört beş şiir yazardım. Tam da bilincinde değildim. Ortaokulun ikinci sınıfını Balıkesir Lisesi'nde yatılı olarak okurken Nâzım Hikmet'in bir şiirini (Yalınayak) okudum edebiyat kitabında. Beni çok etkiledi. Ondan sonra Nâzım Hikmet'in peşine düştüm. Yıl 1938. Nâzım Hikmet o yıllarda büyük bir davanın içinde. Vatan haini diye hapse atılmış. Ben farkında değilim. Kitapçılara soruyorum kitaplarını, beni kovalıyorlar. Gene de birkaç kitabını buldum. Onlar da şiir kitabı değildi ama. Sonra İzmir Erkek Lisesi'nde okurken bu sebepten dolayı siyasi polis işe karıştı. Tutuklandım ve mahkûm oldum. Yaşım küçük olduğu için cezamı hafiflettiler. Sonra salıverildim, ama bu yüzden okuldan kovuldum. Diğer okullar da beni almadı, siyasi olduğum için. İki sene hiçbir okula kabul edilmedim. Bu sürede şiirler ve romanlar yazdım. Benim ilk yayınlanan romanım aslında onbirinci romanımdır. Ondan önce on roman yazmıştım.

– Neden yayınlamadınız bu romanları?

– Bunları beğenmiyordum, yayınlanacak kalitede görmüyordum. Ama diyeceğim o ki ben yazar olmaya on altı yaşımda karar vermiştim. Toplumcu gerçekçi bir yazar olacaktım. Eğlencelik, şeker gibi yazan yazarlar var. Onlardan olmayacağım belliydi. Yazacağım her şeyin başıma iş açacağı belliydi.

– Sonra İstanbul'a geldiniz Işık Lisesi'ne. Başınız derde giriyor muydu gene?

– Birkaç defa polisler gelip Sansaryan Han'a götürdüler ama aleyhimde hiçbir delil bulamadılar bu defa. Fakat şeytan azapta gerek; o sıralar çıkmakta olan sosyalist bir dergi olan Gün'e bir şiirimi yolladım ve yayınlandı. O sırada da CHP mükâfatını kazandım.

– Siz mi katılmıştınız?

– Hayır. Amcam yazdığım şiirleri beğeniyordu. Bana bu ya-

rışmaya katılmamı teklif etti. Şiddetle reddettim. Bu adamlar beni hapse attı, ben onların armağanını ne yapayım! "Tamam bırak öyleyse" dedi amcam. Bu arada şiirlerimin bazıları da amcamda. Öğrencilerine okuyacak diye almıştı. Sonra Ömer Faruk Toprak'tan bir mektup geldi. Beni kutluyor. Ne ödülü, ne kutlaması? İki gün sonra amcam geldi okula. "Sana bir mektup var" dedi. Aldım, CHP antetli! Açtım, Behçet Kemal imzalı bir yazı. Jürimiz şu isimli şiirinizi ikinciliğe layık görmüştür gibi bir şeyler. "Ben bu armağanı reddederim" dedim. Tek parti zamanı. Olmaz dediler. Üstelik para armağanı var falan dediler. Sonra neticeler açıklanınca en çok Fazıl Hüsnü'yü geçtiğime şaşırdım. Birinci Cahit Sıtkı olmuştu, üçüncü de Fazıl Hüsnü. Beni hiç kimse tanımıyor o zamanlar. Ben armağanı kabul ettim ve Türk edebiyat alanına paraşütle indim. O dakikada da herkes bana düşman oldu. Meğer o yarışmaya katılmayan şair yokmuş.

– *Sonra neden Hukuk Fakültesi'ni seçtiniz?*

– Ben çok iyi bir öğrenciydim. Gönlümde yatan da matematik, astronomiydi. Hâlâ bunlara meraklıyım. Babama söyleyince güldü. "Oğlum Türkiye'de bir tek rasathane var. Onun başında da Fatin Hoca var. Onun da gideceği yok. Sen hukuk oku. Oradan her şey çıkar, istersen astronom da olursun" dedi. Sonra orada da başarılı oldum. İlk sene notlarımı öğrenmek için fakülteye gittim. Dekanlık katibi "Yahu sen neredesin, seni arıyoruz" dedi. Ben korktum, gene komünistlik falan var zannettim. Sınıf birincisi olmuşum. Burs bağladılar. Ama ben ikinci senenin sonunda 1949'da Fransa'ya gittim.

– *Neden?*

– Benim Fransa'ya gitmemin esas sebebi Nâzım Hikmet'i kurtarma hareketidir. Paris'e ne serseriliğe ne de bohem yaşamaya gittim. Özellikle o sis dumanını yaratmıştık. "Maceraperest şair" diye. Ben gidince doğrudan bu harekete katıldım. Nâzım'ı Avrupa'da tanıtmak, bir kampanya gerçekleştirip onu kurtarmak için çalışmaya başladık? Burada da toplantılar örgütledik. Sonunda kurtuldu. Ama bu sefer de Ruslar şüphelendi. Çünkü çok kolay olmuştu onlara göre Nâzım'ın çıkışı.

– *Fransa'da edebiyat çalışmalarınız da sürüyordu herhalde...*

– Tabii. Zenciler Birbirine Benzemez'i Fransa'da yazmaya başladım, Türkiye'de bitirdim. Sisler Bulvarı ve Yağmur Kaçağı kitaplarım yavaş yavaş dosya haline geliyorlardı o sıralarda. Fakat kimse de benim kitaplarımı yayınlamıyordu.

– *Neden?*

– Solcuydum. Bir şiiri bile yayınlamamız sorun oluyordu bizim için. Yaşar Nabi'nin bana özel bir sempatisi vardı ve mutlaka benden bir şeyler yayınlamak istiyordu ama ne şartlarla! Mesela şiirin içinde otomatik çekiçler. işçiler geçiyorsa "Bu iş karışık" diye yayınlamazdı. Ya şiiri değiştirmek veya yayınlatmamak söz konusuydu. Sonra bu kitaplar yayınlandı ve patladı.

– *Kitaplarınızın okuyucusu hazır mıydı yani?*

– Hazır mıydı bilmiyorum. Duvar'ı ben annemin parasıyla bastırdım. Bin lirası vardı, bana verdi. Ben de bastırdım kitabımı. İlk baskıyı bin tane olmasına rağmen birkaç senede bitiremedim, üstelik çoğunu da hediye etmiştim. Fakat Sokaktaki Adam ve Sisler Bulvarı çok ilgi gördü. Bir de o sıralarda üniversitelerde düzenlenen etkinliklerde şairler kendi şiirlerini okuyorlardı. Bizimkiler şiir okumayı pek beceremez. Orhan Veli döneminde şiire tantana vermeyeceksin diye gazete okur gibi şiir okurlardı. Necati hâlâ öyle okur. Orhan da öyle okurdu. O doğrudur sanıp şimdi Müşfik de öyle okuyor. İşin kötüsü Nâzım'ı da öyle okuyor. Şiirin hakkını vereceksin. Hele Nâzım'ınki, benimki gibi majör gamlarda yazılmış şiirlerin gümbür gümbür ötmesi lazım. Ben şiirlerimi öyle okudum ve seyirci birden uyandı. Attilâ İlhan süksesi o zaman patladı. O günden beri de edebiyatçılar beni nasıl keseceklerini düşünüp duruyorlar, bir türlü beceremiyorlar. Son zamanlarda biraz övmeye başladılar. Kendimden şüpheleniyorum acaba çaptan düştüm mü diye... Edebiyat çevresinin bana karşı olan bu tutumunun aksine okurlar da hep yanımda oldular. Kitaplarım sekiz dokuz baskı yaptılar. Ben bugünleri düşünemiyordum açıkçası. Kırk yaşına geldiğimde bir hapishanede olacağımı düşünürdüm. Hatta Şükran Kurdakul'la konuşurduk, Sinop hapishanesi mi iyi Erzurum hapishanesi mi diye...

– Sokaktaki Adam filme çekiliyor şimdi. Nasıl başladı sinemayla ilişkiniz?

– Fransa'ya gidince sinemanın önemini kavradım. Sinekulüplere üye oldum. Sorbonne'da sinema derslerine katıldım. Türkiye'ye gelince Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nde bir arkadaş edindim. Onunla devamlı sinema konuşuyorduk. Neler çekeceğiz. neler yapacağız diye. Sonra o Metin Erksan oldu, ben Attilâ İlhan.

– Beraber çalıştınız mı hiç?

Evet. O çok ciddi bir aşk macerası yaşıyordu, ama bir film de çekmesi gerekiyordu. Ben de kaçak olarak senaryoyu yazdım. Çok severim hâlâ. Büyük hayalleri vardı. İyi bir sanatçının da hayallerinin olması lazım. Yoksa sanatçı bir boka yaramaz. Ben 70 yaşındayım üç roman, bir dizi tasarım var. Belki yarın ölebilirim, ama bunlarsız sanatçı olmaz... Neyse ben Yeşilçam'a senaryo yazmaya başladım. Sonra sinema eleştirileri yazmaya başladım. Üç sene ben Vatan'da, Metin Dünya'da ilk sinema eleştiri yazılarını yayınladık. Sonra askere gittim. Döndüğümde kardeşim Çolpan İlhan bir star olmuştu. Ben onun için bir senaryo yazdım. Hiçbir senaryoma kendi ismimi koymadım, çünkü başıma geleceği biliyordum. Filme çekilince tanınmaz hale geliyorlardı. Son olarak 1959'da Acar Film'le bir anlaşma yapmıştım. Üç senaryo yazacaktım ve bir tanesini kendim çekecektim. Yazdım, çekildiler. Sonra kendi çekeceğim filmin senaryosunu götürdüm. "Çok güzel" dedi "Ama çok sanat" Film çekilmedi sonuçta ve ben Yeşilçam defterini kapadım. Çünkü onların istediği senaryoda adam çok üzgün görünüp iki gözü iki çeşme ağlarken, "Ben çok üzgünüm, ben çok üzgünüm" diye bağırıp bir yandan da göğsünü yumruklayacak. Acayip bir sinema. Ama çok önemli bir şey yaptı bu filmler. Türk aydınının hiçbir zaman yapamadığını yapıp Türk halkını kazandı. Şimdi yeni birileri var bir şeyler yapıyorlar, ama onlar film değil görüntü antolojisi. Birtakım peyzajlar çekiyorlar veya kamerayı bir yerde unutuyorlar, o ne çekerse film diye gösteriyorlar. Onları da kimse seyretmiyor. Bir sanat dalında yenilik o sanatın tarifini değiştirerek olmaz. Görüntü cambazlığı iyi sinema değildir. Bir adam sandalyede oturuyor, filmin sonuna kadar orada duruyor. Çehov'un piyesler için söylediği bir laf vardır: "Eğer perde açıldığı za-

man duvarda bir çifte asılıysa oyunun içinde o çifte patlamalıdır" Bir şey gösteriyorsan fonksiyonu olmalı.

– *Sonra neden sinema yerine televizyona geçtiniz?*

– Televizyoncular beni 1970'lerde Ankara'da keşfettiler. Bilgi Yayınevi'nin danışmanıydım. İlk çalıştığım yönetmen Hüseyin Karakaş'tı. Televizyona yazdığım senaryolarda, yönetmenlerin hakkını vermek lazım, gerçekleşme nisbeti % 70-80 olmuştur. Daha medeni insanlarla çalıştım televizyon için. Senaryoya saygısı var bunların. Şimdi eski eşimle çalışıyorum, Biket ile, "Sokaktaki Adam" için.

– *Seyrettiniz mi filmi?*

– Hayır. Tam olarak hazır olunca seyredeceğim. Onların işine karışmak istemem. Çünkü film, çekenlerin filmografisinde yer alır. Ben katkıda bulunuyorum. Nüans şu; senaryoyu değiştiren rejisör yeteneksiz rejisördür. Işık, oyuncu, mizansen, müzikle gösterebilir rejisör kişiliğini. Kimse 9. Senfoni'nin notalarını değiştirmiyor, ama her orkestranın yorumu farklıdır. Marifet budur. Yeşilçam'da doğru senaryoyu bile anlamazlar. Ben Fransa'dan döndüğümde orada öğrendiğim gibi sekiz kanallı yazdım senaryomu ve yapımcıya götürdüm. Anlamadı. Çünkü onlar iki kanallı yirmi sayfalık senaryolara alışık. Sonra çekemediler ve senaryoyu bir başkasına verip kendi anlayacakları dile çevirdiler! Bizim Türk aydınının en büyük kusurlarından biri de budur zaten: Bilmez, bilmediğini de bilmez. Şimdi mesela siz bana yeni gazeteciliği anlatsanız ben öğrenmeye çalışırım. Çünkü bizim zamanımızda farklıydı. Şimdi birtakım baca gibi tüten hanım kızlar, önlerinde bilgisayarlar, yanlış, kötü, yalan haberler yazıyorlar. Söylemediğim bir şeyi söylemiş olduğumu okuyorum bazen.

– *Hiç beğendiğiniz gazete yok mu artık?*

– Teknik olarak hepsi mükemmel. Ama içerik olarak hiçbirini beğenmiyorum. Aynı haberi üç ayrı gazetede üç ayrı biçimde okuyorum.

– *Ama siz de bir gazete için çalışıyorsunuz.*

– Üç senedir Meydan'da yazıyorum. Oraya gittiğimde de bir banka şubesine gitmiş gibi hissediyorum kendimi. Oysa asabiyet çok önemlidir gazetecilik için. Bu yok. Kimse de işini önemsemi-

yor. Ankara'dan, bir büyüğün, başını yemek istediği kişi hakkında bir evrak sızdırılıyor. Bu da atlatma haber sayılıyor. Ne atlatması? Adam seni seçti! Ankara büroları parti uzantıları gibi.

– Romanlara dönersek tekrar, Sokaktaki Adam'ın haricinde bir beşleme yaptınız: Aynanın İçindekiler.

– Sokaktaki Adam'ı yazarken bir üçleme düşünüyordum. Sokaktaki Adam'da olumsuz aydın, Zenciler Birbirine Benzemez'de müstereddit aydın, Kurtlar Sofrası'nda olumlu aydın. Bu üç tipi koyduktan sonra önüme yeni bir perspektif çıktı. Türk aydınının sorununun Tanzimat'la başladığını ve asker ile sivil aydın tiplerinin olduğunu farkettim. O zaman bu üçlemenin üzerine Aynanın İçindekiler'i yazmaya karar verdim. 1908 öncesinden başlayıp 1960'lara gelen dönem içinde askerlerin, asker aydınların ve sivil aydınların karşılıklı ilişkisini, burjuvazinin gelişmesini anlatmak istedim. O aslında on romandır. İki tanesinin daha çatısı kuruldu. Adı da bellidir. Jöntürklerin Sonuncusu olacak. Benim Paris'te yaşadığım Nâzım Hikmet'i kurtarma olayını anlatacağım. Ama bir senaryo çıktı, onu yazıyorum şimdi.

– Yayınlandığında çok ilgi uyandıran bir ikileme de yazdınız: Fena Halde Leman ve Haco Hanım Vay. Cinsel arayışların etkin olduğu romanlardı bunlar. Neden cinselliği seçtiniz konu olarak?

– Ben Paris'e gittiğimde herhangi bir Türk delikanlısı gibiydim ve önyargılarla doluydum. En önemli önyargılarım da cinsellik konusundaydı. Bir kadın ortalarda çok görünürse orospudur, eşcinseller hastadır, sapıktır gibi. Fransız sosyal çevresinin içine girince önce onların arasında böyle şeylerin çok yaygın olduğunu ve pek çok beğendiğim sanatçının bu tür özellikleri olduğunu gördüm. Birçok şeyleri başka türlü değerlendirdim. Kendi edebiyatımıza eğilince gördüm ki insanlarımız belden yukarı yaşıyor, cinsellikleri yok. Psikiyatri ile ilgilendim. Bir romanın gerçeğin yansıması olduğuna inanıyorum ben. Eğer bir toplumun içerisinde, gerçeğin küçük bir bölümünde birtakım özellikler varsa romanın içinde o özellikler bulunmalıdır. Burası eşcinsellerin cenneti. Eski edebiyatımız, eski tarihimiz kaynıyor. Ben hem sosyal örgüyü muhafaza edip

hem de insanların beşeri özelliklerini göstereyim istedim. Böylelikle belki eşcinsel yazarlarımız da cesaretlenip yazarlar diye düşünüyordum. Leman'ı yazarken bir üçleme düşünüyordum. Üçüncü kitap İclal olacaktı. Otuzlu geçiş yılları dönemindeki cinsellik anlatılacaktı İzmir fonunda. Sonra kaldı o roman.

– Bu kadar ilgi çekmesinin sebebi nedir sizce bu romanların?

– İlk yayınlandığı yıllarda iş bu kadar ayağa düşmemişti. Şimdi İstanbul'da lezbiyen olmayan kadınları saymak lazım. Bir moda haline geldi bu. Bizde aydınlar ve küçük burjuva önyargılıdır eşcinsellere zaten, ama halk değildir. Başında gezdirdiği şarkıcılara bakın? O bakımdan ilgi görmesi doğaldı. Ben yalnız bir şeye karşıyım. Eşcinsel olabilirsin, ama propagandasını yapmayacaksın. Artık teşhir ediyorlar, pazarlamasını yapıyorlar, iş adileşiyor. Eşcinsel diye bir kişinin kötülenmesi ne kadar ayıp ise bu da o kadar ayıp bir şey. 'Benim erkekliğim gibisi yoktur' diye övünen bir heteroseksüel erkeğinki kadar ayıp bir davranıştır bunu kullanmak. Aynı şey feministlerde de var. Neredeyse erkekleri keselim diyecekler.

– Bu düşünceleri yazıyor musunuz?

– Meydan'da yazıyorum. Geçen günlerde lezbiyenlik üzerine üç yazı yazdım.

– İstediğiniz kitleye ulaştığınızı düşünüyor musunuz Meydan'da?

– Benim istediğim kitle diye bir şey yok. Birçok insan bana soruyor niye Meydan'da yazıyorsun diye. Onların kafasından geçen aslında şu soru "Niye Cumhuriyet'te veya Milliyet'te yazmıyorsun?" Mesele halka ulaşmak. Nereden olursa olsun ulaş. Benim yazımı yayınlıyorlarsa ve okuyucu okuyorsa yazarım. Ayrıca başlık atış tarzına da hayranım. Türk halkını hemen yakalayıveriyorlar.

– Dergileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Dergi okumuyorum

– Milliyet Sanat sizi kapak yapmış bugün. Okumayacak mısınız onu mesela?

– Orada iki arkadaş benimle ilgili yazı yazmışlar onları okuyacağım. Ama genelde benimle ilgili yazıları da okumam ben.

– Neden dergileri okumuyorsunuz?

– Edebiyat dergilerinde bir getto havası var. İncir çekirdeğini doldurmayan birtakım meseleleri günlerce tartışıyorlar. Türkiye'nin asli meseleleri değil bunlar. Neden Türkiye'de 1940'larda çıkmış şairler okunuyor hâlâ da, yeniler okunmuyor? Bunu araştırsınlar mesela. Gençler hâlâ beni okuyorlarsa yandık.

– Sizce neden okumuyorlar yeni şairleri?

– Çok basit. Bu şiirleri anlamak için bir sözlük, bir sözlük daha, iki tane anlama kılavuzu, bir anahtar, bir ansiklopedi bir de o arkadaş hakkında kompleks raporu lazım. Çünkü adam yazmıyor, bulmaca yapıyor. İnsan şiiri keyif almak için, duygularını paylaşmak için okur. Bunlar çok entelektüel de ondan anlamıyorum diyorsun, sonra bir konuşmasını dinliyorsun ya da bir yazısını okuyorsun ki adam tın tın.

– Hiç beğendiniz yok mu yenilerden?

– Olmaz olur mu, var. Ama geçen gün düşündüm; benim yeniler diye beğendiklerim elli yaşına geldiler. Fakat şunu söyleyebilirim. Roman şiire nazaran daha iyi bir yerde. Ama yeni neslin talihsizliği bunlarda da var. Fili tarif eden körler gibiler. Kapsamlı düşünemiyorlar.

– Kendi neslinizden kimi beğenirsiniz?

– Ahmet Muhip'i pek severim. Necip Fazıl iyi şairdir. Nâzım'ı tartışmaya bile gerek yok. Orhan Kemal has bir romancıdır.

– Orhan Kemal'in bazı eserlerini gereksiz ayrıntılarla şişirdiğini söylerler. Siz de katılır mısınız buna?

– Bu eski romancılarda vardır. Çünkü adamlar tefrika halinde basıp para kazanıyorlar. Romanı bitirirse para kazanamayacak. Ama ayrıntı beni etkilemez. Bütünü değerlendirmek için ayrıntıları iyi belirtmek gerekir. Orhan Kemal bir sayfalık hikâye de yazar üç ciltlik roman da. Hepsinde de aynı kalite, vurucu ve akıcı bir üslup vardır. Ben yazarların ideolojilerine değil, yazdıklarına bakarım. Peyami Safa benim için iyi bir yazardır. Oysa beni ve bütün bir nesli ihbar eden adamdır.

– Sizi etkileyen oldu mu bunlar arasından?

– Falih Rıfkı duru Türkçe'siyle beni çok etkilemiştir. Dışarıdan ise Remarque, Gorki ve Malraux'dur. Birincisi, insanı anlama çabası çok yoğundur bu üç yazarda. Aynı yönde düşünmüşüz bu üç yazarla. İkincisi, bunlardan ikisi benim gibi Marksist olmuşlar. Sonuna kadar da devrimci kalmışlar. Roman kurgusu üzerindeki etki ise sinemadan gelir bende.

– 70 yaşındasınız ama hâlâ gerçekten elli yaşında gibi dinçsiniz. Nasıl başarıyorsunuz bunu?

– Bunun sebebi, ben hiç atıl kalmadım. İkincisi ben şair gibi değil bir militan gibi yaşadım. Solcu bir militan eğer gerçekten delikanlı gibi yaşıyorsa zaaflarına kumanda eder. Kızlara düşkünlükten başka bir kötü huyum yoktur. Ama evliliğim süresince karımı çok fırsat olduğu halde aldatmadım. Benim için verilen söz hâlâ çok önemlidir.

– İdeal bir eştiniz o halde.

– İdeal miydim bilmiyorum. Çok disiplinliyim. Bazı hallerde rahatsız edicidir bu. Bir gün eşim bana "Ne kadar duygusuzsun' demişti. Sonra da çok gülmüştük bu söze. Gündelik hayat içerisinde "o şair" değilimdir ben. Bir gün beraber çalıştığım bir kız bana Attilâ İlhan'a nasıl ulaşacağını sormuştu. Çok zordu. Kimseye de tavsiye etmem. Sonra perişan oluyorlar, sigortaları yanıyor. Bu yaştan sonra da olmaz zaten...

Vizyon, Ekim 1995

TOTALİTER L'AİKLİKTEN DEMOKRATİK LAİKLİĞE

1950'li yıllarda, yirmi beş yaşının verimi ile kaleme aldığı Gerçekçilik Savaşı benim ilk okuduğum Attilâ İlhan kitabıydı. Ve de klasiği. Sonra *hangi* serisi geldi. Türkiye gibi kavram kargaşasının kör dövüşüne dönüştüğü bir ülkede üzerine kıyametler koparılan 'Batı, sol, sağ, edebiyat...' gibi kavramlara 'hangi?' sorusuyla cevap arıyordu İlhan. Son olarak 'laiklik"i aldı repertuarına. Bu arada divan edebiyatına yaslanarak geliştirdiği şiir dili ve onun üzerinde şiir kitabı. Romanları, senaryoları da unutmamak gerek. İflah olmaz bir Marksist, ödünsüz bir ulusal sentezci, umarsız bir materyalist olan Attilâ İlhan'a 'Hangi' serisinden hareketle sorular sorduk, inancın altını çizdik, Türk aydının trajedesine mim koyduk.

Elindeki silahı kendisine doğrulttuk...

Hangi Attilâ İlhan?

Eyüp CAN

– *'Hangi Sol, Hangi Sağ, Hangi Batı, Hangi Seks, Hangi Atatürk, Hangi Edebiyat' ve son olarak 'Hangi Laiklik' kitabınız yayınlandı. Bu kadar geniş bir çerçeveye 'Hangi' sorusuyla cevap aramanız hangi ihtiyacın sonucu?*

– Bence aydın çağını anlayan kişidir. Çağını bütünüyle anlamamış ve değerlendirememiş bir kişi ne aydın, ne de sanatçı olabilir. Dolayısıyla her şeyi kapsamak, her şey hakkında fikir sahibi olmak gerekir.

– *Fakat bu söylediğiniz aydın olmaktan çok malumatfüruşluk olmaz mı?*

– Ben metotlu bilgiden bahsediyorum. Aydın olmak önce bir metot sahibi olmayı gerektiriyor. Mesela ben çok genç yaşımda Marksist diyalektik metodunu seçtim.

– Marksist diyalektik tek başına ne anlam ifade edebilir?

– Hiçbir metot tek başına bir anlam ifade etmez. Bu yüzden Marksist diyalektiği seçtikten bir süre sonra, bunun tek başına birşey olmadığını anladım.

– Peki ne yaptınız?

– Metodu kendi koşullarımda ele aldım. Yani önemli olan, bu metodun belirli değişkenler içinde, belirli verilere dayanarak, belirli koşullarda bir senteze ulaştırılmasıdır.

– Türkiye'de intelligentsia böyle bir senteze ulaşabilmiş mi?

– Bizde 'aydınım' diye geçinenlerin çoğu, Batı'dan öğrendikleri şeyleri burada aynen tekrarlar. Mesela sosyalizm mi söz konusu? Sosyalizmin Fransa'daki uygulanışı hakkında Fransız Marksistleri kendilerine göre birtakım sonuçlara varmışlardır. Oysa bizimki tutuyor bu sonuçları Türkiye'de savunuyor. Benim Marksistlerle ihtilafa düşmemin sebebi de budur. Bu anlamda Türkiye'de Marksist olduğunu söyleyenlerin çoğu papağandır. Batı'da öğrendiği şeyleri burada hiç düşünmeden tekrarlar durur... Metot evrenseldir ama uygulama ulusal. Diyalektiğin yasaları bütün evrende geçerlidir. Ama bunun uygulaması Rusya'da başka, Çin'de başka, Fransa'da daha başkadır.

– Marks birçok öngörüsünde ve çıkarsamasında yanıldı. Bu itibarla Marksist diyalektiğin evrenselliğinden nasıl bahsedebiliyorsunuz?

– Evet Marks yanılmıştır ama bu, metottan çok sonuçlarla ilgilidir. Marks neden yanılmıştır. Çünkü değişkenleri değerlendirememiştir veyahut da elindeki değişkenler yeterli değildir Marks'a göre 20. yy. proleter ayaklanmaların yüzyılı olacaktı. Halbuki 20. yy. ulusal kurtuluş savaşlarının yüzyılı oldu.

– İyi ama Marks bunları söylerken kehanette bulunmuyordu. Tarihsel materyalizmin ve Marksist diyalektiğin sonucu olarak söylüyordu...

– Marks, değerlendirmelerini yaparken sadece sanayileşen Avrupa'yı göz önüne alıyordu. Sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfı Avrupa'da büyük bir patlama yaşamıştı. Marks da buradan hare-

ketle; 'Burada büyük bir ihtilaf çıkacak ve dünya ihtilali olacak' diyordu. Oysa sömürgeleri hiç hesaba katmıyordu. Halbuki 20. yüzyılda sömürgeler ulusal bilince kavuştular, büyük ulusal kurtuluş hareketleri oldu. Dolayısıyla Marks yanıldı ama sonuçları açısından yanıldı. Metot nötr bir şeydir. Farklı sonuçlar verebilir. Aynı diyalektik metotla aynı diyalektik soruna bakıp sen ve ben ayrı sonuçlar çıkarabiliriz. Çünkü sen bir şeyi başka türlü değerlendirirsin, ben başka türlü değerlendiririm...

– Metodu üreten kişinin de kendisine özgü 'başka türlü değerlendirmelerin sahibi olarak' bu işe giriştiğini unutuyorsunuz ama...

– Burada başka türlü düşünceler değil, bilimsellik önemlidir. Metodun bilimsel olup olmadığına bakılır. Benim düşüncem, başından itibaren bir metot sahibi olmaktır. Ve o metottan da, kendi bireysel düşünce sentezimi çıkarmak isterim. Bu, aydın olmanın şartıdır. Türkiye'de bunu başarabilen aydınlarımız elbette var. Ama genel olarak bizde Tanzimat'tan beri süregelen, Batılı değerleri, Türkiye'de tekrarlamak ve savunmaktan ibarettir. Bunu yalnızca Batıcılar yapmaz, Doğucular da yapar. Bakıyorsunuz İslamcı kesime, ya İran'daki, ya Suudi Arabistan'daki, ya da Pakistan'daki fikri savunuyor. Türkiye'ye mahsus sentez yapmayan adama ben aydın demem...

– Türkiye'de bir dönem "İran, Arabistan, Pakistan, hatta Mısır" ekseninde gelişen bir tercüme furyası yaşandı. Bu doğru, ama Türkiye'de Müslümanlar'ı 'İslamcılar' diyerek tek bir kesime hapsedip, sentez yapamamakla suçlamak ne kadar doğru?

– Hiç yoktur anlamında kullanmıyorum, ama bu, Türk aydınının sağcısıyla, solcusuyla değişmez hastalığıdır...

– Peki Türkiye, tarihsel arka planı göz önüne alındığında, bu sentezi yapmaktan mahrum mu?

– Hayır. Türkiye bunu pekâlâ yapabilir. Fakat aydınlarımızın büyük bir kısmı, bir travma içindeler. Kendi kimlik ve kişiliklerini kabul edemiyorlar. Mutlaka dışarıdan bir kimliğe sarılarak, kendilerini var etmeye çalışıyorlar. Kimisi İngiltere'ye, kimisi Amerika'ya,

kimisi Rusya'ya, kimisi de İran'a sığınıyor. Ve bir papağan gibi Türkiye'nin üzerinde ötüyorlar ve ülkeyi bu papağanlar batırıyor.

– *Yani bir sağırlar diyaloğu mu yaşıyoruz?*

– E! Öyle oluyor tabii. Bir de önyargılar var. "haa o mu! O zaten Batıcıdır boş ver veya o gericidir!" gibi yaklaşımlar. Ben bu önyargılara kapılmadığım için her kesimden, her çeşit kişi benim söylediklerimi dinliyor. Benim formasyonumun Marksist olduğunu herkes biliyor. Ama ben metodu kendime göre, memleketime göre uyguluyorum. Mesela ben, daha başından beri, Marksistler'in de, Kemalistler'in de ceffelkalem bizim ümmet kültürünü reddetmelerine karşı çıktım. "Yapamazsınız, bu olmaz" dedim. Neden olmaz? Bir, Gazi zamanında böyle bir şey yok, "muasırlaşmak" var, ikisi çok farklı şeyler. Ama bizimkiler o kadar Batı'ya endeksliler ki muasırlaşmak deyince Batılılaşmayı anlıyorlar. İkincisi ne demek Batılılaşmak? Batı'ya gider gitmez hemen görüyorsun ki Batı diye bir şey yok. Fransa, Almanya, İngiltere diye bir şey var. Ellerindeki bütün imkânlara, yaptıkları bütün anlaşmalara rağmen hâlâ Avrupa Birliği'ni, gerçekleştiremiyorlar. Çünkü her birinin çıkarı kendine göre. Demek ki ulusal birimler halindeler. Türkiye'de yapılması gereken buydu. Ama geçmiş kültürü inkâr ederek değil. Ve ben memleketini seven bir aydın olarak düşüncelerimi anlatmak için 'hangi' tarzını seçtim. Önce Batı'yı, sonra solu ve diğerlerini eleştirdim.

– *Özellikle 'Hangi Sol' ve 'Hangi Batı', eleştirdiğiniz aydınların aforizmasına uğramanıza sebep oldu...*

– Oldu, oldu. İyi ama ne oldu? Hiçbiri geçerli olmadı. Asıl o gün beni aforoz edenler aforoz oldular. Çünkü haklı çıkan benim. Toplum hâlâ beni önde tutuyor, benim sözlerime değer veriyor. Benim için casus bile dediler ama netice değişmedi. Benim sol için 1950'lerde söylediklerimin hepsini, Gorbaçov şimdilerde söyledi ve şu anda sistem dağıldı. Ben "Bu sistem yürümez, yaptığınız sosyalizm değil" deyip duruyordum. Değilmiş ki battı. O zaman beni eleştirmiş olanlar şimdi utanıyorlar, yüzüme bile bakamıyorlar.

– *Hangi serisinin son kitabı 'Hangi Laiklik' nasıl karşılandı?*

– 'Hangi Laiklik' her iki tarafta da çok ciddiyetle okundu. Umduğumdan çok fazla ilgi gördü. Bunun sebebi laikliğin çok yanlış kullanılıyor olmasından. Ben laikliği asıl yerine oturtmaya çalıştım...

– *'Türkiye de geri kalmış olan ne yazık ki ilerici aydınların bir kısmı, çünkü laiklikleri demokratik değil, totaliter... Hâlâ Milli Şef döneminin o dikensiz gül bahçesi alafrangalığını özlüyorlar, totaliter özellikleri ağır basıyor. O takdirde niçin İtalya'daki gibi neo–faşist bir parti kurmuyorlar anlaşılmaz.' diyorsunuz. Laikliği siyasal bir araç olmaktan çıkarıp, amaç haline getiren Türkiye'deki bu totaliter zihniyetin kaynağı nedir?*

– Hayır! Hayır bunların o kadar bilinçli olduklarını bile sanmıyorum. Bizim aydınlarımız tembeldir, ne okur, ne de düşünür. Bu tezi savunanlar, 1940'lı yıllarda İsmet Paşa zamanında laikliğin uygulanış biçiminin döküntüleridir. Hâlâ o kafayı götürüyorlar. Bu, laiklik falan değil, olsa olsa laikliğin totaliter anlayışıdır. Çünkü demokratik laiklik yasakçı olmaz. Laiklik dinin toplumsallıktan çıkarılıp, bireyselliğe indirgenmesidir. Bunu yaptığın takdirde o toplum demokratik, laik bir toplumdur. Canı isteyen namaz kılar, canı isteyen Kâbe'ye gider, canı isteyen de hiçbirini yapmaz, ben ateyim diyebilir. Mesela Aziz Nesin gibi, kendini de gömdürürsün namazsın niyazsız. Demokratik laik toplum demek budur. Kızlar başını örtüyor, ne karışıyorsun, örtmek isterse örter. Ben Fransa'da rahibeleri gördüğüm zaman dehşete düşmüştüm. Türkiye'de rahibeler öyle dolaşamıyordu. Laik Fransa'da istediği gibi dolaşıyor papazlar, rahibeler; budist kafasını kazıtıyor.

– *Siz de bu dehşetten sonra farketmişsiniz durumu. Fransa'ya gidip insanların inandıkları gibi yaşama özgürlüğüne sahip olduklarını görmeseniz, eleştirdiğiniz aydınların durumunda olabilirsiniz...*

– Evet! Ben de böyle olabilirdim, çünkü bizim Türkiye'de genel ortamımız buydu. Çok okumuş, bu işleri bildiğini zannettiğim kişiler bile bu yanlışlığı yapabiliyorlar. Mesele şu; totaliter bir dünya görüşünü bile savunabilirsin demokratik sistemde. Ama bu fikri uygulayamazsın. Çünkü demokratik toplumların savunma mekanizmaları vardır. Mesela silahlı eylemle devleti bölmek istediğin za-

man derhal karşı refleks gösterilir. Yasalar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu vardır. Ben Türkiye'de gerilimin o kadar büyük olduğunu sanmıyorum. Biraz büyütülüyor. Biz çok büyük bir imparatorluğun mirasçısıyız ve aşağı yukarı bin sene pek çok kavim, pek çok din üzerinde hüküm sürdük. Türk halkı her çeşit insanla yaşamaya alışmıştır, her çeşit olayı yaşamıştır. Yunanlılar, İngilizler'in ve Fransızlar'ın teşvikiyle Türkiye'den ayrılma teşebbüsüne geçtikleri zaman Anadolu'da binlerce Rum vardı. Türkler bu Rumlar'ın bir tekini bile kesmemiştir. Bizim bir imparatorluk geleneğimiz var. Biz Kürt, Laz, Rum diye bakmayız ki bir insana. Bizde ırkçılık geleneği yok çünkü.

– Osmanlı döneminde bu farklılaşmaya rağmen bir arada yaşamayı formüle eden temel değer din olarak gösterilir...

– Hayır hayır! Din olsa bu işin böyle olması mümkün olmazdı.

– Osmanlı'da millet sistemi değil mi bu durumu sağlayan?

– Evet. Osmanlı'da millet sistemi var ama Osmanlı'nın hoşgörüsü dinlerin çok üstündedir.

– Fakat Osmanlı'nın hoşgörüsü de, millet sistemi de İslam dininden hareketle ortaya konmamış mı?

– Osmanlı Ortodoks bir şeriat yürütseydi, imparatorluğu ne bu kadar uzun tutardık, ne de işleri bu kadar iyi yürürdü. Osmanlı çok tedbirlidir. Ben Osmanlı'nın Sünni manada Ortodoks Müslüman olduğuna asla inanmadım. Osmanlı son derece esnek bir din anlayışı içindedir. Aksi halde Yeniçeri'yi Bektaşi yapmazdı.

– Fakat Attilâ Bey, bazı kavramlar çok fena bir biçimde karıştırılmış olmuyor mu?

– Ne gibi?

– Bir defa İslam'da bir Ortodoksi yok. İkincisi Sünni İslam, İslam düşüncesinde dogmatizmin değil, hoşgörünün ve esnekliğin kaynaklığını yapmıştır. Yani Osmanlı'nın Sünni İslam anlayışıdır onu esnek ve hoşgörülü yapan...

– Ben Ortodoks derken Nakşiler'in bakışını kastediyorum. Çünkü benim düşünceme göre Nakşiler'in bir kısmıyla, İran'daki

Ayetullahçılar'ın bir kısmında totaliter İslam düşüncesi var. Yani onlar şeriatçı...

– Bu karşılaştırmanız çok daha yanıltıcı değil mi? Nakşilik, Sünni gelenek içerisinde özgürlükçü tarikatlardandır Az önce 'Aksi halde Osmanlı Yeniçeri'yi Bektaşi yapmazdı' dediniz. Siz Bektaşiliğin Nakşiliğin dışında mı neşet ettiğini sanıyorsunuz? Bir de bütün bunları 'İran'daki Ayetullahlar' ile aynı çerçevede ele aldınız. İran, Şii mezhebindendir ve bütün bu Sünni gelenekle çok farklı bir düşünce tarzı vardır...

– İran, evet Şii'dir ama, yine de o şekilde bir şeriat getiriyor. Suudiler daha çok Sünni şeriatını uygulamak istiyorlar. Bence Osmanlı ikisi de değildir ve asla olmamıştır...

– Asla ikisi de olmadığı doğru ama, Suudiler değil, Osmanlı Sünni'dir. Suudiler Vehhabidirler. İran'da ise İslam'ın Fars geleneği ve Şia hakimdir. Nakşilik Sünni geleneğin merkezindedir. Osmanlı da Sünni İslam'ın merkezinde...

– Şimdi ben o kadarını bilemem... Türkiye'de şu anda şeriatçı dediğimiz zaman akla ilk gelen Nakşiler'dir. Ben de o anlamda kullandım...

– Şöyle sorayım o zaman, Osmanlı'da çok hoşgörülü bir din anlayışı var. Bu da İslamiyet'in Sünni yorumu, yani İslam'ın dışında bir şey değil...

– Tamam...

– O halde neden biz bunu, bugüne tevarüs ettirmeyip, Hıristiyan teolojisinin ürettiği kavramlarda yargılıyoruz?

– Şimdi bu bahsi ayrıca ele alalım, biz şunu konuşuyorduk. Osmanlı Anadolu'da bir kere kesinlikle Melamidir, yani gönül Müslümanıdır, kural Müslümanı değildir. Bin tarikat vardır her birinin içinde bir yığın kültür vardır. Rumeli'ye geçtikten sonra buna bir de Müslüman olmayanlar ekleniyor ve asla farklı dinlere müdahale olmuyor. Osmanlı kanunnamelerle yönetilir ve kanunnamelerin hepsi şeri değildir, örfidir. Yani Osmanlı'nın devlet anlayışı kendi çağına göre çok moderndir. Sen bunun İslamiyet'ten kaynaklandığını söylüyorsun, bu olabilir ve eğer böyleyse bu çok iyi bir şeydir. Eğer bu gerçekten İslamiyet'ten geliyorsa ne kadar iyi. Çünkü biz

dört yüz yıl hüküm sürdükten sonra çekildiğimiz topraklarda başka dilden kavimlerin, dinleriyle, dilleriyle, kültürleriyle olduğu gibi ortaya çıkabildiğini gördük, bu bizi ancak gururlandırır. Biz bunu yapabilmiş bir ülkeyiz. Bundan onur duyarız. Peki sonra ne oldu da işler bu noktaya geldi? Sanıyorum bunun gerisinde Tanzimat rol oynuyor. Yanlış, Osmanlı'nın altyapısını da kendisini de yenilemesini bilememesidir. Eğer Osmanlı ümmet toplumlarının yavaş yavaş tarihe karıştığını, yerine bilinç toplumlarının geldiğini idrak edebilseydi ve tamamen modern manada bir laiklik olmasa da, buna benzer bir uygulamaya geçebilseydi, düvel-i muazzama'nın müdahalesini çağıracak yerde, ona direnmenin yollarını arasaydı ve ona göre adam yetiştirmeyi bilseydi belki bugün başka türlü olurduk. Biz bunu bilemeyince kültür emperyalizminin pençesine düştük. Biz gelişmeyi Batılı'ya benzemek sandık. Batılı'ya benzemek sanınca, aydınlarımız ülkemizde de çokça bulunan gayrimüslimlerin hayat tarzına intibak etmeye başladı ve halktan uzaklaştı. Bu uzaklaşma da bir tepki ve giderek de taassuba sebep oldu.

– Taassup ve yabancılaşma aydınlarla mı başladı?

– Yabancılaşma aydınlarla başladı doğru ama taassup halkın aydınlara tepkisiyle başladı. O zamana kadar tamamen, örfü ve âdetiyle dini bir karakterde olan Osmanlı toplumunda, birdenbire yenilik, ıslahat diye bazı şeyler yapıldı. Bu yaptıkları şeyler de o zamana kadar gelişmiş olan toplumun özelliklerine taban tabana zıt olduğundan ve üzerinde fazla düşünülmediğinden problemler ortaya çıktı. Halk da buna katlanamayıp tepki gösteriyordu. Gösterilen bu tepki sonucunda da irtica lafı ortaya çıktı. Halk yeniliğe tepki gösterirken "Bunlar gâvur, bunlar kâfir" diyordu. Çünkü Batı aynen Osmanlı'ya taşınıyordu. O zamana kadar gayrimüslimler Osmanlı gibi giyinirken, birdenbire Avrupalı gibi giyinmeye, aydınlarımız da buna uymaya başladılar. O zamana kadar İstanbul tarafında, Divanyolu'nda eğlenirlerken, Beyoğlu'nda eğlenmeye başlıyorlar. Halbuki Beyoğlu tamamiyle bir komprador semti. Beyoğlu'nda Türk yok. Cenevizliler, Levantenler, Maltalılar var ve orada daha çok Hıristiyanlar yaşıyorlar. Şimdi ilericilik adına orada yaşayan insanların hayatına Türkler girince, halk otomatikman bunu gâvurluk diye görüyor. Yanlış nerede? Yanlış ilericilik adına

dayatılan sistemde. Gelişmeyi kendi sistemi içinde, kendi kültürünü geliştirerek yapacak yerde, gidiyor Fransız kaşığıyla İngiliz boku yiyor. Halk da buna tepki gösterince, buna taassup deniyor. Bu taassup neticede gittikçe din adına her türlü yeniliğe karşı çıkan bir tabakanın meydana gelmesi yolunu açıyor. İşte bizim dramımız bu.

– Yıllardır ulusal bir senteze ulaşamadığımızı vurguluyorsunuz. Nedir ulusal sentezi engelleyen?

– Şimdi ulusal sentez bir zaruret.. Halen dünyada ümmet sentezini aynen sürdürüp de güçlü olan bir tek ülke yoktur. Hepsi ümmet sentezinin üstünde bir milli sentez gerçekleştirmiştir. Müspet ilimlerin gelişmesiyle sanayi toplumu sürecine girilmiş daha sonra, sanayi sonrası toplum olmuş ve bilgi toplumuna gelinmiş. Bütün bunların kökünde rasyonalizm yatar. Rasyonalizm akıl demektir, yani inanç demek değildir. Karşımızdaki bilgisayarla yönetilen son model bir top geliştirmiş, biz ona karşı Fatih'in toplarıyla çıkıyoruz. Olay bu kadar basittir. Gelişmiş teknoloji ağırlıklı bir medeniyet dünyası içinde, bu medeniyeti sana sağlayacak imkânları yaratmadan ulusal sentezi yapman zaten mümkün değil. Bu sentezi yapabilmen için diğerlerine bakıyorsun, rasyonalizmle yapmışlar. Rasyonalizmi esas olarak koyacaksın. Peki din ne olacak? Kardeşim din senin, ister inanırsın, istersen inanmazsın, kimse sana karışamaz. Ama toplumun bütününü dinle yönetmeye kalkarsan ortaçağ toplumuna dönersin, döndüğün an o ümmet sentezi olur, ümmet sentezi eğer yenilenebilseydi, değişebilseydi Osmanlı bunu yapardı. Şimdi birileri tekrar o senteze gideceğim dediğinde bu devleti batırır. Batırmamanın, yabancılaşmamanın yolu da kendi ümmet sentezini reddetmeden, akla dayanan, laik ve demokratik bir milli kültür sentezidir. Türkiye'de yabancı dil de öğrenilmeli, insanlar dinlerini de öğrenmeli. Ama bu bir furyaya dönüşmemeli. Dini bilmeden ümmet sentezini zaten anlayamayız. Dini, eski harfleri, Osmanlıcayı öğreneceksin. Osmanlıca okullarda mecburi ders olmalı. Tarihimizi bilmek için bunlar zaruret. Fakat Türkiye'nin gelişmesi için yapacağı hamlelerde dayanacağı temeller başka bir şey.

– Nasıl yani?

– Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan anti-emperyalist, laik, demokratik hareketi bırakıp, soğuk savaşla birlikte çok farklı yerlere saptırıldı Türkiye Milli Şef döneminde. Yabancı dille çocuk yetiştiriyorsun, çocuk okuldan çıkar çıkmaz Amerika'ya gidiyor, İngiltere'ye gidiyor. Burayı beğenmiyor. "Aaa bu Türkler!" diyor. Beriki çocukların bir kısmı da Ezher'e gidiyor....

– *Yasaklansın mı?*

– Hayır ama sistem sağlam tutulsun. Dünya teknoloji alanında büyüyor ve gelişiyor. Teknolojinin temeli müspet ilimlerin üretime uygulanmasıdır. Bunun da temeli laik toplumdur. İnanç toplumu değil, bilinç toplumudur. Bilinç toplumlarına karşı inanç toplumuyla başarılı olamayız.

– *Toplumları inanç toplumu, bilinç toplumu diyerek kategorik bir yaklaşımla ele almak yanlış olmaz mı?*

– Ortaçağda ne derlerdi. "Bir eşyayı bırakırsan düşer. Neden düşer? Çünkü Allah öyle istiyor."

– *Yine dogmalar meselesine gelmiş oluyoruz. Siz her inancın dogmatik olmak zorunda olduğuna inanıyorsunuz...*

– Fakat bunun başka anlamı var mı?

– *Sizin de bildiğiniz gibi İslamiyet'in ilk şartı Allah'a imandır. Peki Allah'a imanın taklidi iman, tahkiki iman şeklinde iki ayrı kategoride ele alındığını, mütekâmil bir imanın ancak tahkiki (araştırılarak hakikatine ulaşılmış) iman olduğunu biliyor muydunuz?*

– Fakat bu söylediğin senin tefsirin...

– *Rica ederim Attilâ Bey! İman, İslam'ın en temel meselesidir. Bu konuda çok açık birçok ayet ve hadis var...*

– Kuran veya peygamber bunu böyle söylemiş olabilir. Peki ya uygulamalar? Asla böyle değil. Sen çok güzel söylüyorsun ama bu böyle uygulanmıyor...

– *O halde bence siz 'hangi' serisine yeni bir kitap daha ekleyin. Hem bilgilerinizi yeniden gözden geçirmek, hem de yanlışlıkları ortaya koyabilmek için 'Hangi İnanç?'ı kaleme alın...*

– (Gülüşmeler) Olabilir! Ama benim formasyonum İslami değil. Ben laikim, öyle yetiştim. Ailem ulema yetiştirmiş olmasına rağmen, biz çok laik bir ortamda yetiştik. Babam hayatında beni camiye götürmedi, ama ben merak ettim de gittim. Ben doğru dürüst ilk ezan sesini on bir yaşında duydum. Çünkü ben İzmirliyim, Karşıyaka'da oturuyorduk, Karşıyaka'da bir tek cami vardı ve bizim evimize çok uzaktı. O yüzden ben ezan sesini duymadan büyüdüm. Ne zaman ki ninem bize gelirdi ve namaz kılardı o zaman gördüm ben namazı ve "Nine namaz kılıyor" diye ona saygı gösterirdik. Orucunu tutardı, iftar yapılırdı, hepsi olurdu evimizde. Ama benim formasyonum bu değildir.

– Bu da, Cumhuriyet sonrası Türkiye'nin ve özellikle Türk aydınının trajedisi değil mi?

– Değil, hiçbir trajedimiz olmadı...

– Olmadı mı? Anlattıklarınız bir trajedi değil mi?

– Hayır asla!

– Siz hem ulusal sentezi savunuyorsunuz, hem Türkiye'de yaşayan bir aydının dini formasyonunun mutlaka olması gerektiğini söylüyorsunuz, hem de bütün bunlardan mahrum olmayı bir trajedi olarak görmüyorsunuz...

– Değildim mahrum! Aslında ben mahrumdum ama, öbürleri değil. Benim ailem böyle... Türkiye bir devrim yaşadı. Devrimlerin mantığını iyi kavramak gerekir. Bu süreç 1946'ya kadar sürmüştür. Ondan sonra demokratikleşme başlıyor. Bu süreçte tabii olarak birtakım trajediler yaşanmıştır. Fakat biz şehirlerde olduğumuzdan böyleydi. Oysa Anadolu insanı dindardır. Bu yüzden totaliter laikliği ayırdım. Tabii ki yaşadığım toplumun dinini, dilini, tarihini, alfabesini bileceksin, ben zaten bunları söylüyorum yıllardır.

– Ben de bütün bunları bilmeden yetişen cumhuriyet kuşağının mahrumiyeti trajik değil mi diyorum?

– Ha bunları bilmemek tabii bir dram. Birçok insan için dram. Fakat şunu da söyleyeyim, bizim aydınımız tembeldir. Yani bu imkânı ona sağlasaydın da öğrenemezdi. Latin harflerini doğru düzgün öğrenemiyor. Tabii işin pratiği ayrı bir sorun ama bundan sonra prensip olarak eğer biz gerçekten ulusal bir sentez uygula-

mak istiyorsak bunları öğrenmeliyiz, buna kesinlikle katılıyorum hatta bu da yetmez, İslam kültürünü öğrenmeliyiz. Sadece bizimkini de değil, İran'ı, Pakistan'ı, Endonezya'yı.. Hepsini öğrenmemiz lazım ki, doğru dürüst bir şey çıkarabilelim ortaya. Çünkü biz İslam ülkeleri içinde öncüyüz. Laikliği deneyen, demokrasiye geçmeyi deneyen ve çözümü burada aramaya başlayan bir öncüyüz. Ve bunun kıymetini çok iyi bilmeliyiz yoksa şu anda yaptığımız bu keyifli konuşmayı bile yapamazdık...

Zaman, 12 Kasım 1995

ATTİLÂ İLHAN'IN YAKINLARIYLA YAPILAN RÖPORTAJLAR

YALNIZ KALDIK
(Çolpan İlhan)

Zeynep ANKARA

Türk sinemasını "yazan" isimlerden biri. Alanını büyük ölçüde değiştirmesine, artık daha çok modayla ilgilenmesine karşın hâlâ üretken, hâlâ yaratıcılıktaki repertuarının sınırlarını araştırıyor. Zaman zaman dizilerde yer alıyor; hafta sonlarında sevdikleriyle birlikte oluyor. Hayatın içindeki rollerinden "eş olmak" ıstıraplı bir biçimde son bulsa da; anne, babaanne, kardeş ve iş kadını rollerini her şeye rağmen sürdürüyor. Çolpan İlhan'la hayat arkadaşı Sadri Alışık'ın ardından Kanlıca'daki evlerinde görüştüm:

– *Acınızın hep taze kalacağını biliyorum ve böyle bir zamanda kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.*

– Sağ ol canım... Hakikaten aynı şeyleri her gün yaşıyorum. Çok zor bir şey; otuz altı yıl hem büyük bir dostluk, hem kardeşlik, hem sevgili, hem arkadaş, hem karıkocalık; bunu iyi paylaşmış insanlardık... Bence çok erken oldu. Hiç değilse bir beş, altı sene daha götürebilseydi çok iyi olacaktı. Bir yerde, kader diyeceğiz. (Sigara yakıyor.) Ve çok özlüyorum. Sesini duyuyorum her an. Yani burda beraberdik, şurda bir şey oldu; çok zor bunları yaşamak aslında.

– *Siz müthiş bir insan olmalısınız; yani iki sanatçı–yaratıcı insanın yakınısınız, siz de sanatçısınız. Böyle bir arada yaşamak, bir bakıma kolay, bir bakıma da çok zor olmalı...*

– Zor tabii, zor... Ekstremlerde... Özellikle. Sadri çok eks-

tremlerde dolaşan bir insandır. Abim daha dengelidir. Yani her şeyinde bir muntazamlık, bir program, bir denge vardır. Çok tutarlıdır her zaman. Nerde durması gerektiğini bilir. Sürprizden hoşlanmaz. Asla sürpriz yapamazsınız ve süpriz bir şey isteyemezsiniz ondan. Onu hep daha evvel hazırlamak gerekir; kendi kendisini hazırlaması gerekir. O daha başka sanatçı tipi... Sadri öyle değildir. Uçlardadır. Bazı bakarsınız, sebepsiz bunalımlara girer. Dağınık, içinden geldiği gibi her anını değerlendiren ve ne istiyorsa o an onu yaşamak isteyen bir insandı. Farklı tiplerdi yani çok.

– Attilâ İlhan deyince, ilk aklınıza gelen ne?

– Şimdi abimin benim üzerimde çok önemli rolü var küçüklüğümden beri. Beni yönlendiren insan o olmuştur ailede. Çünkü babam hepimizi çok severdi ve duygularını çok ön planda tutardı. Onun için daha çok abim bu işleri üstlendi... Bu oyuncu özlemimin farkına varmama neden oldu. Küçüktüm ben; daha ilk mektebe bile gitmiyordum. Adana'nın Bahçe kazasındaydık. Orda yaz geceleri çok muhteşem oluyor. Yıldızlara bakardık ve bana derdi ki; işte böyle yıldızlar gibi parlayacaksın. İlk mektepteyken daha; bana Zola'lar, Balzac'lar okutmaya başlamıştı.

– Attilâ beyin farklı olduğunu ilk nasıl anladınız?

– Farklı olduğunu daha büyürken anladım. Daha küçücükken mesela, korsan hikâyeleri uydururdu. (Gülüyor) Bunları dinlerdim ben böyle. Sonra birtakım problemler yarattı aile hayatında. Bütün hayatında geçirdiği her şey, –o size anlatmıştır– aile etkilendi, çok büyük üzüntü oldu... Mesela lise hayatında okurken birdenbire siyasi şeylere girmesi; sonra okuma problemi, yasak edilmesi; babamın endişeleri, tekrar okuyabilmesi; tüm bunlar... Sonra daha onuncu sınıftayken, hiç unutmuyorum, Sındırgı'da, akşam, radyo var o zaman; haberleri dinliyor babam. Halk Partisi Şiir Yarışması'nda sonuçlar belli oldu, dendi. İşte, birinci Otuz Beş Yaş şiiriyle Cahit Sıtkı Tarancı; ikinci Gâvur Dağlarından Rivayet, Attilâ İlhan. Biz ailecek el çırptık, şaşırdık. Tabii çok mutlu olduk. Haberimiz yoktu çünkü böyle bir şeye giriştiğinden. Sonra kendi çabasıyla kitap bastı... Paris'e gitmesi ailede sorun oldu; konuşmalar oldu. Yani normal bir insanın çizdiği çizgide yürütmedi... Çok akıllıydı.

Çok çalışkandı. Hep iftiharlara geçerdi. Buna rağmen, yapmak istediği başka şeyler vardı... Bunların hepsi. Daha büyürken anladım yani. Duygusallığı, şiirleri; her şeyiyle bizi çok etkiledi yıllarca.

– Çocukluktan başka küçük anılarınız var mı?

– Beni okula bırakışı çok önemlidir. İlk yatılı mektebe beni o getirdi. Sındırgı'dan otobüsle Balıkesir'e geldik. Bandırma'ya geçeceğiz; daha tren saatine çok var. O arada parka gittik. Ben çok mutsuzum yatılı mektebe gittiğim için. Babamdan annemden ayrıldığım için tabii müthiş, felaket bir haldeydim. Babam o zaman kaymakamdı; orda kalırsam hiçbir yere varamayacağım; 'Burda büyürsen burda büyürsün, bir de bakkalın oğluyla (gülüyor) evlenirsin, hayatın da böyle biter' demişti bana. Orda ortaokul yoktu yani. Parkta benle uzun uzun konuşmuştu. Ve hatta o kadar ileri gitti ki, çocuk olarak çok; mesela yatılı okullarda kadın kadına ilişkilerin falan olduğunu...

– O konuda da mı uyardı?

– O konuda bile beni uyarmıştı. Ve ben böyle dehşetle bakmıştım yani; anlamamıştım. Karşılaşabileceğim bütün zorlukları anlattı. Beni elimden tuttu. Yatakhaneye götürdü. Ordaki kadına dedi ki; onu kollayıver, hep kafama gerçek şeyleri, doğru değerleri sokmaya uğraştı. Her şeyi ondan öğrendim. İki abim üniversitedeydi. Biri bir pazar, biri bir pazar; beni alıp sinemaya götürüyorlardı... Attilâ abimin sanat hayatımda da çok önemli yeri var. Mesela Akademi'de okurken (Güzel Sanatlar Akademisi – Resim Bölümü); okuyan bir çocuk, oyuncu olması, tiyatroya girmesi, sinemaya başlaması, ailelerde bir tepki yaratıyordu. Orda da çok büyük bir faktör oldu. Bunun doğru dürüst de yapılabileceğini, bir meslek olduğunu; öyle düşünülen, anlatılan gibi olmadığını anlattı onlara. Ve ben ilk defa tiyatroya ve sinemaya başlayabilmiş oldum onun sayesinde. Yani meslek hayatımda da, duygusal hayatımda da, hayat çizgimde de çok büyük etkisi oldu.

– Sizin ona etkiniz oldu mu?

– Onu ben bilemiyorum. Yani belki bir kardeş sıcaklığı; çok sevdim onu çünkü. Biz zaten çok severiz hepimiz birbirimizi... Onu artık o bilecek.

– Kardeşlerin arasında ufak tefek sorunlar, bazen küçük çatışmalar çıkar. Sizde nasıl(dı)?

– Yani hiç hatırlamıyorum gibi bir şey. Hiç çatışmamız olmadı diyebilirim. Çünkü onun yapısı da çatışmaya –yani çatarak!– çok ters gelen bir şey. Böyle şey şey söyler hadiseleri. Kabul etmesen de oturur normal tartışırsın yani.

(Bu arada Attilâ İlhan etrafta dolaşırken söze katılıyor:)

A. İLHAN – Ailede kavga yoktur. Annem biraz kavga severdi; onun dışında kavga seven yoktu.

– Bir ara birlikte yaşamışsınız...

– Beraber yaşadığımız güzel günler oldu. Ben Akademi'ye başladığımda, Şişli'de oturduk. İkimiz de sabah okula gidiyorduk. Evde Edith Piaf plakları, duvarda resimler; böyle hafif bohem. Hep plaklarımız, hep resimlerimiz, hep kitaplarımız oldu. Ben yemek kitabıyla bazı yemekler yapmaya uğraşıyorum evin içinde. Güzel dostlarımız var; şimdi her biri kendi dalında çok büyük isimler olmuş arkadaşlar...

– Kimler vardı mesela?

– Mesela Metin Erksan vardı. Fikret vardı, Hakan; Sadi Diren, Güngör Kabakçıoğlu, Ferit Edgü gelirdi o eve. Dostlarımızla, yani çok hoş bir yaşamdı o... Sonra ordan başka yere çıktık. Üftade Sokağı'na taşındık. Ben tiyatro ve sinemaya başlamıştım o dönem. Gece gelirim işten; not yazar, dolapta şu var; (gülüyor) şöyle şöyle birbirimizi kollardık iki kardeş... Sonra o dönem, Edebiyat Fakültelerinde bir kere mi ne gitmiştim ben şiir matinelerine. Ama o dönemin bütün o gençliği, o şiirleri, o Sisler Bulvarı, o Yağmur Kaçakları. Hepimizde müthiş sanat arzuları, iyi bir şeyler yapma isteği ve bütün bu şiirlerden algıladığımız bir dünya yaratıyorduk kafamızda. Sinemada da onu düşünüyorduk. Kafamızda da. Ne bileyim; o bohemi seviyorduk. Ama bu dağınık bir bohem değildi hiçbir zaman; böyle içilip edilen, yayılınan bir bohem değildi. Sanatçının sanat yapmak için, uğraş vermek için yaşadığı karmaşaydı. Hepimiz o dönemi çok sevdik. Para değeri hiç yoktu kafamızda. Mesela abimde de para asla geçerli bir şey olmamıştır. Para için bir şey yaptığını bilmem. Bu hepimize intikal etti. Yani daha

gerçek değerler üzerinde durduk. Şimdi tabii çok farklı. Değerler değişti. Değiştirmeyen insanlar da var. O değiştirmeyen insanlar safındayız biz de çok şükür. Böylece götürüyoruz.

– *Attilâ beyde hiç değişime uğrayan bir yan yok mu?*

(Düşünüyor)

– Bir yan var sanıyorum. Eskiden daha maceracıydı. Daha böyle seyahat seven, giden; yani avantür yaşamayı seven. Uzun zamandır böyle bir duygusuna rastlamıyorum. Mesela gene niye Paris'e gitmiyorsun abi, dedim; aynı şeyleri bulamayacağım korkusu, diye cevapladı beni.

– *Sizde değişen bir yan?*

– Bende çok yan var... Bir kere ben o heyecanımı kaybettim. Bir kere, yirmi senedir mesleğimi değiştirdim. Yani başka bir iş yapar oldum. Ama yaptığım işten de heyecan duymayı başaran bir insanım. Onda da yaratıcılığı öne çıkarmaya çalışıyorum. Ama tabii o zamanki insan değilim yani. Biraz daha gerçekçi oldum. Sadece insanın kendi istemelerinin yetmediğini anladım. Ama gene de pes etmedim. Kendi açımdan beni tatmin edecek başka şeyler bulmaya çalıştım.

– *O günlere tekrar dönecek olursak...*

– Sonra abim askere gitti, ben bir pansiyona geçtim. Sonra o tekrar Paris'e gitti. Evlenmeye kadar gelen yıllar yani...

– *Sizin evliliğiniz mi?*

– Benim evliliğim, evet, 59 yılında evlendim. O zaman burdaydı ama; İstanbul'daydı. Ondan evvel, onun yazdığı Yalnızlar Rıhtımı'nda oynadım. Ver Elini İstanbul'da oynadım. Bir de Sekiz Sütuna Manşet var.

– *Belki Sadri Beyden konuşmak sizi geçmişe götürüp üzecek ama...*

– Abimi çok beğeniyordu. Her şeyini; çok tutarlı, çok prensipli. Hem çok beğeniyordu, hem de çok şaşırıyordu. Yani ben asla öyle olamam diyordu. Diyordu; hep daktilo sesi duydum yıllarca, ne zaman evine girsem mesela... Kültürüne hayrandı. Herhalde Türkiye'de bu derece birikimi, kültür yapısı olan insan bulmak, çok nadir diyordu. Sohbetini çok seviyordu... Geçen sene bir şey

yaşadım: İkisi masanın iki ucunda oturuyordu; ben de ortada. Bir an düşündüm kendi kendime; iki tane çok sevdiğim insan. 2000 yılı konu edildi. Abim, "Ben 2000 yılını tutmaya çalışıyorum, inşallah yetişiriz' dedi. Sadri'cim de 'Yok canım, ben asla göremem, siz görürsünüz herhalde' falan... O an içimde bir şey cız etti. (Ağlıyor) Ne hazindir ki, bunu konuştuktan bir ay sonra falan zatürreeyle hastaneye gittik. Ve göremedi tabii. O da zaten umutsuzdu göreceğinden yavrum...

– *Çok özür dilerim ama kesemiyorum da...*

– Yo rica ederim; ben hep böyleyim yani, şey değil... İnsanın yüreği sızlıyor; bu değerler, bu insanlar çok zor yetişiyor. Ne mutlu ben de bunların içinde yaşadım.

(Zengin bir çay sofrası kuruluyor. Hamur işlerine ve reçel çeşitlerine kötü kötü bakıyoruz. Attilâ İlhan ve oğluyla birlikte gelen Kerem Alışık katılıyor. Röportaja bir süre ara veriliyor.)

– *Bir de Suna Hanım var; Attilâ beyin şiirler yazdığı...*

A. İLHAN – Ben kalkayım. Suna hakkında konuşacaksın, (muzip) dayanamam. (Gidiyor.)

– Ben orta biri, orta ikiyi Kandilli'de okumuştum. Orta üçte annem Karşıyaka'da oturuyordu. O dönem babam Konya vali muavini olmuştu. 'Orda yalnız kalma, gel burda oku, dediler bana. Karşıyaka Lisesi'ne gittim. Orta üç. Aynı sınıftaydık. Böyle çok güzel, saçları belinden aşağılara uzanmış, Madonna... O bir ara nişanlanıp iki sene kadar okulu bırakmış. Nişanlısından ayrıldıktan sonra, tekrar okula devam ediyor. Ama hepimizden bir farklılığı var; olgun, çok hoş, etkileyici bir insan. Biz onunla aynı sırada oturduk. O Beethoven dinlemeyi ve Balzac okumayı severdi. Sırasına Beethoven, Balzac kazımıştı. Ben de Chopin'le Zola kazımıştım... İki arkadaş okuyoruz, ediyoruz. Ama sürekli konu abim üzerine geliyor; benden ötürü. Onun kitapları, şiirleri. Ama Suna da abimi hiç tanımıyor. Böyle böyle kafasında bir Attilâ yarattı o; yani kitapları okuyarak; ben konuşarak. Abim de Türkiye'de değil o dönem. Ya da bir ara gelmişti de tanıştırmış mıydım? Öyle bir şey olduydu galiba... Orta mektep bitince onunla tekrar lise biri Kandilli'de okumaya karar verdik. Daha doğrusu, Attilâ Türkiye'ye gelecek, İstanbul'a; burda olursa hem görme olanağı, hem de çok

şey daha değişik olacak diye düşündük. Ve çok hoş bir lise yaşamı geçirdik. Benim artık oyunculuk hevesimin üst noktalara geldiği bir dönemdi. Piyesler sahneye koyuyorduk. Ben bütün erkek rollerini oynuyordum; Jabolar takarak...

– *Karşılaşmaları nasıl oldu?*

– Hiç unutmuyorum, bir gün okuldan izin aldık: Beyoğlu'na inelim, kitap mitap alacağız diye. Abim Paris'te o dönem. Dedi ki bana; 'Attilâ'nın kaldığı pansiyonu arasak; içimde bir duygu var ki, döndü gibi. Yok, dedim; dönse bizi bir arardı herhalde. Peki, bir soralım dedik pansiyona. Yok dediler, dönmedi. Tekrar Beyoğlu'na indik. Saray Sineması'nın karşısında yürüyoruz...

– *O da karşıdan mı geliyor?*

(Anlık suskunluk)

– Birdenbire Suna böyle kolumu kenetledi! "Çolpan, karşıda Attilâ, bak!" dedi. "Nerde?"dedim. Ben de abimi çok uzun zamandır...." Karşıda!" dedi. Bakıyorum böyle. Bir an gördüm; başında bere, bir gocuk üstünde, hafif bir sakal bırakmış, gözlüklü. Nasıl yırtınıyorum, abi diye. O da şaşırdı yazık, döndü. Hemen karşıya geçtik. Bizim orda bir muhallebici var; bize bir şeyler ikram etti. Suna mı!, hiçbir şey yemiyor ve tutulmuş durumda duruyor. Çok heyecanlıydı. Yani öyle rastladık. Orada gördük abimi çıkıp...

– *Flört var mıydı?*

– Yani öyle belirli bir flört yoktu... Sonra o senenin yazı İzmir'de Karşıyaka'da oturuyorduk. Abim de İzmir'e gelmişti. O ara başladı onların arasında bir flört. Hatta Suna koyu, derin duygular içindeydi. Ve hoşlanılmayacak bir kız da değildi. Tanısanız, siz de çok beğenirsiniz. Şimdi bile yani...

– *Soyadı "Su" muydu?*

– Suna Akal'dı talebeliğinde. Sonra evlendi, Gönen oldu.

– *Halen evliler mi?*

– Öldü kocası; iki çocuğu var.

– *Attilâ beyle nasıl sonuçlandı?*

– Tabii evlenme, nişanlanma lafları, söz kesilme hadiseleri; abim öyle şeylere hiç yanaşmadı hayatında. Öyle nişan–söz, şu ai-

lelere gitmek gelmek gibi şeyleri hiçbir zaman yapmadı, yani böyle tarafları hiç yoktur. Zavallı kızcağız çok iki arada kaldı. Aile; bu yapmıyor, o dönem falan... Sonra onu alıp Karadeniz'de abisinin yanına götürdüler. Bir nevi kaçırdılar kızı yani. Onu eskiden beri çok isteyen biri vardı. Onunla evlendirdiler Suna'yı. Böylece hadise bitmiş oldu fakat çok garip şeyler oldu; mesela lisede hiç matematik sevmezdi; cebir, geometri, Suna'nın alakası yoktu. Fakat sonra; çok büyük bunalımlar yaşadı evlendikten sonra; girdi Fen Fakültesi'ni falan bitirdi. Matematik öğretmeye başladı insanlara. Böyle değişik şeyler; sanat üzerine müthiş eğilim; resim üzerine eğiliyor; İtalya'lara gitti. Burda bütün galerilerde müdirelik yaptı. O da dolu dolu bir hayat yaşadı. Çocuklarını yetiştirdi... Şimdi Maşukiye'ye kapanmış. Ama ne zaman izlese abimi, telefon eder. Anlıyorum ki, her an o heyecanı yaşıyor hâlâ.

– *Şimdi bir araya gelseler, ne hoş olur...*

– Olmaz herhalde sanıyorum artık. Çünkü ikisinin de alışkanlıkları teşekkül etti.. Başka bir yerdeler yani... Suna'yı daha evvel gördü abim; konuştular yani. Gerçi o dönem evliydi abim ama artık olmaz... Ama bu hoş bir şey; yani yıllarca sürdü. Suna'da özellikle çok sürdü. Şimdi dedim, nasıl yaşıyorsun? Çok mutluyum, dedi. Maşukiye'de kış-yaz oturuyor. Kitaplarımı getirdim, dedi. Sekiz yüz tane mi ne; bir sürü kitabım var, oturuyorum, okuyorum dedi.

(Kerem Alışık, oğlu Sadri'nin fazla kola içmesi üzerine uyarıyor. Çolpan Hanım, bunun Sibel Turnagöl'le konuşulması gerektiğini söylüyor.)

– *Hayatınızda önemli değişiklikler oldu. Sanırım, birbirinize daha çok destek oluyorsunuz artık...*

– Abimle mi? Tabii yani. İki abim var; işte üç kardeş kaldık. Tesadüf, üçümüz de yalnız kaldık. Öbür abimin karısı da çok erken öldü. Üçümüz de yalnızız. İçim titriyor yani her an. Allah'tan kendine bakan, dengeli bir insandır abim. Ailede bütün sevdikler gidiyor işte.

– *Sizi üzmek istemiyorum ama Sadri Beye dönmek istiyorum...*

– Attilâ'yı dediğim gibi çok beğeniyordu Sadri. Şiirlerinin çoğunu ezbere belirdi. Sadri'nin bir de şair yanı vardır biliyorsunuz. Attilâ'ya okutuyordu. şiirlerini. Gözünün içine bakıyordu; ne diyacek acaba. Hatta Bilgi Yayınevi kitabını basmak istediği zaman, ayırdığı şiirleri ona gösterdi. Onun fikrini alarak yaptı yani. Sağduyusuna, aklına, her şeyine çok güveniyordu... Abimin yazdığı Kartallar Yüksek Uçar'da, onun düşündüğü gibi oynasın istedi. E onu çok güzel oynadı Sadri. O da çok beğendi. Bu Sokaktaki Adam bir sene evvel çekilecekti. Kadri Yurdatap çekecekti ve Sadri sokaktaki adamı oynayacaktı. Sağlık yönünden çok büyük roller alıp götüremem belki ama diyordu; bu sokaktaki adam ara ara çeşitli tiplemelere girecek diye onu oynayacaktı. Ama o dönem kaldı film; yapılamadı...

Bir de bohem dönemimiz vardır; hep beraber yaşadığımız. O dönemin Yeşil Horozlar'ı (Bir gece kulübü), Yalnızlar Rıhtımı zamanı. Daha biz evlenmemiştik. Abim, Sadri, ben; onların çok genç dönemleri. Bir de öyle bir arkadaşlıkları vardır; yıllar yılı... Biz Ankara'ya gittiğimizde, Sadri'nin sahne programları oluyordu. O dönemde birçok şeyi hep abime danışmışızdır. Birçok şeyde karar verirken; aile meclisi oturur, konuşulur, öyle bir karara varılırdı... Bu ikinci kanaldaki sohbetlerini de çok beğeniyordu. Hatta ben bazen unutup içerde bir işte olsam; zili vardı yanında, çangıl çangıl çağırırdı beni; koş Attilâ başladı! diye. Daha Star'da ilk başladığı günden beri çok beğenerek izledi yani.

– *Son olarak, sizin bakışınızla; Attilâ Bey nasıl kadınlardan hoşlanır?*

– Attilâ Bey bana sorarsan, bir kere yüze çok bakar. Yani bir kadında onu etkileyen yanı yüzüdür, gözleridir; bildiğim kadarıyla. Çok ukala, çok bilmiş tipten hoşlanmaz. Çok kültür, çok entel lafları söyleyen kadınları sevmez."

– *Ben hakkımı kaybettim o zaman...*

– Öyle mi? (Kahkaha) Attilâ hoş kadınları sever. Yani güzel şeye bakmak ister ama ona göre hoşluk değişken olabilir. Yani herkesin çok güzel bulmadığı birini o çok hoş bulabilir... Çocukluğumuzdan beri bir resimler yapardı o; kısa saçlı, ince kaşlı; Marlen Dietrich hayranıydı...

(Kerem Alışık söze karışıyor:)

– Uzun boyunlu...

– Yani öyle kadınlar çizerdi. Abimin tipi bu diye düşünürdük... Ama hayatına girenler, pek o tipe uygun değildi... Ama kadının vücudundan çok yüzüdür onun için önemli olan; onu etkileyen yani.

– *Vaktiyle zampara mıydı?*

– Çoook, çok... Benim bütün arkadaşlarımla bir sürü ilişkileri oldu. Zamparalık gibi değil ama. Çapkınlık da değil. Yani ona devamlı hep bir ilgi oldu etrafında. Hele böyle isim sahibi olup, bu şiirler ortaya çıkıp da herkesin bu şiirleri öğrenip söylemesinden sonra, onda kendi yaşamak istediği şeyleri bulan bir şeyler oldu kadınlarda. Hep ah ne güzel şeyler, bunlar yaşansa, bu duygular, bu yalnızlıklar, bu İstanbul, bu şehir. Devamlı ilgi gördü yani. Kendi harekete geçmez pek ama o ilgiyi değerlendirdi zaman zaman.

– *Size çok teşekkür ederim.*

– Rica ederim.

DAYIM ATTİLÂ İLHAN
(Kerem Alışık)

Zeynep ANKARA

Sıradan bir tokalaşma. İçedönük bir genç. Herhangi bir yerde karşınıza çıksa, zihninizde iz bırakmadan kaybolup gidebilir. Dışadönük zamanlarında dahi gizli dünyasını ele vermemeye, doğru düzgün iletişimleri de ancak kendi istediği zaman kurmaya kararlı bir yapıda olduğunu hissetiriyor karşısındakine... Sadri Alışık'la Çolpan İlhan'ın oğulları Kerem Alışık, sanatçı bir ailenin içinde büyümesine karşın başka bir alana yönelmiş. Tekstille ilgileniyor; ithalat-ihracat işleriyle uğraşıyor. Ailede herkes gibi o da Attilâ İlhan'ın karizmatik kişiliğinden oldukça etkilenmiş. Oğul Alışık, kendisiyle yaptığım görüşme sırasında bir yandan da etrafta oynayan oğlu Sadri'yle ilgileniyordu:

– *Siz başlayın.*

– Nereden başlayayım?..

– *Dayınız Attilâ İlhan hakkında konuşacağız ama önce biraz kendinizden bahseder misiniz?*

– İstanbul'da doğdum. 60 doğumluyum, Haziranın 5'inde; ilkokulu Işık Lisesi'nde okudum. Dayım da Işık Lisesi'nden mezundur. Çok başarılı bir öğrenciymiş. Ben de aynı başarıyı göstermiştim... Işık'tan sonra Saint Benoit'yı bitirdim. Okurken aynı zamanda profesyonel futbol oynamıştım.

– *Nerde?*

– Amatör olarak Dikilitaş'ta başladım. Sonra Üsküdar Anadolu Gençlik Kulübü'nde üç sene profesyonel futbol oynadım. Daha son-

ra iş hayatına atıldım. İthalat-ihracat şirketi kurdum. Araya askerlik girdi. Bir hayli problemli bir askerlikti. Bahriyeliydim, futbol oynuyordum; izinlerde sorun oluyordu. Dayımla bunu çok konuşurduk. O da bahriyeli yapmış askerliğini. Bir ortak özelliğimiz de odur... İşte askerlik, iş hayatı, derken evlilik (Sibel Turnagöl'le) girdi. Oğlum oldu evlendiğim dönem. Sonra ayrıldık; 94'te boşandık.

– *Bu arada hiç sanatsal birtakım şeyler var mı?*

– Sanatsal birtakım şeyler yok. Kendi çapımda yazdığım şiirler var. Onun dışında, böyle film teklifleri falan geldi. Yapamam diye düşündüm. Biraz da tabiatımdan; hiçbirine katılmayı istemedim.

– *Dayınız Attilâ İlhan...*

– Dayımla küçükten beri böyle aramızda çok yakınlık oldu. Ben aslında çok çekingenimdir. Böyle utangaç falan, yapı olarak. Fakat dayım da öyle bir insan. Zaten burcumuz da aynı onunla; ikizler burcu...

– *Nedir ikizler burcunun özellikleri?*

– Mesela ben çekingenim; utangacım. İçekapanığım. İkizler burcu biraz edebiyata düşkün olurmuş; bende var. Böyle enerjik mesela. Bizi burda görürsünüz; bu tarafa dayım yürür, bu tarafa ben yürürüm (Gülüşmeler). Duramayız, oturamayız... Kalabalıklardan hoşlanmıyoruz. Birtakım özellikler, annemle babamla tutmuyor da, dayımla tutuyor. Zaten kız çocuk halaya, erkek çocuk dayıya benzermiş.

– *Küçükten beri yakın olduk demiştiniz...*

– Beni böyle hep çok samimi, çok yakın, çok dinlerdi küçükten beri. Ben de ne zaman dayımlara gitsek İzmir'e,mutlu olurdum; dayımı göreceğim, konuşacağım, edeceğim. Dayım çünkü dinlerdi; her konuda konuşabiliyorduk. Bir tek de dayımla konuşurdum yani; o kadar utangaçtım. Babamdan fazla onunla; daha rahatlatırdı beni... Klasik müzik dinle, şu bu. Kitap okumamı hep söylerdi. Kitap yazıp verirdi; bu kitapları al oku, ufak ufak başla falan. Bana o aşıladı diyebilirim, okumasını etmesini. Şimdi bütün kitaplarını ezbere bilirim, bütün şiirlerini falan... Dayım o zamanlar Demokrat İzmir'de genel yayın müdürüydü. Her gün Karşıyaka'dan vapurla İzmir'e gelirdi. Ben hep bir an önce gitsin gelsin de gene akşam oturalım konuşalım; hep bunları düşünürdüm. O zamanlar evliydi. Alt alta otu-

rurduk. Ben rahmetli anneannemde kalırdım. Karşımızda yazlık sinemalar. Bazen onunla beraber gittiğimiz de olurdu ama çok nadir gelirdi kendisi. Ama özellikle filmler hakkında konuşurduk, anlatırdı. İşte bilgi verirdi; şu şöyle, bu filmi muhakkak... Hatırlıyorum, Doktor Jivago'yu özelikle görmemi istemişti. Aklımda kalmış. Sonra nasıl, beğendin mi, filmde ne etkiledi beni... Yazları üç ay İzmir'de devamlı bunları yaşardık. Bir müddet sonra kopukluklar oldu.

– Hangi nedenle?

– Zannediyorum Ankara'da yaşamaya başladı. O dönem pek görüşemedik. Telefonla falan da çok nadir konuşurduk. Benim okul hayatım falan... Sonra, İstanbul'a geldikten sonra. ben askerdim, gazetede bir baktım, 'Attilâ İlhan kalp krizi geçirdi'. Kurmay albay vardı. Beni çağırdı; dayımın hayranı. 'Ben de senin kadar merak ediyorum, en kısa zamanda git gör, durumu nasıl, bana rapor ver' dedi. Neyse ben geldim hemen hastaneye; işte herkes orda; yoğun bakımda, yanına almıyorlar. Öyle iki dakika bir süre girebiliyorsun. Neyse ben girdim. Fakat utangaç olduğum için; ne söyleyeceğim, ne edeceğim... Sanki hasta benim o beni ziyarete gelmiş gibi; bana işte maçlar nasıl, napıyorsun (gülüyor); konu buluyor bana... Ondan sonra, iş hayatımda olsun, bütün genel yaşantım boyunca ne zaman başım sıkışsa ya da bir konuda müteredditolduğum zamanlar hep dayımla dertleşmişimdir, ondan fikir almışımdır, ona açmışımdır, paylaşmışımdır. Yani gerektiğinde anneme babama söyleyemediğim şeyleri onunla paylaşıp fikir alışverişinde bulunmuşumdur. Şimdi her hafta, her pazar görüyorum dayımı; her hafta sonu. Bazen çok sıkışırsam telefonla ya da evine gidip kendi hayatımla ilgili önemli konularda, karar vereceğim şeylerde; özellikle olayı bütün çıplaklığıyla ona anlatıp onun yorumunu, fikrini almadan rahat etmediğim çok zaman var.

– Somut bir örnek var mı? Söyleyebilirseniz eğer...

– İşte en son, yakın zamanda, kendi evliliğimle ilgili birkaç defa konuştuk. Yuvadır, kurtaralım diye düşünüyorduk. O bir şeyler söylüyordu, ben bir şeyler söylüyordum. En son bir hadise geçti; olay önemli değil, bir şey vardı. Biz barışmıştık. Barıştıktan sonra da meğer barışmamışız gibi bir şey oldu. Ona naklettim ve dedim ki işte bu böyle böyle, benim kararım boşanmaktan yana. Sürmesinde

anlam kalmadı. Çünkü ben uzatıyordum, boşanmak istemiyordum ve bir türlü nihayete ermiyordu, yani mahkeme uzayıp gidiyordu. Artık bu işi sonuçlandırmak istiyorum; böyle düşünüyorum dedim. O da katıldı bana. Artık uzatmayalım dedim. Ve uzatmadık...

Daha önce, iş hayatımla ilgili kararlar alacaktım. Gene ona danıştım, sordum. Son bir film teklifi geldi. Yani böyle ne gelse ona anlatıyorum, paylaşıyorum. Rahatlatıyor insanı, moral veriyor. Bazen ondan bir 'iyi yapmışsın' lafını duymak istiyor insan; güven veriyor sana. Çok güzel, çok mutlu; dayımla güzel bir diyalog içerisindeyiz... Ben de bir şeyler yazıyorum; ona söylüyorum; o da işte öyle diyor böyle diyor. Bazısını söyleyemiyorum, gösteremiyorum ama yani sonuçta o da ikizler burcu... Sonra bütün arkadaşlarıma da benden geçiyor; ben bazen böyle durup dururken bir iki mısra söylüyorum. Ya kimden bu; dayımdan mayımdan. Hayatında hiç kitap okumamış insanlara dayımın kitaplarını imzalatıyorum, onlara veriyorum. Onlar da başlıyorlar okumaya. Romanlarını da çok okuyorlar. Sonra işte bu Sokaktaki Adam filme çekildi. Kamarot Hasan rolü var; bana onu söylediler, oyna falan diye. Biraz da utangaçlığımdan yapamam dedim. Olmadı işte.. Yani böyle... Konuşmalarını izliyorum TRT 2'de. Yazılarını okuyorum...

– Dayınız Türk Edebiyatı'nın çok önemli bir ismi. Bunu nasıl yaşıyorsunuz?

– Bu bana büyük gurur veriyor tabii yani. Bunu fazlasıyla yaşıyorum. Bir kere ben onun üstüne bir şair zannetmiyorum; yani görmüyorum... İnsanların dayım hakkındaki olumlu görüşleri, her gittiğim çevrede bir hayranının çıkması; bunlar beni mutlu ediyor. Ve herkesin ortak söylediği şu; ne mutlu sana ki böyle bir dayın var, onunla konuşma şansın var. Yani biz bunu yaşamak için neler verirdik, sen buna her istediğin zaman sahip olabiliyorsun. Hakikaten insanların çok büyük paralar verip danışman diye tutabilecekleri yerde, benim böyle bir şansım var. Şimdi Türk Edebiyatı'ndaki yeri; edebiyatçıların aydınların '70 yaş' hadisesiyle ilgili birtakım yazıları devamlı surette çıkıyor. Tabii bana mutluluk veriyor ve doğru şeyler bunlar; yani bir insanın hayattayken bu şekilde anılması çok güzel.

"ATTİLÂ İLHAN ÜNİVERSİTESİ'NDE YETİŞTİM"
(Biket İlhan)

Zeynep ANKARA

Biket İlhan'la evinde konuşmak üzere sözleştik. Ancak, Metin Belgin isimlikli zili çalarken doğru yere gelip gelmediğimizden emin değiliz. Kapıyı güzel, yaşını belli etmeyen bir kadın açıyor. İçedönük bakışlarla karşılıyor bizi. Ne de olsa, bir 'yabancı' eski eşini konuşmak üzere gelmiş:

– Öykünüz nasıl başladı? Nerde tanıştınız?

– İzmir Karşıyaka'da tanıştık. İkimiz de Karşıyakalıyız... Koleji bitirdiğim yıllardı. Öğretmenlik yapıyordum o sıra. O da hep vapurla gider gelirdi. Kim olduğunu bilmiyordum. Saçları biraz uzun; şapkalı biri; ilgimi çekiyor. Çünkü o dönemde öyle çizgi dışı giyinmiş kişiler pek olmuyordu. Kendi kendine bazen dudakları mırıldanan biri. Tabii enteresan geliyordu bana...

– Onu Attilâ İlhan olarak tanımıyor muydunuz?

– Onun Attilâ İlhan'lığı beni çok da ilgilendirmedi aslında. Gördüğüm zaman da tanımıyordum. O zaman televizyon filan olmadığından, pek de fizik olarak tanınmıyordu. Çok fazla da ilgim yoktu zaten edebiyatçılara. O yüzden, onun Attilâ İlhan'lığına özel bir şeyim olmadı. Zaten bunu kendi çok iyi bilir. Bu nedenler de onu etkiledi zannediyorum. Beni gerçekten insan olarak ilgilendirmişti ve hâlâ insan olarak ilgilendiriyor. Yani o anlamda bir hayranlık değil. Ben kendiyle meşgul ama çok sağduyusu olan bir genç kızdım. Etrafında çok erkekler olan, herkesin ilgilendiği bir kızdım...

– *Vapurda görüyordunuz...*

– Bu adam da hep yakınımızda oturuyor ama (gülüyor) katiyen bakmıyor. Tabii bu biraz sinirlendiriyor insanı... Sonra, Karşıyaka'da oturduğumuz evin karşısında çok sevdiğim bir aile oturuyordu; Nermin ve Cengiz İlhan. Beni çağırdılar bir gün. Gittim baktım, bu adam orda. (Gülüyor) Attilâ İlhan olduğunu öğrendim.

– *Ne tesadüf.*

– Tesadüf mü, onlar mı çağırdı özellikle?.. Galiba öyle. Beni görüyormuş oralarda çünkü. 66 yılıydı galiba. Çok uzaklarda kaldı... Ben nişanlımdan ayrılmıştım. Bir başkasıyla nişanlanmam söz konusuydu. Bunlar konuşuldu orda. Attilâ, 'Sizin gibi bir genç kız bu yaşta nişanlanır evlenir mi, yazık, yaşanacak çok şey var' gibi (gülüyor) çok güzel ahkâmlar kesti orda... Bir süre sonra, ilişkimiz başladı zaten. Evleri yakındı bize; eski bir evleri vardı; Attilâ'nın annesiyle yaşadığı ev, oraya gidip geliyordum. Bayağı işte birlikte oluyorduk. Bir gün bahçede oturuyoruz; baktım annesi bir şey çıkardı çantasından. Yüzük almış...

– *Annesi...*

– Annesi. Tabii Attilâ söylemiş daha önce... Artık öyle bir yere geldi ki, bunları takalım dedi. Taktık, yine biz lafımıza devam ettik.

– *Yüzüğü takıp sohbete devam mı ettiniz?*

– Tabii canım... Çünkü beni tanır tanımaz, 'Ben evlenmem. Böyle bir düşüncem yok; başından söyleyeyim sana' dedi. Ben de hiç önemli değil dedim. Tamam, dedim.

– *Siz de o dönem için biraz...*

– Ben de biraz tabii cesur bir kızdım. Ama kendime göre kurallarım vardı. Öyle çözük bir insan, hiçbir zaman olmadım... İşte yüzükleri taktıktan bir süre sonra da hadi evlenelim dedik. Bir nikâh memuru çağırdık, imzamızı attık ve evlendik... Bir süre annesiyle birlikte oturduk. Çok ilginç bir kadındı. Atasözü diyebileceğim çok güzel lafları vardı... Şu anda aklıma gelmiyor. Attilâ da bunların çoğunu kullanırdı...

– *Attilâ Beyin annesiyle ilişkileri nasıldı?*

– Çok severdi annesini; çok düşkündü. Altlı üstlü otururken, her sabah mutlaka annesine uğrardı. Kahve içerdi annesinde. Saa-

ti de belliydi onun... Ayrı oturduğumuz sırada da her pazar mutlaka annesine gider; hatta öbür kardeşi Cengiz Bey de giderdi. Orada bir saat falan oturulurdu. Bu kural halindeydi. Her gün telefon açardı... Ayrıldığımızı duyduğunda çok üzüldü. Çünkü biz kimseye; aileye de söylemedik. Biz her şeyimizi o kadar sade yaptık ki; boşanmamız da aynı biçimde oldu. Hâlâ bilmeyenler var. Mesela siz de şu anda evli olduğumu bilmiyormuşsunuz...

– *Ne iyi. Ben de rahat rahat Attilâ İlhan'a âşık olabilirim (Gülüşmeler). Nasıl bir evlilikti sizinki?*

– Gayet iyi bir dostluğumuz vardı. Öyle uyumsuz insanlar değildik.

– *Öyleyse neden ayrıldınız?*

– O istedi, ben istedim diye koymadık. Bu konuda da hiç konuşmadık. Tabii anne olma kararı benim isteğimdi ama... Daha önceki yıllarda da düşünüyordum anne olmayı ama hep cesaret edemedim ayrılmaya. Hep korktum bundan. Son konuşmamızda, yaşım geçiyor, bir süre sonra çocuğum olmayacak artık dedim. Tabii saygıyla karşıladı durumu. Birlikte bir karar diyelim buna... Hatta, peki biz ayrılırsak görüşemeyecek miyiz, diye sordum. Yok sanmıyorum, görüşeceğiz herhalde dedi. (Gülüyor) O zaman daha kolay karar verdim... Çok inandığım, güvendiğim bir insan; yani kaybetmek istemediğim bir insan. Ama kaybetmedim; buna çok seviniyorum.

– *Ayrılalı ne kadar oluyor?*

– Dokuz-on yıl oldu... Biz mahkemeye falan gitmedik. O hiç böyle ayrıntılarla uğraşmaz. Avukatlara vermiştik. Ve onlara da rica ettik ki pek duyulmasın diye. Onlar da çok sessiz hallettiler. (Gülüyor) Benim haberim oldu bittiğinden. Attilâ'ya da söyleyemiyorum bir türlü. Sonra bir gün, ne zaman boşanıyoruz dedi. Boşandık, dedim... Ama orda oturuyordum yine de.

– *Ne dedi?*

– Bir şey demedi. Artık karar vermiştik zaten... Demek ki içimizde yaşadık birtakım şeyleri.

– *İlginç bir boşanma...*

– Çok kolay bir şey değil tabii, uzun yıllar sonra bir beraberliği bitirmek. Ama hiçbir şeyi çirkinleştirmeden yaptık. Evliliğimiz bitti, dostluğumuz sürdü. Hâlâ birlikte çalışmalarımız oluyor. Biz dertleşiriz, birbirimize yardım ederiz, hasta olsa yalnız bırakmam. Hâlâ evin anahtarı bende. Attilâ seyahate çıktığında eviyle ilgilenirim. Çiçeklerini sularım. Bunlar hep çok doğal geliyor bize. Yani bütün bunlar gayet uygar bir biçimde devam ediyor. O konuda çok rahatız.

– *Metin Bey?*

– Şimdiki eşim de; bir problem çıkarmadı yani. Başından beri biliyor zaten ona saygımı, sevgimi. Onlar da görüşüyor. Hatta Sokaktaki Adam'da Metin başrolü oynuyor... Ailesiyle öyle. Annesi hastaydı; ben her hafta gider ilgilenirdim. Hatta benim elimde öldü annesi. Yani aileyle de bağlarımız kopmadı. Artık şöyle diyorum; onlar benim akrabam, evlilik bitti ama o başka bir şey. Sadri Abi de öyleydi. Çolpan da. Yani hepsi çok saydığım, sevdiğim insanlar... Şunu da söyleyeyim; ne onunla yaşadığıma pişmanım, ne ayrıldığıma pişmanım. Hayatımın yirmi yılını onunla yaşamak, çok güzel bir şeydi. Ama şu anda da niye ayrıldım duygusu taşımıyorum. Bunu da çok samimi söylüyorum.

– *Hâlâ İlhan soyadını kullanıyorsunuz...*

– Resmi olarak Belgin de soyadım, onu kullanmadım. Kendi soyadım haline geldiği için kaldı. Kullandırmayabilirdi istemese. Aksine, 'Yo, kullanabilirsin, bu senin soyadın haline geldi. Öyle bir rahatsızlığım hiçbir zaman olmayacaktır' dedi. İmzalı kâğıt verdi.

– *Hiç zaman zaman aklınıza 'Keşke Attilâ çocuğa evet deseydi de ayrılmasaydık' gibi bir şeyler düşer mi?*

– (Suskunluk) Yani bilmiyorum. Oturup böyle bir şey düşünmedim... Düşünmek istemiyorum şu anda öyle bir şey. Çünkü geçmiş, bitmiş; zaten dönüşü olan bir şey değil... Ama onun hiçbir zaman çocuk istemeyeceğini biliyordum. Söylediği sözden dönmediğini de bildiğim için... Onunla geçen yıllarım hiçbir zaman kayıp değil; bu da çok önemli bir şey. Herkes yirmi yaşında çocuk sahibi oluyor; kırk yaşında çocuklar büyüyor. Ben kırk yaşından sonra sahip oldum. Yani bir şey kaybetmedim.

– Attilâ Beyin bu evliliğinizden olan çocuğunuza yaklaşımı nasıl?

– Çok seviyor Nihan'ı. Güzel buluyor. Çok zarif buluyor. (Gülüyor) O hele kız çocuklarını çok sever. Ben de kız istemiştim... O bütün hayatını çocuğa vermekten korktu.

– Çok fazla sorumluluk duygusu taşıyan biri olması nedeniyle belki...

– Tabii. Çok sorumluluk sahibi bir insan... Çocuğu olsaydı, onunla ilgilenecekti belki. Yirmi kitap yazacaksa on kitap çıkacaktı. Her zaman Attilâ İlhan'lar olmuyor. O yüzden onu çok haklı buluyorum. Yani bir sitemim olmadı bu nedenle. O yüzden başımın çaresine baktım (Acı gülüş).

– Attilâ Bey, çok sadakatli bir insan olduğunu söylüyor...

– Evet. Evet. Öyledir... Sürpriz yapmaz. Ne yapacağını bilirsiniz Attilâ'nın. Yani Avrupa'ya gitsem; Attilâ şöyle yaptı deseler inanmazdım. Çünkü kesin bilirim. Yani ne yapıp ne yapmayacağını çok iyi bilirim.

– Ne yapar, ne yapmazdı?

– Mesela biri yemeğe çağırdı da Attilâ gitmiş deseler inanmazdım. Gitmez çünkü. Kalabalığa karışmayı sevmez; çok büyük mecburiyet olmadıkça. Mesela hatırlamıyorum, yine bir yerdeyim; Cumhurbaşkanı'nın daveti vardı. Gazetede Attilâ İlhan da gidiyor gibi bir yazı çıkmıştı. Yok dedim, yanlış yazılmış herhalde. Öyle bir şey yapmaz Attilâ. Ve gitmedi.

– Nasıl çalışırdı Attilâ Bey?

– Attilâ çok düzenli bir insan. Sabah kalkma saati, öğlen yemek saati, yatma saatleri bellidir. Her şeyi böyle saat gibidir. Sabahları genelde bir kafede çalışır. Öğle yemeğinden sonra biraz uzanır. Akşamüzeri 4,5–5 gibi çayını içer... Hayatı değişmedi benden sonra da. Aynen devam ediyor. Kendine her zaman iyi bakar.

– Çalışırken gergin olur mu?

– Yo, hayır, hayır. Attilâ'nın hiç öyle şeyleri yok. Çok rahat bir insan. Çalışacağım diye, vardır böyle, sanatçı kaprisi; hiç böyle şeyler yaşamadım... O bende de yoktur. Sette yönetmen olduğunu anlamayabilirsiniz; çok sessizimdir.

– Çalışırken bir odaya mı çekilirdi?

– Genelde çalışma odası vardır. Ben elimden geldiği kadar, yalnız kalmak istediğini bildiğim için girmem oraya. İşte, ya benim de bir odam vardır arkada, kendime göre meşgul olurum, ya çıkarım. Bunlar bana şey gelmiyor. Kocam çalışıyor da, benimle ilgilenmiyor da; yalnız bir kadın gibi almadım meseleyi... Birçok şeyini okurdu. Beni hep ortalama okuyucu olarak alırdı. Nasıl geldi sana diye sorardı. Özellikle Sırtlan Payı'nı iki üç sayfa yazıp yazıp bana okurdu. O nedenle sanıyorum; bana ithaf etmiş... En önemli özelliğim onun için sanıyorum ki, ona çalışma imkânı tanımam, onu rahatsız etmemem. Onun için büyük konfordu. Yani hem evli, hem de hiç bundan dolayı rahatsız olmadı. Klasik bir evlilik değil tabii elbette.

–O sıra sizin ilgi alanlarınız neydi?

– İlk dönemlerde öğretmenlik yapıyordum. 70'li yıllardı. Öğretmenliğimin yanı sıra Attilâ fikir veriyor, ben senaryo düzenliyordum. Böyle birkaç tane fotoroman çektim. Orda hem yönetmenlik yapıyordum hem de kamerayı kullanıyordum... Sonra İzmir'den Ankara'ya göç ettik. Attilâ Bilgi Yayınevi'nde çalışmaya başlamıştı. O arada Çolpan'lar gelip gidiyor; öğretmenlikten ne oluyor, gel beraber bir butik açalım dendi. Çolpan'la ortak bir butik açtık. Fakat o iş yapıma tersti; kıvıramadım da o yüzden; beceremedim açıkçası. Zaten o sırada da buraya (İstanbul'a) gelmemiz söz konusuydu. O ara Selim (İleri), "Feyzi Tuna'yla bir film çekiyoruz, çalışır mısın?" dedi bana. Feyzi Tuna'nın asistanı olarak başladım. Ve o günden beri devam ediyor.

– Hiç mi tartışma kavga olmazdı aranızda? Çünkü bazen uyumun içinde bunlar da vardır...

– Hatırlamıyorum, inanır mısınız? Sesimizin yükseldiğini pek hatırlamıyorum. Yani bir şeylere tabii ki bozulmuşuzdur ama öyle bağırış çağırış bir kavga kesinlikle olmadı. Her zaman bir saygı vardı aramızda. Her zaman terbiyeli insanlar olduk. Hiç kavgamız olmadı diyebilirim.

– Birtakım şeylerde ters düştüğünüzde ne oluyordu?

– Ters düşmüyorduk fazla birbirimize. Böyle bir şey yoktu.

– *Ya insaf!*

– Yani düşünüyorum; var mı ters düştüğümüz şeyler... Çok önemsiz şeylerdi belki. Esaslarda ters düşmedik. Ayrıntılarda belki olabilir... Hayır, olmadı... Tabii bu şundan da olmadı sanıyorum; ben çok gençtim, o bir olgunluk yaşındaydı. Öyle olunca, ona teslim oluyorsunuz; tabi oluyorsunuz. Ama bu diktatörlükle yapılan bir şey değil. Zaten doğru ve iyi olduğunu gördüğünüz zaman... Ben de sağduyulu bir insandım. O zaman ters bir şey çıkmıyor.

– *Yirmi yıl da uzun bir zaman...*

– Uzun bir zaman ama çok başka türlü geçti. Belki bu da bir çizgidışı beraberlik... Mesela bir gün bir şey oldu da, 'İyi kötü günlerimiz oldu seninle' dedim Attilâ'ya. O da 'Bizim hiç kötü günümüz olmadı, dedi. Lafın gelişi söylediğim bir şeydi ama hoşuma gitti bu laf gerçekten. İşte, sağlam bir temel varmış ki, dostluk da böyle sürüyor.

– *Hangi yemeklerden hoşlanırdı Attilâ Bey?*

– Çeşniden hoşlanırdı ve genelde de Türk mutfağı, Rum yemekleri. Tencere yemeği yenirdi evde. Zeytinyağlı türleri, et yemekleri. Ekşili bamyayı çok sever. Çorba çok sever; yazın da kışın da. Seçmezdi. Ne yapsam yerdi. Aynı yemeği birkaç kere yapmazdım. Bazen liste bile yapardım. O sıralarda işim varsa kadına verirdim. Bir yerlere gittiysem telefonlar ederdim; öğlen şunu çıkar, akşam bunu yap. Bu düzeni hep sürdürdüm ben. Annesi de çok iyi yemek bilirdi zaten. Ben ondan da çok şey gördüm...

– *Nasıl bir sofra düzeni?..*

– Saat tam 1'de sofraya oturulur. Güzel örtülerimiz serilmiştir. Onun yeri bellidir, benim de. Kimse kimsenin yerine oturmaz. Tabii alışkanlıklar çok önemli benim hayatımda. Onun da öyle... Ben çok gençtim ona rastladığımda. Biraz da onun eğitiminden bilinçli ya da bilinçsiz geçmiş oldum. Yirmi yaşımdan kırk yaşıma kadar. Yani Attilâ İlhan Üniversitesi'nde yetişmiş oldum bir yerde.

– *Dostlarınız gelir miydi yemeklere?*

– Hayır, çok az... Yok denecek kadar. Çok özel dostlarımız vardı ama böyle bizim evin kapısı çalınıp da girilen bir ev olmadı.

Tabii, çalışan bir insan. Yoksa bütün bunları yapamazdı. Attilâ İlhan olamazdı belki de o tür yaşasaydı. Öyle barlarda filan hiçbir zaman olmadı.

– Hiç sarhoş oldu mu?

– Hayır. O tür içmezdi. Bazen yemek öncesi biraz viski içtiği olabilir. Hiçbir zaman alkolle bir alışverişini görmedim. Ben de içmem. Gerektiğinde bir miktar. (Gülüyor) Yani ne ben sarhoş oldum, ne o sarhoş oldu.

– Attilâ Beyin yazdığı her şeyde bir marjinalite seçilir. Ama onun bu tür çok düzenli bir hayat yaşaması da bir çeşit marjinallik sayılabilir mi?

– Tabii, onu söylemek istiyorum. Bu kadar düzenlilik de belki çizgidışı."

– Metin Bey sizin için ikinci hayat gibi mi oldu?

– Tabii, benim için ikinci bir hayat. Attilâ'yla aşağı yukarı on dokuz, yirmi yaştı aramız. Şimdiki eşim Metin on iki yaş küçük benden. Ama ne onu genç hissediyorum, ne Attilâ'yı yaşlı hissettim. Önemli olan, birlikte yaşanılan ve paylaşılan şeylerin biçimi. Bunlarda bir terslik olmadığı sürece yaşın bir önemi olmuyor... Ama şöyle söyleyeyim; ben Attilâ'ya uyum gösterirken, ona da ters düşmeyerek her istediğimi yapardım. Metin'in de bunlar tersine gitmedi. Onun da hoşuna gitti, o da rahat etti. Bir kere ben çok, lüks demeyeyim de konfor getiren bir insanım. Konfor da insanlara iyi geliyor... Metin tabii daha farklı mizaç olarak. O kadar düzenli bir insan değil. Yani saatleri yok Metin'in. Onu da öyle kabul ettim. Bir şeyi bir de kabul etmek gerekir diye düşünüyorum... Metin de bana çok düşkün. Çocuğunun her şeyiyle meşgul olur. Yani o da iyi bir annedir.

– Özel bir insan olduğunuz anlaşılıyor...

– Bilemiyorum. Böyle bir iddiam yok... Hayatı organize etmek gibi de bir şey var. Bunu beceriyorum sanıyorum. Hatta o yapıcılık hoşuma gidiyor. Dolayısıyla, ben de mutlu yaşıyorum. Kendi kendime daha iyi gelmeye başladım; yaşım ilerledikçe. Yaşlanmaktan da hiç rahatsız olmadım.

– Kaç yaşındasınız?

– Elli bir... Önemli olan; sağlıklı olmak ve üretici olmak zannediyorum.

– Şu an saçınıza güneş vuruyor. Boya değil galiba...

– Değil; kendi beyazlarım. (Gülüyor) Ama güzel bir meç oldu. Doğallığı seviyorum... Ha, bir tek belki biraz orda Attilâ'dan ayrılıyoruz. Şimdi antrparantez aklıma geldi. Attilâ mesela çok makyajlı sever; kırmızı dudaklar, kırmızı ojeler, kirpikler... O hoşlandığı için zaman zaman yapmışımdır. İnsan ara sıra süslenmek de istiyor Ama genelde hoşlanmıyorum. Rahat etmekten yanayım. O da bir konfor benim için. Az makyaj ya da hiç makyajsız dolaşmak hoşuma gidiyor.

– Attilâ İlhan'ın ilginç kadın figürleri var. Marjinal tiplemeler...

– Evet, Attilâ'nın marjinal kadın tipleri var. Ama o da şunu biliyor ki, o anlamda marjinal olan tiplerle gerçek ve doğru bir hayat yaşamak da mümkün değil. Zaten onlar da bir hayat kurup götürmemiş, gördüğüm kadarıyla... O tipleri, sanatçı kişiliği içinde çok güzel geliştirip kullanmış. Ama bunları tek başına işlemiyor kitaplarında. Mutlaka toplumsal mesajı var. Marjinal tiplere onun biraz da öyle baktığını zannediyorum. Belki onun için edebi malzeme... Paris yaşamında tanıdığı çok ilginç tipler vardır. En başta, Margot. Elle çizdiğini bilirim ben Margot'yu. Çok ilginç bir kadın. Çok da güzel bir kadınmış. (Gülüyor) Belki onun hayalinde yaptığı çok güzel bir kadın da olabilir gibi düşünüyorum şu anda... Evet, marjinal tiplere ilgi duyduğu kesin. Ama özel yaşamında bir başka anlamda belki marjinal insanlar oldu. Marjinallik belki de bunu göstermelik hale getirmemek.

– Bu marjinal tiplere her zaman her yerde rastlanmıştır ama belki de Attilâ İlhan'ın yarattığı; sizin perdeye, ekrana taşıdığınız marjinal tipler, gerçek hayatın içinde de varlık bulup çoğaldı....

– Onu bilemiyorum tabii...

Bu arada Metin Bey geliyor ve konuşma şu sıra üzerinde tartışılan şiir kliplerine geliyor:

Biket İlhan – Şiirlerini çektim ben Attilâ'nın. İlk defa ben yap-

tım şiir klibini, 89 yılında; yirmi beşer dakikalık üç bölüm çekmiştim TRT'ye. Gayet de iyi olmuştu. Şimdi yapılsın mı yapılmasın mı... Yapıldı zaten; ilk defa yapılmayacak.

Metin Belgin – Şiirleri okumaya ben taliptim zaten başından beri. Attilâ İlhan'ın şiirlerini okurken çok hoş tadlar alıyor insan. Nasıl okunacağı konusunda müthiş bir çelişki yaşıyordum. Hiç unutmuyorum; içerde, odaya kapanmıştım. Bir şey arıyordum. Nasıl bir okuma dili olacaktı. Okurken de o şiirin kendisine ihanet etmeden, gerçek anlamında vurgulamak gerekiyordu. Bir an, şiirlerin, her şeyin altına girmeye çalışarak bir tavır buldum. İşte, bir şiirde bir paranoya buldum, öyle okumaya başladım. Hatta bir keresinde koşarak geldim Biket'e 'Buldum, buldum!' diye... Orda yaptığımız şöyle bir şey vardı; bir kolajla bir bütün anlatılmaya çalışılıyordu. Bu da sanıyorum, ilk kez yapılan bir şeydi. Sanıyorum, yapıldığı yıl iyi de ses getirdi.

Konuşma Sokaktaki Adam'da yoğunlaşıyor. Filmde kullanılan müzikleri dinledikten sonra veda ediyoruz.

NE İSTEDİĞİNİ BİLMEYEN AMA NE İSTEMEDİĞİNİ BİLEN BİR ADAM PORTRESİ

(Biket İlhan – Metin Belgin Sokaktaki Adam Üzerine)

Zeynep ANKARA

1950'li yıllar... Hasan 'ne istediğini bilmeyen, fakat ne istemediğini bilen' bir aydın tipidir. Fakülte eğitimini birtakım bunalımlar sonucu yarım bırakmış; yük gemilerinde kamarot olarak çalışırken, kaçakçılık işlerine bulaşmıştır. Yaşama sevincini kaybetmiştir. Anguazlar içinde geldiği İstanbul'da da karanlık olaylar peşini bırakmaz. Bir yandan eski sevgilisi Ayhan'ın hayali gözünün önünden gitmezken, bir yandan da kaçakçılarla işbirliği yapan fahişe Meryem'le ilişkiye girer. Bu arada polis, ihbarlar sonucu kaçakçıların düğümünü çözmeye başlamıştır. Olayların üstüne üstüne giden Hasan, suç ortağı Yakup'la birlikte ihbarcının peşine düşer ama çember gittikçe daralmaktadır. O, her zaman olduğu gibi, mekânsız bir kurt gibi sokaklardadır. Oysa gerçek Sokaktaki Adam'ın sorunları, çok daha farklı ve gerçektir.

Sokaktaki Adam, 1951 yılında roman olarak yazılıp 1990 yılında senaryo haline dönüştürüldü. Yazıldığı tarihten itibaren pek çok kez sinemaya uyarlanmak istendi. Ancak, sadece avantür yanının üzerine gidilmesi nedeniyle, yazarı Attilâ İlhan tarafından bütün teklifler geri çevrildi. Sonunda senaryoyu Ülkü Karaosmanoğlu ile birlikte çalışarak meydana getiren yazar, materyali Biket İlhan'a verdi. Bu aşamadan sonra gerçek bir çılgınlık boyutunda, engebeli ve engelli bir yola çıkıldı.

Biket İlhan, Attilâ İlhan'ın yirmi yıl birlikte yaşadığı eski eşi. Evlilik bitmiş ama hayat ve iş ortaklığı bitmemiş. Hâlâ projelere birlikte imza atıyorlar. Metin Belgin ve Biket İlhan evliliği ise bir yandan iş ortaklığı üzerine sürüyor. Sokaktaki Adam, bu üçlüyü birleştiren bir proje. Filmin yönetmeni Biket İlhan ve başoyuncusu Metin Belgin'le Cihangir'deki ofislerinin hemen üst katındaki evlerinde görüştük:

Filmin adı	Sokaktaki Adam
Eser	Attilâ İlhan
Senaryo	Attilâ İlhan – Ülkü Karaosmanoğlu
Görüntü Yönetmeni	Colin Mounier
Yapım	Sinevizyon Film
Yönetmen	Biket İlhan
Oyuncular	Metin Belgin, Suna Yıldızoğlu, Selda Özer, Mustafa Avkıran, Ali Sürmeli, Süeda Can, Ayton Sert, Civan Canova, Tunca Yönder, Erkan Can, Oktay Koruman, Erdal Tosun.

– Serüven nasıl başladı?

Metin Belgin – Bu birkaç aylık bir çalışma gibi gözükse de aslında beş yıllık kapsamlı bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıktı. Yani Attilâ İlhan'ın 70 yaşına denk getirilmiş bir proje değil. Rastlantısal olarak böyle bir şey gerçekleşti. Ben başlangıçta yalnızca yapımcı olarak bu işe girmeye kalktım. Sokaktaki Adam projesinde hiç rol almayacaktım. Biz filmi yapım aşamasına getirdiğimiz andan itibaren Kamarot Hasan bulunamamıştı. Tabii işin içinde ekonomik nedenler de var. Son dakikaya gelindiğinde, o çaresizliğin içinde Biket bana teklif etti rolü.

Biket İlhan– Ama Attilâ bana 'Sonunda herhalde Metin oynayacak bu rolü' demişti.

Metin B. – Ki ben Attilâ İlhan'ın günümüzde yazarlığın ötesinde bir feylesof tavrı olduğunu biliyorum ve birçok yaklaşımlarını

doğru buluyorum. Siyasal yaklaşımlarını da doğru buluyorum. O anlamda da çok hoş bir diyaloğumuz oluştu. Ve biz şimdi çok rahatlıkla her şeyi oturup konuşabiliyoruz; tartışabiliyoruz. Çok hoş bir dostluk var.

Biket İ. – Hâlâ Attilâ seyahate çıktığında evle ilgilenirim; (gülüyor) çiçeklerini sularım. Bunlar hep çok doğal geliyor bize.

– Sokaktaki Adam nasıl doğdu?

Biket İ. – Attilâ kitabı sinema gibi düşünüp yazdığını söylüyor. Birlikte düşündük; inandığı için tamam dedi. Ve bu yıl gözümüzü karartıp bu işe girdik.

– Finans zorlukları oldu mu?

Biket İ. – O müthiş tabii... Çok az paramız vardı. Tabii burda ben çektiğim için, Metin başrolü üstlendiği için, Attilâ'ya telif ve senaryoyu ödemediğimiz için bir sürü kârımız vardı diye ben bakıyorum. Bunun yanı sıra, bütün oyuncu arkadaşlarımız, hiçbiri bir talepte bulunmadı. Projeyi çok sevdiler ve inandılar... Çok zorluklarla yapıldı. Hatta film bitti, laboratuvara verdik; ödeyecek beş kuruşumuz yok. Ankara'da tanıdığım bir işadamı arkadaşım vardır; Limak ortaklarından ve Fenerbahçe Yönetim Kurulu Üyesi Nihat Özdemir 'Sizi yalnız bırakmayacağım' dedi ve sözünde de durdu... Şimdi afiş bastıramıyoruz; onu da Milliyet üstlendi. Ama işte grafikerin parasını vereceğiz. Bir yerlerden borçlar alacağız filan...

– Çekim sırasında yaşadığınız zorluklar neler oldu?

Biket İ. – Gene tabii maddi zorluklar... Onun yanı sıra mekân zorlukları. Çünkü İstanbul'da mekân maalesef giderek hiç kalmıyor. Biz Kuledibi'nde daha çok çalıştık. Parke taşlar malum... Çekimden bir hafta sonra Metin oraya gittiğinde asfaltlanmış olduğunu gördü."

Metin B. – Sokağı tanıyamadım; biz nerde çalıştık dedim. Bir de şu var; tramvay o dönemde çok önemli bir ulaşım aracı. Bir tane tramvay kaldı. Çünkü diğerlerinin hepsine reklamlar halinde folyolar yapıştırılmış. O tek tramvaya da peki dedik. Onunla ilgili de inanılmaz zorluklarla karşılaştık. İETT Müdürlüğü tarafından senaryonun bütünü istendi. Ben de neden bütünü gerekiyor diye sordum. Filmde öpüşme sahnesi var mı efendim(!) diye soruldu. Bir yetkili başkanın bu konuda titiz davrandığını, öpüşme sahnesi olan

filmlerde tramvayı kullandırmadığını söyledi. Bunu yazılı istedim onlardan, böyle bir şey veremeyeceklerini söylediler... Sonunda, tramvayın saatine on milyon istediler; kabul ettik. Gündüz izin vermediler; gece için yirmi milyon vereceksiniz dediler. Durmadan yokuşa sürülme olayları yaşandı. Filmde toplam bir buçuk dakika sürmeyen tramvayın görüntüsü için günlerce ilişkiler aradık."

– Biket Hanım; bütün bu koşullarda, atmosferi yansıtabildiniz mi?

Biket İ. – Bir miktar yansıttık, sanıyorum. Biraz da çok belirgin bir tarih belirlemedim. Çünkü, bütün bu olaylar bugün de olabilir. İnsanlara tarih düşündürmeden insanı anlatmaya çalıştım. Atmosfer çok dar açılarda kaldı. Çünkü nereye baksanız ya bir çanak, ya bir anten. Gerçi günümüz kostümünü giydirmedik. Başka şeyler ön planda... Kitabı doğru anlattığıma inanıyorum. Ama çok sade bir dille anlattım.Ayakları yere basmayan hiçbir şey yok filmde.

Metin B. – Entelektüel bir film ama kesinlikle entel değil.

– Oyuncularla nasıl ilişki kurdunuz?

Biket İ. – "Oyuncularla ilişkim çok istediğim gibi başladı ve bitti. Hepsi bana inandılar. Her çeşit oyuncu vardı. Tiyatro oyuncusu da vardı, eski sinema oyuncusu da. Rolünü oynarken eski oyunculardan şaşıranlar oldu, niye böyle yapıyoruz gibi. Çünkü tempolu, ritimli bir film yapmaya çalıştım. Ama çok kısa zamanda adapte oldular. Eski filmlerde tempo düşüklüğü vardır.

Metin B. – Yaşamın temposu da düşüktü.

– Grup seks sahnelerinde bir zorluk yaşadınız mı?

Biket İ. – Hayır, yaşamadım; Suna (Yıldızoğlu) olsun, Süeda (Can) olsun... Özellikle Süeda zaten beni tanıyor, inanıyor. Suna da görür görmez garip bir biçimde itimat etti. Beni doğru kullanacağınıza inandığım için kabul ediyorum dedi ve hiçbir şeye itiraz etmedi. Daha fazlasını istesem yapacak, ben fazlasını istemedim, ona şaşırdı.

– O yapabilirdi belki... Marlon Brando bir noktaya gelince yönetmeniyle bütün ipleri koparıyor.

Biket İ. – Yok, hayır... Gözümde bu kadar gerektirdi.

(Bu arada, bir telefon geliyor.)

Metin B. – Talihsiz bir telefon aldık... Türk Sinemasında ilk kez Şafak Film Stüdyosu Amerika'dan bir ses cihazı getirtti. Bundan sonra Türk filmleri de seyirciye stereo olarak ulaşacaktı. Amerika'dan gelen cihaz arızalı çıkmış. Tekrar geri gönderilmesi gerekiyor. Ama bizim bekleme şansımız yok. Antalya ve Adana'ya verdiğimiz sözü tutmak zorundayız. O yüzden, yine bildiğimiz eski sistemle...

– Mono seslendirme filmin ruhuna daha uygun düşmez mi? Bu olmadı galiba...

Biket İ. – Türkiye'de çekilen bütün filmlerin bir tek laboratuvara mahkûm olduğu bir koşulda çalışıyoruz. Platoların kurulması bir anlamda çok doğru ama platolar kadar önemli olan, çektiğimiz pelikülün teknik, niteliği. Siz dünyanın en güzel oyuncularıyla, en güzel kadrosuyla çok güzel bir film oluşturursunuz ama film nasıl yıkanacak, nasıl sonuca ulaşılacak; bunların da tartışılması gerekiyor.

– Telefondan önce kaldığımız yere dönecek olursak; Biket Hanım, yabancılaşma olgusunu nasıl yansıttınız?

Biket İ. – Filmde bir Kamarot Hasan tipi var. Her şeyiyle yabancılaşmış bir genç adam bu. Memleketine uyum sağlayamamış, âşık olduğu kıza uyum sağlayamamış. Bütün çelişkilerini verebildiğimi zannediyorum. Bir de burda Sokaktaki Adam var; gerçek halkı temsil eden. Filmde beni en çok zorlayan buydu. Ama sanıyorum o da oturdu. (...) Bu filmdeki marjinal tipler; tabii 50'li yıllarda olması daha da çarpıcı. Her dönemde var marjinallik ama daha gizli tutulmuş ya da görmezlikten gelinmiş. Filmin enteresan yanı da bu sanıyorum. İşte bir biseksüel kadın tipi, bir her şeyi reddeden adam tipi...

Metin B. – Reddeden derken, Attilâ İlhan'ın bulduğu çok iyi bir tanımlama var; ne istediğini bilmeyen ama ne istemediğini bilen bir adam. Ama çözüm bulamadığı için her şeyden kaçan, toplumdan kaçan bir aydın. Olumsuz bir aydın. Ve zaten ilk kez de Attilâ İlhan bu romanında kahraman imajını başka bir anlama büründürmüş. Kahramanlar çünkü olumlu tiplerdir. Burda olumsuz bir adamın yaşamı söz konusu... Sokaktaki Adam'ın dile getirdiği

sorunlar, bire bir gerçekler. Ve o Sokaktaki Adam'la bizim ordaki olumsuz aydın tipi hiçbir zaman bir araya gelemiyorlar zaten. Belki Sokaktaki Adam'a biraz yaklaşabilseymiş, sorunlar biraz daha kolay çözülebilirmiş. O sadece kendi dünyasında; kendi kaçışlarının peşinde koşan bir adam diyebiliriz ona.

– Metin Bey, rolü nasıl giyindiniz?

Metin B. – Çok zor bir roldü. Daha kolay, birtakım taşların üzerinde sekerek bir şey oluşturabilirsiniz ama bunda hep kuyunun dibine düşen bir adam söz konusu. Hep kuyunun dibinde bir şeyler arayan... Benim senaryoyu elime alıp kendimi inzivaya çekme şansım olmadı. Bir taraftan Biket'le nerden para buluruz gibisinden tartışmaların arasında; Kamarot Hasan kim, nasıl bir adam diye korkunç bir karabasan yaşadım. Bu arada hafiften kilo almıştım. Biket bana beş gün içerisinde beş kilo verdirtti. Kesinlikle ağzına bira dahil hiçbir şey sürmeyeceksin dedi. Bana bu rol başka bir yönetmen tarafından teklif edilseydi, ne büyük kaprisler yapardım. En azından bir on beş gün denizlere açılır, kamarot hayatı yaşardım. Denizden döndüğümde 'motor' denmesini isterdim. Burda anladım ki hiç böyle kaprisler yapacak durumda değilim. Hem sette para hesapları yapmak hem de Kamarot Hasan olarak kameranın karşısına geçmek zorundaydım.

– Bilinen türde bir yaratı sancısı değil o zaman...

Metin B. – Hepsi bir arada. Öyle bir sancı ki bu...

Biket İ. – O zaten çok sancılı bir adamdır. Her şeye soğukkanlı bakan bir tip değil yaradılış olarak. Mesela bir sahne buluyor, geliyor karşıma bak diyor, böyle yapacağım. Ben sinirleniyorum; dur, oynarken söyleyeceğim ben sana...

– Bu roller çok girmiş birbirinin içine. Siz aynı zamanda karıkoca olduğunuz için...

Metin B. – Evet! Bizim bütün çalışmalarımızda çok küçük bir ayrıntı için çok büyük kavgalarımız olmuştur. Birbirimize küstüğümüz anlar olmuştur. Ama bir estetik kavgası yapıyoruz aslında. Bunlar sadece sanatsal boyutta bir kavgadır ve saman alevi gibidir Sonuçta, birbirimizi ikna etmek adına da değildir; yapılan işin doğruluğu adına verilen bir kavgadır.

– Yaratıcılık çok sancılı bir şey. İkiniz de yaratıcısınız. Eş olduğunuz için bu zaman zaman handikaplı olmuyor mu?

Biket İ. – İşte handikapı; Metin bağırıyor, ben dinliyorum. (Gülüşmeler) Dinliyorum işte o bağırdığı şeyler içinde doğru bir şey var mı? Yakalar mıyım, diye bakıyorum. Varsa onları alıyorum. Hiç umurumda değil bağırması. Ekip de alıştı.

Metin B. – Pardon, ben burda bir parantez açmak istiyorum: Türkiye'de özellikle hâlâ feodal yapı hâkim olduğu için, Türk Sineması genelde lümpen bir gelenekten geliyor. Ve çalışan kesim; set işçisinden tutun da görüntü yönetmenine kadar, kadın yönetiminde çalışmak istemiyorlar. Bunu çok belirgin bir biçimde söylemeseler bile tavırlarında hissediliyor. İlk kez bu çalışmada bunu görmedim fakat daha önce Teleflaş dizisinin çekiminde birçok insanla kavga aşamasına geldim bu yüzden. Ama Biket karım olduğu için değil, bir kadın yönetmene tepki gösterildiği için. Yüzüne başka türlü davranılıyordu. İş yavaşlatılıyordu ya da boşver ya kadın böyle istiyor gibisinden. Hatta bunu duyurarak diğerlerine... Sanıyorum bunun en büyük sıkıntısını Bilge Olgaç çekmiştir.

– Çekim sırasında bütünüyle; Attilâ Beyle bir etkileşim oldu mu aranızda Biket Hanım? Şurası şöyle olsa gibi?..

Biket İ. – Hayır, hiç karışmadı Attilâ. Hatta kurguya girdiğimiz sırada görmek ister misin dedim. Bitsin ondan sonra izleyeceğim; çünkü yaptığın işleri beğeniyorum dedi. Herhalde yazdığı gibi bir şey görmeyecektir ama yanlış bir şey de görmeyecektir. Ama bazı yerlerde senaryoyu eksik hissettim. Bıraktım senaryoyu, kitabı açıp ordan bir şeyler çıkardım. Sanıyorum kitaptaki şiirselliği yansıtamadım ya da yansıtmadım. Ama yine de diyaloglarda şiirsellikler var ve bütün diyaloglar çok güzel. Laf olsun diye yazılmış bir tek cümle yok.

– Ve bir film de böylece bitti...

Biket İ. – Film bitti... Şimdi festivallere gireceğiz ama yanı sıra da pazarlama aşaması var. Tabii sinemalara girmesini istiyoruz. Çünkü ulaşmak istiyoruz insanlara. Bunu kendimiz seyredelim diye yapmadık. Tabii halkın gelmesi ve beğenmesi de önemli.

Metin B. – Biket'ciğim söze karışıyorum ama öyle bir ortam gelişti ki; Türk filmlerini seyirciye sunabilmek için birtakım medyatik sansasyonların yapılması gerekiyor. Bu çok yanlış...

Biket İ. – Ama basın da ilgelenecektir bununla... Sansasyon anlamında bilemiyorum. O yönüyle benim kafam hiçbir zaman çalışmadı.

70 YAŞ ÜZERİNE
BASINDA ÇIKAN YAZILAR

ATTİLÂ İLHAN 70 YAŞINDA...

Server TANİLLİ

Doğrudur, 15 Haziran 1925'te doğduğuna göre, yetmişini sürüyor. Ötede beride, bu vesileyle yazılar görüyorum. Sanırım, daha da yazılacaktır, yazılmalı da. Çağdaş Türk edebiyatının bu en önde gelen kişiliklerinden birinin önünde eğilmek ve **'nice yıllara!'** demek, benim için de bir görev.

Kimi edebiyat sözlükleriyle ansiklopediler, **Attilâ İlhan**'la ilgili olarak şu genel nitelemelerle yetiniyorlar: **'Şair, yazar'** ya da **'şair ve romancı'.** Galiba en tam niteleme, *AnaBritannica*'nınki: **'Şair, romancı, gazeteci, deneme, eleştiri ve senaryo yazarı.'**

Sanatçımız, böylesine zengin bir uğraşın insanı!

Ama Attilâ İlhan deyince, önce şairliği gelir aklımıza; pek de haklı olarak. Toplumsaldan bireysele uzanan genişliğine bir gerçeklik içinde, alabildiğine çeşitli temaları, içine yer yer iyimser bir romantizmi de katarak, zengin bir imge dünyasının imbiğinden geçirirken, kendine özgü bir ses, biçim ve estetiğin yaratıcısı oldu o. Bu bakımdan çağdaş Türk şiirine yeni boyutlar getirmiştir ve **'şuara bezmi'**nde apayrı bir yeri vardır şairimizin. Attilâ İlhan, sanatta hemen her konuda pek önem verdiği bireşim (sentez) kaygısını, önce şiirinde gerçekleştirmiştir. Doruğunda **Nâzım Hikmet**'in bulunduğu çağdaş şiirimizin o büyük dağ silsilesinde, gözünüze çarpan ilk yüce tepelerden birinde de o kurulmuştur.

Şimdi siz, Attilâ İlhan'dan belleğinizde tuttuğunuz zengin listeden kimi şiirler hatırlıyorsunuzdur: Biliyorum, **'Şahane Serseri'**,

'Sisler Bulvarı', 'Yağmur Kaçağı', 'Hanelise', 'Üçüncü Şahsın Şiiri', 'Ben Sana Mecburum', 'An Gelir' mutlaka vardır içlerinde.

Ama o ne? **'Ki'** yok aralarında!

Ha bakınız, abartarak da olsa söylemiş olayım. Bütün Attilâ İlhan o şiirdedir. Yalnız ona özgü diyebileceğimiz zengin imge dünyası, ışıklı ses yapısı, bireyseli, toplumsalı ve dahası politiğiyle...

Benim, 30 Ekim 1975'de, İstanbul DGM'de yaptığım savunmam, işte o şiirden şu dizelerle sona erer:

o sözler ki, kalbimizin üstünde
dolu bir tabanca gibi
ölüp ölesiye taşırız.
o sözler ki bir kez çıkmıştır ağzımızdan,
uğrunda asılırız.

Yalnız şiirini değil, Attilâ İlhan'ın romanlarını, özellikle **'Aynanın İçindekiler'** serisini okumalısınız. Orada, olayları ve insanlarıyla, yakın tarihimizin gelişim çizgisini, çağdaşlaşma sürecimize özgü sorunları göreceksiniz.

Yukarıda AnaBritannica'nın sanatçımızla ilgili olarak söylediklerine eklemeliyim; Attilâ ilhan'ın pek önemli bir yanı vardır ki unutulur: Düşünür yanıdır o!

Gerçekten sanatçımız, içine güçlü bir polemikçi cerbezeyi de katarak, çağdaş Türkiye'nin tarih bilinci, devrim ve kimlik sorunlarını da tartışmıştır. Özellikle adları *'Hangi'* diye başlayan kitaplarıyla yaptığı budur: **'Hangi Batı', 'Hangi Sol', 'Hangi Sağ', 'Hangi Atatürk', 'Hangi Laiklik'...**

'Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak' der dururuz.

Nasıl gerçekleşecek bu?

Attilâ İlhan, konuya önce 1923 Devrimi'nin üzerine kurulu olduğu üç önemli eylemin altını çizerek başlar ki, şunlardır: Emperyalizme karşı kurtuluş savaşı, padişaha karşı demokratik devrim ve toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına dönüşümü.

Bunları gözardı edemeyiz.

Bitmedi.

Kimliğimizi ortaya koymamız, ancak çağdaş, ulusal bir kültür sentezine gitmekle mümkündür. Yoksa, onun bunun maymunu olmaktan kurtulamayız. Böylesi bir sentez, sıradan bir Batı öykünmeciliği ile gerçekleşemez; ama geçmişin ümmet anlayışına dönerek de gerçekleşemez.

İster istemez akılcı, demokratik ve laik olacaktır.

Ve diyalektik bir yöntemle eğilecektir sorunlara.

İşte Attilâ İlhan'ın söyledikleri aklımda kaldığıyla!

Çoğumuzun bilmediği, bir bölük insanımızın da bilir gözüktüğü konulardır bunlar. Ama sizin ilginizi çekmiş olmalıdır. Yarından tezi yok, açınız Attilâ İlhan'ın kitaplarından birini; örneğin en son yayımlananından, **Hangi Laiklik**'ten başlayınız isterseniz.

Güzel okumalar dileğiyle!

Attilâ İlhan için dileğimizse şu: Daha nice yıllara!..

Cumhuriyet, 8 Eylül 1995

NİCE YILLARA ATTİLÂ

Şükran KURDAKUL

Karşıyaka'yı yaşamak doğayı özümsemekle eşanlam taşıyordu o yıllar. Servet birikiminin dışa açılması sayabileceğimiz yapılar doğanın eksik bıraktığını tamamlıyor gibi görünürdü. Çoğu, denizin ve rengin, günün her saatinde ayrı değişimleri sergilediği bir ortamda oturulan yer olmaktan çıkar, bahçelerinden itibaren, Akdeniz'e, Ege'ye özgünün ortak özelliklerini taşıyan uyum öğeleri olurdu sanki.

Boğaz'da, Büyükada'da köşk ve yalılar ahşabın yüksek düzeydeki gösterileri oluvermiştir. Dışarıdan da doğu kokusu duyduğumuz konağa inat doğayla gönüldeştirler.

Karşıyaka'nın Akdeniz'ce yapılarındaysa vitray, resim gibi, yontu gibi, ezgilerdeki içten içe dalgalanmalar gibi, ustaların sezgilerinden, duyumsamalarından, esinlerinden haberler getirir bize.

Taşı bu yapılara dokuyan ustanın becerisi, esin çeşitlemeleri körfezden, körfezi de aşan denizden ve gökyüzlerinden gelir. Ayrıntılarda bile selam gönderir denize, gökyüzüne, bizlere.

Bizler o selamı sözcüklerimize taşımakla yükümlü sayarız kendimizi.

'Bir hayal ülkesinden güzeldir Karşıyakam.'

Attilâ (İlhan) on yedisindeydi, ben on beşimde.

Tanıdığım zaman hapishaneden yeni çıkmıştı.

Düşünceleri suç sayıldığı için parmaklıklar arkasına gönderilen şair adayı. Kafasında, nerdeyse bir kitaplık taşıyan adam..

Geride kalan elli üç yılın sakladığı tarihi örten perdeleri aralamaya çalışırken içimden yükselen ses, sözcüklerin önünü kesiyor.

– Attilâ İlhan 70 yaşında!..

Yahu, şair **Eşref**'le birlikte dergi çıkaran **Dede Remzi** bile,

İzmir Yolları'nın bestecisi **Ahmet Yekta** Bey bile elli yaşlarında delikanlılardı o zaman. Ve bu elli üç yıllık tarihin ilk sayfalarında yer alan,dinlemelere doyamadığımız, Kuvayı Milliyeci'lerden kimileri üçüncü dördüncü kez askere alınıyorlardı.

Benim ilk şiirlerim **Yarım Ay**'da **Fikirler**'de çıkıyor. Attilâ'nın, kimbilir ne tehlikeleri göze alarak gönderdiği, **Yeni Edebiyat**'ta.

Nâzım Hikmet'in, adını andığım dergide **Mazhar Lütfi** takma adıyla yazdığı hapislik yılları. Dokunsan, **"mavi gözlü dev"**in dizeleri fışkırıyor Attilâ'dan.

Alanları dolduran kalabalıklara okur gibi.

Attilâ İlhan, **Cabbaroğlu Muhammed** adlı uzun şiiriyle CHP Şiir Yarışması'nda (1946) ikinci ödülü kazanarak yeni edebiyatın ünlü kalemleri arasına birdenbire girmiş, **İstanbul, Ülkü** gibi halkevi dergilerinin yanı sıra Türkiye Sosyalist Partisi'nin organı **Gün**'de yayımladığı şiirlerle ilk hızını korumayı başarmıştı. **Ataç**'ın deyişiyle, **'erkek sesi',** gün görmüş şairlere özgü becerileriyle yeni bir bileşimci olarak çıktı. Elli yıl boyunca da yitirmedi bu özelliğini.

Kaç kuşak ilk beklentilerini bularak okudu Attilâ İlhan şiirini.

Kaç şair yeni deneyimlerin kapısını aralama olanağı kazandı Attilâ İlhan şiirinden.

"ankara'nın taşına bak
tut ki baktım uzar gider efkârım
çayır ağlar çimen ağlar ben ağlarım
gözlerimin yaşına bak
ankara kalesinde rasattepe'de
bir akça şahan gezer dolanır
yaşın yaşın mezarını aranır
şu dünyanın işine bak
mustafa'm mustafa kemal'im

Şiiri, senaryosu, köşe yazıları, eleştirisi, romanı ile elli yıl soluk soluğa tezgâhının başından ayrılmayan birkaç edebiyat adamı arasında Attilâ İlhan'ı da görüyoruz.

Bizden sonrakiler de görecek.

Nice yıllara Attilâ...

Cumhuriyet, 19 Haziran 1995

SİSLER BULVARI'NDA 70 YIL

Doğan HIZLAN

Attilâ İlhan yetmiş yaşında... Şiirden romana, denemeden köşe yazısına kadar yüzölçümü büyük bir tür coğrafyası.

Cinsellikten Atatürkçülüğe, laiklikten Batıcılığa uzayan konu çeşitliliği ve zenginliği.

Hep karşı, hep marjinal ve ille de orijinal. Sentezler kurup sentezler bozan, duyarlığı, düşünceyi bir edebiyat eserine kıvamında getiren.

Televizyonun etkinliğini müdrik bir çağdaş. Yenilik peşinde koşarken mükemmelliği atlamış bir dönemi yok.

Geride kalmayayım diye geçici ileriliklere pek de iltifat etmemiş.

Her esen rüzgârı bilen, ama kepenklerini hep kontrollü açıp kapayan.

İyi yazarların, iyi şairlerin kimileri, yazılarındaki lezzeti konuşmalarına taşıyamazlar. **Attilâ İlhan,** sözle yazının bileşkesindeki kâmil uyum.

Gençliğimizin usta şairi, nice insana şiiri sevdirmiş, âşık etmiş.

Kalitenin, okunurluğun karşıtı olmadığını ispatlamış şiirlerinde, okunmayanların kalite iddialarını yalanlamış şiirleri, yazılarıyla.

Gözlüklerinin ardından bakan, **'Sisler Bulvarı'**ndan şiirler okuyan **Attilâ İlhan,** 1950'lerin ünlü edebiyat matinelerinin starıydı. Hepimiz onun şiiriyle diyar diyar dolaşır, şiirde imajın ne demek olduğunu anlamaya çalışırdık.

Yazdıkları kadar okuyuş biçimiyle de salonları etkilerdi.

Attilâ İlhan'ın şiiri, bizim geleneksel özle moderni bir arada yeniden yaratmasını bilen bir ustalık örneğiydi. Şiirinde yapaylık yoktu.

Marjinalliği çok sevdi. Büyük kapıların rahatlığı yerine dar kapıların zorluğunu öğütledi.

Şaşırtmak hoşuna gider. Düz yoldaki gidişlerin makas değiştirmeleri, onun yazı ve aslında bir yaşama tekniğidir.

Çok kişi **"Gözlerin gözlerime değince felaketim olurdu ağlardım"** dizesini uzun bir aşk mektubuna yeğlerdi.

Attilâ İlhan şiirinin herkesin hayatında ve şiir çizelgesinde yeri vardır.

Romancı **Attilâ İlhan,** Türkiye'nin politik dönemlerine, politik panoramasına cinsel lezzetleri katıp insan gerçeği boyutunu genişleten bir addır. Irmak romanlarından ortaya çıkan özgün bir politik panorama ve insan galerisidir.

Attilâ İlhan'ı inceleyecekler, ondaki dil zenginliğini fark edeceklerdir. Türk dilinin değişik özleşme akımları, onun şiirini etkilememiştir, çünkü şiir dili için bu kısıtlamanın zararına inanıyordu. Kendi şiirinde haklı çıktı.

'Dersaadet'te Sabah Ezanları' romanı, içerikle dil arasındaki önemli bağlantının bir örneğidir.

Gerçekten de, Osmanlıca sözcükler kimi zaman onun anlaşılmasını zorlaştırabilir. Ama bu engel, **Attilâ İlhan**'ın değil, bir romanı okuyacak dil kültüründen yoksun olanların sorunudur.

Denemeci **Attilâ İlhan,** 'Hangi' dizisiyle, bilmeden, teslimiyeti seçtiğimiz kavramlarla mücadeleye çağırır bizi. Kışkırtıcıdır o. Doğru bildiğimiz yanlışları ondan öğrendi nicelerimiz. Ama doğruları öğretmek, belletmek gibi bir iddiası yok.

O kitaplarda tabular yoktur, alabildiğine özgür tartışmanın eşsiz malzemelerini verir size.

Türk edebiyatının Türk aydınının marjinal adıdır **Attilâ İlhan.**

Durmadan yazan, en önemlisi durmadan okutan ve sürekli tartıştıran.

Hürriyet, 7 Eylül 1995

YAŞI 70... AMA İŞİ BİTMEMİŞ

Atilla DORSAY

O güzel insanların hepsi de atlara binip gitmediler canım... Toplumumuzda giderek azalsalar da, daha çok var, o güzel insanlardan... Her hafta dilimizin döndüğünce onlardan birini duyurmak istiyorum sizlere...

İşte Attilâ İlhan... Ne tanıtıma ihtiyacı var, ne övülmeye... Yine de sözünü etmek istedim. Özellikle Milliyet Sanat'ın son sayısında Zeynep Ankara'nın onunla yaptığı enfes söyleşiyi okuduktan sonra...

Zeynep de az hınzır değil... Ünlü ozanımızın üzerine gidiyor, hep onu kışkırtacak, hatta kızdıracak sorular soruyor. Ama Attilâ İlhan, tam bir Batılı aydın tavrıyla bir Osmanlı mütefekkirinin sentezini yapmasını bilmiş bir kişilik. Her soruya verilecek bir yanıtı, her tuzağı önleyecek bir zekâsı var.

Evet, Attilâ İlhan... Gençliğimiz ve yaşlılığımızın en güzel dizelerinden kimini, en dilimizin ucuna gelen şiirleri borçlu olduğumuz bir büyük ozan. Romanlarıyla yakın tarihin görkemli bir hesaplaşmasını önümüze getirmiş, bu açıdan Kemal Tahir'in siyasal tartışmacı tavrını devralmış bir düşünür... Çoğumuz gibi iki kültür arasında kalmış değil, iki kültürden de alacağını alıp her zaman tartışmaya ve kışkırtmaya açık yürekli bir tavır sergilemiş olan, her zaman katılmasak da görüşlerini en azından ilgiye değer bulduğumuz bir büyük polemikçi...

Attilâ İlhan. İyi ki varsın... Sana daha nice uzun ömürler, nice güzel şiirler ve nice bitmez tartışmalar diliyorum...

Yeni Yüzyıl, 10 Eylül 1995

NAZLI ERAY İLK EDİTÖRÜNÜ ANLATIYOR

Nazlı ERAY

1974-1975 yıllarında Acının Öyküsü, Mutluluk, Monte Cristo gibi birtakım öyküler yazıyor ve bunları dergilere yolluyordum. Bu öyküler, hiç bekletilmeden yayınlanmaya başladı. Derken bir gün bana postadan bir mektup geldi. Şöyle yazıyordu:

'Sevgili kardeşim Nazlı, yazılarınızı büyük bir zevkle okuyorum. Sen bunları kitaplaştırmayı düşünmüyor musun? Eğer düşünüyorsan gel görüşelim.

Attilâ İlhan'

Tabii müthiş heyecanlandım ve dosyamı alıp o zamanlar Tunalı Hilmi'de olan **Attilâ İlhan**'ın editörlük yaptığı **Bilgi Yayınevi**'ne gittim ve orada çok çok renkli bir insanla karşılaştım. **Attilâ** Ağabey, zaten yazıların çoğunu okumuş; dosyayı aldı ve iki ay sonra ilk kitap **'Ah Bayım Ah'** çıktı.

Attilâ Ağabey benim ilk editörümdür ve ondan çok şey öğrenmişimdir. Yayınevine gider; onunla uzun uzun sohbet ederdim. İlk kitabım çıktıktan üç ay sonra ben Amerika'ya gittim ve bir yıl kaldım. Oradayken **Attilâ** Ağabey'e bir mektup yazdım. Mektupta dedim ki **'Attilâ Ağabey, dikkatimi çekti, burada hiç komünist yok...'** O, pek mektup yazmazmış, bana da küçük bir pusula geldi. **'Bak evlat bilinçleniyorsun.'**

Merdivenlerden inilip girilen yeraltı gibi bir oda vardı. **Attilâ** Ağabey orada oturuyor olurdu. Onunla saatlerce konuşulabilirdi. Hiç canınız sıkılmazdı. Çünkü, karşınızda korkunç bir kültür birikimi, büyük bir zekâ vardı. O zamanlar her şeyden konuşurduk uzun uzun: Politikalardan, kitaplardan, yazarlıktan...

Bir gün bana, **'Farkında mısın, son on yılın en kuvvetli kalemisin'** dedi. **'Aman abi ne diyorsun',** filan dedim, ama o, bana çok çalışmamın gerektiğini söyleyip kendi çalışma tarzından örnek verdi; her gün en az on sayfa yazarmış. Bana da böyle bir disiplin önermişti.

Amerika'dan döndükten sonra orada hazırladığım **'Geceyi Tanıdım'**ın dosyasını **Attilâ** Ağabey'e verdim. **'Bu kitabı biraz şişmanlatalım'** dedi. O sıralar bir kâğıt bunalımı var ve kitap bir türlü çıkmıyor. Bense **Attilâ** Ağabey'e boyuna öykü getiriyorum. O da büyük bir beğeniyle okuyor bunları. Bu arada, yayınlanmamış romanım **Eski Suade**'yi **Attilâ** Ağabey'e verdim. Büyük bir heyecanla okudu. **'devam et, bir şeyler kusuyorsun'** dedi. Sonra, onu başka nedenlerden yayınlatmadım, böldüm diğer romanlarımda parça parça kullandım. **Attilâ** Ağabey'i, ben on beş, on altı yaşlarındayken, İstanbul'dan, Baylan Pastanesi'nden tanıdığımı hatırlıyorum. O zamanlar, Baylan'a arada sırada gelen çok hırçın bir adamdı. Ben, oraya **Yüksel Aslan, Ege Ernard, Kuzgun Acar** gibi, arkadaşlarla ilk öyküsünü çıkarmış biri olarak giderdim. Onlar içkilerini yudumlarken, ben de şekerli bir çay içerdim... **Attilâ İlhan** dikkatimi çekerdi, ama ben, bir tıfıl olarak tabii ki onun ilgilendiği biri değildim. Yalnız başına bir masada otururdu ve o yaşımda anladığım füze ateşi gibi korkunç bir zekâ, hırçın bir adamdı. Sonradan tanıdığım **Attilâ** Ağabey yumuşamıştı.

Attilâ Ağabey'le dostluğumuzun sürdüğü Ankara günlerinde Amerikan Kültür Ateşesi benim peşimde, ben de bekârım. **'Ağabey dedim, bu adam FBI ajanı, ama herhalde benimle evlenmek istiyor...' O da 'Aman evladım FBI ajanı olsun, ne olacak; hayatın renklenir. Evlen sen onunla'** dedi. Ama ben dost kaldım adamla, bu konuda dinlemedim Attilâ Ağabey'i...

Benimde Attilâ Ağabeyinde çok iyi bir kitap olduğunu düşündüğümüz **Geceyi Tanıdım** hâlâ çıkmamıştı. Bir gün bu duruma çok sinirlendim, sabah kalktım bir taksiye atlayıp yayınevine gittim, fırtına gibi **Attilâ** Ağabey'in odasına girdim ve **'Ağabey dosyayı istiyorum'** dedim. **'Tamam çocuğum'** dedi ve bana yine çok güzel bir nasihat verdi: **'Nazlı, senin bu kitabını Türkiye'de daha kimse anlamaz. Bir adam vardır Ferit Edgü di-**

ye, İstanbul'da. O bilir, o bunu anlar sen git, onu bul' dedi. Yani **Attilâ** Ağabey bana yeniden bir yol göstererek **Geceyi Tanıdım**'ın çıkmasını sağladı. İkinci editörüm de **Ferit Edgü** oldu.

Attilâ İlhan insana, halka yakın biridir. Kız kardeşi **Çolpan İlhan**'a büyük bir hayranlığı vardır. Sinemadan konuşurduk. Bütün sinema sanatçılarını tanırdı. Onlarla ilgili hiç duyulmamış. enteresan anekdotlar anlatırdı.

Bana yazar kimliğimi ilk öğreten O'dur. Bu çok önemli bir şey. Çok dolu, müthiş bir birikimi olan bir insandı. Edebiyat üzerine konuşurduk, ondan çok şey öğrenirdim. O insana yakın, şair kimliği güçlü, snop olmayan, bir insandır. Bir sürü hayranları gelirdi, şiirine, kişiliğine hayran insanlar. Onlarla oturur saatlerce konuşurdu. İnsanın ruh halini hemen anlar, ona göre davranırdı. Çok ilgi çekici bir insandır. Sonra, o İstanbul'a gittikten sonra, uzun yıllar geçti görüşemez olduk **Attilâ İlhan**'la

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

SOKAKLARDA MIZIKA ÇALAN BİR ŞİİR...

Sunay AKIN

Alfred Hitchcock beş-altı yaşlarındayken eline küçük bir not tutuşturan babası karakola gitmesini ister. Polis şefi kağıdı okuyunca 'biz kötü çocuklara böyle yaparız' diyerek kendisini beş-on dakikalığına bir hücreye kapatır!..

Attilâ İlhan'ın şiirinde 'polis' ve 'sinema' imgeleri iç içedir. Hitchcock sinemada ne ise şiirimizde Attilâ İlhan odur. Gerilim dizelerinin usta şairi çocukluğunda gerilim filmlerinin usta yönetmenlerininkine benzer bir olay yaşamıştır: '40 yıllarında, çocuk yaşında tutuklanmışım, o zaman milli kütüphane dolaylarında olan cezaevinde yatıyorum, bir gün beni ve benimle birlikte yatan Cemşid Hun'u sorguya götürecek oluyorlar. Jandarmaların ortasında kelepçeli olarak adliyeye gidiyoruz, tam o sırada yolun üstündeki Elhamra sineması dağılmaz mı? Çıkanlar arasında beni de, Cemşid'i de tanıyanlar çok, arkadaşımı bilemem –sadece alt dudağını ısırdığımı hatırlıyorum–. ama ben berbat olmuştum, insanların bize bakışlarında küçümseme, alay, korku, 'adamdan saymamak' benzer bir sürü şey duyumsanıyordu.

Şairin yıllarca içinde taşıdığı bu izlenim şiirlerine yansır. Tıpkı Hitchcock'un yaşadığı olayın izini filmlerinde görmeniz gibi. Attilâ İlhan şiirimizde gerilim öncüsüdür. Ki, bu yönüyle bana polisiye romanın kurucusu olan Edgar Allen Poe'yu anımsatır. "24-61" adlı şiir, Attilâ İlhan şiirinin bu konudaki başarılı örneklerinden biridir Bir telefon numarasıdır 24-61. Şiirimizde telefonu en çok kullanan şair Attilâ İlhan'dır 15945... 584160.... Cemal Süreya, Behçet Necatigil'in şiirlerini nereye yazdığını düşünerek bir şiir oluştur-

muştur. Biz de, böylesi bir yaklaşımla Attilâ İlhan'ın şiirlerini telefon rehberlerindeki boşluklara yazdığını söyleyebiliriz. Bu arada telgraf kâğıtlarını da unutmamalıyız.

Yalnızca bir telefon numarasını değil, araba plakasını da, Attilâ İlhan şiirinde ad olarak görürüz. Açılacak bir şiir müzesi için 34 FN 346 plakalı araba mutlaka bulunmalı ve bir köşede yer almalıdır:

dağılmış su dumanı şimşekli bir karanlığa
yağmurun altında çınar
çınarın altında o karaltı
bırakılmış bir araba
34 FN 346
sağ arka lastiği yırtılmış
camlarında kurşun delikleri
içinde barut kokusu var
hâlâ çalışıyor silecekleri
bir sola bir sağa
bir sola bir sağa

Şiir müzesinde sergilenen arabanın da silecekleri durmadan çalışmalı; bir sola bir sağa... 34 FN 346 yamyassı bir Citroen ya da yeşil bir Ford olabilir!

Elbette yeraltı dünyası da olacaktır Attilâ İlhan şiirinde. Sonu sıfırla biten bir telefon numarasında cam yeşili eteklikler giyen kadını kıstırdığı gece bir dönemin ünlü mafya babası Küçük Sezar öldürülür... Şiirimizde Al Capone'un izini sürecek olursanız Cemal Süreya ve Özkan Mert'in dizelerinde rastlarsınız. Ama, onu da şiirimize ilk konuk eden Attilâ İlhan'dır: "sen yalnızlık, insanın çocuğu ve celladı; bu cinnet çarşısının cıgara külü, tuzlu fıstık ve kötü parfüm kokan rezil avuçlarında Al Capone gibi gezindikçe, daha çok devriyeler, daha çok yıldırım ekipleri; Ömer Haybo'yu gözlük diye siyah itlikler takınmış olarak, çılgınlığın eşiğinden toplayacaklardır.

Gözlüğüyle sürekli olarak oynayan, onu eline alarak konuşan bir şiir. Ki, bu yüzden gözlük sözcüğü içinde çokça yer alır Limanlarda görünse de, daha çok garlarda gezinir. Ciğerlerine tren dumanlarını çeken bir şiir. Bir yanında uluyan elektrikli gitar. öbür yanında Fatih'te çalan yoksul bir gramofon vardır. Pasaportunu

yanından hiç ayırmayan bir şiir. Joseph Konrad ve Blaise Cendrars'ın arasında yürür. Yolculuk sırasında bir vapurun güvertesinde küpeşteye yaslanıp suları seyreden bir kadından etkilenecek kadar da romantik!.. Fransızcayı bilen bir şiir: Dakar için Fransız vizesi ister konsolosluktan.

– *pardon monsieur! Je vais vous demander un visa, si c'est possible, pour Dakar*

Ama, bilmediği dillere de kulak veren bir şiir:

usul usul karanlıkta kürtçe konuştular
ağaç suratlı iki adam
kürt olduklarını bilmiyordum
ne dediklerini anlamadım
birdenbire konuştular
dağların umum susmuşluğunda dinlenip dururken
[sonbahar

İspanyolca da bilmez ama Antonio Machado'dan şiir okur telsizci Hamdi... Telsizci Hamdi kim mi?.. "Hani cebinde hiç büyük para taşımayan/boynunun üstünde başı fevkalade eğreti/hani gözlükleri lüzumundan fazla temiz" Hala bilemediniz mi?.. Çok mu merak ediyorsunuz?.. Öyleyse not düşelim: Attilâ İlhan'ın ilk adıdır Hamdi.

Ve Şeyh Bedreddin'den Maria Pilar'a uzanan, asılan, kurşuna dizilen öldürülen nice insan!.. 31 Temmuz 1914'te öldürülen L'Humanite gazetesinin kurucusu Jean Jaures ve 9 Haziran 1910 tarihinde öldürülen gazeteci Ahmet Samim anısına kucak dolusu karanfil bırakalım Attilâ İlhan şiirine:

tavana asılmış sosyalist saçlarından
ah sabah sabah omuzları kan içinde
işkence sonrası genç bir kadın militan
yığınlar uğulduyor hummalı gençliğinde
adı bile çıkmamış dudaklarından
doğru yaşadığının sımsıkı bilincinde

Günümüzde birçok bilim adamı ve yazar kitaplarından dolayı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanıyor. Şüphesiz ki, böylesi çirkin yargılamalar ülkemizde yeni değildir. Ama, Attilâ İlhan şii-

riyle çok onurlu bir bağlantısı vardır: Yazdığı bir kitaptan dolayı DGM'de yargılanan Server Tanilli savunmasının sonuda Attilâ İlhan'ın şu dizelerini okur:

o sözler ki acıdır
mapusane avlularında
demirli kırbaçlar gibi şaklar
o sözler ki sırasında
çiçek açmış bir nar ağacıdır
dağ ufkuna varan deniz aydınlığı
sırasında gizemli bıçaklar

o sözler ki
imgelem sonsuzluğunun
ateşten gülüdürler
kelebek çırpınmalarıyla doğarlar ölürler
o sözler ki kalbimizin üstünde
dolu bir tabanca gibi
ölüp ölesiye taşırız
o sözler ki bir kere çıkmıştır ağzımdan
uğrunda asılırız.

DGM'de yargılanan yazarlar savunmalarının sonunda bu şiiri okusalar zorbalara karşı güzel bir uygulama başlamış olmaz mı?

Attilâ İlhan'ın 'hep aynı trenler' şiirini okuyanlar İkinci Dünya Savaşı'nda yüz otuz bin insanın öldürüldüğü Dachau toplama kampında bulurlar kendilerini. Ve ben, 1994 yazında yolum Dachau toplama kampına düşünce aslında biraz yanlış anımsamış olsam da, Attilâ İlhan'ın aşağıdaki dizelerini yazdığım kağıttan bir gemi yapıp, kampın içindeki su kanalında yüzdürdüm:

belki son yahudiler dachau temerküz kampı'ndan
görünmez bir piyanoyu çalmaya hazır elleri

Şimdi de, Attilâ İlhan şiiri için söylenmiş bir yanlış yargıya kulak verelim: 'Attilâ İlhan'ın yarına kalacak gerçek ve usta bir şair olmadığını söyleyebilirim. Kendisinde şairlik vasfı az çok mevcut olmakla beraber ifade ve şiiriyet bakımından zayıf oluşu yarına kalmasına mâni teşkil edecek sebeplerin başında gelmektedir. Bu

arada bazı güzel şiir ve mısralar varsa da, Attilâ İlhan şiir adı altında bütün yazdıkları ile mütalaa ve tahlil edilecek olursa; hüküm ve netice ile biraz acı ve aleyhinde olacaktır.

Yukardaki sözlerin sahibi, Attilâ İlhan'ın "bu şehrin en büyük yanlışı" diye tanımladığı Galata Kulesi'nden atlayarak intihar eden oğlunun acısını yüreğinde taşımış olan Ümit Yaşar Oğuzcan'dır!.. Şiirlerini hep küçük harflerle yazan Attilâ İlhan'ın büyük, çok büyük bir şair olduğuna, yaşamın şiire mecburluğunu bilenler şapka çıkarırlar. Attilâ İlhan şiiri zamanla olan maçını kazansa da, içinde kaybeden birçok şey vardır:

midhadpaşa stadı'nda bir maç beşiktaş yeniliyor
açık tribünlerde yamyamlar ağlayarak

İşte Attilâ İlhan gemisinden hayvanlar: Timsah, penguen, kurt, köpek, çakal, geyik, fok balığı, kuğu, tavus kuşu, martı, tavuk, civciv... Şunu da, hemen belirtelim; bu hayvanlar şiirleri sözlük yardımıyla okunabilen şairlerde olduğu gibi Dondurulmuş Hayvanlar Müzesi'nde sergilenmezler. Hepsi de, canlı olarak "doğal" ortamındadırlar!...

– *Attilâ İlhan kaç yaşında.*

– 70.

Elime Attilâ İlhan'ın bir şiir kitabını alıyorum rasgele... Birkaç şiir okuyorum içinden... Ve hiç tereddüt etmeden söylüyorum: Yazdığı bir tek şiir bile şiirin "kareası"na girmesine yetmiş!..

Attilâ İlhan adının yanlış yazılmasına çok kızar. Adındaki "l" harfini çift yazar "t" harfini teke indirir ve de "a" harfinin şapkasını atarsanız üzersiniz şairi. Ne dersiniz, yoksa bunun nedeni nice güzel aşk şiiri yazan Attilâ İlhan'ın aşağıdaki dizeleri midir:

geniş şapkalarıyla solgun kadınlar
t harfleri midir geceye uzanan

"Kuşlar" filminin ünlü yönetmeni Hitchcock ile başlamıştık Attilâ İlhan şiiri üstündeki kısa uçuşumuza... Ve, sinemanın 100. yılı olan 1995'te yetmiş yaşına giren şiirimizin yüz akı şairi Attilâ İlhan'ın dizeleriyle Hitchcock'u selamlayalım:

kuşları boşlukta bir hiç sayanlar
hiçten fazla mıdırlar çok şüpheli

Milliyet Sanat Dergisi, 1 Eylül 1995

ATTİLÂ İLHAN ve ULUSAL KÜLTÜR BİLEŞİMİ

Muzaffer TAŞDEMİR

Türkiye'de bilim ve düşünce adamlarının değerlendirilmesi genellikle dönemsel özellikler ve birtakım ideal ölçüler içerisindedir. Bu özellikler ve ölçülerde daha çok düşünce adamlarının siyasi eğilimleri dikkate alınmıştır. Siyasi tavır o derece öne çıkartılmıştır ki, farklı konumda olan veyahut düşünsel düzeyi gelişkinlik içeren birçok insan ya görmezlikten gelinmiş ya da hiç ciddiye alınmamıştır. Değerlendirmedeki bu gayri ciddilik düşün adamlarımızın kullandığı metodların, soyutlama seviyelerinin ve tartışma tekniklerinin yeterince anlaşılmamasına da sebebiyet vermiştir. Bunun sonucunda Türk bilim ve düşün adamları daha çok düşünce tarihini iki ana kampa bölen sağcı-solcu, materyalist-idealist düşünüş ayrımıyla temellenen, hatta dogmatizmin sınırlarını sonuna dek zorlayan bir kuramsal yaklaşım içinde sunulmuştur. Kültür ve düşünce hayatımızdaki dogmatiklik, eleştiri yoksunluğu, birinci elden kaynaklara inememe gibi hastalıklar, ele alınan bilim ve düşünce adamlarımızın tarihimiz ve toplulumumuz gerçekleri karşısındaki tavırlarının tespitinde yanılmamıza, onların çok uzaklarına düşmemize yol açmıştır.

Elli yıllık yaratışın ve düşüncelerin orjinalliği dikkate alınmadan, gerçekten hiç haketmediği halde böyle bir değerlendirme ve sunuştan nasibini alan düşün adamlarımıza bir örnek de **Attilâ İlhan**'dır.

Attilâ İlhan, devrimci aksiyon ve fikir içinde yetişmiş ve sosyalist düşünceyi alın yazısı haline getirmişse de aktarma ve devşir-

me bilgilerden, hazır olarak sunulmuş çözümlerden genel kabullerden nefret eden, kendisinin hakimiyeti altında sağlam ve geçerliliğine inandığı bir metot ile durmadan arayan, ortaya koyan ve tartışma kapılarını aralamaya çalışan bir yazardır. Özellikle **"Hangi..."** dizisiyle başlattığı ve Türkiye toplumunda bulanıklaşmış ve kafa karıştırıcı hale gelmiş birtakım temel kavramları yeniden ve ısrarla ortaya koyuşu, anlamlandırma ve açıklama çabaları yazarın tarihimiz, toplumumuz ve kültürümüz hakkında duyduğu büyük ilgi ve tutkunun sonucudur.

Düşüncelerini tarihin geriye doğru işlemeyeceği gerçekliği ile bugüne dünden gelindiği bilinci arasındaki geniş bir zemin üstüne oturtan **Attilâ İlhan,** böylece zengin bir bakış açısı oluşturmaya çalışır. Bu bakış açısının gerisinde yatan ve açıklayıcı temel kavramı ise ulusal bileşimidir.

Aslında bileşim (terkip, sentez), Türk düşünce ve edebiyat tarihinin hiç de yabancı olmadığı bir kavramdır. **Ahmet Hamdi Tanpınar,** yakın tarihimizdeki Tanzimat, İkinci Meşrutiyet gibi önemli olaylardaki taklit ve aktarmacılığın, insanları ve toplumu nasıl bir zavallılığa düşürdüğünü anlattığı eserlerinde[1] bunu bir kültür yoksunluğuna ve bir sentez eksikliğine bağlamaya çalışır. **Hilmi Ziya Ülken** ise **"Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi"**[2]adlı eserinde, sonuç olarak bir bileşim fikri çevresinde dönerek, fikir hayatımızdaki bunalımlara çözüm olarak bir bileşim gerekliliğinden sözetmiştir.

Bileşim kavramı, **"iki veya daha çok öğe bir araya gelerek yeni bir öğe oluşturma"**[3] anlamıyla bilimselliğe işaret eder. Tıpkı oksijen ve hidrojenin bileşiminden suyun oluşması gibi. Böyle bir bileşim fikrinin, sosyal bilimlerde uygulanabilirliği ve değişik açılardan farklı yaklaşım ve çözümler üretebilirliği mümkündür. Bu da ister istemez böyle bir bilinç içeresindeki bilim ve düşünce adamlarımızın çözümleri arasında farklılıklar doğuracaktır. Çünkü bileşiminin uygulama alanı toplumdur. Böyle olunca o top-

---

(1) **Huzur, Edebiyat Üzerine Makaleler, Beş Şehir, Saatleri Ayarlama Enstitüsü** gibi eserlerde bileşim fikrinin ete kemiğe büründüğünü görürüz.

(2) **ÜLKEN Hilmi Ziya;** Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken Yay., 1992

(3) **TDK** Sözlüğü, 1988 s. 186, Ankara.

lumun yapısı, tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve geçirdiği köklü değişikliklerin ele alınması ve o toplum içinden seçilecek öğeler ile bu öğeler arasında kurulacak ilişkiler, çözümlerin farklılığındaki temel taşları oluşturacaktır.

Ulus yaklaşımını, Selçuklu/Osmanlı kültür mirası, Atatürk milliyetçiliği ve çağdaşlaşma (dar anlamda Batılılaşma) temelleri üzerine kuran **Attilâ İlhan** için, bunlar aynı zamanda Türk toplumunun ulusul kültür bileşiminin öğeleri olacaktır. Uluslaşmayı **"sınırları belli bir iç pazar çerçevesinde liberal, laik ve demokratik bir toplum oluşturma"** (U.K.S. s. 138) (*)olarak görür. Bunun için de gerekli olan şeyler tıpkı Batılı toplumların yapmış olduğu gibi kilise şartlarından sıyrılıp, ümmet kültürüne yaslanmak, çağdaşlaşma olanağını sağlayacak bir ulusal kültür bileşimini yakalamak ve bütün bunların sonucunda ulusal demokratik bir devrimi hayata geçirmektir.

Attilâ İlhan'a göre Osmanlı'daki uluslaşma sürecinde yaşanılan ciddi olumsuzlukların kaynağı Tanzimat ile başlayan Batılılaşma ve Batıya yönelme istekleridir. Tanzimat'ın Selçuklu/Osmanlı kültürünü reddiyesiyle, tarihsel ve kültürel bir kopuş yaşandığını belirten yazar, bu sürecin sömürgeleşmeye denk gelmesine dikkat çeker. Bu koşullar içerisinde yazara göre yapılacak tek şey vardı: **"Akılcı metodlarla, o görkemli Türk/İslam sentezine yaslanıp, ondan yararlanarak yeni yaşam koşullarının çağdaş, yani laik, yani demokratik, yani orijinal kültür sentezini gerçekleştirmek."**(U.K.S. s. 138-139) Böyle bir bileşimin içeriği ise akılcı, geçmişin kültür değerlerini inceleyip ama taklit etmeyen, orijinal ve anti–emperyalist olacaktır.

Attilâ İlhan, Atatürk'ün başlattığı **"çağdaş ulus devlet"** ve ulusal kültür çabalarının temelinde ulusal, laik aydın tipinin yaratılmasını görür. Siyasi çaba içerisinde ise laik ve demokratik koşullar altında burjuva sınıfının oluşturulması amacını belirterek her iki çabadan övgü ile sözeder. Çünkü ona göre ulusal burjuvazinin olmadığı bir toplumda ümmet toplumu tabanına yaslanarak bir

(*) **İLHAN, Attilâ** Ulusal Kültür Savaşı, Özgür Yay. İstanbul.

ulusal kültür bileşimini hayattar kılmak mümkün değildir **Mustafa Kemal**'in **"Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum"** sözünü önemseyen yazar, **Atatürk**'ün Türk Dil ve Tarih Kurumları'nı oluşturma çabasının temelinde bir ulusal kültür bileşimi fikrinin ilk örneklerini görür.

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

BALIKESİR'DEKİ GENÇLİK YAZILARI veya ATTİLÂ İLHAN'IN TARİH ÖNCESİ

İbrahim OLUKLU

Attilâ İlhan'ın Balıkesir'de **Türk Dili ve Balıkesir Postası** gazetelerinde yayımlattığı **"gençlik yazıları"** üzerinde daha önce durmuş(*) ve bu yazıları çeşitli açılardan değerlendirmiştim.

Bu yazıların **Attilâ İlhan**'ın yaşamıyla ilgili hiçbir kaynakta yer almaması doğrusunu söylemek gerekirse, bana çok şaşırtıcı geliyor. Umarım ki bundan böyle o yazılar da **İlhan**'la ilgili değerlendirmelerde gereken yerini alır. Böyle bir durumsa ancak söz konusu yazıların bir kitapta toplanmasıyla sağlanabilir.

Attilâ İlhan "tarih öncem" dediği bu yazıları yayımlattığı sırada yirmi yaşındadır. Yazarlık serüveni boyunca dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu hiçbir soruna yabancı kalmayan **İlhan, Balıkesir Postası** gazetesinin 29 Ağustos 1945 tarihli nüshasında yer alan **Sevgilime Mektuplar**"da İkinci Dünya Savaşı'nı düşünerek şöyle demektedir:

"Bu harp sevgilim düzenin çatlağını ayan etti. Bu çatlak bir zamanlar "yeni nizam" **ambalajile, birkaç şaşı gazeteci tarafından bu yurda sokulmak istenmişti. Yeni nizam masalının ne kadar eski olduğu cümlemize malum oldu. Bundan ötesi; daima daha iyiye, daima daha güzele, daima daha doğruya ve bütün bunların anası olan halka**

(*) *Attilâ İlhan'ın Balıkesir'deki Gençlik Yazıları, Varlık, Eylül 1994, Sayı: 104.*

doğru bir yükseliş olmalıdır. Zaferi halklar kazandı. Barışı onlar sağlamalıdır."

Attilâ İlhan'ın yaşı bu kez 70'lere tırmanmaktadır. Kültürel evrenimiz **"küreselleşme"** ve **"yükselen değerler"** sözleriyle çalkalanmaktadır. Ortalığın tozu dumanı için **İlhan şunları** yazar:

"Yükselen değerler, filan, hikâye bunlar! 'Sistem' **(Batı),** 'askeri gücünü ve uluslararası kuruluşları' kullanarak Türkiye'ye de kendi işine gelen politikaları, **'küreselleşme', 'değişim', 'yükselen değerler'** gibi kamuflajlar altında yutturmaya çalışıyor.

"Kimileri ufuklarının darlığından, saflığından ya da düpedüz cahilliğinden; kimileri ise 'malı götürmek', kısa yoldan 'köşe dönmek' için en uygun yolun bu olduğuna inandıklarından ondan yana çıkıyor; ortalığı toz dumana boğarak, bunların bayraktarlığını yapıyorlar.

"Çok şaşırıyorum: Türk halkı, toz dumanın arkasında, 'yükselen değerler'in değil; bunları kullanmaya çalışan, bazı 'yükselen hıyarlar'ın bulunduğunu görmez mi, sanıyorlar" (**Hangi Laiklik?** Bilgi Yayınevi, Ocak 1995, s. 162)

"Halk", Attilâ İlhan için **"olmazsa olmaz"** bir önem taşır. Ama **İlhan, "halka doğru bir yükseliş"**in sözünü etse de, bakışının arka planında popülizme yer vermez. O, bu çerçevede sadece Türk halkına değil, dünyanın diğer halklarına da sonsuz saygı duyar. **"Halkın evrensel yeteneği"** bu anlamda şaşmaz bir yol göstericidir. Sözgelimi **İlhan, "gençlik yazıları"**nın bazılarında **"genç şiir"**i savunurken **Orhan Veli**'nin şiirlerinden örnekler verir. Onun, Orhan Veli'nin şiirine karşı **"mesafeli"** duruşunun nedenlerinden biri de **"halk"**a verdiği değerdir:

...Orhan Veli, "rakı şişesinde balık olmak istiyor "**Kendisini halk yığınları içinde eritememiş, sanatını halkın emrine verememiştir. O bize kendi hikâyesini anlatır. Halk, bu hikâyede kendisinden bazı şeyler bulabilir. Halbuki, o halkın türküsünü talim edecekti. Orhan Veli buradan itibaren eksiktir."**

Attilâ İlhan'ın bundan elli yıl önce ve yirmi yaşındayken **Orhan Veli**'nin şiiri üzerine yaptığı bu değerlendirme, bir başka ya-

zarımız tarafından **estetik farklılaşmalara** göre **Orhan Veli**'nin **"Galata Köprüsü"** adlı şiiri üzerinde durulurken şöylece açılmıştır:

"Bu şiirde yalnızca dil tadı ve Orhan Veli'**nin kendisine ait hayatın tadı vardır. Biz buradan kendi hayatımızın tadına bir özlemle geçeriz ve kendi hayatımızda o tadı bulamayız. Şairin kendisine ait, şairliğin kendine ait bir hayat tadı duygusuna kapılırız ve özlemlerimiz buna dönüşür. Bu bizi hayatımıza ve kendimize yabancılaştırır." (Veysel Öngören, Ortalama III, Yeni Düşün,** Temmuz'87, s. 75)

Attilâ İlhan'ın **"halk"**ı ele alışta ve **Orhan Veli**'nin şiirini değerlendirişte yakaladığı düşünsel tutarlılığı ve sürekliliği, dünden bugüne doğru baktığımızda, Balıkesir'de yayınlanan **"gençlik yazıları"**nın tamamında bulabilmekteyiz.

Sözgelimi **Attilâ İlhan,** o yıllarda Divan şiiri tutuculuğu yaparak **"genç şiir"**i yadsımaya kalkışanlara şiddetle karşı koyar. Divan şiirinin olumsuzladığı bütün yönlerini bir bir ortaya döker. Hem de 1945'te basılan **"Divan Edebiyatı Beyanındadır"** adlı yapıttan yola çıkarak yapar bunları. **Abdülbaki Gölpınarlı** söz konusu kitabı 1945 yılında bastırmış ve bu kitap **Attilâ İlhan** tarafından hemen okunmuş. Hem de üzerinde tartışılacak kadar kapsamlı bir biçimde. (**Türk Dili,** 1 Ağustos 1945)

Bu noktada şu da söylenebilir: **Attilâ İlhan "Batı aktarmacılığına ne kadar karşıysa Divan'ı aynen korumaya çalışanlara da o kadar karşıdır.** 1979 yılında yazdığı bir yazıda bu iki tavrın da "tutuculuk" olduğunu vurgular. (**Hangi Edebiyat?** Bilgi Yayınevi, Mart 1993, s. 216)

Attilâ İlhan Divan edebiyatına körü körüne karşı çıkmaz söz konusu **"gençlik yazıları"**nda. **A. Cengiz** takma adıyla yazdığı bir yazıda bu nedenle şöyle der:

"Eski şair kelimeleri yoğurup; önündeki kalıba dökerek vezini, ahengini ve şeklini mısralarına vermiş olur. İçlerinde bu ameliyeyi en iyi yapabilenler de en ustalarıdır. (**Balıkesir Postası** 16 Temmuz 1945)

Tartışmalarını, günün koşullarına göre, kuramsal düzeyde yü-

rüten **İlhan,** konuyla ilgili kaynaklara başvurmaktan ve göndermelerde bulunmaktan da geri durmaz. **"Genç şair"**in "eski şair"den daha "manalı" şiirler yazdığını söylerken Mahmud-î Şabusteri'nin **"Gülşen–i Raz"** adlı yapıtından şu alıntıyı yapar: **"Mâna, aruza, kafiyeye sığmaz. Mâna öyle bir kaba sığışmaz"**Aynı yerde kendi görüşünü ise şöyle belirtir:

"Biz Mahmud-î Şebusteri'nin söylediklerine tamamıyla inanmakla beraber vezin ve kafiyenin şiiri manalandırmayı güçleştirdiğini kabul ediyor ve bütün bunlardan azade olan genç şairin eski şairden daha manalı şiirler yazdığına inanıyoruz" (**Balıkesir Postası,** 10 Temmuz 1945) **Attilâ İlhan,** o yıllarda **"genç şiirde mana yoktur"** diyenlere karşı olumlayıcı örnekler verirken, sözlerinin bir yerinde **"Orhan Veli'nin bir şiiri onlar için, bütün bir yeni şiir hakkında hüküm vermeye kâfi gelir. Fakat acaba hakikatte bütün genç şiir Orhan Veli'den mi ibaretti, bunu hiç düşünmezler"** de diyor. Peki, o yıllarda **Orhan Veli**'ye böylesine eleştirel gözle bakan **İlhan,** kimlere **"yakın"** durmaktadır, diye bir soru gelebilir aklımıza. Hemen söyleyelim. Bu konuda dün sahip çıktıklarına bugün de çıkmaktadır. Hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın **Niyazi Akıncıoğlu**'na, **Rıfat Ilgaz**'a, **Kemal Bilbaşar**'a, **Reşat Enis**'e, **Suat Taşer**'e, **Sabri Soran**'a olan bağlılığını **"gençlik yazıları"**nda da dile getirmektedir **İlhan.**

Balıkesir'deki **"gençlik yazıları"**nda yalnızca bu konular üzerinde durmuyor elbette **Attilâ İlhan.** Bağnazlık o gün için de başat konularından biridir **İlhan**'ın. Bağnazlığa karşı çıkarken bugün **Kemalist İdeolojiye** olan inancını vurgulayan **İlhan,** dün de aynı yaklaşımla şunları söylüyordu:

"İslamiyetin ruhuna mugayir olduğu halde; kolayca inanan halkın kafasına birer asalak gibi yapışıp, onun itikadını sömüren açık baş dedeler, yatırlar, kırk bir sultanlar; Kemalist prensiplerin bütün dinamizmine rağmen daha yaşıyor." (**Türk Dili,** 5 Ocak 1945)

Bu noktada anılması gereken şu yargı da **Attilâ İlhan**'ın;

"Osmanlıları deviren kuvvet; örümcek tutmuş sakalların dibinde mekân tutmuştu. (...) Gelecek günler; mede-

niyete çıkan yol ağzında muazzam bir meydan savaşına gebedir. Cehaleti, o kara yüzünü örümcek ağları arkasına gizleyip sırıtan irtica mahlukunu nihayet boğazlamalıyız." (**Türk Dili,** 5 Ocak 1945) Son bir nokta olarak şunu belirtmek istiyorum; **Attilâ İlhan,** bütün bu yazılarında **"Milli Şef"** dönemiyle ilgili hiçbir görüş belirtmez. O yıllarda hem **Türk Dili** hem de **Balıkesir Postası** gazetelerinde **"Milli Şef"**e övgüler dizilmekte ve yaptıkları göklere çıkarılmaktadır. Oysa **Attilâ İlhan** bu dönemi konu etmemekle, uygulamaları ele almamakla sessiz bir **"muhalefet"** yapar gibidir Böyle bir **"muhalefet"**in varlığını, temellendirmelerin **"Kemalist prensipler"**e göre yapılması da doğrular niteliklerdir.

Bu kısacık değerlendirmede **Attilâ İlhan**'ın Balıkesir'deki **"gençlik yazıları"**nın tamamını bütün detaylarıyla irdelemem elbette mümkün değildi. Öyle de oldu. Ama ben yine de bu yazıların kitaplaşması yönündeki umudumu koruyor, en doğru değerlendirmeninse kitap aracılığıyla okurlar tarafından yapılacağına inanıyorum.

Bütün bunların ötesindeyse **Attilâ İlhan**'ımızı **"gençlik yazıları"** üzerine yapılmış bu değerlendirmeyle bir kez daha saygıyla selamlıyorum.

Nice yıllara Sevgili Usta!..

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

ATTİLÂ İLHAN'IN İLK YAYINCISI

Salim ŞENGİL

Seçilmiş Hikâyeler ve yayınlarını çıkardığım günlerde, **Attilâ İlhan**'dan bir mektup geldi. **'Sisler Bulvarı'** (Şiir), **'Sokaktaki Adam'** (roman), **'Abbas Yolcu'** (gezi) kitaplarını yolluyor ve:

"Bunları gün ışığına çıkar, telif ücreti istemiyorum" diyordu.

Ben de böyle, kitabı olmayan sanatçıların kitaplarını hep yayınlamayı düşünüyordum. Bundan önce çıkan, **Aldanır**'ın **'Memleket Saat Ayarı'** (şiir), **Vüs'at O. Bener**'in **'Dost'** (öykü), **Nezihe Meriç**'in, **'Bozbulanık'** (öykü) vb. kitapları vardı. **Göngör Kabakçıoğlu,** Akademi'nin mimarlık bölümü öğrencisi idi. Kitap kapaklarını yapmak istiyordu. Ona hemen **Sisler Bulvarı** şiirinin bir kopyasını yolladım, kitabı da matbaaya dizgiye verdim.

'Sisler Bulvarı' kısa zamanda yayınlandı. Şaşılacak bir ilgi gördü. Üç ay içinde üç bin sattı. **Remzi** Kitabevi'nden o günlerde bir fıkra anlattılar. Bir gün orada **Faruk Nafiz Çamlıbel** oturuyormuş. Ekmek alır gibi kitabevine her gelen bir **'Sisler Bulvarı'** kitabından alıp çıkıyormuş.

"Nedir bu, bir de ben göreyim!" demiş. Almış eline kitabı, evirip çevirirken beş bin basıldığı yazısı dikkatini çekmiş.

"Beş bin basıldığını yazıyor. Bu rakam doğru mudur dersiniz?"

"Herhalde doğrudur. Kısa zamanda yalnız biz bine yakın bu kitaptan sattık."

"Hayret!.. Benim bunca adım çıkmış. Siz bastınız kitabımı, üç sefer biner adet, toplamı üç bin. Bu ilk basımda beş bin çıkıyor."

"Şimdiki genç ozanlar bir başka!.."

İstanbul'a bir edebiyat matinesine çağrılmıştım. Cağaloğlu, eski Halkevi'nin bir odasında program öncesi toplanmıştık. **Orhan Kemal, Salâh Birsel, Attilâ İlhan, Nezihe Meriç,** şimdi anımsayamadığım birkaç sanatçı daha vardı. Konuşmalar sırasında çıkarıp **Attilâ İlhan**'a yedi yüz elli lira verdim.

"Bu ne? diye sordu...

"Üç kitabının telif ücreti."

"Onlar için telif hakkı istemediğimi şart olarak bildirmiştim, alamam..."

"Almazsan 'Sokaktaki Adam' **ve** 'Abbas Yolcu' **adlı kitapların basılmaz. Telif ücreti ödemeden kitap almam."**

Orhan Kemal'le yanyana oturuyorduk. Ona da yüz lira verdim. O da sordu:

"Bu ne parası? diye.

"Grev **adlı öykü kitabını yüz elli liraya vermiştin, Bu parayı az buldum. Yüz lira daha arttırdım"** dedim. **Orhan Kemal** elinde yüz lira ayağa kalktı, ortaya:

"Anlayamıyorum böyle editörü. Grev **adlı hikâye kitabımı yüz elli liraya vermiştim. Bu kadar parayı ben istemiştim. O da peki, dedi. Şimdi o para azdı, yüz lira daha artırdım, diyor! Anlaşılır gibi değil!.."**

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

ATTİLÂ İLHAN'IN OTUZ YILDIR YAYINCISI

Ahmet Tevfik KÜFLÜ

Attilâ İlhan çağdaş Türk edebiyatının, düşün hayatının çok önemli bir köşe başı ve usta bir sentezcisidir. Kırk yıllık da dostum. İlk önce okuru sonra yayıncısı oldum. Daha sonra Ankara'da Bilgi Yayınevi'nde uzun bir dönem beraber çalışma onuruna erdiğim, disiplinine hayran olduğum bir mesai arkadaşı. Şimdilerde de her gün telefonla görüşmediğim zaman rahat edemediğim yakın dostum, yazarım, dünyalarımdan.

Zamanı en ekonomik biçimde kullanan, olayların hepsine taa kalbine inerek sağlıkla bakan, her konuda her an cevabını alabileceğiniz hazır bir beyin, günlük yaşamın saniyesine bile dikkat eden, değerlendiren ve o düzenlere sağlam kişiliği ile şaşılacak bir uyum gösterip her zaman dilimini yaşayan, bunları çalışkanlığıyla sürdüren ideal bir kültür insanı. Kibirsiz, yapmacıktan uzak, beraberliğinizde rahatlık duyduğunuz, keyif aldığınız bir dost, arkadaş.

Şairliği, romancılığı, düzyazıları, TV sohbetleri, köşe yazılarıyla tiryakisi olduğum bir yazar ve düşün adamı.

ragıp saatın kaç saatın
unutma dokuzda ajans dinleyeceğiz
demek yine kitapların ellerinden tutuyorsun
şiir deyip daldığın oluyor roman deyip daldığın
yine çocuk bahçesinde mor salkımlar uyanıyor
üniversite kitaplığında büyük kitapların
bu sabah haydi hegel'i okuyorsun
st-simon'u yarın

ragıp saatın kaç saatın
beyazıt meydanında fıskıyeler davrandı mı
haydi gel sahaflar çarşısına uğra da gel
unutma bir tutam ışık getir sofraya
bir avuç fikret getir bir yürek dolusu mustafa kemal
kalpakları tozlu paşaların çığlıklı gözlerinden
bir tutam kuvayı milliye mavisi
bir avuç umut getir dedim ya
en iyisi
sofraya buyur sofraya
buğday konuşacağız.

Attilâ İlhan – Mustafa Kemal'in Sofrası

Günün modası küreselleşmeyi en az çeyrek asır önce gören, kendi öz kültürümüze dayanarak her ürünüyle bunu ortaya koyan; yazan, söyleyen ve şiirleştiren gerçek bir yurtsever, **Mustafa Kemal**'in gerçek neferi.

Eserlerini milli kültür sentezi içinde dokumuştur.

Türkün, Anadolu'nun, halkımızın, milletimizin geleceğini düşünenler, siyasiler, art niyetliler, araştırmacılar, uzmanlar, gerçekten inananlar çözüm aramada samimiyseler ilk başvuracakları adreslerden biri ve ilki **Attilâ İlhan** olmalıdır.

ne vakit bir yaşamak düşünsem
bu kurtlar sofrasında belki zor
ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden
ne vakit bir yaşamak düşünsem
sus deyip adınla başlıyorum
içimsıra kımıldıyor gizli denizlerin
hayır başka türlü olmayacak
ben sana mecburum bilemezsin

Dünya Kitap, 8 Eylül 1995

70 YAŞ UZERINE KALEME ALINAN YAZILAR

AĞABEYİM ATTİLÂ İLHAN

Cengiz İLHAN

O görüntüyü hiç unutmadım; saçları hafif kırlaşmış, oldukça şişman hâkim yüzbaşı;

– "Bak oğlum Attilâ", diyordu, "bir baston düşün", parmağı ile ortasını işaret ediyordu, "biz bu bastonun ortasındayız", elleriyle tersyüz işareti yapıyordu, "bu baston, böyle düzgün de dursa, üstü alta, altı üste de gelse yine ortasındayız...

Bu sözü dünya toplumları içersinde ülkemizin güvenli yerini işaret etmek için mi söylüyordu, yoksa orta sınıf olarak konumumuzu belirliyor, solculuk sana ne mi demeğe getiriyordu, anlamamıştım. Sanıyorum ikincisi.

Herhalde 1944'tü, İstanbul en sert kışlarından birisini yaşıyordu.

Sonraları 'Parmaksız' Hamdi, 'Türk Himler'i' gibi lakaplarla solcular arasında ünlenen İstanbul Birinci Şube (siyasi şube) Müdür Muavini Hamdi Bey, kendini tutamıyor, belirgin bir Rumeli şivesiyle araya giriyor:

– "Ahhh... diyordu, "Ahhh Fahri Bey... bilmezsin bunları... Rıfat Ilgaz, ne yılandır o...

Daha İstanbul'a gelmeden, Bahçe'de ağabeyim "Yürüyüş" dergisini yayımlayan Ömer Faruk Toprak ile mektuplaşır, şiirlerini gönderirdi. İstanbul'a gelince, okulda hafta sonu izinlerinde, Küllük'te buluşup. edebiyat konuşmaya başlamışlardı. Bu yeterliydi, bir hafta önce sivil polisler okula gelmişler, dolaplarımızı araştır-

mışlar, sonra da ağabeyimi alıp götürmüşlerdi. Babam ile annem Adana'nın Bahçe ilçesinde, İstanbul'a Toros Ekspresi ile en az iki günlük uzaklıktaydılar. Ne yapacağımı, kime başvuracağımı bilmiyordum. Üç,beş kuruş okul harçlığından başka paramız da yoktu. Okuldan izin aldım, sorarak Sansaryan Hanı'nı öğrendim, daha kapıdan çevirdiler. Sonra aklıma amcam, amcamın oğlu Merkez Kumandanlığı'nda görevli süvari yüzbaşısı Fahri Ağabeyimiz geldi. Sıkıyönetim nedeniyle Birinci Şubede görevli hâkim yüzbaşının arkadaşı olduğunu söyledi. Bir yol bulmuştuk. Sirkeci'de Sansaryan Hanın çatı katında, girişinde çift ay (çok gizli) işareti bulunan Birinci Şube Müdürlüğünde hâkim yüzbaşının odasındaydık, kısa bir süre için de olsa ağabeyime ulaşabilmiştim. Sonraları tabutluk olarak tanımlanacak Birinci Şube'nin tek kişilik hücrelerinden birinden alıp getirmişlerdi. Memnundum, hiç değilse görebilmiş, yerini öğrenmiş, hayatından emin olabilmiştim.

– "Baston nasıl durursa dursun biz.. tekrar eliyle işaret ediyordu," ortasındayız.."

Çözümlenmesi gereken sorun ağabeyimin yemeği, ne yiyip ne içeceğiydi. Bunu da okulumuz Işık Lisesinin müdürü Sacit Öncel Bey çözdü: Her gün öğleyin ağabeyimin yemeğini bazen Fahri Ağabeyimin emir eri bazen de ben, daha çok hafta sonları, sefertası ile okuldan alıp götürecektik.

Işık Lisesi'nin dokuzuncu sınıfında öğrenciydik, aynı sınıfta, aynı sırada yan yana oturuyorduk. İzmir'deki olaydan sonra Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir Erkek Lisesi'nin (şimdi Atatürk Lisesi) ihraç kararını onaylamış, ağabeyimin öğrencilik haklarını elinden almıştı, ülkemizde hiçbir okula başvuramaz, okuyamazdı. Babam bu kararın iptali için Şurayı Devlet'e (Danıştay) dava açtı, dava aşağı yukarı üç yıl sürdü, sonunda davayı kazandık, ihraç kararı iptal edildi, tekrar tahsiline devam edebilirdi. Bu süre içerisinde ben de ortaokulu bitirmiş, liseye devam hakkını kazanmıştım. Ne var ki sorun daha bitmemişti, okul müdürlerinin çoğu okullarında olay çıkacağını ileri sürüyor, ağabeyimi kabul etmek istemiyordu. Babam da bilmediğimiz okullarda, bilmediğimiz kişilerin, talebelerin kuracağı tertiplerden endişe ediyor, kim vurduya gitmemizden korkuyordu. Aklımıza daha önce Karşıyaka Ortaokulu müdürü olan Sa-

cit Öncel Bey geldi; öğrencisi ağabeyimi tanıyor, yeteneklerini, çalışkanlığını biliyordu. Her ikimizi de önemli indirimler yaparak öğrenciliğe kabul etti. Bununla da kalmadı, öğrenciliği sırasında Birinci Şube tarafından nezarete alınan Attilâ İlhan'ın ihtiyaçlarını giderdi, korudu, çevreden gelen baskılara direndi, okuldan çıkarmadı, bir bakıma lise tahsilini tamamlamasını sağladı. Burada açık olarak ailemizin şükran duygularını tekrarlamak isterim. Tutumu o günün koşullarında olağanüstü bir olay, hatta kahramanlık da denilebilir büyük bir fedakârlıktı. Hele İzmir Erkek Lisesi'nin, özellikle tanınmış müdür yardımcısı Nuri Tozkoparan'ın davranışlarıyla karşılaştırınca. O günü hiç unutmam, ağabeyimi sadece öğrencilikten ihraç etmekle kalmamışlardı, bir de annemi özel olarak çağırmışlar, hakaret etmişlerdi. Annem vapurda, yollarda ağlayarak eve geldi. Hengâm sokağındaki evde, sedirde hıçkıra hıçkıra ağlayışını her zaman hatırlarım. Ailemizin onuruna saldırmışlar, gururumuzu kırmışlardı, ortakokul öğrencisiydim, hiçbir şey yapamamanın kahrını daha o yaşta öğrendim.

Artık sadece ağabey-kardeş değil aynı zamanda sınıf arkadaşıydık. Bu hâlâ sürüyor. Kader birliği denilebilir mi, belki, en azından, farklı kişilik yapılarımıza rağmen, formasyon birliği.

Kaymakamlık odasında, babamın yanındaydım. Sındırgı'daydık. Gazeteleri almak için uğramıştım. Babam postadan yeni gelen resmi evrakın tek tek zarflarını açıyor, okuyor, ayırıyordu. Önünde "çift ay"lı bir zarf kaldı, açtı, okudu, bir süre sessizce durdu, sonra kalktı, pencereye doğru yürüdü, pencereden dışarıya bakmaya başladı, bir şeye üzülmüştü.

Çift aylı yazı, masanın üzerinde duruyordu. Başımı uzattım, yazı; "Maruf komünistlerden Attilâ İlhan bölgenize gelmiştir" diye başlıyor, "ilçeden ayrılışının tarihi ile birlikte bildirilmesi, durumunun ve ilişkilerinin rapor edilmesi" isteniyordu.

Akşam evde otururken bu yazıdan hiç bahsetmedi, hiçbir şey olmamış gibi davrandı. Zaten genelde duygu ve düşüncelerini açıklayan bir adam değildi, belli etmemek için çalışırdı. Ağabeyimin siyasi ve toplumsal düşüncelerine şüphesiz katılmıyordu, hatta karşıydı. O tarihlerdeki C.H.P hükümetlerinin politika ve düşünceleri-

ni tasvip ediyor, bütün güç ve yeteneklerini görevli bulunduğu ilçelerin köylerinde okul yapılması, Köy Enstitüleri ile başlatılan ilköğretim seferberliğine kendi çapında katkıda bulunabilmek için kullanıyordu. Bu çabaları ilgili makamlarca takdir de ediliyor, onurlandırılıyordu. Ama itiraz da etmedi, engel olmaya, yönlendirmeye de çalışmadı, hele zor kullanmak... Bu hayatında yapmadığı bir şeydi. İzmir'de ağabeyimin ilk tutuklanışı sırasında, Van'ın Muradiye ilçesinde kaymakamdı, şark hizmetini yerine getiriyordu, haberi öğrenince hapishaneye telgraf çekmiş ağabeyime cesaret vermişti.

Ağabeyimin olağanüstü yeteneklerinin farkındaydı. Bunun için, zaten fazla dikkat gerekmiyordu; engin bir muhayyile, güçlü bir hafıza ve muhakeme. Asıl önemlisi bu yetenekleri olumlu yönlere götürecek aşırı bir merak; çalışkan, düzenli, disiplinli bir kişilik. Büyük ninemiz, Binnaz Hanım, bize her gelişinde sigarasını sarıp yaktıktan sonra sorardı: "Oğlum Attilâ ahval nasıl?", Menemen'in Yunan işgali sırasında çok kötü günler yaşamıştı. "Sen gazete okursun, harp var mı?", derdi, bir ilkokul çocuğundan akıl sorardı. Bütün aile bu yeteneklerin heder olmamasını istiyor, bekliyordu. Ninemiz, Zekiye Hanım, babamızın, annemizin bizi çok şımarttığı düşüncesindeydi, "yorulduğumuz yere han yapmakla" suçluyor, onlara, "Bu çocuklar büyüyünce size dayak atacaklar" diyordu. Her şeye rağmen babam ve annem, değil kendi kuşaklarına göre, bugünün kuşakları için bile aşırı sayılabilecek, yadırganacak liberal, hoşgörülü tutumlarını sürdürdü, yasakçı, hatta yönlendirici olmadılar. Ne Çolpan'a, ne bana, ne de ağabeyim Attilâ İlhan'a hiç karışmadılar; aksine, istediklerimizi karşılayabilmek için, kıt olanaklarını zorlayarak çabaladılar.

Rahmetli babamız Bedri İlhan, annemiz Memnune İlhan; Attilâ İlhan'ın, bizlerin şansıydı.

Rahmete kavuşalı çok olmadı, bir arkadaşım: "Hiç unutmam, demişti, talebeliğimde bir gün Saray Sineması'na gitmiştim, karanlıkta bulabildiğim bir yere oturdum; filmin arasında ışıklar yanınca, ne göreyim, yanımda Attilâ İlhan oturuyor; çok korkmuştum hemen kalktım, yerimi değiştirdim.. Şimdi, o zamanki tutumundan utanıyor, bir anlamda günah çıkarıyordu.

Cüzzamlı mıydık? Özellikle çoğul yazıyorum, bu hepimiz için böyleydi. İnsanlar etrafımızdan kaçıyordu; İzmir'deki olaydan sonra, mahalle değiştirmek zorunda kalmıştık. Diğer adı solcuya çıkmış arkadaşlar için de durum aynıydı; eylem yapmanız, siyasi faaliyette bulunmanız gerekmiyordu; sadece biraz solda düşünmeniz, hatta öyle olmasa bile adınızın solcuya çıkması, ya da solcu tanınan birisinin yakını olmanız, arkadaşlık yapmanız, etrafınızın boşalması, düşmanca bakışlarla çerçevelenmeniz için yeterliydi. Bunda "çavuş çıkma" korkusunun, şüphesiz, önemli bir yeri vardı. O zamanlar Emniyet'in hakkınızda solcudur demesi Yedeksubay Okulundan bir gece alınıp, kıtaya çıkarılmanız için yeterliydi. Bu ise kıtada telef olmamışsanız, askerliğinizi sağ ve salim olarak tamamlamış olsanız bile –ki bu enderdi– bütün kamu haklarından mahrum olmanız, tahsilinizin derecesi ne olursa olsun, doğru dürüst bir işe alınmamanız anlamına geliyordu. Ama daha çok toplum sizi "vatan haini" olarak görüyordu, buna koşullandırılmıştı, sizi kendisinden saymıyor, reddediyordu.

Karşıyaka'da akşamüzerleri yalıda biz de herkes gibi gezmek isterdik. Etrafımız hemen boşalırdı, yanımızdan bile geçmezlerdi. O düşmanca bakışlar, o "hapishane nasıldı.. diye laf atmalar, nasıl bir şeyse o kin... Işık Lisesinde öğrenciliğimizde, 'keşhane' denilen, bazı öğrencilerin gizli sigara içtikleri hela aralığında, çoğu defa Attilâ İlhan'ı dövme komitelerinin kurulduğunu biliyorum. Hele 4 Aralık 1945 olayından, CHP'nin düzenlemesi ile milliyetçi öğrencilerin galeyana gelip 'Tan, 'Yeni Dünya' gazeteleri ile 'Görüşler' dergisini parçalamasından sonra, durumumuz çok zorlamıştı.

Genelde, günlük yaşamda çevresiyle iletişim kurma yeteneği fazla olmayan bir aileyiz. Girgin olmak bir yana, arkadaşlık kurmada bile zorlanırız. Hele ağabeyimin, bir iş takip etmesi, daha da öte, bakkaldan alışveriş yapması bile sorun olurdu. Bunda ilk gençliğinde çerçevelendiği o düşmanca duyguların, dışlamaların şüphesiz etkisi var. Buna dayanabilmek, kapı komşunuzdan, arkadaşlarınızdan çekinerek yaşamak bir yana, üstelik fikirlerinizin sanatınızın savaşını verebilmek için, çelik gibi bir iradeniz olması gerekir. Ağabeyim şüphesiz büyük bir şair, romancı, bir fikir adamı-

dır ama, bunların yanında güçlü bir irade, ödünsüz bir kişilik yapısına sahiptir. Çok ağır baskılara rağmen bugünlere gelebilmesinin temelinde bu vardır. Çocukluğundan itibaren kendi misyonuna inanmış, kendisine güvenmiştir; bunun için, her fedakârlığı, her sıkıntıyı göze almış, hiç taviz vermemiştir. Bu hep böyle olmuş, değişmemiştir. Bu tarafı onun çoğu kez yanlış anlaşılmasına, kendini beğenmiş birisi olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Şimdi düşünüyorum da çevresindeki düşmanca duyguların bir nedeninin de, bu ödünsüz, küçük zaafları dahi kabul etmeyen katı kişiliğinin olduğunu anlıyorum. Güçlü, bağımsız kişiler, çevrelerinde, her zaman endişe ile karşılaşmışlardır.

Bir süre önce, bir öğle rakısı sohbetinde söz eski günlere, eski arkadaşlara doğru uzandı. T.K.P'lilerin, 'eski tüfeklerin' Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına "Pekos Bill" dediklerini, küçümsediklerini biliyordum. Her zamanki düşüncemi tekrar ettim;

– "Altmışlı, yetmişli yıllarda solun marjinalleşmesinde, işin içine silah sokulmasında (bizim 40 kuşağı solda silah yoktur) T.K.P 'nin dışlayıcı tutumunun etkisi vardır" dedim.

Eski tüfek, eski T.K.P yöneticisi arkadaşım bu sözüme alındı, tartışma başladı ve uzadı, sonunda her zamanki noktasına geldi, dayandı:

– "Peki" dedi, "neden partiye o zaman girmedin, görev almadın?"

Belki de sinirlendim, biraz yüksek sesle;

– "Mümkün müydü" dedim, "Mason locasından beterdi..

Bunu o da biliyordu, sustu. Gerçekten T.K.P'ye solcu beğendirmek hiç de kolay değildi. Benim bildiğim kadar, Sabahattin Ali, Esat Adil, Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar vd. dışarda tutulmuşlardı. Nâzım Hikmet'e bile kan kusturdular. Oluşturdukları küçük bir çevrenin içerisine kimseyi kabul etmiyorlardı. Tabii Attilâ İlhan'ı da. Paris'e ilk gidişimizde Fahri Petek'le "İleri Jöntürkler Birliği"ndeki çalışmalar hariç, T.K.P tarafından hiçbir zaman benimsenmedi, dışlandı, hatta hor görüldü. Ne kadar yeteneksiz olursa olsun, o kendi dar çevrelerine kabul ettikleri edebiyatçıları, öne çıkarıyorlardı.

Paris'te ya da başka bir Avrupa şehrinde yayınlanan Türk Şiiri antolojilerinde Attilâ İlhan'a yer verilmeyişini hep merak etmişimdir.

Doğrusu yurdumuzda sanat ve edebiyat çevreleri de onu uzun süre görmemezlikten gelmişlerdir; görürlerse, iyi taraflarından çok kötü taraflarını bulmaya, öne çıkarmaya çalışmışlardır. Doğan Hızlan'ın geçenlerde Hürriyet'te yazdığı gibi, bir marjinal miydi? Kanımca özgür ve özgün demek daha doğru. Her zaman "memleket toprağındaydı kökü", "rakı şişesinde balık olma"yı istemek şöyle dursun, reddetti, isteyenleri de kınadı.

942 sonbaharında Karşıyaka'dan ayrılmış, Adana'nın Bahçe ilçesine atanan babamla birlikte Gavurdağları'nın eteklerinde o günkü ölçülere göre küçük bir kasaba, bugünkü ölçülere göre küçük bir köy, belki de mezraya gitmiştik. Tek özelliği önünden Halep (ünlü Bağdat) demiryolunun geçmesiydi.

Ilgın, Balya'dan sonra Bahçe, sonra Sındırgı ve Burhaniye. İkinci Dünya Savaşı bütün şiddetiyle sürüyordu. Biz bu ücra Anadolu kasabalarında delikanlılığa doğru gelişiyorduk. Ücra demek bilmem ne kadar doğru, belki yaşlı, yorgun ve bakımsız. Şüphesiz Karşıyaka'nın o zamanlar oldukça kozmopolit, tam anlamıyla Batılı, çok renkli yaşamından sonra geniş, çıplak bozkırda eski ve derinlemesine bir uygarlığın kalıntılarıyla yorgun Ilgında, Bahçe'de, vahşi Gavurdağları'nın şiir dolu yırtıcı güzellikleri; Sındırgı ve Burhaniye, özellikle Balya'nın Batı esintileriyle yüklü bir Fransız taşrası kadar tutucu yaşamları bizi etkiliyordu. Belki de bu nedenle Alphonse Daudet'nin 'Değirmenimden Mektuplar'ı, Alain Fournier'in 'Adsız Köşk'ünün yaşamımda özel bir yeri oldu, bana hep, Balya'yı, Sındırgı'yı, Bahçe'yi anlatıyorlar gibi geldi.

Ama asıl o kitap, aklımda yanlış kalmadıysa Sadettin Nüzhet'in Halk Edebiyatı Antolojisi. Bahçe'de günlerimiz bu kitapla geçiyor, yaşam Yunus Emre'ler, Karacaoğlan'lar, Zihni'ler, Maraşlı Hazeri'ler, Dertli'ler, Emrah'larla açılıyor, anlam kazanıyordu. Ya da Divan şiiri, hata yapmadan düzgün okunmaya çalışılan gazeller.

O görüntü gözümden hiçbir zaman kaybolmadı; akşamları beş numara lambanın ışığında, hafif fısıltılarla beyitler okuyarak,

rakısını içen babam; eskileri söküp, yıkayarak, bana ya da ağabeyime bilmem kaçıncı kazağımızı ören annem; bir kartona çizdiği Avrupa haritası üzerinde, yaptığı küçük bayraklarla, ikinci dünya savaşında, cephelerdeki son durumu işaretleyen ağabeyim, ilkokul ödevini tamamlamak üzere Çolpan. Ben bile, bunca zamana rağmen, o günlerin şiirle dolu yaşamının etkisinden kurtulamadım. Ağabeyimin geniş muhayyilesi, şairliği bu kasabalardaki yaşamla daha da genişledi, daha kökleşti, dili daha arındı, derinlemesine bir anlam kazandı. Edebiyatı daha yerel değerlerden evrensel bakış açılarına, yaklaşımlara, değerlere doğru uzandı. Kişiliği, ancak, yeni bir deyimle, böyle bir coğrafyada edinilebilecek moral değerler ile zenginleşti, pekişti, sağlamlaştı.

Şiirin genel tarifine uymayan, tek şiiri yoktur. Mısraları, bütünlük duygusu içerisinde, en az vezinli mısralar kadar ölçülü, şiirleri en az bir ressam, bir mimar geometrisi kadar düzgün ve oranlıdır. Duyguları, fikirleri derinlemesine, evrensel, insancıl duygulardır. Bu şüphesiz, klasiğin savunusu; bugünkü yaşamda, yaşam koşullarına uygun olarak varlığını sürdürmesi; hepimizin, atalarımızdan gelen, benliğimizin derinliklerine işlemiş şiir duygu ve özleminin, gün ışığına çıkışıdır.

Romanları da öyle, kapsamlı ve çok boyutludur. Tanzimat'tan bu yana kökten bir değişime zorlanan, sürekli bir mücadele ve gelişme süreci içerisinde olan toplumumuz ve insanlarımız, yeni bir kültür oluşturma gayretlerimiz, kanımca, asrımız Avrupa'sında bizi özel ve dikkat çekici bir konuma getirmektedir. Şöyle de diyebilirim, Sovyet Rusya dahil 20. asır Avrupa'sının en özgün, en dikkat çekici toplumu bizim toplumumuz, en dikkat çekici insanlar bizim insanlarımızdır. Asıl roman konusu biziz, yaşanan, bir toplumun olağanüstü serüvenidir, edebiyatla ölümsüzleştirilmesi gerekir. Ağabeyim Attilâ İlhan bunu görmüştür. Romanları, yine roman tarifinin dışına çıkmayarak, toplumumuzu, yaşamımızı, bu olağanüstü serüveni edebiyata kazandırmıştır.

Burada eski bir yazımdan bazı paragrafları aktarmak istiyorum. Bu yazıyı Niyazi Berkes ile Attilâ ilhan'ın düşünce yaşamımıza getirdikleri yeni bir dönemin altını çizmek için yazmıştım.

"Bireyci veya toplumcu, cumhuriyet aydınının Batılılık anlayı-

şında bir ayrım yoktur; her ikisi de batının bir yöntem olarak alınması üzerinde durmamışlar, her ikisi de ulusçuluğu –Turancılığın dışında bir türlü kavrayamadıkları için– önemli bir etken olarak göz önüne almamışlardır. Elbiseyi vücuda değil, vücudu elbiseye uydurmak gibi bir garabetin peşine takılmakta. her ikisi de anlaşmışlardır. Aralarındaki ayrım, toplumun Batılı olması yolunda değil, batılı bir toplumun geliştirilmesi yolunda başlıyordu. Oysa meselenin böyle alınmasını gerektirecek bir sebep yoktu. Türk toplumcu aydınının, toplumcu fikirlerinin etkili ya da geçerli olabilmesi için, elindeki unsurların da Batılı olması, Batılı gibi yaşayan bir toplumun bulunması şarttı. Bu olmadığı sürece bu düşüncelerin gerektirdiği davranışların tümü birden değersiz kalıyor; toplum görüşünde, bireyci veya toplumcu aydın aynı ölçüde soyut, aynı ölçüde kendisinden olmayan insanlar olarak beliriyordu. O zaman meydan elbette ulusçuluğu mukadessatçılık yahut Turancılık doğrultusunda gören kimselere kaptırılacaktı. Toplumcu aydın, bireyci aydınların –oportünist bir davranışla– bu gibilerin kendisine karşı birleşmesine seyirci kalmaktan başka ne yapabilirdi.

Gerçekte bu ulusu ikiye bölen bir davranıştı ve toplumcu aydın farkında olmayarak bu davranışa alet oluyor, tavizsiz katı Batıcılığının toplumla ilişkiler kurmak yolundaki çabalarının önüne açtığı hendeklerin önemini göremiyor veya görmemezlikten geliyordu. İlerici veya toplumcu yazarların Tanzimat artığı reflekslerle geliştirdikleri (biz adam olmayız) hükmünün sebebi buydu; sonucu da mukaddesatçılar eline zorla itilmiş kitlelerin, bireyci Batıcılar tarafından, istendiği gibi kullanılmasından başka bir şey olmamıştır. Toplumcu ya da ilerici aydınlar, batıcılık modeli üzerinde bireyci aydınlarla istedikleri gibi tartışadursunlar, bütün bu tartışmaların meşrutiyet aydınlarının bir başka düzlemde yürüttükleri model tartışmalarından mahiyet bakımından bir farkı yoktu ve Türk eninde sonunda döndürülüp dolaştırılıp Batıya yamanma konumuna bırakılmış oluyordu.

"Gerçekte ise önce ulusçu olmadan, Batıcı ve toplumcu olmaya imkân yoktu. Ulusçu olmayacak Batıcılık, –her ne olursa olsun– toplumu Batıya peşkeş çekmekten başka bir sonuç veremezdi."(VARLIK 15 Mart 1966)

Ağabeyim Attilâ İlhan, kanımca, bu fikir çizgisini hâlâ sürdürmektedir, iyi de yapmaktadır.

Zeynep Ankara hazırladığı "Attilâ İlhan 70 Yaşında" kitabı için benden yazı isteyince ilk aklıma gelen bunlar oldu. Belki kendimi sınırlandıramadım, bir kardeş olduğumu unuttum; yapmamam gereken değerlendirmeler, söylemem gereken sözler mi söyledim, bilmiyorum. Heyecanlandığımı itiraf ederim. Bir söz daha:

Hâkim yüzbaşının sözünü dinlemedi, Hiçbir zaman, hiçbir konumda 'bastonun ortasında' yer almadı.

Bugün şiirleri, romanları, yazıları, senaryoları ile 70 yaşında bir Attilâ İlhan varsa, bu diğer aydınlarımız, edebiyatçılarımız, sanatçılarımız gibi– devlete rağmendir. Doğrusu toplumumuzun da fikir ve sanat adamlarına, edebiyatçılara arka çıktığı pek söylenemez. Bürokratik değerlere öncelik tanıma alışkanlığı içerisindeyiz.

70 yıl kişisel savaş verecek bir Attilâ İlhan bulmak her zaman kolay değil.

ATTİLÂ İLHAN DEYİNCE

Doğan HIZLAN

Tanıdığım şairler ve yazarlar için kafamda uyandırılmayı bekleyen çağrışım nebulaları vardır.

Attilâ İlhan'ı belli bir kompartımana yerleştiremedim. Zekâ kaçağıdır. Köşeye sıkıştırdığınız anda, kendi açtığı bir pencereden çoktan atlamıştır.

Yazdığı her türün arasında gizli bağlar vardır ama çoğunu kendi bulur, kendi bilir.

Şiirinin çok okunurluğu, herkesteki şiirselliği keşfetmesindendir.

Zengin poetikasını bir uçta toplamak mümkün değildir. Çünkü içindeki maddeleri ayrıştırmanın imkânı yoktur.

Şiirsellik ve şiir kavramı çok değişken bir ıskaladır. Herhangi bir şiiri, kimin niçin beğendiğini araştırmak zevkli ama sonuçsuz bir iştir.

Aşk şiirlerinde Attilâ İlhan'a varabilirsiniz, toplumcu gerçekçi şiirde de. Onun şiirini sevenler, düşüncelerinde ya da yaşamlarında şiirselliğin bir noktasında mutlaka onunla karşılaşmışlar ve düşüncelerinin ya da duygularının nesnel karşılığını onda bulmuşlardır.

Meraklısı için notları çok severim. Şiirin gizini artırır bence. Öte anlama geçtiğinizi sandığınız anda, bir başka şiirsel bilinmez çıkar ortaya.

Çağrışım kuyumcularına da hizmet eder bu notlar. İlk okuduğunuzda, şiirin sadece şiirden oluştuğu kanısına kapıldığınızda, At-

tilâ İlhan bunun başka unsurlarla bir arada oluştuğunu hatırlatmak ister bu notlarla. Sizin de şiir bilimle bir ünsiyetiniz varsa, geliştirebilirsiniz.

Attilâ İlhan'ı inceleyecekler, bir edebiyatçının okunurluk dilinin kıvamını bulması konusunda onun ideal bir ölçüte ulaştığını farkedeceklerdir. Halkın dili önemlidir onun için. Ardında bir muktebesat olmayan kelimeleri kullanmaz, sanılmasın ki, o günlük dili günlük bir formda kullanır.

Hayır, ustalığın feneri burada ışıldar, yolunu kaybeden şairlere yol gösterir. Halkın konuştuğu dili yazı diline, şiir diline dönüştürmektir asıl maharet.

Şiirinizi okutmak ve insanların şiire yaklaşmalarını istiyorsanız, onların diliyle yazacaksınız.

Türkçenin arılaşma sürecinde, bu akımın rüzgârından fazla etkilenmedi Attilâ İlhan. Tamamen de karşıtı değildi ama bunun uygulamadaki neferlerinden olmadı.

Romanında da aynı dil tutarlılığını sürdürdü. Çünkü kahramanları o dille konuşabilirdi, romancının yarattığı yapay bir dil, o kahramanın inandırıcılığını zedelerdi.

Zaman zaman genç okurlar için bazı kitaplarında bir dil engeli çıktı, hiç kuşkusuz bu okurun da biraz çaba göstermesi gerektiğinin bir sonucuydu.

Roman nedir, sorusunun birçok karşılığını onun romanları kapsar. Siyasal ve toplumsal tarihimizin panoraması bunlarda mevcuttur ve içinde bütün insan unsurları yer alır.

Yanlış bir kanıyı, belki de ciddi bir saplantıyı düzeltmiştir Attilâ İlhan. Siyasal tarihin iskelet olduğu bir romanda cinselliğin bu kadarı fazla değil mi? Neden fazla olsun. Yaşamın içinde var olan bir belirleyici bu tür romanlara giremez mi? Politik misyonu olan bir kahraman ille de müeddep midir?

Attilâ İlhan okuru dışındakilerin de ilgi duydukları, sarsıldıkları, kızdıkları düşüncelerin yer aldığı 'Hangi?' dizisini muzip bir zevkle okurum.

Koltuğuna yaslanmış, yanlış bildiklerini bile onaylayan kitaplara düşkün insanları ifrit eder bu dizi.

Çoğu kimse, kuşkunun tedirginliğine dayanamaz. Her gün veya arada bir, belli konularda bildiklerini yok sayıp, fikri memalikine yeniden inmeye sabır göstermez.

Attilâ İlhan'da tabu yoktur. Her fikrin karşıtını atar ortaya. Tartışmasız kabule hayır cevabı vardır her zaman, onun sözlüğünde. Zaman zaman düşünürüm, gerçek marjinal o mudur diye. Yaşlanmayan marjinal.

Gizli bir nihilizmi bastırmaya çalışan bir devrimci mi?

Hiç kuşkusuz Attilâ İlhan, Türk edebiyatında bir fenomen.

ATTİLÂ İLHAN ve BEN...

Atilla DORSAY

Basın mesleğinde yıllarım geçtikçe ve de kuşkusuz, yaşım ilerledikçe, basının, edebiyatın ve genelde sanatın yaşlılarına, büyüklerine olan saygım artıyor. Öylesine olağanüstü insanlar tanıdım ki, benden önceki kuşaklardan öylesine güzel ve hoş işler yapmış öylesine özgün kişiliklerle tanıştığım oldu ki, bunların her biri benim için gitgide önem kazanan çok değerli bir anı gibi. Benim kuşağımın olsun, benden sonrakilerin olsun onlar kadar önemli, kalıcı ve yaşamsal şeyler ürettiklerini sanmıyorum.

Nedendi acaba? Havasından suyundan mı? Yoksa o insanların Türkiye'nin ve de dünyanın 20. yüzyılda yaşadığı en müthiş serüvenlerin içinden süzülüp gelmiş, kişilikleri biraz da dünya ve çağ konjonktürü tarafından oluşturulmuş talihli kişiler olmalarından mı? Onlar öylesine harikulade serüvenlerin, öylesine inanılmaz olayların içinden sıyrılıp geldiler ki... Kişiliklerinin bunca zengin olmasına şaşılmaz.

Attilâ İlhan da o kişiliklerden biri. Daha bir kitap kurdu olduğum yıllardan başlayarak onun önce şiirleri, sonra romanlarıyla tanıştım. Şiirleri lisedeki son ve üniversitedeki ilk yıllarıma eşlik etti. "Kurtlar Sofrası" ile tanıdığım romancılığıysa "Sokaktaki Adam" ve "Bıçağın Ucu"yla sürdü. Sonra "Dersaadet... ve "Fena Halde Leman" geldi. "Hangi... dizisini ise, itiraf edeyim, önce fazla ukala bularak ve küçümseyerek okudum.

Attilâ İlhan'da hoşlandığım şeyler oldu, hoşlanmadığım şeyler oldu. Bir dönemde onun politikten cinsele uzanan söylemi, benim

için, gerçek sınıfsal angajmanların artık dışına düşmüş bir eksantriğin söylemiydi. Siyasal–ideolojik savlarını kabul edilemez derecede tutucu, giderek gerici buluyor, cinsellik söylemini ise özündeki gözüpekliği fazla cila ardında saklayan, çok dolaylı yollardan aslında incir çekirdeğini doldurmayan şeyleri yineleyen bir sayıklamaya benzetiyordum. Hele onun diyelim ki Türkiye'deki ilk çevrecilik, yeşil eylem, feminist hareketler gibi "Batı'dan gelme" eylemlere karşı çıkan tavrını aklım almıyordu.

Ama daha o zamanlar bile, gizliden gizliye ve kendi kendime bile itiraf edemesem de, onun güncel akımlara uymak yerine akıntıya kürek çeken, herkesin söylediğinden farklı bir şeyler giderek onların tam zıddını söyleyen biri olması bana gizli bir haz vermiyor değildi. Toplumların her dönemde, farklı düşünen, kitleye ters düşmeyi göze alan, şeytanın avukatlığına soyunan kişilere ne denli gereksinmeleri olduğunu sonradan daha iyi anlayacaktım. Kemal Tahir'den Çetin Altan ve Aziz Nesin'e uzanan bir çizgi üzerinde, bu kişiliklerin bir toplumun kolektif sağlığı açısından ne denli önemli olduğunu sonradan kavrayacaktım.

Ve, evet, sonradan bunları kavradım. Gençliğimde bana dogmacı, pederşahi ve hepten abartmalı bir reçeteci gibi gözüken Kemal Tahir'in en azından kimi görüşlerindeki orijinalliği bulup çıkardığım gibi, bir zamanların İşçi Partisi milletvekili Çetin Altan'ın ideolojilerin çöküşünü sanki çok daha önceden görmüş olduğunu kavradığım gibi, Attilâ İlhan'ın da yorulmak bilmez bir fikir egzersizcisi tavrıyla sürekli tartıştığı ve gündemde tuttuğu konuların en azından bazılarında ne denli haklı olduğunu gördüm. Tümüyle bize özgü bir sosyalizmin gerekliliğini, Doğu kültüründen kopmadan Batı kültürüne ulaşmanın mümkün ve de münasip olduğunu, halkı küçümsemeden ve halkın sahip çıktığı hemen tüm değerlerin üzerine basıp geçmeden de siyaset ve sanat yapılabileceğini anladım.

Gerçi onun kimi fikirlerindeki aşırı orijinalliği, bir tür marjinallik olarak saygıyla, ama mesafeyle karşılama tavrım aslında sürüyor. Attilâ İlhan'ın sürekli Türk aydınına çatma ve her taşın altında onun suç ve kabahatlerini arama gayretini de hâlâ çok onaylamıyorum. Ama artık Attilâ İlhan'ı gerçekten önemli bir romancı, yüzyılımızın en büyük Türk şairlerinden de biri kabul etti-

ğim gibi, çağımızın en ilginç fikir üreticilerinden, en özgün tartışmacılarından ve Doğu-Batı sentezi denen yaşamsal, kaçınılmaz ve Türk toplumunun sanki kaderi olan bireşimi en iyi gerçekleştiren kişilerinden biri olarak görüyorum. Ve bu yeni bakışımın çerçevesinden, onun 70. yaşına özel ve görkemli bir saygı duruşunda bulunuyorum...

ATTİLÂ İLHAN 70 YAŞINDA

Metin ERKSAN

Attilâ İlhan: 1950'li yılların sonunda yayınlanan "Abbas Yolcu" isimli gezi notlarını içeren kitabını bana verirken, kitabın başına şunları yazmış: **"Eski askerlerden hemen hemen kimse kalmadı. Biz sonuncularız." "Metin Erksan'a; yaşadığımız ve öldüğümüz."** Attilâ İlhan'ın bu olağanüstü boyutlarda; anılar, kahramanlıklar, cesaretler, dürüstlükler, arkadaşlıklar, kavgalar, dövüşler, vuruşmalar, savaşlar, zaferler, yenilgiler, acılar, çileler, dertler, kederler, umutlar, umutsuzluklar, düş kırıklıkları, ihanetler, düşünceler, akıllar, bilgiler, ölümler, hayatlar, aşklar, sevgiler içeren tümceleri; olan biteni ve olacakları eşsiz bir yetkinlikle tanımlıyor. Attilâ İlhan'ın bu unutulmaz tümcelerini ben, Delacroix'in "Barikatlar Üstündeki Hürriyet" isimli resmi ile birlikte hatırlarım.

Attilâ İlhan'ın 70. yaşında, onun şairliği, romancılığı, düşünürlüğü, yazarlığı, kişiliği hakkındaki nesnel ve öznel düşüncelerimi uzun, uzun yazabilirim. Fakat bu konulardaki düşüncelerimi yazmayacağım. Ben Attilâ İlhan'a ilişkin değişik şeyler yazacağım.

Attilâ İlhan'a birkaç kez anılarını yazmasını söyledim. Özellikle Baylan günlerine ve Sait Faik ile arkadaşlığına ilişkin dönemi yazmasını istedim. Baylan günlerini ve Sait Faik ile olan arkadaşlığına ilişkin dönemi üçümüz birlikte yaşamıştık. Attilâ İlhan çok doğru bir düşünce olarak bana anı değil, roman yazmak istediğini söyledi. Roman yazmak; nesnelliği ve öznelliği yeniden yaratmaktır. Attilâ İlhan anı yazmamakta haklıydı. Anı yazmak düşünce ve yaratma yokluğudur.

Attilâ İlhan ile 1948 yılında, Beyoğlunda; Süslü Saksı Sokağındaki Sosyalist İşçi Partisi merkezinde tanıştık. Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun başkanı olduğu S.İ.P., o sıralar Türkiye'de yasal olarak varolan tek sol partiydi. Süslü Saksı Sokağı, Abanoz Sokağının Ağacamisi Sokağına kavuştuğu dört yol ağzından, Taksim'e doğru uzanan ve Beyoğlu caddesine paralel olan sokaktır. Ve o sıralar Türkiye'de; nevzuhur (yoktan var olan), kerameti kendinden menkul (bilgeliğini yalnız kendisi bilen) K. Marks'ın "İnsanın toplumsal ve ruhsal-toplumsal davranışlarını, insanın içinde bulunduğu ekonomik koşullar saptar" kuramını düzmece bir kişilikle yalanlayan, çıkarcı, fırsatçı, para babası, limuzin otomobilli, Boğaz'a bakan villası, yazlığı olan, papyon kravatlı, düz kravatlı, dolar maaşlı, cahil, gafil; vatan hainliği ile solculuğu ve sağcılığı birbirine karıştıran, siyasal yetke ve karanlık güçler işbirlikçisi; solcular ve sağcılar yoktu. O sıralar solcuların ve sağcıların büyük bir bölümü; vatanperver, dürüst, namuslu, ulusal ve tarih bilinci varolan, akıllı bilgili kişilerdi. Beyoğlu; Beyoğlu'nu hiç bilmeyen düzmece, sahte Beyoğlu uzmanlarının ballandıra ballandıra anlattıkları bir hayal dönemini, İstanbulluların "andavallı", "angut", "meşe odunu" dedikleri dışarlıklıların ve vatan hainlerinin giremediği kutsal bir mekân dönemini, bir belle-époque" dönemini yaşıyordu.

Attilâ İlhan ile kısa zamanda arkadaş olduk. S.İ.P.nde yapılan; siyasal, bilimsel ve kültürel gece toplantılarından sonra, Attilâ İlhan ile Asmalımescit'teki Braunların kahvesine (eski Nil Lokantası yanı ve Yakup'un bir dükkân ötesi, şimdi halıcı dükkânı), Taksim'deki Ankara kahvesine (şimdi The Marmara otelinin yanındaki Osmanlı Bankasının bulunduğu yer), Tepebaşı'ndaki Kanun-i Esasi Kıraathanesine (İtalyan kültür evi ve eski Bristol Oteli arası), Şişhane yokuşunda; kışları kapalı yerlerinde, yazları bahçelerinde oturulan Musevi kahvelerine (Şimdi havayolları terminali olan binanın yerinde bulunan set üstünde, Sirkeci Borsa Kıraathanesi sahibi Cemil Bingöl'ün işlettiği ve çokçası Kuledibi Musevilerinin kadınlı erkekli geldiği Haliç'i gören kahve; bu kahvenin karşısında şimdi Şişhane parkı olan yerde bulunan, gene Kuledibi Musevilerinin kadınlı erkekli geldiği Haliç'e bakan kahve), Pangaltı'daki High-Life pastahanesine (eski Pangaltı Sineması yanı, sanırım

şimdi metruk) veya Çiçek Pasajında her zaman gittiğimiz içkili lokantaya gidip konuşmalarımızı sürdürürdük.

Attilâ İlhan Taksim taraflarında bir yerde, ben Beyoğlu'nda bir pansiyonda otururdum. Attilâ İlhan Hukuk Fakültesinde, ben Edebiyat Fakültesinde öğrenciydim. Attilâ İlhan şiir ve düz yazı yazardı. Ben batan çıkan bir sürü gazete ve dergide sinema ve kültür konularında yazardım. Attilâ İlhan o yıl "Duvar" isimli şiir kitabını yayınlamıştı. O yıllarda Attilâ İlhan ile ortaklaşa çilemiz, çabamız ve düşüncemiz Marksizm ve siyasetti. 1774 Amerikan Devrimi'ni, 1789 Fransız Devrimi'ni, 1830, 1840, 1848, 1871 Devrimlerini 1839 Tanzimat Fermanı'nı, 1876 Kanun-i Esasi'yi, 1908 İkinci Meşrutiyet'i, 1905 Rus Devrimi'ni, 1911 Meksika Devrimi'ni, 1917 Sovyet Devrimi'ni, 1919-1922 Anadolu savaşını, 1923 Türk Devrimi'ni, 1936-38 İspanya iç savaşını, 1945-46-47 Yunan iç savaşını konuşurduk. Kahramanlarımız; Benjamin Franklin, George Washington, Danton, Marat, Mirabeau, Robespierre, Saint Just, Marks, Engels, Jean Jaures, André Malraux, Reşit Paşa, Mithat Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, İttihatçılar, Emanuel Zapata, Pancho Villa, Troçki, Doleres İbarruri, General Markos ve Atatürk'tü.

S.İ.P. başkanı Esat Adil Bey; Tophane üstü Cihangir'de, Kamacı Ustası Sokak Gökdeniz apartmanı No:14'de, deniz gören büyükçe bir dairede otururdu. Esat Bey'in ev sahibi Ali Fuat Erden Paşa'ydı. Ali Fuat Paşa; Bahriye Nazırı büyük Cemal Paşa'nın kumandan olduğu, merkezi önce Kudüs sonra Şam'da bulunan Dördüncü Ordu kurmay başkanlığı ve T.C. Harp Akademileri kumandanlığı yapmış, emekli bir orgeneraldi. Attilâ İlhan ile birlikte bazı akşamlar Esat Beyin evine giderdik veya Esat Beyin evine ayrı ayrı gidip orada karşılaşırdık. Esat Beyin evi müthiş bir evdi. Esat Bey'in evine kimler gelmezdi ki. Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Sadi Irmak, Adalet Cimcoz, Mehmet Ali Cimcoz, Sıtkı Yırcalı, Samet Ağaoğlu, Esat Beyin evinde gördüğüm ve hatırladığım kişilerdir. Esat Beyin evinde bir kez de Adnan Menderes'i görmüştüm. Hasan Tanrıkut, Mustafa Börklüce ve Esat Bey'in yeğeni yazar ve ressam Orhan Müstecaplıoğlu, Esat Bey'in evinin sürekli gelenleriydi. Esat Bey'in evine ara sıra ev sahibi Ali Fuat Paşa da gelirdi. Esat Bey'in evinde sofra başındaki konuşmalar sabahlara ka-

dar sürerdi. Esat Bey, Attilâ İlhan ve benim her gece o sofra toplantılarında bulunmamızı isterdi. Esat Bey "Gerçek" gazetesini yayınlamaya başladıktan sonra da bu toplantılar sürdü.

Ali Fuat Paşa'nın apartmanının; Nusretiye Camisi, İstanbul Limanı, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye Camisi, Kızkulesi ve Adaları gören bahçesinin, şimdi harap ve terkedilmiş bir halde duran büyük kameriyesinde iki kez, Ali Fuat Paşa'nın Filistin–Suriye Cephesinden silah arkadaşı olan İsmet İnönü'yü ve Ali Fuat Paşayı, bu çok güzel İstanbul görüntüsüne karşı içki içerken gördüm. Cumhurbaşkanı eski asker İsmet İnönü, arkadaşını ziyaret gelmişti.

Olağanüstü bir kişiliği olan dürüst ve namuslu Esat Adil Bey bu apartmanın bahçeye açılan bodrum katında; yalnızlık, sefalet ve kimsesizlik içinde öldü. Kitaplarını sokak çocukları yağmaladılar. Bu dönem Attilâ İlhan ile arkadaşlığımız yoğun bir biçimde sürdü.

1950'de ben Atlas Film'de senaryo yazarı olarak çalışmaya başladım. 1952'de ilk filmim olan "Âşık Veyselin Hayatı" isimli filmimi gerçekleştirdim. Filmin sinemalarda gösterilmesi sansür kurulunca yasaklandı.

1953 yılı başlarında Attilâ İlhan ile arkadaşlığımızın ikinci dönemi başladı. Ben Mecidiyeköy'de İkinci Taşocağı Sokağında bulunan Atlas Film stüdyosunda senaryo yazarı ve rejisör olarak çalışıyordum. Attilâ İlhan da Mecidiyeköy Birinci Taşocağı Sokağında bahçe içinde tek katlı bir evde oturuyordu. Ben Kadıköy'de oturuyordum. O yıllar toprak yol olan Birinci ve İkinci Taşocağı sokakları kış aylarında diz boyu çamur olurdu. Ben İkinci Taşocağı çamur denizini aşıp stüdyoya ulaşmak için bir yöntem uygulardım. İkinci Taşocağı Sokağının likör fabrikası karşısında ana caddeye açılan ucunun sol köşesinde bir villa vardı. Mimarisi çok güzel olan bu villanın sahibi ahbabımdı. Bu villanın kapıcı dairesinin pabuçluğunda uzun lastik çizmelerim dururdu. Ben stüdyoya gitmek için bir araçla ana caddeden likör fabrikasının karşısındaki İkinci Taşocağı Sokağının başına gelir, sokağın girişinde sol tarafta bulunan villada pabuçlarımı çıkarıp, lastik çizmelerimi giyer ve İkinci Taş Ocağı'nın çamur denizini geçip stüdyoya varırdım. Stüdyoda ça-

murlu çizmelerimi çıkarır, stüdyoda duran pabuçlarımı giyerdim. Stüdyo kapıcısı çamurlu çizmelerimi bahçede yıkar, temizlerdi. Dönüşte gelişteki işlem tersine işlerdi. Bu kez çamurlu çizmelerimi ertesi güne hazırlamak için villanın kapıcısı yıkar temizlerdi. Attilâ İlhan nereden aldığını bilmediğim olağanüstü kalın lastik tabanlı pabuçlarıyla bu çamur denizini aşardı. Yaz aylarında İkinci ve Birinci Taşocağı Sokaklarının toprak yolları kuruyup, sertleşirdi. Hemen her akşamüstü stüdyodan çıkıp Attilâ İlhan'ın evine uğrardım. Ara sıra Attilâ İlhan benim stüdyodaki odama gelirdi. Attilâ İlhan'ın evinde pikapta durmadan plak çalardı. Yves Montand, Edith Piaf ve diğer Fransız şarkıcıları; Boulevard İtalien, Rue le Pic, Grand Boulevard'ı söylerlerdi. Attilâ İlhan'ın evinde çoğunluğu güzel sanatlar akademili ve edebiyat fakülteli güzel kızlardan oluşan bir konuk topluluğu hiç eksik olmazdı. Attilâ İlhan'ın evinde; edebiyat, resim, heykel, müzik, tiyatro, sinema konuşulurdu. Nane, çilek, vişne, muz likörlerini karıştırıp, kalvados niyetine içerdik. Kalvados içmek biraz Parisli olmak demektir.

1953'te; Attilâ İlhan Vatan gazetesinde, ben Dünya gazetesinde film eleştirileri yazardık. Attilâ İlhan yalnız yabancı filmlerin eleştirilerini yazardı. Ben hem yabancı, hem de Türk filmlerinin eleştirilerini yazardım. Günlük gazetelerde sürekli ve düzenli film eleştirileri Attilâ İlhan ve benim yazılarımla başladı. Bu dönemde Attilâ İlhan'la sinema konuştuk ve birlikte senaryo çalışmaları yaptık.

Yaz, kış, sonbahar, ilkbahar aylarında Attilâ İlhan'la birlikte ara sıra uzun yürüyüşler yapardık. Bu yürüyüşlerimiz sabah başlar gece sona ererdi. Yürüyüşümüz sırasında konuşmadığımız hiçbir konu yoktu. Bu yürüyüşlerin başlangıç yeri Dolmabahçe, bitiş yeri Sarıyerdi. Taksimden Dolmabahçeye iner, yürüyüşümüze oradan başlardık. Duraklarımız; dinlenmek için oturduğumuz Boğaziçi içkili lokantaları ve kahveleriydi. İlk durağımız Ortaköy'de deniz kıyısındaki bir içkili lokantaydı. Ortaköy o sıralar Türklerle birlikte Musevilerin yoğun olarak oturdukları bir yerleşim yeriydi. O zamanki Ortaköy şimdiki Ortaköy'e benzemeyen bambaşka güzellikte bir yerdi. Ara sıra Ortaköy'de dere boyunda bir kahvede otururduk. O sıralar Ortaköy'de dereboyunda, derenin iki yakasını bağla-

yan, kavisli bir gözlü, birçok taş köprüler vardı. Batı Romayı istila ve yok eden barbarlar gibi, kökeni Doğu Roma olan İstanbul'u istila ve yok eden "barbar andavallılar" bu benzersiz taş köprüleri yıktılar. Sonradan akılları başlarına gelip bu yıkıma timsah gözyaşları döken İstanbul âşıkları, o sıralar bu alçaklığa aval aval baktılar.

Attilâ İlhan'la Boğaziçi kıyısındaki uzun yürüyüşümüzün ikinci durağı Arnavutköy burnundaki ünlü içkili lokantaydı. Bir Rum'un işlettiği, hasır koltuklarda oturulan, önünden tramvay geçen bu içkili lokantanın vitrin camlarından birinde şöyle bir yazı vardı. "Akşamları Babadan Kalma İncesaz. Her Gece Âmâ Udi Hrant" 1930–1938 arası Atatürk'ün geldiği bu meyhane çok büyük ve çok güzel bir mekândı. Bu mekânda Attilâ İlhan'la birlikte Hrant'ın o ünlü "Hastayım yaşıyorum, görünmez hayalinle/belki bir gün, bir gün diye, beklerim ümit ile" şarkısını, insana korku ve hüzün veren bir güçle akan Arnavutköy akıntısına karşı mırıldanırdık.

Üçüncü durağımız Küçükbebek'te, Rumelihisarı tarafında, Pamukbank'ın bitişiğindeki Eczanenin yanında bulunan, önünde bahçesi olan içkili lokantaydı. Bizim gittiğimiz sırada ismi Nazmi'nin Yeri, eski ismi Kömürcü Hafız'ın meyhanesi olan bu içkili lokantaya bir zamanlar Ahmet Haşim ve Yahya Kemal gelirmiş. Çok ünlü bir şairin o semtte oturan evli, çok güzel ve ressam olan annesine âşık olan bu iki büyük şair birbirlerini müthiş kıskanırlarmış. Ayrı masalarda oturan ve meyhanenin önünden geçecek güzel kadını bekleyen iki büyük şair, birbirleriyle hiç konuşmadan karşılıksız kalan aşklarının acılarını yalnız başlarına çekerlermiş. Ahmet Haşim'le birlikte aynı kadını seven Yahya Kemal bir gün hem kendisi, hem Ahmet Haşim için bu durumu şöyle şiirleştirmiş. "Ateş–i aşk sarınca ufku kâinatımızı, Kömürcü Hafız'a vakfettik hayatımızı" Attilâ İlhan'la birlikte Nazmi'nin Yerine veya Kömürcü Hafızın meyhanesine her gittiğimizde, bu iki büyük şairin karşılıksız aşklarını konuşurduk. Sonra da karşılıksız kalan bu iki büyük aşkın senaryosunu yazardık. Evli, güzel, ressam, entellektüel kadın. Bu kadına âşık iki büyük şair. Karşılıksız kalan iki büyük, acılı aşk. Önce iki büyük şairin birbirini müthiş kıskanmaları. Aşkla ve umutla dolu iki uzun bekleyiş. Sonra kıskanmanın; umutsuzluğa, acıya, kedere, umarsızlığa, âşıkların birbirlerinin karşılıksız aşklarına acımaya dö-

nüşmesi. Aynı kadını seven iki büyük şairin aşklarını birbirine anlatmaları. Karşılıksız aşkları için birlikte ağlamaları. Borulu gramofonda sevdikleri aynı şarkıyı birlikte dinlemeleri. Sevdikleri kadın için yazdıkları şiirleri birbirlerine okumaları. Senaryonun en çarpıcı yeri; güzel kadının kendisini sevdiklerini bildiği Ahmet Haşim'e ve Yahya Kemal'e bakmadan bahçenin önünden geçmesiydi. Bu görüntü filmin içinde trajik ve dramatik boyut sonlarında sürekli yinelenen bir görüntü olacaktı.

Tramvay Büyükbebek meydanından geri döndüğü için, Küçükbebek'ten Rumelihisar'ına doğru Boğaz kıyısında yürüdüğümüz yol iyice ıssız ve sessiz olurdu. Bu yolun solunda; küçük ahşap cami, Robert Kolejin kapısı (şimdi Boğaziçi Üniversitesinin kapısı), Âşiyan müzesine, kale arkasına, Nafi Baba Tekkesine, şehitlik veya kayalar mezarlığına çıkılan dik yokuş, Âşiyan mezarlığı, Rumelihisarı Kalesi, Rumelihisarı Camisi vardır.

Attilâ İlhan'la birlikte yaptığımız uzun Boğaz yürüyüşümüzün dördüncü durağı, şimdi içkili lokanta olan Rumelihisarı vapur iskelesinin arkasında bulunan ve şimdi yok olan dört köşe meydanın deniz tarafında olan bir içkili lokantaydı. İstanbul'un en güzel yerlerinden biriydi. Küçükbebek'ten gelen ve Emirgân'a giden boğaz kıyısı yolların açıldığı bu dört köşe meydanın ortası ve dört tarafı çok güzel bitkiler ve çiçekler dikili bir parktı. Dört köşe park meydanın dört tarafında dükkânlar ve bir de eczane vardı. Babaannem 1920'li yılların başından, 1930'lu yılların sonuna kadar Rumelihisarı'nda bir yalıda oturmuştu. Kışları ailece babaanneme geldiğimiz zaman, karların altındaki bu meydanda ben çocuk gözlerimle müthiş karnaval eğlenceleri görmüştüm. Rumelihisarı'nda oturan Hıristiyanların yaptığı, bu karnaval eğlencelerinin bir benzerini ben sonradan Amerika'da ve Avrupa'da görmedim. Bu karnaval alayları Beyoğlu, Kurtuluş, Cihangir, Samatya, Tarabya, Arnavutköy, Rumelihisarı, Boyacıköy, Dolapdere ve Fener'de yapılırdı. Şimdilerde ayak altında çokça bulunan düzmece İstanbul uzmanlarının varlığını bilmedikleri için hiç sözünü etmedikleri bu İstanbul karnavallarının, Rumelihisar iskele meydanında yapılanını içkili lokantada Attilâ İlhan'a anlatırdım. Sonra gene yürüyüşümüz başlardı.

Rumelihisarı, Baltalimanı, Boyacıköy, Emirgân sahil yolunu izleyerek Emirgân'a varırdık. Ara sıra Rumelihisarı Baltalimanı arasında bulunan Necipbey bağında da biraz otururduk. Necipbey bağı kapalı ve açık oturma yerleri bulunan, bahçe–park–bağ karışımı çok ilginç bir mekândı. Yolun solunda, Boğaz'ı olduğu gibi gören bu bağ–lokanta o sıralar çok ünlü bir yerdi. Ayak altında gezen düzmece İstanbul uzmanları, İstanbul hakkında hiçbir şey bilmedikleri gibi bu ilginç mekânı da bilmiyorlar

Attilâ İlhan'la Emirgân'da büyük çeşmenin arkasında, karakolun karşısındaki içkili lokantada otururduk. Bu lokantadan boğaz görünmezdi.

Emirgân'dan sonra İstinye'de, sonra Yeniköy'de içkili lokanta veya kahvelerde otururduk. Fakat bu uzun yürüyüşümüzün asıl duraklarından biri Tarabya'daki bir içkili lokantaydı. Bir Rum'un işlettiği ve vitrin camında elinde bira bardağı tutan sarhoş bir ihtiyar adam resmi olan bu küçük lokantayı çok severdik.

Tarabya ve Kireçburnu arasındaki; ıssızlık, sessizlik ve insana biraz korku veren yabanlık içinde hiç konuşmadan yürürdük. Sonra birden Mısır Otelinin önüne gelirdik. Evet Mısır Otelinin önüne. Yeşil yanıp, sönen eski Kireçburnu fenerine gelmeden önce, yolun sonunda, tek katlı ince uzun bir yapıda garip bir ilkokul vardı. Buğulu camlarının arkasından hayalete benzeyen öğrencilerin göründüğü bu ilkokulun Tarabya yönündeki yanında, içinde fıstık çamları olan eski bir yalı arsası ve bu arsanın yanında Mısır Oteli bütün korkulu görünüşüyle yükselirdi. Mısır Oteli; ahşap, dört katlı, pencerelerinde bordo renkli kadife perdeleri ve pancurları olan eski, büyük bir Boğaziçi yalısından otele dönüştürülmüş bir yapıydı. Mısır Otelinin giriş kapısına birkaç basamak geniş bir merdivenle çıkılırdı. Tabula ansata biçiminde yapılmış, üstünde kırmızı fon üstüne beyaz yazı ile "Mısır Oteli–K.Popoviç" yazılı tabelasıyla Mısır Oteli Attilâ İlhan'ın ve benim üstümde müthiş bir etki yapardı. Attilâ İlhan'la ne zaman Mısır Otelinin önüne gelsek, otelin pencerelerinde ve çevresinde hiç kimseyi göremezdik. Çevrede garip bir yalnızlık ve ıssızlık olurdu. Boğaz suları Mısır Otelinin önünden korkulu ve şiddetli bir akıntıyla akardı. Otelin sahibini belirleyen K. Popoviç ismi garip ve kuşku oluşturan bir isimdi. Mısır

Oteli ismi de otel yapılan yalının Osmanlı uyruğu olan Mısırlı bir ailenin mülkü olduğunun göstergesiydi. Mısır Otelininin önüne Attilâ İlhan'la her gelişimizde çeşitli senaryolar yazardık. Senaryolardan birisi şuydu. "Müşhiş bir yağmurun yağdığı bir gün bir taksi Mısır Otelinin önünde durur. Taksiden elinde bir bavul olan bir adam iner Mısır Otelinin giriş kapısının merdivenlerini çıkarak otele girer. Otelin holünde ve resepsiyon yerinde kimseler yoktur. Korkulu bir sessizlik içinde, yalnız çırpıntılı denizin ve şiddetle yağan yağmurun sesi duyulur. Adam yürür, resepsiyon yerindeki çanın eksenine eliyle vurur. Çan sesine kimseler gelmez. Adam bir kez daha çanın eksenine vurur. Gene ortalıkta kimseler yoktur. Birden adamın arkasında biri konuşur. Adam korkuyla arkasına döner Gelen otelcidir. Adam korkutucu bir yüzü olan otelciden boğazı gören bir oda ister. Otelci adamın pasaportunu görmek ister. Adam pasaportunu otelciye gösterir. Otelci uzun uzun adamın pasaportuna bakar. Adam otel kayıt defterini yazar.

Resepsiyonda duran otelci adama üçüncü katta 313 numaralı odayı verir. Otelci holün derinliklerine doğru bir isim bağırır. Otel holünün karanlıklardan Notrdamın kamburuna benzeyen bir uşak gelir. Otelci uşağa bir anahtar verip müşteriyi üçüncü kattaki odasına götürmesini söyler. Uşak adamın çantasını alır. Otelci adama iyi dinlenmeler diler. Akşam yemeği saat sekizdedir. Önde uşak, arkada adam merdivenlere doğru yürürler. Camlarına yağmur yağan pencerelerinden boğaz görünen merdivenleri çıkarken uşak 313 numaralı odada bir gün önce kalan adamın iyi, sessiz ve sakin bir adam olduğunu söyler. Adam uşağın sözlerinden kuşkulanıp o gece kalacağı odada bir gün önce kalan adama ne olduğunu sorar. Uşak adamın kendini tavana astığını söyler." İstanbul'u yok eden taşralı, barbar, andavallı, angut ve meşe odunlarının yıktığı ve yerine apartmanlar yaptığı Mısır Otelinin önünde, Attilâ İlhan'la birlikte birçok senaryolar yazdık.

Mısır Otelinin önünden Kireçburnu'na yürürdük. Kireçburnu'nda; şimdi sanırım Babanın Yeri denilen içkili lokantanın yerinde eskiden de bir içkili lokanta vardı. Kireçburnu'ndaki bu yerin tam karşısında boğaz alabildiğine, bütün görkemiyle Karadeniz'e açılır. Karadeniz'in bütün rüzgârı, soğuğu, fırtınası, şiddeti bu kah-

venin camlarına vurur. Önünde bir balıkçı barınağı olan bu içkili lokantanın ismini Attilâ İlhan "Şimal Kahvesi" koymuştu. Yürüyüşümüz içinde Şimal Kahvesinin ayrı bir önemi vardı. Kireçburnu, Çayırbaşı, Büyükdere uzun yürüyüşümüzün son duraklarıydı. Sarıyer son duraktı. Sarıyer'e geldiğimiz zaman gece olurdu. Sarıyer'de içkili bir lokantada uzun uzun otururduk. Sonra vapurla veya otobüsle İstanbul'a dönerdik.

Attilâ İlhan'la çokça gittiğimiz yerlerden biride "Kristaki'nin İçkili Lokantası'ydı. Galatasaray'dan Tünel'e giderken Rus Konsolosluğundan önce dar bir sokak vardır. İsmi Postacılar Sokağı olan bu sokağın girişinin sağ köşesindeki binanın bodrum katında Kristakinin içkili lokantası, sokağın sol köşesindeki binanın bodrum katında da "Efendi Bar" vardı. Efendi barın sahibi ve yöneticisi Güner Kubandı. Ayak altında gezen düzmece İstanbul uzmanları bu Kristakinin İçkili Lokantasını ve Efendi Bar'ı da bilmezler. Attilâ İlhan'la Kristakinin İçkili Lokantası'na her gittiğimizde Attilâ İlhan o müthiş güzel şiir okuyuşuyla kendi şiirlerini okurdu. Ben de gözyaşları içinde Attilâ İlhan'ın o eşsiz şiir okuyuşlarını dinlerdim. Attilâ İlhan'la birlikte bu mekânda da birçok senaryo yazdık. Kuramsal ve kavramsal birçok sinema sorunu konuştuk.

Attilâ İlhan'la arkadaşlığımız yıllar boyu sürdü. Attilâ İlhan'ın arkadaşlığı kadar güzel bir arkadaşlık çok zor bulunur. Attilâ İlhan'ın kişiliği eşi olmayan bir kişiliktir. Attilâ İlhan'la birçok temel düşüncelerde eşdeğerli düşünmesek bile, Attilâ İlhan'la arkadaşlığımız ebedidir.

Attilâ İlhan kardeşim sen çok yaşa. Ne demekmiş 70 yaş. İsterim ki sen yetmiş bin yıl yaşa. Yazacaklarını; ancak, belki yetmiş bin yılda bitirebilirsin.

ÖYLE DEĞİL Mİ ARKADAŞ?

Hüseyin KARAKAŞ

İnsan şöyle bir geriye dönüp bakınca hem mutluluk duyuyor, hem de gerçeğin tokadını yüzünde çok acı biçimde hissediyor. Nasıl hissetmesin ki; aynalar yüzümle alay ederken, saçlarım yorgun düşmüş bir anarşist gibi nereye çeksen oraya gidiyor. Bu dış görünüşe bakarak bıraktın mı kendini, yanmışsın demektir. Geçen o yılların her anında bulduğum, yaşadığım ve bugüne taşıdığım tortular geleceğime imza atarken, daha ne kadar çok şey bilmem gerektiğini ve bir ömrün buna hiçbir zaman yetmeyeceğini çok acı biçimde anlıyorum: Öğrenmek, bilmek, araştırmak isteyen, hep daha, diyen insanlar zaman konusunda ne kadar fakirdirler. Onların günü kırk sekiz saat, hatta doksan altı saat olmalı; çünkü onlar bunu hak ediyorlar. Ama adaletli doğanın adaletsiz kanunu... Böyle bir başlangıca neden gerek duydum? Oysa ben bu kadar edebi değilim. Yoksa bu zamanın dişlerinin gıcırtısından çıkan feryat mı?

Şöyle biraz geriye bakınca, yirmi yıl insan hayatında çok önemli ama neden dün gibi geliyor? Ankara'nın hangi ayı veya günü? Sıcak günler yaşanıyor. Gençlik hareketleri, çatışmalar... Bugün yine bilmem kaç kişi öldü. MC hükümetinin Başbakanı "Bana milliyetçiler cinayet işliyor dedirtmezsiniz" diye beyanat veriyor. Tunalı Hilmi Caddesi'nde, belki de bugün yıkılmış, yerine bilmem kaç katlı bir apartman veya işhanı yapılmış bir binanın bodrum katına iniyorum ve elimi uzattığımda, "Ben Hüseyin Karakaş; TRT'de yönetmenim" diyorum. "Memnun oldum arkadaş" di-

yor, oturuyoruz. Mütevazi ve bilge bir şahıs olduğu her halinden belli. Rahmetli Kemal Tahir'le tanışamadığım, konuşamadığım için kendimi hep eksik hissederdim. Bu kez şanslıydım ve kaçıncı çayımızı içtiğimizi hatırlamıyorum. Attilâ İlhan'la konuşuyorduk.

Anlat arkadaş, dedi; neler yapıyorsun. Pek bir şey yaptığım söylenemezdi. Daha doğrusu, yapmak istiyordum da, TRT'de neleri ne kadar yapabilirdim ki?

Ben niyeyse televizyon ve sinema konuşmak yerine siyaseti tercih ediyordum. Sordum, ülkücü hareket güçleniyor Nazi Almanyası'nın o iktidar arayışlarındaki olaylara çok benziyor. Faşizme mi gidiyoruz? dediğimi hatırlıyorum. Attilâ İlhan bu soruma hiç düşünmeden "Bak arkadaş faşizm ekonomik bir olgudur. MHP'yi kim destekliyor; kırsal kesim. Büyük şehirler ise hiç yok. Hangi finans grupları destekliyor? Hiçbiri. Oysa Hitler'e büyük sermaye her şeyi vermişti. Peki şimdi nasıl olacak? MHP'nin oyla veya Hitler'in yaptığı gibi terörle iktidar olması mümkün değil. Geriye ne kalıyor? Ordu. İyi de arkadaş, ordu iktidara gelirse bir albayı başında ister mi? Anlı şanlı bir orgeneral getirir, olur biter..." Bunlar 1976'da konuşulmuştu. Dört yıl sonra, 1980 yılında, gerçekten anlı şanlı bir general geldi ve oturdu koltuğa.

Attilâ İlhan'la görüşmeler neredeyse haftada en az iki üç gün sürüyor. O bana sinema televizyondan söz ediyor, ben ise zaman zaman gençlik heyecanı ile siyasete konuyu çekmeye çalışmama rağmen sonunda bir de bakıyorum, sinema ve televizyondan konuşuyoruz. Yeşilçam'a kırgın ve küskün olduğunu söylüyor. İlkelliklerden söz ediyor. Yazdığı senaryoların çarpıtıldığını veya başka biçimde çekildiğini söylüyor. Ama her halinden sinemayı çok sevdiği belli; gözleri ışıl ışıl oluyor.

Bir gün dizi yapmaya karar verdim; konu araştırması yapıyorum. Bana, "Arkadaş, Kurtlar Sofrası'nı neden yapmıyorsun?" dedi. Kurtlar Sofrası? Harika bir şey!.. Senaryo, dedim. Aslında bunu söylerken çekindim. Çünkü TRT'nin profesyonel bir sistemi yoktu. Attilâ İlhan bir emek verecekti ve karşılığını almalıydı. Ama senaryo bitmeden, denetimden geçmeden, yapım başlamadan bu mümkün değildi. Attilâ İlhan, "Arkadaş, beni bu işe karıştırma. Ya sen yaz, ya da istediğine yazdır" dedi.

İki ciltlik kitabı birkaç kez daha okuyup notlar aldım. Ama gönlüm onun yazmasıydı. Bir gün bana senaryo nasıl gidiyor diye sorunca, zor gidiyor dedim. Arkadaş, tamam, anlaşıldı; sen bırak ben yazayım, dedi. Hem çok sevindim, hem de zora girdim. Ikına sıkına ama TRT size emeğinizin karşılığını vermeyebilir, dedim. Olsun arkadaş, önemli değil... Sonraları çok daha iyi anladım ki, Attilâ İlhan'a yeteri kadar para lazım, gerisi önemli değildi onun için.

Senaryoyu çok kısa bir sürede bitirdi. Ama ben onları TRT'nin şartları yüzünden çekemedim. Onunla mutlaka çalışmak istiyordum. TRT bürokrasisini kırma ve oradan çıkış yolları aradım. Büyük bir pişkinlikle, Kurtlar Sofrası olmadı, yeni bir şey yapalım dedim? Birden, "Anlamadım, benden yeni bir senaryo mu istiyorsun. dedi. Gayet rahat, evet dedim. Arkadaş elinde sekiz bölümlük senaryo var ve sen tutmuş yeni bir şey istiyorsun. Evet yeni bir şey istiyorum, dedim. Durdu düşündü. Peki, dedi. Daha sonraki yıllarda bana şunu söyleyecekti: Sen inatçısın, hiçbir şeyin peşini bırakmıyorsun. Üstelik, sinema ve televizyona akademik bakıyorsun. Bu yüzden seni kıramadım, dedi.

1980 yılında altı bölümlük Sekiz Sütuna Manşet dizisinin pilotu olan Paranın Kiri'ni böylece 1979 yılında çektim. Attilâ İlhan'la serüven böylece başladı. Dizi çok beğenildi. Çağdaş standartlarda bulundu. Şimdi artık daha büyük boyutta düşünebilirdik. bu başarının arkasından, kendisinden yeni bir dizi senaryosu istedim. Kartallar Yüksek Uçar, 1982 yılında doğdu. Konusu Türkiye'nin son otuz yılına sosyo-ekonomik bir yaklaşımla bakış. Kültür çıkmazı, sermaye birikiminin oluşumu dramatik bir yapıda çarpıcı bir biçimde ve gerçekçi olarak anlatılıyordu.

Attilâ İlhan senaryoları omurga senaryodur. Kaburgalardan birini yok saydığınız anda gemiyi batırırsınız.

Onun için senaryo üzerinde masa başı çalışmasında çok dikkat etmek gerekir. Birinci bölümdeki küçük bir ayrıntı, altıncı bölümde önemli hale gelirken, on ikinci bölümde olayın esası haline dönüşebilir. Bu yüzden ayrıntılar çok önemlidir. Uzun bir maceradan sonra Kartallar Yüksek Uçar yayına girince, yılların Turist Ömer'i rahmetli Sadri Alışık, bir anda Banazlı İsmail oluvermişti.

Düşüncesinde ve eserlerinde bir sentez arayışında olan Attilâ İlhan, senaryolarına da bunları yansıtır. Tarih bilincine ve kültüre çok önem verir. Yapay Batıcılığa karşı, komprador aydın ve komprador burjuvazinin en büyük düşmanıdır. Halkla aydın arasındaki uçurumun bugünkü kültür karmaşasını yarattığı kanısındadır. Bir gün bana Ankara'da şöyle demişti: "Arkadaş, Türkiye'de aydın da, yazar da çok az. Olanları ise Bizans mafyası korkudan yok saymaya çalışıyor. Onlar cahil, bilgisiz ve tın tındırlar. Üretemezler. Ürettikleri taklittir. Yerli olamazlar. Bu iddiaları o zaman söylemişti, fazla abartılı bulmuştum. İstanbul'a gelip de tanımaya, içlerine girmeye başlayınca, ona hak vermekle kalmadım, daha da beteriyle karşılaştım. O gözümüzde büyüttüğümüz insanlar meğer ne kadar zavallı imiş. İçki kadehlerinde başlayan bilgelikleri, tuvaletin sifonu ile kanalizasyonların pisliklerinde erirken dünya insanı olduklarını söyleyen bu zavallılar, Türk olduklarını söylemeye bile utanıyorlardı. En büyük dayanakları Sovyetler'di. Onlar da yıkılınca, tespih taneleri gibi dağıldılar.

Bunları niye mi anlattım? Attilâ İlhan'la yıllarım geçecek ve bunlar konuşulmayacak olur mu yani? Yıl 1982–83; yeni bir dizi çekelim, dedim. Olur arkadaş, dedi. 'Yarın Artık Bugündür' doğdu. on iki bölümlük bu dizide, süfli bir Osmanlı aristokrat kalıntısı ailenin dağılması, ticari burjuvazinin gelişmesi, bireyin sorumluluğuna sahip çıkması, geleneksel kültürümüzün bugüne adaptasyonu, çarpıcı biçimde işlendi.

Sonuç yine başarılıydı. Gerçi o malum aydınların cılız eleştirileri vardı ama çoğunluğun altında ezilip gttiler.

Koca yirmi yıl. Bir serüven, Attilâ İlhan'la birliktelik. Zaman zaman konuşuyoruz. Hâlâ eski Attilâ İlhan. Yine disiplinli. Yine çalışkan, yine üretken. Saatinizi Divan Pastanesi'nin önünde, onun içeriye girmesi ve çıkması ile ayarlayabilirsiniz. Çünkü o her zaman dakik.

Bir ömrü anlatabilirsiniz. Ama bir birikimi!.. Hele de o Attilâ İlhan'sa zor. Zor ki ne zor.

Öyle değil mi arkadaş?

ATTİLÂ İLHAN'LA OTUZ YIL...

Selim İLERİ

...Belki de otuz yılı aşkın bir zaman dilimi. Çünkü **Sisler Bulvarı**'yla ne zaman karşılaştığımı çok açık seçik hatırlayamıyorum. Yani hangi tarihte. Yoksa mevsim, şimdiki gibi ayazını sürdürüyor.

Taksim'den Galatasaray'a doğru yürüyenler, 60'lı yıllara geri dönerlerse yüzümüz Tünel yönünde, sağ koldaki küçük camekânlı, dar kapılı kitapçıyı gözlerinin önüne getirebilirler; **Madam**'ın kitapçısı. Madam, daima siyahlar giyer, saçları daima kırçıl kocakarı topuzudur. Yüzü asık, dudakları ve elleri titrek; kendini kitaba, edebiyata adamış görünür. Dükkândan içeriye adım atmanıza izin vermez, aradığınız, istediğiniz her kitabı içerideki dehlizden kendi bulup getirir.

Kendisine bazen oğlu yardım eder. Oğlu da anne gibi ufak tefek, çelimsiz, sözüm ona daha güler yüzlüdür. Oğul kimileyin, özellikle yaz günleri, dar kapıda durur, soluklanır. Sonra bu oğul ikide birde ortadan kaybolur. Cihangir'de kitaba meraklı son hanımların istihbaratına bakılırsa, Madam'ın kitapçısında gizli dolar alışverişleri filan da olmaktadır. **"...Polis basmış, Madam'ın oğlunu götürmüş..."** denir.

Ablamın yarı ders yılında okuyup özetini çıkaracağı roman, **Yakup Kadri**'nin **Yaban**'ıdır. Yaban, koskocaman Kitap Sarayı'nda bile bulunamamış, sonra tavsiye üzerine gidilmiş, Madam'ın kitapçısında çarçabuk ele geçirilmiştir.

Dar kapıya asılı cep kitaplarından birinde, tam o sıra fark ediyorum, sisli bir bulvar, sislere karışmış ışıklar kapak illüstrasyonu olup çıkmıştır. Ablam ciltli Yaban'ı karıştırırken, o kitaba dalıp ka-

lıyorum: **Attilâ İlhan / Sisler Bulvarı.** Ama o an Attilâ adını beylik alışkanlıkla Atillâ okuyorum. (Bu yanlış okumanın öyküsüne az sonra değineceğim.)

Sisler Bulvarı... bir roman!

Mutlaka roman olmalı. Şiir sanatından o kadar nasipsizim ki, ders kitaplarımızdaki manzumeler bir ölçek heyecanlandırıyor, babamın **Nâmık Kemal**'den, **Tevfik Fikret**'ten okuduğu ezbere dizeler –hep de aynı dizeler– bende kesin bir bıkkınlık uyandırmış.

Bir roman: Sisler Bulvarı!.. Adı bile bin çeşit macera uyandırıyor. Gidip geliyorum. Taksim–Tünel, Tünel–Taksim; nihayet harçlığımı elden çıkarmak pahasına Sisler Bulvarı'nı ediniyorum. Dediğim gibi, ayazlı, soğuğu içe işleyen bir kış günü. Koşar adım Cihangir'e evimize dönüyorum. '**Attilâ İlhan**'ın Sisler Bulvarı romanını okuyacağım; bir an önce okumalıyım.

Bu satırları yazarken yıllar, dönem yavaşça beliriyor, bir otuz üç, otuz dört sene geçmiş olmalı. Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyim, edebiyatı sürükleyici romanlar sanan, derslerinde başarısız, adamakıllı sıkılgan, içine kapanık, hayli tutuk bir öğrenci. Sisler Bulvarı'ndan birdenbire şiirler dökülüşüyor ve hayal kırıklığı çıkageliyor, bastırdıkça bastırıyor.

Ama çok kısa bir süre!

"Son yolcunun adı..."

Paramı sokağa attığım kanısıyla savrulmuşken, kitaba adını vermiş şiir, duygumda ve imgelemimde fırtına yaratıyor:

elinin arkasında güneş duruyordu
aylardan kasımdı üşüyorduk
ağacın biri bulvarda ölüyordu
şehrin camları kaygısız gülüyordu
her köşe başında öpüşüyorduk"

Hemen şu dizelerle Aksaray'ı, Lâleli'yi, bütün o semtler silsilesini alımlıyordum. O zamanlar annemin halası **Nezihe Hala** Laleli'de oturduğundan, biz de sık sık gidip geliyor, şehrin bu yöresinde yeniyle eskinin tuhaf kaynaşmışlığına her defasında kapılıyordum.Caddede o zaman için yeni, modern yapılar, derken git git, ara, arka sokaklarda hâlâ kafesli, cumbalı, birbirine yaslanmış ah-

şap evler Attilâ İlhan'ın ünlü şiiri **"Sisler Bulvarı",** kitap kapağındaki illüstrasyon, söze dökemediğim o kapılıp gidişe birer yorum getirmişti.

Bu şiiri üst üste kimbilir kaç kez okudum. Öylesine heyecanlanmıştım ki, ilk dizelerden sonra duraklıyor, gerisini, şiirin bütününü aralıklarla okuyabiliyordum. **"Sisler Bulvarı"** sevdiğim ilk şiir oldu.

Attilâ İlhan, kitabının yeni basımlarında şiirin öyküsünü kaleme getirdi. Sislerin sarıp sarmaladığı bulvarı Paris'te sananlar olmuş. Gerçekten de öyle. Daha 1970'lerde okur yazar, hatta şiire düşkün bazı dostlarım **"Sisler Bulvarı"**ndan ezbere dizeler okurlar, nedense **"yenikapı'da bir tren vardı"** dizesini atlayıp, Paris tutkularından söz açarlardı. Oysa Attilâ İlhan şöyle yazıyor:

"bu pek ünlü şiiri çoğu paris'te yazdığımı, adı geçen bulvarın paris bulvarlarından birisi olduğunu sanır, öyle değildir, şiiri paris dönüşü, lâleli'de, şair nigâr sokağı'nda emekli öğretmen melâhat hanım'ın evinde pansiyon kalırken yazdım, atatürk bulvarı üzerinde, o zaman günseli pastanesi diye bir pastane vardı, akşamları oraya düşer, sonbahar sisleri basıp sokak lambaları puslu puslu yandı mı, yürüyerek taa atatürk köprüsü'ne kadar inerdim..."

İşte **"Sisler Bulvarı"**ndan başlayan yüksek gerilim bütün kitaba yayılıyor, Attilâ İlhan'ın gergin şiirlerinde bir macera yolculuğuna çıkıyordum. Bu şiirlerin dile getirdiklerini tam anlayabilmiş, duyumsamış mıydım diye sormamak gerekir. Elbette anlayamamış, duyumsamamıştım. Yalnız bambaşka bir dünyada yol aldığımı sezinlemekteydim.

"son yolcunun adı attilâ ilhan'dı
miyoptu kısa boylu bir adamdı
dostu yoktu yalnızlığı vardı
yazı makinasıyla binmişti
bizimle konuşmaktan çekinmişti
gözlerini görseniz korkardınız
polisten kaçıyor derdiniz
bir cinayet işlemişti derdiniz
halbuki kendinden kaçıyordu"

Gitmek duygusunun böylesine yoğun dışa vurduğu bir şiir, akıllara durgunluk verici evcilliğime karşın, bende derin iz bırakacak; yıllar yılı, ikide birde, gitmek, kendimden kaçmak, her şeyden uzaklaşmak tutkusuyla kavrulacaktım. Sisler Bulvarı'nın hemen ardından edinip okuduğum **Ben Sana Mecburum**'daki şiirler, **Sokaktaki Adam** romanındaki kişiler de hep çıkıp gitmiyorlar mıydı!..

İzmir'e Mektup Yazmak

Her özlemin, her edimin çocuklukta yansıması oluyor. Günün birinde, cılız verimli gezi edebiyatımızın ilginç eserlerinden **Abbas Yolcu**'yu okur okumaz, Attilâ İlhan'daki maceracı ruh gizini açıklayacaktı:

"Çocukluk yıllarımın hemen her günü ya çocuk dergilerinin yahut çocuk romanlarının esrarlı sahifelerinde saklıdır: İşte Hazreti Süleyman gibi kurdun kuşun dilinden anlayan Dr. Dollitle. İşte Mango yıldızının hilal yüzlü zalim imparatoru Ming. İşte kıvırcık perçemiyle Pire Nuri. Ve sonra bütün o eski dostlarım: Murat Reis'in oğlu, Kaptan Grant'ın çocukları, Billy Bones, Goril Avcıları. Ben on bir yaşımda adım adım dünyayı geziyordum."

Üstelik zalim imparator Ming'i, hele Murat Reis'in oğlunu ben de çok canlı hatırlayabiliyordum. Bunlar, ablamın, dayımın kitaplarıydı, o kitaplardaki kahramanlardı. Kitaplar, evlerden evlere taşınmış, bana kadar ulaşmıştı. Denizlerde kalyonlarda yol alınmış bu romanlar, gezegenlerde yıldızlarda hüküm sürmüş bu maceralar. besbelli, bir iki kuşağı alabildiğine etkilemiş.

Artık Galatasaray Lisesi'nin koridorlarında, edebiyata meraklı üç beş arkadaş Attilâ İlhan'dan bol bol söz açıyorduk. Dahası, arkadaşımız **Ahmet Kaptan,** İzmir'den mi ne. Attilâ İlhan'ı, ailesini tanıyor, yarı doğru, yarı düşsel bilgiler veriyordu. Attilâ İlhan şiirinde bellekler yormuş bazı genç kadınlar, bizim Ahmet Kaptan'ın devşirdiği bilgilere bakılırsa, şiirlere geçmiş filan filan hanımlardı. Sonra Ahmet'in kuzini bir genç kız, **"Sisler Bulvarı"** şairine deli gibi âşıktı ve arkadaşımız bu aşkın pencerelerini adeta günü gününe gözetliyor, bize de ayrıntılarıyla aktarıyordu.

Hayranlık duyduğum başka şairler, yazarlar da vardı elbette. Sözgelimi Yakup Kadri'nin **Hep o Şarkı** romanını okumuş, çarpılmıştım. Sözgelimi **Behçet Necatigil**'in ders kitabımızdaki **"Kır Şarkısı"** şiirinden etkilenmiş, bütün Necatigil şiirlerini ezberlemeye kalkışmıştım. Ama Ankara'da yaşadığını öğrendiğim Yakup Kadri'ye yazmak, ya da İstanbul'da, Beşiktaş'ta oturduğunu bildiğim Necatigil'e gitmek aklımdan geçmemişti.

Ben İzmir'e, Attilâ İlhan'a mektup yazmak istiyordum. Ahmet Kaptan nihayet adresi vermiş, adresin doğruluğundan kuşkulanmakla birlikte, sayfalar dolusu yazmıştım. Neler yazdım? Ne istiyordum? Hepsi zamana karıştı; çıkaramıyorum. Herhalde **Çolpan İlhan**'dan söz açtım. Çünkü Çolpan İlhan hayranıydım, dergilerden, gazetelerden bütün fotoğraflarını keser, özel bir albümde saklardım. Herhalde yazar olmak istediğimi, romanlar karaladığımı, hikâyeler çiziktirdiğimi yazmıştım.

İnanılır gibi değil, ama Attilâ İlhan yanıtladı. Kim bilir kaç gün okul kitaplarım arasında gezdirip durduğum mektup, o yeniyetme okuru yüreklendiriyor; her şey iyi hoş da Attilâ İlhan diyor ki, bir de adımı doğru yazsaydın. Atillâ değil. Attilâ... Yanıtı yanımdan ayırmıyorum, iş o satırları okumaya gelince, yüzüme ateş basıyor...

Dediğim gibi, Attilâ Bey'e mektuplar yazıyorum. Sokaktaki Adam'ın yağmurdan, geceden, neon ışıklardan söz açan sayfalarını okuyorum, **Kurtlar Sofrası**'nı o karanlık Beyoğlu sahneleriyle okuyorum. Ama **Zenciler Birbirine Benzemez**'in arka, son sayfalarında yer almış söyleşide romanı merak ediyorum:

"1945'te, hâlâ günün birinde bitireceğime inandığım, üç beş ciltlik bir roman deneyine giriştim: 'Saadet Hepimize Mahsustur' adını taşıyan bu eser, tamamen toplumsal bir roman olacaktı."

Gramofon İğnesi'nin bu yazısı şüphesiz, Attilâ İlhan'ın sanatına ilişkin bir yordam arayış yazısı değil. Anılar arasında bir gelgit yazısı. Bununla birlikte Attilâ İlhan romanının okurda bıraktığı etkiye değinmek isterim: Sokaktaki Adam'dan bugüne, Attilâ İlhan romanı çok geniş bir yelpazede, dönemleri, toplumsal ve bireysel sorunları, psikolojik sarsıntıları, tarihsel hesaplaşmaları irdeledi.

'Toplumsal roman' özellikli bu çaba. bir yandan da bireyseli gözden ırak tutmadı. Şiiri ölçüsünde, romanında da, Attilâ İlhan okurunu etkiledi. Daha 1953'te şunları söylemiş:

"Esasen, sanatçı söyleyecek bir lafı olan bir vatandaştır. Diyeceğini şiir olarak diyebiliyorsa şiir olarak der; ama olur ki söylemek istediği şiir sanatının çevresini aşmak eğilimindedir, o da tutar, bu eğilime uyarak romana, piyese, ne bileyim, senaryoya gider."

60'lı yıllardan unutamadığım iki Türk filmi var: Biri **Ver Elini İstanbul,** ötekisi **Rıfat Diye Biri.** İlkinde, **Tanju Gürsu,** Çolpan İlhan'a diyor ki: **"Sende de bir gözler var, bir başka İstanbul..."** İkincisinde **Özcan Tekgül,** şaşırtıcı bir sadist, elinde kırbaç; Türk sinemasının alışılagelmiş vamp kadınından başka bir düzleme sıçramış. Bu filmlerin senaryolarını Attilâ İlhan, takma ad kullanarak yazmış. Ver Elini İstanbul'un Sirkeci, Tepebaşı otelleri, oralarda ömür tüketen bazı insanlar belleğimde yaşayageldi...

Nihayet 1970 yazında Boğaziçi'nde bir lokantada Attilâ İlhan'la tanışıyorum. Ya da 1971. Kalabalık bir masa; Sadri Alışık, Çolpan İlhan, Attilâ Bey, eşi Biket İlhan, Sevda Ferdağ, daha başkaları da var. Aziz dostum, ağabeyim Sadri Alışık'ın cömert sofralarından biri bu. Attilâ İlhan'la Biket ya İzmir'den ya Ankara'dan gelmişler, bir süre İstanbul'da kalacaklar.

Şiirlerin serüvenci Abbas Yolcu'su, alafranganın ve alaturkanın bütün inceliklerini bilen, alçakgönüllü, gençlere içtenlikle açık, biraz da İngiliz nezaketini ve ölçülülüğünü taşıyan kişiydi. O zamanlar boyuna öyküler yazıyordum. Öykülerden söz açtım; bazıları yayınlanmıştı. Attilâ Bey okumak istediğini söyledi.

İşte, usta-çırak ilişkimiz böyle başlamıştır. Hemen o dönemler, Attilâ Bey, Ankara'da Bilgi Yayınevi'nin editörü oldu. **Nazlı Eray**'ın **Pınar Kür**'ün daha başka yazarların ilk yapıtlarını o yayınladı. Bilgi Yayınevi'nin sahibi **Ahmet Tevfik Küflü,** edebiyatımıza yeni yazarlar kazandırmaktan sanırım mutluydu.

Dün Akşam Gibi

Dostlukların Son Günü, Attilâ Bey'in editörlüğü çerçevesinde yayınlandı. Armağanlara, ödüllere tuhaf bir uzaklık, hatta öf-

ke duyuyordum. Yayıneviyse, armağanlara katılmayı kabul edersem kitabımı basacağını belirtmişti. Attilâ Ağbi, genç yazarların öyle çarçabuk itirazcı davranmalarının çıkar yol olmayacağı görüşündeydi.

Sait Faik Hikâye Armağanı'nı Dostlukların Son Günü kazansın diye, konuyu hiç konuşmamış olmamıza karşın biliyorum ki, özel çaba harcadı. Bu kitap, beni okur çevresiyle tanıştıran ilk kitabım oldu. Aklımda hayli kırıcı ödül töreni. Pera Palas'taki saatler, sonraki akşam yemeği bunca yıl sonra bile bir buhran gibi üstüme çöküyor. Attilâ İlhan'ın unutamayacağım sözlerinden biri o akşamın ertesinde:

"Çoğu zaman üç beş kişi için yazdığımızı sanırız, onlar bizi okumazlar. Asıl seslendiklerimiz, hiçbir zaman tanımayacağımız, başka üç beş kişidir."

70'li yılları 80'li yıllara bağlayan dönemde, bir yaz sonu, Attilâ İlhan'la birkaç gün Beyoğlu'nda, Galata'da, Tepebaşı'nda, sonra –o sıralar çok sevdiği– Boğaziçi'nde, Emirgân'da, Rumelihisarı'nda dolaştık. Maçka Oteli'nde kalıyordu. Maçka Oteli'nde bir akşamüzeri **'campari'** içtiğimizi hatırlarım. **"Ne alkol, ne başıboş serüven, ne aylaklık, cinsellik sanatçı için çıkış yoludur"**, demişti, **"sanatçı ömrünün sonuna kadar dispilin içinde çalışmak, üretmekle, bir tek bununla kendi kurtuluşunu sağlayabilir..."**

Galiba Attilâ Ağbi'nin uyarısıyla aralıksız çalışıyorum. Bütün hayatım boyunca da, yalnız, yazdığım yazı istediğimce sürebildiğinde mutlu oldum.

Ankara'ya gidişlerimde Bilgi Yayınevi'ne uğramak, Attilâ İlhan'ın çalışma odasında oturmak, anlattıklarını dinlemek başlı başına bir sevinçti. Bu sevinci gölgeleyen, **Sevgi Soysal'**ın ölüm haberi olmuştur. Yine Ankara'daydım; en çetrefil sorunlara bile bir ucundan umut aşılayan Attilâ Ağbi, Sevgi Soysal'ın ölümü karşısında adeta gülümseyişini kaybetmişti. Hüzünlü bir yazısında duygularını dile getirmiştir. O yıllar sık sık Ankara'ya mektup yazdım, Attilâ İlhan'dan kısa, uyarıcı, özlü yanıtlar geldi. Yazdıklarımı okudu, her defasında destek oldu. Okumamı önerdiği kitaplar bana ayrıca kılavuz olmuştur.

İlkeci edebiyat anlayışına sahip şair, romancı, deneme yazarı Attilâ İlhan, editörlüğünde çok geniş bir perspektifi gereksinmiştir. Bilgi Yayınevi'nin 1973–1980 arası yayınlamış olduğu kitaplar tanıklık ediyor. Çok değişik edebiyat anlayışlarının yazarları bu dönem aynı yayınevinde buluşabildiler. Genç yazarların profesyonelleşebilmesi için imkân sağladı.

1977'de **Böyle Bir Sevmek, 'ezberimizde tuttuğumuz şiir'** geleneğine son halkalardan biridir:

"ne kadınlar sevdim zaten yoktular
yağmur giyerlerdi sonbaharla bir
azıcık okşasam sanki çocuktular
bıraksam korkudan gözleri sislenir
ne kadınlar sevdim zaten yoktular
böyle bir sevmek görülmemiştir"

Ve kitabın iç kapağında Attilâ İlhan'ın elyazısıyla:

"ömrümüzü bir suç gibi ayarlamadık mı
ağır bir hüküm giyer gibi öleceğiz"

Şiirde elli yıl

80 sonrası Attilâ Ağbi İstanbul'a yerleşti. **"Üçüncü Şahsın Şiiri"**ndeki Maçka'da oturuyordu artık. Gerçi Maçka o eski Maçka değildi ama, Attilâ İlhan'ın sokağında geçmiş günlerden bir şeyler hâlâ esip durmaktaydı.

Seyrek görüştüğümüz yıllardı. 91'de Çolpan'la Sadri Ağbi'nin Kanlıca'daki yazlıklarında sevgili Attilâ İlhan şiirde elli yılını doldurmak üzere olduğunu, öyle herhangi bir şey, sıradan bir şeymişcesine söyledi. Argos dergisine şunları yazmıştım:

"Attilâ İlhan'la söyleşiyorduk, yazdı: Ekim ayında şiirde elli yılı yaşamış olacağını söyledi. Bunu bir övünç konusu sayarak değil, sessizce, konuşmanın genel akışı içinde dile getiriyor; şiire elli yılını adamış olmaktan artı bir şey ummuyordu. Sözü kesinkes bireyseldi.

"Attilâ İlhan, çağdaş edebiyatımızın en önemli yazarlarından biri. Kuşaklar boyu etki bırakmış şiirlerinin yanı

sıra romanları, eleştirileri, siyasal yazıları, tartışmaları, polemikleri, gezi notlarıyla Türk okuruna ses yöneltmiş. Dahası, Türkiye'de yeni okurların yetişmesini sağlamış.

"(...) Bunca birikim ve çabayla sürdürülmüş elli yılın sonunda Attilâ İlhan için Türkiye hangi kutlamalara hazırlanıyor? Yaşayan edebiyat ustalarımızın hangisi için Türkiye çapında kutlamalar düzenlendi?" İlk şiir **"Balıkçı Türküsü"**, Yeni Edebiyat gazetesinde, 1 Ekim 1941 tarihinde çıkmış. Behçet Necatigil, sözlüğünde böyle saptıyor. Demek ki bu ekim şiirde elli dört yıl. Milliyet Sanat dergisi, Kitap dergisi, Hürriyet gazetesinde **Doğan Hızlan** hatırladılar: Attilâ İlhan 1925 yılında doğdu.

Cumhuriyet'te **Şükran Kurdakul** ve **Server Tanilli** duygularını dile getirdiler.

Sisler Bulvarı'ndan bugüne Attilâ İlhan'la yazar–okur ilişkimi, kişisel dostluğumu, usta-çırak yıllarımı, televizyon günlerini düşündüm. Kitaplarını yan yana dizdim. Zenciler Birbirine Benzemez'in son sayfalarından bu yazıya alıntıladığım satırların, ilk kez Sokaktaki Adam'ın birinci basımında yer almış olduğunu ayırt ettim, sözcükleri biraz daha eski: **"Saadet Hepimize Mahsustur adını taşıyan bu eser tamamen içtimai bir roman olacaktı..."**

Oysa Attilâ İlhan'ın toplu eserinde **'okunurluk'**un o'su eskimemiş. Tartışmalarının, kalem kavgalarının uçta sözlerine katılalım ya da katılmayalım. Attilâ İlhan ve eseri, Türk edebiyatında yetkin bir **"hayat bilgisi".**

"Ben Yakub'um: Kamarot Yakub, Pepe Yakub da derler. Ama sen beni bilmezsin ağabiy. İstanbul'lu filan değilim. Zati bu işe tesadüfen karıştım. Hani bazı bir adam bir türküyü, bir lafı günlerce düşünür, aklına gelmez; asabı bozulur, uykusu kaçar; sonra günün birinde, yolda yürüyüp giderken bakarsınız ansızın hatırlar; işte, bizim iş öyle oldu."

Sokaktaki Adam'ın ilk satırları. Otuz küsur yıl önce okumaya başlıyorum. Oysa daha dün gibi... Daha dün akşam...

Cumhuriyet, 14 Eylül 1995

ARKADAŞIM ATTİLÂ BEY

Ülkü KARAOSMANOĞLU

"Yahu nereden çıkardılar 70 yaş furyasını? Nerden biliyorlar? Belki ben yaşımı soranlara 50 diyorum.

Gülüyordu Attilâ Bey. Nasılsa Çeşme'deki Fransız kızların haberi yoktu bu ifşaattan. Aynı turist kızlar, Attilâ İlhan'ın onlara giydirdiği yaşam biçiminden de habersizdiler. Tıpkı, kirasını ödemek istemedikleri için yoksun kaldıkları şezlonglara, müessese ikramı sandıkları bir şıklık sonucunda kavuştuklarında, kendilerinden elli metre uzakta güneşlenen bir şaire borçlu olduklarından habersiz olmaları gibi. O iki turist kız, bir gün önce aynı şair tarafından gözlem altında tutulmuş ve sadece "çok şirin" oldukları gerekçesiyle, aynı şairin gizli koruması altına girivermişlerdi. Tatil anlarında bile hayata önce gözleriyle, sonra duygularıyla ve beyniyle karışıp gitmek isteyen şairin yaşı, çevresindekiler tarafından hiç mi hiç anlaşılamadı. Veya umursanmadı. Onu ilk tanıdığımız yıllarda da "yaşsız"dı o, bizim için, şimdi de.

Attilâ Bey'le çalıştığım yıllarda da, sohbet anlarımızda da onun yaşını hiç aklıma getirmediğimi rahatlıkla söyleyebilirim. Hatta "Bu yaşına rağmen neler de yapıyor?" şaşkınlığını yaşadığımı da hatırlamıyorum. Yaptıkları öylesine doğaldı ki, yaşıyla bağlantı kurmak aklımızın köşesinden bile geçmiyordu. İlk kez bu yazıyı yazarken, Attilâ İlhan'ın yaşı üzerinde kafa yorduğumu farkediyorum.

Üstelik çoğu kez, "çocuğum" diye hitap eder bana veya bin tane soyutlama sonucunda ulaşabildiğim bir saptamayı ona anlat-

maya çalıştığım bazı zamanlarda, benimle fikir birliği içinde olduğunu ifade etmek için "Evet, işte seninle ordan tanışıyoruz arkadaş!" deyiverir.

Ve işin tuhafı ben kendimi, onun çocuğu değil de, hep arkadaşı sayarım. Hatta kadim dostluktan bile söz edecek kadar. Bana karşı bir kere bile olsun ses tonunu yükseltmemiş, azarlamamış, bütün işlerimde heveslendirmiş ve uyarılarını da hiç eksik etmemiş olan bir arkadaş. Yazdığım metinde başım ne zaman sıkılsa, telefonla arayıp bilgisine başvurduğum büyüğüm. Dünyevi kaygılarla hesaplaşmak zorunda kaldığım durumlarda "Attilâ Bey olsa nasıl davranırdı?" diye düşündüğüm sağlam ölçütlü bir prototip. Ve insanlık durumlarını bütün çarpıcılığıyla anlatan bir film sahnesini veya bir roman paragrafını paylaşmak istediğimde aklıma hemen geliveren isim. Ve on beş yıla yakın bir süredir okuduğum kitapların o muhteşem yazarlarını tanımamı sağlayan fikir arkadaşı.

Onunla ilk kez bir mısra aracılığıyla tanışmış olmamın, bu aydınlık yol arkadaşlığında sihirli bir payı olup olmadığını düşünürüm zaman zaman. Mısra şudur:

"değil mi ki, benim şairliğime bütün ikinci kaptanlar kefil"

Kendimi tam anlamıyla "ikinci kaptan" olarak hissettiğim yıllardaydı. Yakınmadan, ama bunun bilincinde olarak çalıştığım YAZKO binası. Attilâ İlhan'ı sadece ve sadece şiir kitaplarından tanıyorum. Tanımaktan öte, şiirlerinin çoğu ezberimde. Başkan Erol Toy, beni odasına çağırıyor ve diyor ki:

– Ülkü, Somut'u bir de Attilâ İlhan'ın gözüyle görelim.

Künyesinde yazışleri müdürü olarak adımın geçtiği haftalık Somut gazetesi üzerine konuşmak için girdiğimiz odadan ben allak bullak vaziyette çıkıyorum. Çünkü ilk kez gördüğüm ünlü bir yazar tarafından dergi, mizanpajından karikatürüne kadar aşağıdan yukarıya doğru fırçalanarak başka bir renge boyanmış. Fırçalamış ama öneriler de getirmiş. Getirdiği önerilerin hepsi, "aykırı" öneriler. Haksız mı? Haksız demeye de dilim varmıyor. O güne kadar edindiğim bilgilerin şekillendirdiği duygularımla yaptığım işte, farklı bir yöntem sunuyor. Kıran kırana bir sanat-kültür gazeteciliği için kolların sıvanması gerektiğini düşünüyor o. Söyledikleri üzere kafa yorduğum zaman, eksiğimin ne olduğunu hemen farkediyorum.

"İtidal duygusu" aslında bilmediğimiz pek çok şeyin kılıfı olup çıkmış meğerse. Kültür alanında ne kadar donanımlıysan, o kadar hareketli bir yayın organı çıkarabilirsin ve bu yayında düşünce düşünceyle, imge imgeyle canının istediği gibi çarpışır. O zaman etik kaygılar, düşünce ve imgeler dünyasındaki zenginliğin yanında ikinci plana düşer. Ve yeni bir etik anlayış doğabilir bu serüvenden. Oysa ben pratikte bir uygulamacıyım eninde sonunda ve o güne kadar çalıştığım çeşitli gazete ve dergilerdeki beyin takımı, insan olarak "iyi" olmasına karşın, düşünce dünyasındaki çalkantıların, içlerinden birini zor duruma düşürebileceği kaygısını taşıyorlar. Farkında olsalar da olmasalar da belirli gruplara dahil olmuşlar. Attilâ İlhan'ı da bu gruplardan birinin mensubu olarak göre-rek, kendimce aldığım bir tedbirle dinlediğimi düşünüyorum. Ama öyle isimler önermiş ki, çok çeşitli edebiyat hiziplerinden hepsini aynı dergi yapısı içinde görmek istediği de açık. Kimseyi dışlamıyor. Kafasında oluşan derginin yazar skalasında zamanında çok dövüştüğü isimler de var. Attilâ İlhan'la yaptığımız sohbet üzerine düşündüklerim aşağı yukarı bunlar.

Erol Toy, ben ve Attilâ İlhan arasındaki üçlü toplantının üzerinden aşağı yukarı bir ay geçmişti. YAZKO yayınları arasında bir kitabı çıktı Attilâ İlhan'ın: "İkinci Yeni Savaşı. Somut'un yazıişlerinde telaşlı bir gündü. Somut'un birinci sayfasını çiziyorduk. Bir masa çevresinde, yazılar mizanpaja uygun yerlere yerleştiriliyor.

Büyük odanın bir köşesinde Emre Kongar ve çevresinde toplanan gençler, Attilâ İlhan odaya giriyor. Elinde yeni çıkan kitapları. Emre Kongar'la ayaküstü sohbet ediyorlar. Bizim aklımız bu sohbette ama telaşımız onları dinlememize izin vermiyor. Odadan bir iş için çıkıyorum. Tekrar geldiğimde Emre Kongar gitmiş, Attilâ İlhan da, bir masaya oturmuş, çevresinde birikenler için kitap imzalıyor. Biz teslim etmemiz gereken birinci sayfanın işlerini toparladığımızda, Attilâ İlhan'ın başındaki kalabalık dağılmış. "İkinci Yeni Savaşı" adlı kitabını alıp yanına gidiyorum. İlk sayfasını açıp masanın üzerine bırakıyorum. Adımı soruyor. Somut'u eleştirdiği toplantıdan beni hatırlayıp hatırlamadığını bilmiyorum. Adımı söylüyorum ve o imzalıyor:

"Kardeşim Ülkü Karaosmanoğlu'na selam, sevgi ve teşekkür. Ağustos '83"

Sonra durup dururken, ona şu soruyu soruyorum:

"Neden şiirinize özellikle 'ikinci kaptanlar' kefil?"

Gözlerindeki zekâ pırıltısını ilk keşfettiğim gündür o. Pırıltılara gülümseme karışıyor, yanıtını verdiği zaman:

"Çünkü çok çalışır ve arada kaynarlar. Onların kefilliği, ortalıkta övünerek dolaşanlardan daha önemlidir benim için.

Onun şairliğine kefil olduğumu hissediyorum. Bu heyecanımın onun için olmadığını da aklıma getirerek.

Aradan yine kısa bir süre geçmiş. Bu arada arkadaşımız Ülkü Demirtepe, Attilâ İlhan'la bir röportaj yapıp getirmiş, ben de sayfaya metni yerleştirirken, "Herkesin ayağına basan adam" başlığını atmıştım. Ülkü Demirtepe'den bir telefon geliyor. Ülkü diyor ki:

"Attilâ İlhan'ı telefonla ara. Senden telefon bekliyor.

Şaşırıyorum. Attilâ İlhan'la telefonda konuştuğumuzda daha çok şaşırıyorum. Çünkü bana yeni bir sanat dergisinin yazıişleri müdürlüğünü teklif ediyor. "Sanat Olayı" dergisinde yazı işleri müdürü olmayı düşünürsem Karacan Yayınları'nın Genel Yayın Yönetmeni Ali Saydam Bey'i arayacakmışım. Derginin danışmanlığını kendisi yürütecekmiş.

Erol Toy, iznini veriyor ve ben Ali Saydam'la görüşüyorum. Attilâ İlhan, ben ve Ali Saydam, derginin yapısı üzerine konuşuyoruz. Attilâ İlhan, salı ve cuma günleri gelecek. Hazırladığı maketi bana veriyor. İlk izlenimim onun müthiş bir teşkilatçı olduğu yolunda. Elimdeki maket, zorlu bir ekip gerektiriyor çünkü. Düşünmediği ayrıntı kalmamış. Bir dergi maketi nasıl ustaca hazırlanır bizzat görüyorum.

Sesleneceğimiz kesimin yelpazesi içinde kimler yok ki? Bütün amacının "popülist olmadan popüler bir sanat dergisinin nasıl yapılacağını ortaya koymak" olduğunu söylüyor.

Artık her salı ve her cuma toplantı sonrasında Karacan binasından birlikte çıkıyoruz. O Maçka'ya kadar yürüyor. Ben de Karaköy vapur iskelesine kadar onunla birlikte yürüyorum. Aslında Sirkeci'den de vapura binebilirim ama yolu uzatmak hoşuma gidiyor.

İlk yürüyüşümüzde kafama takılan o koca soruyu sormadan edemi yorum:

"Neden ben?"

1983 yılının Ekim ayında Karaköy vapur iskelesine yaklaşmışken bana verdiği yanıt, bugünkü gibi aklımda:

"Çocuğum, senin tiklerin yok!"

Belki o sırada yüzümün bir tarafında seğirmeler olmuştur, şaşkınlığımdan. O, devam ediyor:

"Suples sahibi olmaz, tikleri olan insanlar. Somut dergisi üzerine konuştuğumuz gün, sendeki hoşgörüyü tespit ettim. Sonra seni çalışırken de izledim. İnsanlarla ilişkilerin iyi. Tikin yok ve çalışkansın. Yetmez mi?"

Bu sözlere hala çok gülerim. O günkü şaşkınlığıma da gülerim. Ve Attilâ İlhan'la birlikte başlayan farklı bir dergicilik deneyiminde yıllar boyu yol alırken ne kadar çok kahkaha attığımı düşünüp, yine gülerim.

Ve Attilâ İlhan'ın başkaları tarafından algılanan imajıyla, uzaktan yakından alakası olmadığını düşündüğüm zaman gülmem ve onun hangi kategoriler içinde değerlendirilebileceği üzerine kafa yorarım. Hepsini toplayıp, çarpmak, çıkarmak ve bölmek gerek. Sadeleştirme yaptığınızda elinizde kalacak özelliklerin başında "dürüstlük" kalır. Problemin sonucundaki "eşittir" işaretinin karşısında "dürüstlük" yazar, demeliyim. Attilâ İlhan'a ait bütün paradokslardan çıkan sonuç budur.

Uçsuz bucaksız hayal gücünün onu taşıdığı yere mutlaka gittiğini düşünürüm. Bu düşüncemin doğru ama yine de kanıtsız olduğunu hissederim. Bir yanıyla soyutlamalarının en uç noktasında tek başınadır ama diğer yanıyla içimizden biridir. Sıradan olanla, olmayana eşit davranırken, bütün aykırılıkların peşinde iz sürebilen ruh dünyasıyla o kimbilir hangi dünyaların serüvenlerinde iz sürmüştür? Bunun anlamı Attilâ İlhan gerçekliğinin sonsuzluğuyla, bitip tükenmeyen hayallerinin içiçe oluşudur. Bu yüzden acıları bilinmez, tahmin edilir. Şiirinde verir ipuçlarını. Tahmin eder, ama gözlemlerimizle kanıtlayamayız.

Hayata karşı belirlediği duruşun sağlamlığı çevresindekilere güven verir.

Bilirim ki o Troçki'yi de, Troçki'nin katili Ramon Mercader'i de anlayabilir. Ama yaşamının son demlerinde Küba'ya dönüp Castro'nun hapishanelerinde gardiyanlık yaparak sadakatle geçen tüm bir yaşamını noktalayan Mercader'e, duygularının dünyasında yer yoktur. Buna karşılık Conrad'ın Razumov'u onun tarafından anlaşılan ve sevilen bir roman kahramanı olup çıkar. İnsanın yaptıkları karşısında şaşırmayacak duruma gelmenin, hayata karşı "özgün" bir duruş olduğunu ve hayal kırıklıklarıyla ancak böyle başedileceğini işitmişimdir ondan.

"Sanat olayı" "Cönk" ve "Bakış" dergilerinin çıktığı dönemlerde gençlere verdiği desteğin yakın tanığı oldum. Şiirlerini değerlendirmesi için kendisine getiren bir sanatçı adayını "gel bakalım Diyarbakırlı" diye karşılarken, onunla bilmem kaç yıl önce görüştüğünü anlarız ve taze kalan belleğine saygımızı ifade etmek için şapkamızı çıkarırız. Biliriz ki, onca yıl evvel, o Diyarbakırlı'da gözlemlediği küçücük bir ayrıntı, gözününün önünde canlanıvermiştir. Ve şiirlere gözatıp da "Bunlarla iyi soba yakılır çocuğum" dediğinde içimiz burkulur. Bunu da hisseder ve açıklar:

"Onu şiirden vazgeçirmek için bunu söylemek zorundayım. Vaktini boşa harcıyor."

Esprilerle gelişen sohbetin içinde bir de bakarsınız ki Attilâ Bey, Diyarbakırlı arkadaşımızda yıllar önce gördüğü bir başka olumlu özelliğin altını çizmeyi de ihmal etmemektedir. Bir başka yönde yol alması için uğraşmaktadır onunla. Ve o hüzünlü delikanlı, giderken kalabalık içinde yargılandığını düşünse bile, bu olumsuzluğa karşın, başına bela olan şiirden kurtulmanın kararlılığı içindedir. İkna olmuştur ve başarılı olması muhtemel olan alanlara doğru yelken açar. Hatta muhtemel olanı, gerçek kılar, Diyarbakırlı'nın küstüğünü düşünenler yanılmışlardır.

Attilâ İlhan, içinde şiir cevherini gördüğü genci ise asla yalnız bırakmaz. Üşenmez, ona aruz veznini öğretmeye bile kalkışır. Uzaktan gencecik birine aruz veznini öğretmeye çalışan şairi seyreder ve ister istemez düşürünürüz. Hangi ülkede Attilâ İlhan gibi bir sanatçıya ulaşmak bu kadar kolaydır? Aslında bu, yanlış bir sorudur. Attilâ İlhan, kendisine ulaşmak isteyenler arasındaki kıldan ince, kılıçtan keskin seçimini çoktan yapmıştır.

İzlediğim kadarıyla ne kadar girişkense, o kadar az ilgi alanına girer ona ulaşmak isteyen kişi. Veya girişkenliğindeki içtenliğin ölçüsüyle, Attilâ İlhan'ın ilgi alanına girer veya girmez.

Ve Attilâ İlhan'ın ilgi alanına giren herkesin içtenliğiyle yerini koruyabildiğini söyleyebilirim. Yalanı anlar, hatta bağışlar ama söz konusu kişi, bir rütbesinin sökülmüş olduğunu farketmez bile. Farkediyorsa, sökülen rütbesini geri alır çünkü. Çünkü Attilâ İlhan, küsmez. Gerçekçiliği buna engeldir. Bitip tükenmeyen gerçekçiliği ve duygu dünyasının sonsuzluğu konusunda yaptığım– birbirinin içine geçmiş– ayrıma dönecek olursak... Rütbesini söküp, sonradan idare ettiği kişinin akıbeti, onun duygu dünyasında nereye oturur bilemeyiz. Tahmin edebiliriz ama az önce belirttiğim gibi kanıtı yoktur bunun.

Duygu dünyasında kanıtlanabilecek tek bir şey bildiğimi söyleyebilirim:

"O Karanlıkta Biz" romanında çok daha net tanıdığımız Ahmet Ziya'nın mensup olduğu, "O eski adamlar" zincirinin bir halkasıdır Attilâ İlhan veya bir başka deyişle, "maneviyat adamı"dır. Dünyanın nimetlerinden, ilkel mülkiyet hissinin dürtüsüyle "hayatın amacı" olarak yararlanırken, zekâsıyla bunu örtbas etmeye çalışanlardan iğrenir. Bu iddialı cümlenin içini kazıyarak gördüğüm resimde bir başka kesinlemenin net rengi beliriyor: O, tanıdığım en tipik yurtseverdir.

Onunla insan hayatının amacı üzerine yaptığımız sohbetlerin yolculuğunda ulaştığım birinci durak "dürüstlük"se, bir diğeri, "yurtseverlik"tir. Malraux'dan hareketle, "bir şey olmak için değil, bir şey yapmak için" varolan insanların gönülden yoldaşıdır çünkü o.

Benim içinse Attilâ İlhan, yeniden üretilemediği için betonlaşmış değer yargılarının bir sistem oluşturduğu dünyamızda, yaratarak ayakta kalınabileceği yolundaki inancımı pekiştiren arkadaşımdır. Hayallerle gerçekleri yarıştıran arkadaşım.

O, arkadaşım Attilâ Bey'dir.

EDEBİ BABAM ATTİLÂ İLHAN

Pınar KÜR

Şiirle doğmuş, şiirle büyümüş, yaşamı şiirle kuşatılmış bir insanım. Daha okuma yazma öğrenmeden aruz veznini tanımayı öğrenmiş, Fuzuli'yi. Yahya Kemal'i, Tevfik Fikret'i, Nâzım Hikmet'i, Orhan Veli'yi, daha nicelerini ezbere söylemiş bir çocuktum. Ama, Attilâ İlhan şiiriyle ancak ergenlik çağımda karşılaştım. En doğrusu da buydu herhalde. Edebiyatçı aile çevremin bana sunduğu şairlerle yetinmeyecek, kendi şairlerimi kendim seçecek yaşa gelmiştim artık. Sisler Bulvarı'na daldım ve uzunca bir süre orada kaldım.

Televizyon çocukları değildik biz, aramızda Attilâ İlhan şiirleri okuma ve **yazma** yarışmaları düzenlerdik. İlk gençliğimin düşlerini besleyen bu (yüzü görülmedik) şairle günün birinde bir tür baba–kız ilişkisine gireceğim aklımın ucundan bile geçmezdi.

Yurt dışında yaşadığım süre içinde hiçbir zaman Türk edebiyatından kopmamıştım ama, son gelişmeleri (bu arada Attilâ İlhan'ı da) yakından izleyememiştim. "Kararlı bir yazar adayı" olarak Türkiye'ye döndüğümde, edebiyat dünyasında bana yol gösterecek, elimden tutacak bir tek tanıdığım yoktu. Bir yandan küçücük oğlumu büyütmeye çalışırken, bir yandan Devlet Tiyatrosundaki görevimi sürdürürken, gizli gizli roman yazıyor, ama "kitap"ı nerede, nasıl yayınlatacağımı hiç düşünmüyordum. Gizli gizli yazdım **Yarın Yarın**'ı (o sırada adı konulmamıştı daha) evet, tiyatrodaki odamın kapısını kilitleyerek ya da oğlanı yatırdıktan sonra, gecenin geç saatlerinde. Çünkü romanı bitirebileceğimden bile emin

değildim. Yayınlama sorunlarına kafa yormamam olağandı bu durumda.

Umut ve umutsuzlukla dolu, ağrılı, sancılı iki buçuk yıl geçti aradan, sonunda "kitap"ın bittiğine karar verdim. Adını "Şu Dağın Ardında" koydum. Bu arada birkaç çeviri yapmış, dolayısıyla edebiyat-yayın dünyasından kimi kişilerle tanışmıştım. Bu kişilerden en çok güvendiğime, Hilme Yavuz'a götürdüm müsveddemi. O da dosyayı okur okumaz şöyle dedi:

"Bu romanı yayınlamaya cesaret edebilecek tek kişi Attilâ İlhan'dır.

Attilâ İlhan mı? **Şair** Attilâ İlhan mı?

Meğer o sırada Bilgi Yayınevi'nin yönetmeniymiş. Bilmiyordum, nerden bileyim?

Ancak bir sorun vardı: Daha önce, bir çeviri dolayısıyla, o yayıneviyle ciddi bir anlaşmazlığa düşmüştük. Benim oraya bir kitap götürmem söz konusu olamazdı.

İstanbul'da başka bir yayınevine başvurdum. İki ay sonra, "Valla biz 12 Mart hakkında kitap yayınlamak istemiyoruz," şeklinde bir cevap aldım. Milliyet gazetesinin o yıllarda düzenlediği roman yarışmasına katılmayı düşünmeye başladım.

"Yarışmayı kazanmasına kazanırsın ama, kitabın yayınlanması uzun sürer, sen gel, Attilâ'ya götür şunu, deyip duruyordu Hilmi Yavuz.

"Benden de selam söyle."

Klasik bir soru: Ne kaybederim?

Kalktım, Ankara'ya gittim.

Attilâ İlhan'a telefon ettim, bir roman getirmek istediğimi söyledim; bana ertesi güne randevu verdi. Birden korktum. "Yalnız", dedim, "yayınevi sahibiyle aramda bir tatsızlık olmuştu da... Yani, geldiğimde onunla karşılaşmayayım, sadece sizinle görüşeyim istiyorum.

Telefondaki ses birden sertleşti, hattâ bir "başöğretmen" gibi azarladı beni.

"Yayınevinin sahibinin bilgisi dışında herhangi bir şey yapmam mümkün değil.

Ben "evet.... yani... şey... ama... çünkü.... gibisinden kekelerken, "İster gelin, ister gelmeyin, kendiniz bilirsiniz," diye kestirip attı.

Bu durumda. elbette gitmeyecektim.

Ama, ertesi gün uyandığımda gene aynı klasik soru belirdi kafamda Ne kaybederim?

Giyindim, kuşandım. Tunalı Hilmi Caddesi'ndeki büroya gittim ama, yürek Selanik!

Ve tabii korktuğum başıma geldi. Attilâ İlhan'ın odasına girdiğimde içerde Ahmet Küflü de bulunuyordu. Neyse, kimse bozuntuya vermedi, son derece uygar bir karşılaşma oldu: Ben eski kırgınlığımı unutmuş gibi yaptım, Ahmet Bey herhangi bir kırgınlık olmamış gibi davrandı. Kahveler içildikten sonra Attilâ ile ikimizi başbaşa bıraktı.

Attilâ, "Nerede okudunuz, ne gibi işlerde çalıştınız, evli misiniz? gibisinden **beklenilebilir** ama yanıtları aslında önemsiz olan sorular sormaya gerek görmeden, doğrudan doğruya bir sanat–edebiyat sohbetine girişti benimle. Birini çaktırmadan sorguyla çekmenin en iyi yoludur bu tabii. Daha sonraki sohbetlerimizde daha çok tadına varacağım son derece renkli, esprili ama aynı oranda kesin ve keskin bir konuşma uslubu vardı. Hemen her konuda hoş bir anısı, ilginç saptamaları olan Attilâ, ağır ağır, her kelimenin hakkını vererek ama hiçbirini aşırı vurgulamayarak, aslında belirli bir ritim tutturarak konuşur; parlak, epeyden fazla muzip bakışlarını yüzünüzden hiç ayırmaz; büyüleyici bir etki yapar bütün bunlar, her dediğine inanırsınız.

O ilk gün pek farkına varmadan algıladığım bu özellikleri zamanla beni onun sohbetlerinin tiryakisi yaptı, pek çok kişiyi yaptığı gibi.

O gün saat tam yarımda (çünkü her gün aynı saatte yemeğe gidermiş ve çevre esnafı öğlen saatini ona göre ayarlarmış) yanından ayrıldığımda kendi romanımı unutmuştum açıkçası, doğruca bir kitabevine gidip **onun** son romanı **Sırtlan Payı**'nı aldım. Ankara–İstanbul arasındaki sekiz saatlik yolculuk boyunca okudum, ilk romanımın akıbetini merak edecek vaktim olmadı.

Bir hafta sonra Attilâ'dan mektup aldım. Kitabımı beğendiğini söylüyordu. Benim adımı da romana verdiğim adı da beğenmemişti gerçi ama, bunu aylar sonra, kitabın yayınlanması aşamasına geldiğimizde açıkladı. "İkisi bir araya geldiğinde bir köy romanı izlenimi uyanıyor oysa sen safkan kentlisin, dedi. Troçki ile ilgili bölümü yumuşatmam ("Bizim solcular bağnazdır, sırf Troçkistsin diye kitabı batırırlar.") dışında herhangi bir değişiklik önerisinde bulunmadı. Bir de Selim'in bir yerde "sırıtması"na karşı çıkmıştı.

İsim konusunda uzun uzun düşündük, sonunda "Yarın Yarın"ı hangimizin bulduğundan emin değilim. Yurt dışında yaşadığım sırada söylenmesi daha kolay olduğu için kullandığım "Havva" adını kullanmaktan vazgeçtim, Troçki ile ilgili bölümü çıkardım, Selim'i "gülümsettim" Ve, adı sanı duyulmamış genç bir yazarın ilk romanı yayınlandı.

Daha bir süre koruyucu kanatlarını üstümden eksik etmedi Attilâ. Edebiyat dünyası ile ilgili olarak, pek çoğu doğru olan ama pek çoğunu tutmadığım pek çok öğüt verdi bana. Hangi kız babasının öğütlerine doğru dürüst uyar?

Son yıllarda görüşemiyoruz. Anladığım kadarıyla beni evlatlıktan reddetmiş. Olsun, biz vefalı bir kuşağız; onun "edebi" babam olduğunu inkâr etmeyi aklımın ucundan bile geçirmem.

70. yaşını sevgi ve saygıyla kutluyorum.

HAYATIN ANLAMINI ÇÖZMÜŞ BİR BİLGE İNSAN

Nedret ÇATAY

Herşey bir telefon konuşmasıyla başladı... Aslında aradığım "Gündemde Sanat Var" programında yapılacak ve 1950'lerden bugüne Türk Edebiyatını irdeleyen bir konuşmaydı. Ama ben; umulmaz bir dost, bilge bir yol gösterici, paylaşılan engin bir deneyim buldum.

Evet, herşey bir telefon konuşmasıyla başladı. O güne kadar Attilâ İlhan'ı yalnızca eserlerinden tanıyordum. Hiç karşı karşıya gelmemiştik. Yapacağım öneriyi nasıl karşılayacağı konusunda kaygılarım vardır. Reddetmesi kuvvetle muhtemeldi.

O zamanlar bunları düşünürken Attilâ İlhan'ı hiç tanımadığım bir kez daha çıkıyor ortaya. O'nun o sessiz, kendi kabuğuna çekilmiş gibi görünen sade yaşamında aslında günceli izlediğini, özellikle genç insanların çalışmalarına ne kadar destek verdiğini bilmiyordum.

Benim çekine çekine önü sürdüğüm üç, dört haftalık konuşma teklifine O, sürekli bir konuşma teklifiyle yanıt verdi. Ve yüz on haftayı aşan maratonumuz başladı.

Her hafta çarşamba günü öğle saatlerinde güzel duygularla doluyor içim. Az sonra Attilâ İlhan'ın gelme vaktidir. Ve Attilâ İlhan her hafta hiç aksatmadan, hiçbir sorun yaratmadan söz verdiği saatte; yüzünde biraz hüzünlü bir tebessümle ve büyük bir tevazu içinde İstanbul televizyonu koridorlarında dolaşmaya başlar. Bunlar Attilâ İlhan'ın biraz sonra hiç kesintisiz ve bir kerede yapacağı konuşmanın son şeklinin kafasında oluştuğu anlardır. Sadece

selamlaşır ve üç, beş cümleyi geçmeyen sohbetler ederiz kendisiyle; kimi zaman günlerin halleri üzerine, kimi zaman da bir gece önce yayınlanan programımız üzerine. Sonra sessizce yok olur reji odasından. Stüdyoda konuşma sırası kendisine geldiğinde bütün teknik ekip büyük bir saygıyla elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır. Çünkü bir tek gün kapris yaptığı görülmemiştir Attilâ İlhan'ın. Ne ışığı eleştirir ne oturduğu yeri sorun eder ne de sesinin tonunu.

Ben çok titizlendiğim zaman da beni uyarır. "Bunları dert etme kızım, önemli olan benim ne söylediğim."

Ya sonra, yani kayıttan sonrası" Artık Attilâ İlhan bizimdir. Benim, Ali Akay'ın ve aynı odayı paylaştığım birkaç arkadaşımın. Attilâ İlhan'ın bize özel sohbetlerini birlikte içtiğimiz kahvelerle süsleriz. Ve iki yılı aşkın süredir her çarşamba biz bu şöleni yaşarız. Neler konuşulmaz ki bu kahve sohbetlerinde.

Günün sorunlarından geçmişe uzanan ne güzel sözler... Attilâ İlhan'ın yaşam imbiğinden geçmiş yorumları, cümle aralarına sıkıştırdığı minicik uyarıları bir tutkudur bizim için. Bir bakış açısıdır Attilâ İlhan. İnsan olmanın bütün komplekslerini yenmiş, günü dipdiri yakalayan, hayatın anlamını çözmüş bir bilge insan; bir yol gösterici.

Attilâ İlhan'ı meslek hayatımın ilk yıllarında tanımayı çok isterdim... Ama ya hiç tanıyamasaydım?

YAŞAYAN GEÇMİŞ

Ali AKAY

Attilâ İlhan ile ilk defa 1993 Eylül'ü, bir çarşamba günü karşılaştım. Daha önce onu kitaplarından ve çevirilerinden tanıyordum Şiirlerinin birçok şairi olduğu kadar ressamları da etkilediğini duymuştum. Ama onunla birlikte üç yıl boyunca her salı "Gündemde Sanat Var" programında birlikte olacağımı aklıma hiç getirmemiştim. Çarşamba günleri çekim yapılıyordu. Attilâ İlhan'ın konuşmasıyla biten programın çekiminden sonra, yukarıya Nedret Çatay'ın odasına çıkılıyor ve orada Attilâ İlhan "sohbetlerine" devam ediliyordu. Bu sohbetler, bir bakıma, yoğun bir şekilde kitabını yazan bir düşünürün dersleri, seminerleri gibiydi. Burada, kısaca anlattığı hikâyenin, anlatının detaylarına giriliyor, söylenmemiş yerleri anlatılıyor ve daha geniş bir şekilde konuşulan konular ele alınıyordu. Bir bakıma, Babıâli yayınevi âdetleri, burada sürdürülüyor gibiydi. Aydınlarımız, okudukları, Türkçe dili ve yazı biçimleri konuşuluyordu. Doğu ve Batı sorunsalı ise hemen hemen hiç eksik olmuyordu. Gazi'den yapılan alıntılar, yukarıda açılıyor, açımlanıyordu. Hatta bazı sol çevredeki insanların Gazi'ye ve onun anti-emperyalist tavrına döndüğünü, Attilâ İlhan gülümseyerek ve o insanların eski geçmişlerinden örnekler vererek anlatıyordu. Ve hâlâ bu sohbetler sürmekte.

Onunla konuşmalarımız sırasında, zannediyorum, ilk olarak Samir Amin ve George Lalandier ortak tanıdıklarımız oluverdi. Üçüncü Dünyacı tezlerin 1970'li yıllarının en önemli isimlerinden, kuramcılarından biri olan Samir Amin, eğitimimi tamamladığım

Vincennes, Paris VIII Üniversitesinde hocalık yapıyordu ara sıra ve daimi olarak kadrosu Ekonomi Politik bölümünde korunuyordu. Bu sıralar onunla tanışmıştım. Bir keresinde de Yıldız Sertel'in "Devlet Doktorası" savunmasında, tez hocam Pierre–Philippe Rey ile birlikte jürideydi, savunmadan sonra da birlikte "mekanist marksistlerle diyalektik marksistlerin" tartışmalarını konu etmiştik. Balandier ise Sorbonne Üniversitesi'nde hocaydı ve siyasi antropoloji alanında önemli tezleri vardı. Yine başka bir doktora savunmasında Gökalp'in tezinin danışmanlığı sırasında Balandier ile tanışmıştım.

Bu iki isim, yanılmıyorsam Attilâ İlhan'ın "Batıcı mekanik tezleri" ters yüz etmesinde önemli rol oynamışlardı. Onlarla tanışıklığım ve kitaplarını okumuş olmamın, Attilâ İlhan'ın benim üzerimdeki intibaında olumlu rol oynadığını zannediyorum. Bakışları daha sonra, daha sıcak ve sevecen oldu sanki. Tabii ortak bir yanımız da Paris şehriydi. Onun bahsettiği yerlerin bazıları duruyorsa, ben de tanımıştım. Hatta kaldığı otellerden birinde de kalmıştım. Onun Paris maceralarının muhteşem büyüsü benim zamanımın birçok öğrencisinin üzerinde ne türlü etki yaratmıştır, bilirim. Şu anda intihar etmiş olan Tayfun adlı arkadaşım, onun kitaplarının Paris'ini hayal ediyordu. Ama, tabii ki bu yerlerden bazıları isimlerini korusalar da, artık, aynı büyünün içinde değillerdi. Benjamin'in deyişi ile artık "halelerini" kaybetmişlerdi ve başka halelerle kaplıydılar. Ne Nâzım ne de onun kaçırılışı için yapılan planlar ve yardımlar kalmıştı artık Paris'te. Bireysellik büyük boyutlara varmıştı. Liberal ekonominin etkileri büyük bir oranda işçilerin ve diğer hizmet sektörü çalışanlarının hayatlarını altüst etmişti. "Dünya" sanki, Derrida'nın Marks için söylediği gibi "rayından çıkmıştı" Belirsizliklerin, işsizliklerin ve garantisiz evsiz barksızların Paris'i ırkçı ve yabancı düşmanı tezlerle beslenen Le Pen'in partisinin egemen söylemiyle çalkalanmaya başlamıştı. Ne Komünist Partisi'nin "yükselen değerleri" ne de 68 ruhu kalmıştı. Attilâ İlhan da bir gün bütün bunları bilerek, "artık gitmiyorum Paris'e" demişti. Bu hiçbir zaman için mi, yoksa daha geniş zamanlarda olması gereken bir şeymiş gibi mi söylendi, bilemiyorum. Ancak, tüm dinleyicilerinin onun salı akşamı sohbetlerini merakla beklediklerini bili

yorum: İstanbul'da olduğu kadar, İzmir'de, Ankara'da hatta yurt dışında bile. Kıbrıs'ta insanlar yolda beni çevirerek, Attilâ İlhan'ın konuşmalarına bayıldıklarını söyleyip mümkünse bunların tekrar tekrar gösterilmesi gerektiğini, veya niçin ona daha uzun bir müddet verilmediğini soruyorlardı. Zannederim, bu onun da istediği bir şeydi. Yukarıdan bakan, herhangi gündelik yaşam insanını (sokaktaki adamı) küçümseyen aydının elitist tavrını her zaman yadırgamıştı. "Aydın" gibi olmak yerine, Kurtuluş Savaşı'nın aydın tavrının benimsenmesi gerektiğine inanıyor ve aydının sözlerinin halk tarafından anlaşılır olmasına önem veriyor Attilâ İlhan. Belki, diyemeyeceğim; onun konuşmalarının halktan insanlar tarafından bu kadar çok beğenilmesinin nedeni mutlaka "anlaşılır" olmasıdır. Bir keresinde yoldaki bir insanın onu çevirerek "Beyefendi, ben sizi anlıyorum," dediğini hatırlıyorum. Onu anlamanın verdiği rahatlık ve komplekssizlikle cesurca onun yanına yaklaşarak konuşan insana cesaret verdiğini biliyor. Okumayan ve okuduğunu anlamayan kategorisine koyduğu aydınları hep eleştirmişti. Bunda her zaman haklı mıydı? Bilemiyorum. Ancak tuttuğu tavrın doğruluğundan taviz vermeden olaylara ve yazılara karşı çıkan kişiliği, belki onu yine Kurtuluş Savaşı yıllarının aydın zihniyeti ile buluşturuyor. "Ben taşradan gelen, ilk yazılarını orada yayınlayan bir yazarım ve bundan da gurur duyuyorum" derken, belki de İstanbul'un sanayii ve artık taşralılıktan çıkan, ne şehirli ne de taşralı olan burjuvaziye benzer bir nitelik taşıyan bazı aydınlarımızdan kendisini bu şekilde ayırıyor. Aydının papaz gibi metinleri "yorumlayan" bir kişi olmasından çok halkın içinden gelen, taşra eylem adamı olması gerektiğini ididia ediyor ve bunun doğru yol olduğunu savunuyor. Bugün bu tezlerin ne kadar doğru olduğunu düşündüğünü zannediyorum; çünkü yeniden basılan kitapları sanki bunun bir kanıtı gibi duruyor. Geçen olayların yeniden okunmasından gelecek bir tarihi perspektif içinde, şimdiki zaman ve gelecek analiz edilebilirdi. Batının Deli Gömleği (Bilgi Yayınları, 1. baskı 1981, 2. baskı 1995) kitabında Attilâ İlhan şöyle yazıyor: "Aslında bu, bir geminin seyir defteri'ni incelemek gibi bir şey. Herşey olup bittikten, gemi varacağı yere vardıktan sonra. yolculuğun koşullarına eğiliyorsunuz. (s.11). Yani, geminin vardığı yere nasıl vardığının koşullarını ince-

lemek için tarihi perspektiften bakılacak, gelecek bu perspektiften analiz edilecek. Aslında, Attilâ İlhan'ın söylediği, Hegel'in söz ettiği filozof ile benzer bir durumu ifade ediyor. Filozof, Hegel'e göre hep olaylardan sonra olayları kavramlar çerçevesinde ifade etmek için ortaya çıkar. Olayları inceler ve onlara anlam yükleyerek, onun bir kuramını gerçekleştirir. Marks'ın yaptığı analiz de bunu içermiyor muydu? 18 Brumaire Fransız İhtilali ve sonrasının analizi değil miydi? Marks Fransa'da iç savaşı anlatırken, 4 Eylül 1870 günü "Paris'in İşçileri, hemen hemen bir anda Fransa'nın bir ucundan öbür ucuna, bir tek uyumsuz ses çıkmaksızın alkışlanan cumhuriyeti ilan ettikleri zaman, devlet adamı olarak Thiers ve general olarak Trochu ile birlikte mevki peşinde koşan bir entrikacı avukatlar topluluğu, Belediye Dairesini (Hotél de Ville) ellerine geçirdi" diye yazdığı önerme 1789 Fransız ihtilali'nin tecrübelerinden yola çıkmıyor mı? (Bkz. Marks, "Uluslararası Emekçiler derneği Genel Konseyinin Fransız–Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı" –Paris Komünü üzerine, Çev: Kenan Somer, Sol Yay., s. 56).

Bu tarihi perspektiften bakarak yazmamış mıydı Attilâ İlhan? Solu Kurtarmak I'de "Önce Atatürkçülüğü" diye. "Eğer solculuk siyasal yelpazede köklü toplumsal değişiklikleri öngören ve gerçekleştirmek isteyen tarafsa, Mustafa Kemal solcunun önde gidenidir. Yok öyle değil de, Fransız Büyük Devrimi ile siyasal sahneye çıkan Jacobin ekibin ve onların uzantısı olan Radikal Sosyalistlerin Fransız Parlamentosu'ndaki niteliği ise, yine öyledir." (Bkz. Faşizmin Ayak Sesleri, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 254). Aslında, Attilâ İlhan'ın "ümmetçilikten bahsetmesi" de, zannederim bugün için önerilen bir siyasa değildir, bu açıdan bakıldığında. Tarihi perspektif içinde, geçmişin sürekliliğinden çok kopuşudur belki de onu en çok ilgilendiren. Ancak, bu kopuşun da, öykünme üzerine olduğu zaman işlerlik kazanamayacağına değinir Attilâ İlhan. Faşizmin Ayak Sesleri'nde bakın ne yazıyor. "Osmanlı toplumu ümmetçi, fefeodalizm ve sultan egemenliğine dayalı bir toplumdu. Amasya Genelgesi'ndan itibaren Mustafa Kemal'in kademe kademe ortaya serdiği, sonra da gerçekleştirdiği, halk egemenliği doğrultusunda bir düzen değişikliğidir. Ümmetçilik gider, ulusçuluk gelir. Teokratik yapı gider laiklik gelir" (3.255). Bu yüzden, İstanbul Üniversite-

si Sosyoloji Bölümü'nden Muzaffer Taşdemir'in, Attilâ İlhan için, Dünya Kitap, Sayı 47'de yazmış olduğu gibi, "Batılı toplumların yapmış olduğu gibi, kilise şartlarından sıyrılıp, ümmet kültürüne yaslanmak, çağdaşlaşma olanağını sağlayacak bir ulusal kültür bireşimini yakalamak"tan bahsettiğinde, ulusal kültür ile ümmet kültürünü bireşime sokmanın yolunun ümmetçiliğin bırakılıp, ulusçuluğun gündeme getirilmesiyle oluşturulacağıdır. Yukarıda Attilâ İlhan'dan yapmış olduğumuz alıntıda, hatırlatmak isteriz ki, bir takım sol gruplar tarafından yanlış anlaşılmasın ve tartışmaya bu şekilde açık olsun. Tarihi perspektiften bakıldığı zaman zaten Osmanlı geleneğinin kültürel birikiminin üzerine kurulu bir kültür sentezini, bu şekilde yakalamanın gerekli olduğunu anlayabiliriz. Ancak modern bir dönemin başlatıcısı olarak ulusal kültürlerin ve siyasaların geleneğin sürekliliğinden çok "küçük kopmalarla" ilişkili olduğunu düşünebiliriz.

SOYLU ve ÖZLÜ ŞAİR

Selda ALKOR

Alışılmışın dışında, kendine özgü bir söyleyiş biçimi ile yazan şairimiz Attilâ İlhan. Meğerse onunla aynı bölgede yaşamış, farklı dönemlerde aynı havayı teneffüs etmişiz.

O, milli, yeni ve halka ait olanı bulabilmek, şiire sosyal derinliğini kazandırabilmek için çalışmış, yurt ve dünya için barış, bütün insanlar için hürriyet ve mutluluk özlemleri ile eskimiş ama büyümüştür.

Nâzım Hikmet'in deyişiyle **"Gayet soylu ve özlü şair"** olmuştur.

Bir gün çok sevdiğim ve saydığım, Alışık ailesinin evinde karşılaşmıştım Attilâ İlhan ile. On dokuz yaşımın heyecanıyla orada konuşulanları sadece dinlemiştim, hayranlıkla.

1984'de Hanımağa rolü için çağrıldığımda Hanımağa tipine duyduğum hayranlık onu yaratanın Attilâ İlhan olmasıyla, sevgi ve saygıya dönüştü. Attilâ İlhan'ın yarattığı Hanımağa'yı çok beğenmiştim. Acaba o yarattığını bende bulabilmiş miydi? Bunu on senedir öğrenemedim. **Gerçek olan tüm Türkiye'nin sevmiş ve beğenmiş olduğudur.**

Sevgili Attilâ İlhan, belki ikinci yetmişte farklı bir boyutta, aynı havayı tekrar teneffüs ederiz.

HANIMAĞA'DAN TEKRAR MERHABA!

TANIDIĞIM KADARIYLA ATTİLÂ İLHAN

Hulki SANER

Beş sene kadar evveldi. Sadri Alışık'ın evinde Attilâ İlhan'la konuşuyoruz... Sohbet ikimiz arasında geçiyor; odada ara sıra giren çıkandan başka kimse de yok... Hangi münasebetle olduğunu hatırlamıyorum ama ona bazı güncel konular üzerinde kendime has fikirlerimi söylüyordum ki birdenbire bana kendisinin komünist olduğunu söyledi. Kendi kendime "eyvah!" dedim. İşte gene mantığını fanatik fikirlere kaptırmış bir entel; pazar günüm ve güzel giden bu sohbet biraz sonra bozulacak. Allahtan kısa bir zaman sonra endişelerimin yersiz olduğunu gördüm ve kendisine komünist olmadığımı söylememe rağmen, o günkü sohbetimiz zaman zaman ciddi, zaman zaman neşeli bir şekilde devam etti. O günden sonra beş sene kadar her pazar Çolpan İlhan'ın hazırladığı özel öğle yemeklerinde buluştuk ve sohbetlerimize devam ettik. Konularımız normal olarak siyaset, sanat, sinema, müzik, roman ve daha ayrıntılı yaratıcılıklar üzerinde toplanıyordu. Böylece eskiden beri uzaktan tanıdığım Attilâ İlhan'ı yakından tanımak fırsatını buldum ve doğrusunu söylemek gerekirse, tanıdığıma da çok memnun oldum. İşte benim tanıdığım kadarıyla Attilâ İlhan:

Siyasette Attilâ İlhan

Attilâ İlhan'ın hemen her konudaki siyasal fikirlerinin odak noktası, "milliyetçilik" üzerinde toplanıyordu. Bu durum benim için süpriz oldu; çünkü bu zamana kadar tanıdığım solcular, milli görüşe pek itibar etmezlerdi. Attilâ İlhan ise hemen her konuda aşırıya kaçmayan, ciddi, olumlu ve makul bir milliyetçiydi ve bu fikirlerinde de çok samimiydi. Kendisine bu durumu sorduğum za-

man, cevabı şu oldu: "Ben her şeyden evvel Türk'üm; burası benim vatanım ve benim görevim evvela memleketimin menfaatini kollamaktır. Türkiye olmadıktan sonra, ben ne yapayım solculuğu. Hemen hemen aynı kelimelerle ifade ettiği bu fikirlerinde, yani milliyetçiliğinde de samimiydi Attilâ İlhan.

Türkiye'yi ve Türkleri küçültmeyi âdet edinmiş yazarların aksine Attilâ İlhan, Türkiye'nin son zamanlarda çok güçlendiğini ve bu durumun büyük devletleri endişelendirdiğini sık sık tekrarlar ve bu fikrini somut kanıtlarla ispat ederdi. Ona göre Türkiye kısa zamanda dünyanın büyük devletleri arasında hakettiği yeri alacaktı. Ben tanıdığım entelektüeller içerisinde memleketimiz hakkında bu kadar olumlu düşünene rastladığımı hatırlamıyorum dersem yeridir.

Sinemada Attilâ İlhan

1959 senesinde Lütfü Akat'ın çektiği ve Sadri Alışık ile Çolpan İlhan'ın başrolleri paylaştığı Yalnızlar Rıhtımı isimli filmin özgün fon müziklerini ben yapmıştım. O zaman filmin senaryosunu Ali Kaptanoğlu isimli birinin yazdığını duymuştum. Sonradan öğrendim ki, Attilâ İlhan senaryolarını bu takma isimle yazıyormuş. O zaman ben kendisi ile tanışmamıştım. Ama Yalnızlar Rıhtımı filmi ümit edilen başarıyı sağlayamadı. Son görüşmelerimizde kendisinin söylediğine göre, başarısızlığın sebebi, senaryosundaki gerçek atmosferin yaratılmaması ve canlandırdığı tiplerin perdeye iyi aktarılmamasıydı. Gerçekten de Attilâ İlhan romancılıktan gelme bir alışkanlıkla senaryolarında sahnelerin atmosferini ve oyuncuların karakter çizgilerini bütün ayrıntılarına kadar yazar. Aynı sene çekilen Şoför Nebahat filmi de, Attilâ İlhan'ın senaryosunun iyi uygulanmasından olacak, büyük bir ticari başarı kazandı.

Senaryolarının bu şekilde detaylı yazılması, son senelerde TV'de yapılan ve senaryoları Attilâ İlhan tarafından yazılan dizilerin başarıya ulaşmasına sebep oldu. Bence bunlardan en güzeli, Kartallar Yüksek Uçar dizisiydi.

Attilâ İlhan'ın şairliğinin ve romancılığının büyüklüğü senelerdir her yerde tekrarlanır. Bu hususta benim fazla söyleyecek bir sözüm yok. Ben sadece Türkiye'nin en seçkin bir yaratıcı adamının değişik bulduğum taraflarını belirtmekle yetineceğim.

ARAŞTIRMA İNCELEME YAZILARI

ATTİLÂ İLHAN ŞİİRİNİN MODERNİST BOYUTU ÜZERİNE

Hasan Bülent KAHRAMAN

Daha önce yazdığım birkaç yazıda Attilâ İlhan şiirinin temel izleklerine göz attımsa da henüz ana yapıyı oluşturan öğeleri yeterli bir berraklıkla çözümlemiş değilim. 1991 yılında, Attilâ İlhan'ın ilk şiirinin yayınlanışının 50. yılı olduğunu bir karşılaşmamızda kendisine anımsatmış, daha sonra da bir 'armağan' olması amacıyla şiirini çeşitli yönlerden kuşatan bir çözümleme çalışmasına başlamıştım. Ne yazık ki, o çalışmayı, ilginçtir, yaşamımın tam o sıralarda başlayan ve ancak bu satırları yazdığım sıralarda tamamlanan bir evresine geçtiğimden bitirme olanağı bulamadım; o arada çeşitli dergilere, çeşitli olanaklarla bu şiiri 'vurgulayan' kimi değerlendirmeler yazdım.

Attilâ İlhan şiirinin çözümlenmesi birkaç nedenden ötürü güç. Öncelikle bu şiir, bütün önemli ve büyük şiir atılımları gibi birkaç katmandan oluşuyor. Ayrıca İlhan elli yılı –artık– aşkın bir süredir şiir yazıyor. Bunca uzun bir sürenin şiire ve onun dışında kalan ve İlhan'a ait entelektüel dünyaya getirdiği, taşıdığı bir dizi oluşum var. Dolayısıyla da İlhan'ın şiiri ana gövdesindeki temel izlekleri ve özellikleri korumakla ve hatta onları koruma savaşımını (bu konuları tartışan iki kitabına **1. Yeni ve 2. Yeni Savaşı** adını verdiğini anımsayalım) vermekle birlikte birkaç döneme açılmıştır. Her dönem kendi içinde ele alınmalı ve çevresiyle birlikte irdelenmelidir.

Gene de bu şiiri, daha önce yaptığım bir değerlendirmenin

ışığında, kitaplarının yayın tarihlerini göz önünde bulundurarak üç döneme ayırmak suretiyle 'teşrih' etmek olanaklı görünüyor bana:

1941–1954 arası

1954–1968 arası

1968 sonrası...

Belki 1968 sonrasını da kendi içinde bölümlemek gerekir ama bir genel çerçeve oluşturma amacıyla bu ayrıştırma yeterlidir.

Daha önceki değinmelerimde bu açılımları özellikle toplumcu şiir ve ondan kopuş yönünden ele almıştım. Aynı kanavanın korunması gerektiğine bugün de inanıyorum. Bununla birlikte, bence Attilâ İlhan şiirinin Türk şiir tarihi içindeki çok önemli ve her dönemde çevresini etkilemiş yerini daha çok **modernizm** kavramıyla birlikte düşünmek gerekir. Bu yazıda İlhan'ın şiirini tüm dönemlerini kuşatacak bir değerlendirmeyle bu bağlamda ele alacağım.

I

Şimdi yayınlanmayı bekleyen ve Yahya Kemal'le birlikte doğan Türk şiirinin erken modernizmini tartıştığım kitapta ele aldığım gibi, bu olgunun (modernizmin) Türkçeye aktarımı birkaç kırılma noktasında bütünlenmiştir ve oldukça sancılı bir süreçtir.

Modernizm gibi kök denebilecek herhangi bir büyük yapının ortaya çıkması doğal olarak hem sorunludur hem de bir tek atılımla başarılmayacak kertede karmaşık bir gelişme doğrultusuna sahiptir. Çok sayıda kavşak, dar yan yollar, büyük damarlar ortaya çıkar ve edim, sonunda, bir ağ olarak tümlenir. Bu bağlam içinde **Yahya Kemal, Baudelaire** şiirinin aktarımını gerçekleştirerek modernizmin 19. yüzyıl ikinci yarısında ortaya çıkan doğrultusunu şiire taşırken, **Nâzım Hikmet** bu olgunun fütürist–konstrüktivist çizgisini izler, **Garip** şiiri, her ne kadar yeterince bilincinde olmasa da onun üstgerçekçi (surrealist) yaklaşımlarıyla içiçe geçer, **Attilâ İlhan** ise zaman zaman gerçeküstücülüğü de gözetmekle birlikte aslında **Appolinaire**'in imlediği sorunsalları oturtma çabasını güder.

Doğrusu bu çizginin, modernizmin ortaya çıkardığı tüm açı-

lımların Türkçede ve Türk şiirinde bire–bir karşılıklarının (tekabüliyetlerinin) oluşturduğunu söylemek çok güç. Bu sürecin tamamlandığını savlamak olanağı da yok; çünkü, 1980 sonrası şiirde görülen bazı gelişmeler örneğin Rimbaud duyarlılığı denebilecek bir yeni duyumun henüz ortaya çıktığını göstermektedir: Üstgerçekçi bir anlayışın yeni ve özgün bir bireşim içinde bir kez daha denendiğine tanıklık etmektedir. Kaldı ki, Türkçede modernizmin sorunsallarının irdelendiği ve onları belirleyecek dilsel–düşünsel gelişmelerin sorgulandığı da söylenemez.

Şunu anlatmak istiyorum: Modernizmin Batı şiirinde billurlaşmasına ön ayak olan düşünsel boyutlar, felsefi algılamalarla onun Türkçede yeniden kurulmasına olanak sağlayan duyarlılık tam bir örtüşme içinde değildir. Batı düşüncesinin nesneyi dışlaştırmakla başlattığı büyük değişim ve onun modernizmle içiçe geçen yapısı, ayrıca o anlayışın kendisini gösteriş biçimleriyle Türkçenin felsefi algılamaları arasında bana göre önemli bir çelişki vardır. Türkçe şiir ve Türk modernizması, Batı modernizminin kurumlarını aktarmayı öngörmüş, bunu denemiş ve bir ölçüde gerçekleştirmiştir ama, bütün bu olguyu nesneyi içselleştirmek anlayışıyla yapmaya kalkışmıştır. Bu nedenle de kurumlar arası benzerlikler, özdeşlikler ne kertede olursa olsun arada çok önemli bir 'denk gelmeme' sorunu vardır.

Böylesi bir ele alışı herhangi bir şeyi olumsuzlama mantığıyla değil, tam tersine bizim çabamızın bir özgünlük boyutu içerdiğini vurgulamak için dile getiriyorum. Gene de bu olgunun dahi yeterince algılanabildiği kanısında değilim. Batılı bir şairin imge dizgesi, duyarlılığı Türkçe yazan bir şairin şiirinde görüldüğünde bu benzeşmenin tam bir türdeşme diye değerlendirilmesine de ayrıca karşı çıkmak gerektiği kanısındayım. Oysa, yapılan her zaman ikinci değil birinci yaklaşımın izini sürmek olmuştur. Bu yüzden de, iddialı bir yaklaşım gibi dursa da söyleyeyim, Türk şiirindeki gelişme evreleri 'yerli' şiirin eklemlenmesiyle değil, şiirin her defasında bir Batılı akım ya da şairi anıştırmasıyla boğumlanmıştır (sementation). Tabii, dilin henüz Batı şiirini 'kültür' olarak ve niceliksel açıdan yeterince kuşatamaması ortaya çok sorunlu bir durum çıkarmıştır. Eksik, yetersiz çevirilerden yola çıkılarak izlenen doğ-

rultular ancak şairin kendi kişisel–bireysel duyarlılığıyla bir özgünlük çizgisine taşınabilmiş, aktarılabilmiştir.

Bana kalırsa Attilâ İlhan şiirinin yazıldığı dilde oynadığı etkileyici rol bu noktada başlar.

Şöyle bir geriye dönülerek bakılırsa işin en çarpıcı yanı bu şiirin yazıldığı son elli yıldır, kendisinden sonra gelen kuşakları derinden etkilemesi ve sürekli olarak yeniden üretilmesidir. Özellikle 1950 sonrasında şiirin yöneldiği duyarlılık, imge bireşimleri, dilsel dönüştürmeler, sıçramalar, kurgu, getirdiği etik sorgulama, tartışma odakları sürekli olarak canlı kalmış, farklı değerlendirmeler yandaş ya da karşıt olarak bu çerçevenin içinden konuşmaya zorlanmışlardır. Pek az şiir ve şairde görülen bu durum acaba nereden kaynaklanmaktadır?

Böyle bir soruyu modernizm kavramı çevresinde kalarak yanıtlayacağımı söylediğime göre artık soru'nun Attilâ İlhan'ın modernizmi nedir? biçiminde koyulmasında özel bir yarar, anlam ve işlev de olacaktır. Umarım, etkileyici olmakla modernizm arasındaki ilişki de belki dolaylı, belki bağıl bir değişken olarak bu çerçeve içinde yanıtlanacaktır.

II

Kuşkusuz 1940'larda yazılmaya başlayan şiir, döneminin temel duyarlılığından etkilenecektir. Bu, Attilâ İlhan için de böyle olmuştur. Şairinin duyarlılığı, kişisel yeteneği, şiirde yapmak istedikleri ve daha ilk şiirlerinden başlayarak ortaya koydukları kendisine göre bir özgünlük çizgisi sağlasa da 1940–50 arasının şiiri daha çok Nâzım Hikmet'çe bir duyarlılıkla belirlenir. Aslında orada da biraz kuşkulu davranmakta yarar var. Çünkü, **Duvar,** belki adıyla dahi oraya bir göndermede bulunmaktadır ama özellikle halk şiiri duyarlılığına yaslanmasıyla 40 şairlerinin ikinci öbeğine bir yanıt gibidir Bunda şairin yaşının henüz oldukça genç olması ve şiir kaynaklarına yeterince yönelememesinin payı büyüktür. Gene de birçok yerde söylendiği ve benim de söylediğim gibi farklı bir duyarlılık oluşturma, bunu da kent tabanına yaslanarak yapma tutkusu göze çarpmaktadır.

1940–50 arası şiirin bu temel izleğini oluşturan kaynaklardan birisi bana kalırsa **Abbas Yolcu** kitabının dili ve anlatımıdır. Orada da, İlhan'ın sonradan kesinkes terk edeceği bir üslup geliştirilmiştir ki, bu temel bakış açısını göstermesi yönünden önemlidir. Bununla birlikte gene çok ilginç denebilecek bir saptamayı bizzat İlhan'ın kendisi yapar ve **Sisler Bulvarı**'nda yer alan **Şahane Serseri** şiirinin yazılma koşullarını anlatırken şiirin ilk **Abbas Yolcu** yazılarının Varlık dergisine gönderildiği sıralarda oluşturulduğunu söyler. Bu ilginç bir içiçe geçişi göstermektedir. Nitekim, gene aynı kitabın arkasında yer alan **'meraklısı için notlar'** bölümünde şair kitabın toplumcu şiirlerini savunur. Hatta daha da ileri giderek denediği halk şiirine yaslanma edimini öne çıkarır: **"kitap, memleket gerçeklerini toplumcu açıdan hem de halk şiiri deyişiyle pekâlâ ele alıyordu ama, o dönemin eleştiricileri ozanı karalamak için bunu ısrarla görmezden geldi..."** Burada ilginç olan birkaç satır ötede söylediklerdir. İlhan, o tarihlerde "**rıhtım orospularını, büyük şehir kaçaklarını, gece otellerini**" söz konusu ettiği için kendisini toplumcu şair saymayanlara bir kez daha yanıt verir. Adeta, bu şiirlerini öteki şiirlerinin meşrulaştırılması için bir örnek olarak kullanır. Bu yaklaşımını çok daha sonraları da sürdürür. Örneğin üçüncü kitabındaki **Fabrika Durağı** şiirini çözümlerken **"savunduğum fikirlerle yazdığım şiirlerin çeliştiği saldırısına uğruyorum ya, fabrika durağı'yla bu saldırılara bir çeşit cevap veriyorum..."** Bu tavır ileride de sürer ve aynı kitapta yer alan **Acı Ninni** bölümünün başında İlhan bir kez daha aynı konuya döner: **"Hayatımın hiçbir aşamasında halktan, halkın sorunlarından koptuğum söylenemez, örnek mi alın yağmur kaçağı'nın acı ninni bölümünü..."**

Bu tavır iki nedenden ötürü önemlidir: İlkin toplumcu şair geleneğinden daha 1954 öncesinde koptuğunu gösterir ki, o tarih 1945 sonrasıdır. İlk kez Paris'e 1950'de gittiği ve orada kendisini derinden sarsan bir ilişkiler ağına girdiği anımsanırsa bu atılımın çok erken bir tarihte ve tümüyle özgün bir duyarlılıkla geliştiği anlaşılabilir. Çoğu kez sanıldığı gibi. İlhan 'kent' şiirini Paris öncesinde yazmaya başlamamıştır. Duvar'ın ilk kez 1948'de yayınlandığı

düşünülürse yeni açılımın kitap ortaya çıktığında başlamış olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. İkinci nokta ise şu: Örneğin **İbrahimin Yıldızı** gibi şiirlerde görüldüğü üzere toplumcu 'konuları' içeren şiire döndüğü yerlerde mutlaka halk şiirine dönük bir sesi ortaya çıkarmaya çalışır ki, daha ileride 1968 sonrasında yazacağı şiirlerde bunu tümüyle aşacak ve tersine, bu kez divan şiirinin özelliklerine dönüştürmeye ve yeniden üretmeye çalışacaktır. Fakat, her iki çaba da şunu ortaya koyuyor: Attilâ İlhan, biraz Nâzım Hikmet'te de olduğu üzere, yerli denebilecek sorunlar çevresinde dolaşırken daha geleneksel bir tavrı pekiştirmeye, daha kozmik bir sorunsalın şiirini üretirken de tümüyle özgün bir yapıya eğilim göstermektedir. Bunu, Türk şiirindeki modernizmin gelişim sürekliliği içinde sonradan başka şairler tarafından da kullanılan bir 'durum' ve bir özellik olarak saptamak gereklidir. Şundan ötürü...

Görüldüğü gibi, Attilâ İlhan şiiri ölçüsünde, 1950'li yıllarda etki uyandıran, şiirsel dilin neredeyse tümüyle yeniden üretilmesine dayanan bir şiir dahi kendi içsel sorunlarıyla başbaşa kalamamaktadır. Şair sürekli bir eleştirinin odağına yerleştirilmekte ve geleneğe dayalı bir yapıdan uzaklaşmamaya çağrılmaktadır. Kuşkusuz, şairin özgün kimliği buna karşı direnebilmesini sağlamıştır. Kendi iç gereksinimlerinin de doğurduğu gelenek arayışında dahi bir farklılığı oluşturmaya çalışmıştır ama, bunu bile yoğun tartışmalara sürüklenmek pahasına yapmıştır. Çok ilginçtir: Attilâ İlhan'ın **1. Yeni Savaşı** ve **2. Yeni Savaşı** adını verdiği kitaplarında topladığı yazılar tam da bu noktada, şiirsel modernizmin karşılaştığı sorunlar açısından yeniden irdelenmelidir. Çünkü, her iki kitapta da Attilâ İlhan bu amaca dönük oluşumları tartışmakta, dipte bir edebiyat sorunsalı üstünde konaklamakta fakat tüm görüngüsünü toplumsal/toplumbilimsel bir çerçeve içinde kurmaktadır. O dönemde edebiyatın kendi içselliğiyle bağımsız kaldığını söylemek güçtür. Hatta, Attilâ İlhan'ın kendisine dönük eleştiriyi kendi dışındaki çemberlere (farklı güdüleri unutmamak kaydıyla) yönelttiği de söylenebilir, bu arada. İlhan da 1. ve 2. Yeni'yi toplumsalla/toplumculukla kurdukları ya da kurmadıkları ilişki yönünden ele almıştır.

III

Bu bağlamda ortaya çıkan tartışmalarda, modernizm kavramına hiç değinilmez. Bu nokta gerçekten önemlidir. Çünkü, Türk bilinci modernizmi hemen hiçbir zaman yazınsal da olabilecek bir gerçeklik diye hiç algılamamıştır. Modernizmin aslında bir ideoloji olduğu ise hiç mi hiç düşünülmemiş; tümüyle bir toplumcu proje, bir dönüştürüm amaçlı girişim olarak görülmüş ve tanınmıştır. Nihayet edebiyatta modernizm ise gelenekten kopuş diye anlaşılmış bu nedenle de geçmişe dönük her türden değerlendirme 'gericilik' diye damgalanmıştır Bu yelpaze Yahya Kemal'den Tanpınar'a kadar uzanan bir genişliktedir ve son olarak da Attilâ İlhan'ı tartışmaların odağına oturtur.

Dışarıdan, deyim yerindeyse üçüncü şahıslar açısından bakılınca görülen bu durum, içerden yapılan değerlendirmelerde de değişmez. Şairler ya da daha geniş bir tanımlamayla edebiyatçılar da tartışmalarını modernizm diye koymazlar. Ayrıca, dilin Batı'da daha 19. yüzyılın ikinci yarısında görüldüğü üzere bir Baudelaire üretememiş olması, hemen hiç kimsenin yaşanan atılımları, çabaları onun yaptığı gibi net bir biçimde modernlik başlığı altında tanımlayamaması bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Bilindiği gibi Baudelaire, Manet'yi incelediği yazısının başlığını **'Modern Yaşamın Ressamı'** diye koymuştur. Oysa, bizde Tanpınar'ın yazıları bile incelendiğinde görülen bunun tersidir: Modernizm hep bir büyük 'ürperiş' diye nitelendirilir ve ondan korkulur. Yapılan modernizmin ya da modernist çabaların a contrario'larıyla, tersinden okunmayla bulunmasıdır. Tanpınar, Dede Efendi'yi incelerken de, Yahya Kemal'e bakarken de, bir kentte gezinirken de Cemal Tollu'yu, Nuri İyem'i seyrederken de, hatta Paris'te dolaşırken de hep yitirilenin peşindedir; hep bir hayıflanmanın ötesinden bakmaktadır olup bitene.

Bütün bu algılama zinciri ilk kez Nâzım Hikmet'le kırılmıştır; biliyoruz. Onun mekaniği öne çıkaran, nesnelliği benimseyen, geleceği hedefleyen şiiri büyük patlamalarını yaptıktan sonra geriye çekilir. Orada dahi son derece çarpıcı olan bu gelişme kendisini gösterir. Nâzım da şiirini sonuna kadar başlangıçtaki çizgisinde tutmaz. Hapiste geçirdiği uzun yıllar içinde geriye dönüşler yapar.

(Geriye döner demiyorum.) Şiirinin büyük eksenini aynı tutmakla birlikte bir bireşim arayışını öne çıkarmaya çalışır Halk şiirine. divan şiirine yeniden kucak açar. Şiirini zaman içinde de modernizmin öteki araçlarından (sinema, radyo, sanayileşme) koparmasa bile daha duygusal bir tabana oturtur.

Attilâ İlhan şiirinin modernist çerçeve içinde öne çıkışı buradadır. Şiirin bunca etkin oluşunu da gene bu bağlamda araştırmak gerekir.

Attilâ İlhan şiiri, çok genel, kendi değerlendirmeleri çerçevesinde de geçerlilik kazanmış bir yaklaşımla Appolinaire şiirinin temellendirmeye çalıştığı öğeleri Türkçede yeniden kurmayı deneyen bir şiir olarak belirir 1950–1970 arasında.

Çok yoğun imgelerle vurgulanan bu şiir çok güçlü benzetmeler, düz değişmeler, eğretilemelerle şiirsel dilin tüm öğelerini büyük bir yetkinlikle kullanır. Biçimsel planda ortaya çıkan bu görüntü arka planda da gene güçlü bir bireylik duyumuyla bütünleşir. Aslında yalnızlık, şehir kaçaklığı, yolculuklar gibi 'egzotik' konulara oturan bu şiir kuşkusuz bir kozmik gerçekliği kucaklamaya çalışmaktadır ama, bütün bu oluşumun tanımlanabileceği bir tek anahtar kavram vardır: Modern birey duyumu.

Modernliğin getirdiği bütün oluşumlar ve olgular 1950'lerin toplumunda yaşayan insan için büyük bir yabancılaşmanın fay hattıdır. Attilâ İlhan, o fay hattının harekete geçmesini sağlar. Duyan fakat dile getiremeyen, yaşayan fakat cesaret edemeyen, düşünen fakat bir bireşime ulaştıramayan birey onun şiirinde birdenbire büyük bir savrulmanın eşiğinde durarak, her şeyi kendisinde toplayan bir odak noktası olarak ve nihayet bir örnek oluşturarak girer toplumsal belleğe. Artık kaçılabilir, artık yitirilebilir, artık inkâr ve itiraf edilebilir... Attilâ İlhan, yalnızca iki değil, çok sayıda dünyanın kesiştiği noktada bunalmış bireye getirdiği şiirle meşruiyet kazandırmıştır. Bu nedenle, bana göre, Attilâ İlhan'ın şiiri modernist geleneğin düğümlendiği bir noktada devreye girmiş ve şiirde yer alan insan tipinin bireyleşmesine tanınan ilk olanak olmuştur. Bu şiirin büyük etki gücünün altında yatan ilk neden budur.

İkinci bir neden olarak şu noktanın üstünde durmak istiyorum.

1950'lerde ortaya çıkan şiir kesinlikle modern olmanın da ötesinde modernist bir şiirdir. Modernin bir durum, modernizmin ise bir ideoloji olduğunu bir kez daha tartışmaya sanırım artık gerek yok. Attilâ İlhan, dünya görüşünü oluşturan Marksizmin evrensel duruşunu, onun bir tür yerelleştirilmesi çabası olarak Kemalizmle buluşturmaya başından beri çalışmıştır. Kemalizm tartışmalarını kuşkusuz son derecede özgün bir yorumla ele almış ve bu anlayışıyla geleneksel Atatürkçülüğün de oldukça uzağına düşmüştür. En azından Kemalizmin tek parti ideolojisine, onun tüm kurumlarına, nihayet Kemalizmin doktriner bir diktayla bütünleştirilmesine başından sonuna dek karşı olmuştur. Hatta, Batı kavramına getirdiği, yönelttiği yoğun eleştirilerle de Kemalizme kendi bireşimleri doğrultusunda özgün bir içerik kazandırma uğraşısına girmiştir. Gene de İlhan'ın Kemalizmi bir büyük toplumsal dönüştürüm projesi olarak gördüğü açıktır. Kaldı ki, İlhan, gene özgün yorumlarla kuşattığı sosyalizmi de aynı anlayışla ele almış, onu da bir evrilme sıçramasına dönüştürmenin olanaklarını sorgulamıştır. Bütün bu bağlam bütünlüğü onun kesinkes bir modernist olduğunu saptamaya yettiği gibi, şiirinin büyük etkisini de belirleyecek bir özelliğidir.

Bir ideoloji olarak bağlandığı modernizmin bireye yüklediği sorumluluğu, sanayi ve sonrası toplumunun bireyi nasıl kuşattığını bir kez gözlemledikten sonra, İlhan, bireyleşme sürecinin bir burjuva edimi olduğunu, onun da ancak modernleşmenin dolaylarında yaşanabileceğini ayrımsamıştır. Cinsel özgürlüklerin kazanılmasından, teknostrüktür dünyada devinen insan tipinin kozmik duyarlılığına kadar hemen tüm aşamalarda modernizm belirleyici bir etkendir.

Bu durumda Attilâ İlhan, şiirinin burjuva tepkiciliğine yansımasına karşı çıkmaz. Şiirinin Türkçedeki ilk cinsel itiraflara açık şiir olmasını engellemez. Şiirinin varoluş bunalımını dile getirmesinin önünü kesmez. Ama, şiirinin modernist mitolojinin kentten telekomünikasyona kadar uzanan yelpazesini kuşatmasını da ister; hatta, bunu verebilmek için şiirde özgün yöntemler dener. (Özellikle daha sonraki yapıtlarından **Tutuklunun Günlüğü**'nde yer alan **'Telefax'** başlıklı şiir – bölümü anımsayalım.)

Böylelikle, bu şiir, gerçekleştirdiği sentezlerin (divan şiiri–çağdaş şiir bireşimi gibi) ötesinde, kendisi bir sentez olarak doğar. Nâzım'ın çok kısa vurgularla fakat devrimci bir edayla geliştirdiği duyarlılık, fütürizm, konstrüktivizm, altyapı olarak bu şiirde vardır. Üstgerçekçiliğin duyuşları bu şiirde yer alır. Varoluşçuluk Türkçedeki ilk büyük sıçramasını bu şiirde gerçekleştirir. Bunlara yukarda değindiğim olgular da eklenince İlhan'ın şiiri herkesin ve her kesimin kendince bir yanından tutup, tutunup yeniden üretebileceği güçlü ve görkemli bir çerçeveye dönüşür.

Böylelikle sanırım Attilâ İlhan şiirinin katmanlardan oluşan, zaman içindeki dönüştürümlere açık, kendi döneminin ötesine sıçramış gereksinimleri karşılamaya hazır bir kök/gövde şiir olduğunu kabul etmek gerekir. Bu örnek aklımıza yüzyılın başında ortaya çıkarılan Kübizm örneğini getirebilir. O da,tıpkı bu şiir gibi, zaman içinde çok farklı, tümüyle başka, hatta yer yer kendisine karşı çıkarak oluşmuş akımlarda, anlayışlarda sürmüştür. Kübizmin içinde yer alan örneğin harf, yazı, kolaj gibi öğeler pop sanatta, 'grid' benzeri yönelimler Jasper Johns resminde vb sürmüştür. Bu da kübizmin bir gövde/kök olmasından kaynaklanmaktadır.

Gertrude Stein'in ilk kez dile getirdiği bir 'anekdot' bütün bu oluşumun arka planını açıklamaya yetmekte, ayrıca da bize Attilâ İlhan şiirinin dilsel düzeyde de, biçim yönünden de bugüne dek yeniden yeniden üretilmesinin ipuçlarını vermektedir.

IV

Stein anlatır: Kübizm ortaya çıkıp büyük tartışmalarını yarattıktan sonra Picasso resmini yaşantısının dalgalanmalarına açık ve bağlı olarak zaman zaman değiştirir. Gene de bu akımın belirleyici etkisi alttan alta sürmektedir. Appolinaire'in öncü eleştirileri, koleksiyoncuların ilgisi kübizmi belli ve somut bir yere getirmiştir ama, her şeye karşın bir şey eksiktir. Nihayet 1. Dünya savaşı çıkar ve bu akımı savunan öncü aydın çevre dağılır. Paris'ten cephelere giden vardır, ülkesine dönenler vardır. Toplum da, izlerçevre de, ilgisini başka alanlara yöneltmiştir. Nihayet savaş sırasında arabalara kamuflaj uygulanması gerekir. Stein'le Piacsso Montparnasse bulvarında birlikte yürümektedirler Picasso ansızın durur ve

çeşitli amorf renk lekelerine boyanmış arabaları gösterir ve ekler: "Kübizmi bulmasaydık bu gerçekleşmezdi!...

Bu örnek ve değerlendirme ufuk açıcıdır. Sanatsal devrimlerin, sıçramaların çok önemli bir sonucuna ve özelliğine işaret eder.

Perspektif, Rönesans resminin bir sonucudur Onun dünya görüşünden izler taşır, hatta onunla bütünleşir. Kübizm ise, tıpkı Freud psikanalizi ve Einstein fiziği gibi yirminci yüzyılın, 19. yüzyıl sonundan devralarak geliştirdiği yeni duyuşlar, yeni algılamalar, yeni usavurumların görel sonucu, daha doğru bir deyişle o bütünün görel alandaki tümleyenidir. Biraz 'spekülatif' durabilir ama şöyle de söyleyebilirim: Freud, Einstein ve bu çizgiye eklenebilecek öteki adlar yapıtlarını ve düşüncelerini ortaya koyduktan sonra oluşan çerçeve görsel alanda da yeni bir algılama ve dışavurum düzlemi, biçimi ortaya koymak zorundaydı; koyacaktı. Picasso–Braque ikilisi bunu sağlamışlardı. Bu tümleşik yapının bir parçası olduğu için de Kübizm hem bir bireşim olarak, hem de algılamalar bütünüyle içiçe geçtiğinden bugüne kadar –kesinlikle– aynen değil fakat dönüştürümler, yeniden üretimler içinde süregelmiştir.

Bu örneği Attilâ İlhan şiirinin Türkçedeki konumunu açıklamak için kullandım. Bu şiirin dile getirdiği yenilenme, dilde oluşturduğu atılım, ortaya koyduğu farklı duyarlılık, bana kalırsa şairin bir duyarlılığı yakalamasının sonucudur. Tıpkı Picasso–Braque'ın, neredeyse ve deyim yerindeyse, hazırlanmış fakat gizli kalmış, dışa açılmayı bekleyen görel bir duyarlılığı yakalaması gibi, İlhan da aslında belli bir taşma noktasına gelmiş, dilde mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir atılımı başarmıştır. Şunu da eklemek gerekir: Attilâ İlhan'ın şiirde gerçekleştirdiği büyük ve etkileyici atılım aynı zamanda dilin kendi içinde sakladığı bir gizilgücün (potansiyelin) ortaya salınmasıdır; onun boşalmasına olanak verecek zeminin hazırlanmasıdır. Yani, Türkçenin 'orada' olan fakat fark edilmemiş bir niteliğinin, bir özelliğinin yakalanması, onun bir özgünlükle bütünleştirilmesidir.

Çok abartılı bir örnek olmasından çekinmekle birlikte, söylemek istediklerimi daha seçik anlatabilmek amacıyla şu örneği vermek zorundayım: Bu oluşum, özde sanatsal devrimlerle ilgili ol-

makla birlikte, bir ölçüde de matematik buluşlar konusundaki genel tartışmayı anımsatmaktadır. Kimi düşünürlere göre, herhangi bir sayısal değer, örneğin '2' aslında doğada gizlidir. Doğa, bu değerin de katkıda bulunduğu bir dengenin üstünde ya da içinde durmaktadır, bulunmaktadır. Ya da **Pisagor** kuramı bu anlama gelen bir niteliğe sahiptir. O kuramın sonucu, kuramın öğeleri gene doğaya içkindir. Pisagor 'onları', 'onu' ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, gerek Picasso'nun kübizmi, gerekse İlhan'ın dildeki yenilemesinin görel ve sözel yapıyla bu anlama gelen bir içkinlik ilişkisi vardır ve bu noktada daha tartışılmalıdır.

Bu oluşumun çeşitli olguların yanyana gelerek kurdukları bir bütüne eklendiğini vurgulamak gerekir. Öylelikle de Attilâ İlhan şiiri, özellikle 1950–70 arasında dilin yoğun gereksinim duyduğu bir bireşim olarak ortaya çıkmış, bir kök–gövdeye dönmüş ve bugüne değin hemen tüm açılımları belli oranlarda etkileyerek varlığını sürdüregelmiştir. Şiirin dilsel–poetik alanda değindiğim gelişmeyi sağlayan yoğru (plastik) öğelerinin neler olduğu ise başka bir tartışmanın konusudur kuşkusuz. Fakat, bu niteliğiyle bu şiirin yüzyıl içindeki en büyük iki yenilenmeden (öteki Yahya Kemal) birisi olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür.

1960'ların sonuna doğru çıkan **Yasak Sevişmek,** hiç kuşkusuz yeni bir dönemeci işaret eder. Oysa, kitapta yer alan şiirler çok daha erken tarihlerde yazılıp yayınlanmıştır. İlhan, kendisine özgü duyarlılığı, o duyarlılığın getirdiği etiği koruyarak bu kez şiirini yeni bir alana açmaktadır. Başlangıçta halk şiirine dönük olarak gerçekleştirdiğini bu kez klasik divan şiirine yönelerek 'sağlamak' çabasındadır. Bunda düşünsel bireşiminin ulaştığı noktanın yadsınamaz önemi vardır. Gene de yapmaya çalıştığı sanırım daha farklı bir şeydir.

Dikkat edilirse, bizde Yahya Kemal, Batı'da, şiir alanında **Pound, Eliot,** görsel düzeyde, az önce verdiğim örneği sürdürmek için aynı ismi yineleyeyim, Picasso, sanatsal üretimlerini gerçekleştirdikleri alanda devrimci denebilecek çıkışlarını yaptıktan sonra daha klasik bir duyarlılığı ayağa kaldırmaya durmuşlardır.

Bu, yapılanın yadsınması anlamına gelmeyen, tersine onun ufuklarını genişletmeyi öngören bir yönelimdir ve öyle sanıyorum

ki, bu doğrultudan yapıtını geliştirmeyen hemen hiçbir önemli isim yoktur. Çünkü, andığım sanatçıların tümü modernisttirler. Çabaları ise tıpkı İlhan'ın çabası gibi bir kurgu oluşturma, bir yapı kurmadır. İlhan'ın halk şiiriyle olsun, Divan şiiriyle olsun ilişkisinin modernist özü buradadır: Kurmak... Kurmayı, bir proje çerçevesinde ele almak ve sonuçlandırmak... Bu bağlamda son olarak belki şuna değinmek gerekir: Son dönem Türk şiirinde 'klasik'e dönük bir gelişmenin varlığı dikkat çekecek boyutlara ulaşmıştır. Belki poetikanın alt örnekleri yönünden değil fakat böylesi bir eğilimin geçerlilik kazanmasını sağlayan koşullar açısından İlhan'ın 1960'ların ortasında başlattığı atılımı yeniden irdelemek gerekir.

Böyle bir oluşumun nedenleri konusunda burada bir tartışmaya girmek gerekmez. Sorunu Attilâ İlhan'la bağlamak için şunu eklemekte yarar olacaktır: Gerçekten de 1960'ların ortasında, yani **Sisler Bulvarı**'ndan yaklaşık bir on yıl sonra şair dilini ve poetikasını yeniden kurmak, yeniden üretmek çabasındadır. Bu önemli ve yadsınmaması gereken bir noktadır; çünkü, öyle sanıyorum ki, İlhan'ın 1950'lerin ortasında düğümlediği **Ben Sana Mecburum**'la doruğa çıkardığı, **Yasak Sevişmek**'te örneklerini yeni bir çizgiye taşıdığı şiirinin çeşitli dönem ve kuşaklar üstünde bu derecede etkili olması kendisinin daha farklı bir noktaya kaymasındandır. Böylelikle, o şiirin metafiziği ve mitolojisi sürmüş, yapısal özellikleri dilin bir özgün ve aşılamayan dönemeci olarak kalmıştır. Eğer moderni bilincin aşamayacağı bir epistemolojik ufuk olduğunu düşünür ve kabul edersek, o takdirde İlhan'ın şiirinin etki gücünün daha süreceği açıktır.

Bu, şairin kendisi şiirini değiştirse, yenilese bile böyle olacaktır!

MODERN ROMANIMIZIN ÖNCÜLERİNDEN: "ZENCİLER BİRBİRİNE BENZEMEZ"

Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ

Çağdaş edebiyatımızın düşünen, çok yönlü ve üretken kişisi, Attilâ İlhan hem şair hem romancı, hem senarist hem denemeci, ama mutlaka bir düşünürdür. Onun, kalıplaşmış düşüncelere itibar etmeyip sürekli kendi doğrularını arayışı. belki de aslında tam bir aydınlanmacı oluşundandır. Aydınlanmanın o göstermelik ilk basamağında donup kalmamış, geçmişin ve şimdinin değerlerini kendi aklının süzgecinden geçirerek özgün sentezlere ulaşmayı bilmiştir. Attilâ İlhan'ın bu özelliği, bence onun gerçek "denemeci" yanıdır ki romancılığını da besleyen ana damar budur. 1952 yılında yazdığı romanı "Zenciler Birbirine Benzemez"de "düşünmek, öğrenmek ve ezberlemek faaliyetlerini birbirine karıştıranlardan sakın" der Mustafa. Romanın odak figürü Mehmet Ali ise "kendine göre düşünme" konusunda "Ya kime göre düşüneceğiz? Eğer bir kafamız varsa? Yoksa biz adam değil miyiz?" der.

Mevcut ve hazır kalıplara uymamak Attilâ İlhan'ın düşünce alanında olduğu gibi roman kurgu ve tekniğinde de gerçekleştirdiği bir ilkedir. 50'li yıllarda, romanımızda "köy gerçekliği"nin moda olduğu, konunun, olay zincirlerinin önemsendiği bir dönemde onun "Zenciler Birbirine Benzemez"de gerçekleştirdiği şey, aslında bir devrimdir, ama o günkü edebiyat dünyamız, bunu farkedecek duyarlılıktan yoksun olduğu için eseri değerlendirememiştir. Attilâ İlhan'ın, kendinden ve yazdığı romanın değerinden emin hali, günün eleştirisine direnmesi, vurgulanması gereken başka bir olgu.

"Zenciler Birbirine Benzemez" biçim özellikleri bir yana, içeriğiyle de "öncü" "Gurbet"i yurt dışında yaşayan insanlarımızın dramı, ancak 60'lardan bu yana Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya işçi göçünden sonra edebiyatımızda ele alınırken, Attilâ İlhan 1952 yılında bu konuyu işlemek cesaretini gösterir. Roman kişileri, çeşitli motiflerle kendini yurt dışına atan genç aydınlardır. Yurt dışı, Avrupa, 60 öncesi Türkiye için öncelikle Fransa'dır. Paris, o günlerde yalnız Türk solu için değil, başka ülkelerin solu için de sığınılacak bir yer anlamı taşıyor. Attilâ İlhan, bu ortak payda altında toplanan çokuluslu bir roman kadrosu yaratır. Odak figür Mehmet Ali ile romanın ilk sayfasında tanışır okuyucu. Paris'e uzun ve yorucu **("tuzlu dört deniz gecesi, tozlu bir kara gecesi")** bir yolculuktan sonra varmış, otel odasındadır. Bitkindir, elini yüzünü güçlükle yıkar ve **"yüzü koyun yatağa kapanır".** Uykunun kafasına **"bembeyaz bir balta gibi"** indiğini anlattıktan sonra iki sayfa süren bir parantez açar anlatıcı. Burada, Mehmet Ali'nin trende geçen yolculuğunu izleriz. İç monologları, aklından gönlünden geçenler, vagondaki renkli kalabalık, ustalıklı bir doku halinde bütün canlılığıyla yansır. Dört günlük deniz yolculuğundan sonraki bu tren yolculuğunu ayakta, sahanlıkta geçirirken, bu sıkıntıları aslında hiç de hak etmediğini düşünür:

"–... küfran–ı nimet olmadık. Hakkımıza boyun eğdik.

Müstahak mıyız? Bunu bir bilen olmalı!"(S.10)

Romanın ilk üç bölümünde Mehmet Ali Fransa'da ya da İtalya'dadır, ama düşünceleriyle daha çok İstanbul'dadır. Oradaki çevresi, Mustafa, Lâle, Sabiha hep aklındadır. Okuyucu, bu kişilerin Mehmet Ali'nin hayatında yeri olduğunu sezinleri, ama açıklığa kavuşması ancak 4. bölümde gerçekleşmeye başlar. Baştan sona büyük bir parantezdir bu bölüm ve Mehmet Ali'nin hayat hikâyesini, ilk yıllardan vermeyi amaçlar. Onun gayrı meşru bir çocuk olduğunu, annesinin hizmetçi, babasınınsa yüzünü görmediği bir **"deyyuz"** olduğunu,kendi ağzından öğreniriz. Burada da Mustafa'nın sözlerini alıntıları **"biz toplumun tükürdüğü adamız. Bu laf Mustafa'nın"** der. Allah, Mehmet Ali'yi rahatlatır:

"Tam da yalnızlığımızın katranına sıvanmış bir beygir

leşi gibi sürünür dururken, yukardan Allah bir yanardağ gibi kükremişti. Rüstem Ağa'nın din bilgisini limon gibi sıktık ve Allah'ı sırtımıza aldık. Sonra oruç ve namaz faslı geldi. Geceleri yatarken dua etmek. (...). Sınırları belirsiz bir buluta girmiştik. Biz bu buluta Allah diyorduk. Eğer bize bu kahrı çektiriyorsa, elbet bir hikmeti olacaktı.

'-yarın' diyorduk, 'ahrette!..' (s.58)

Mehmet Ali radyo teknisyeni olmuştur, arkadaşları arasında Mustafa, önemsediği biridir. Başbakan olma hayalleri kurarken ola ola bir emlakçı olmuş, ağzı laf yapan, çevresini etkileyen bir insandır Mustafa. Mehmet Ali'nin yaşayışını, kararlarını, arkadaşlarının davranışlarını kesin yargılarla etiketlemiştir. İstanbul'da konuşmalarıyla, Mehmet Ali Paris'teyken ona yazdığı mektuplarla. Mehmet Ali'yi Paris'te Süreyya'nın yanına gönderirken birbirlerine benzediklerini söylemiştir Süreyya, üniversiteden ayrılıp Paris'e okumaya giden bir gençtir, ama Mehmet Ali onun kendisine benzetilmiş olmasını hakaret sayar, çünkü Süreyya onu hayal kırıklığına uğratır. "Zenciler Birbirine Benzemez"in Süreyya'sı, Attilâ İlhan'ın eleştiri ve ironiyle çizdiği bir tip. Mustafa'nın deyişiyle **"öğrenme delisi"** bu genç, Fransa'da üç yılda **"... klasikleri asıllarından okumak"**la övünüyor, oysa Mehmet Ali onu gırgıra alıyor:

"-Klasikleri, asıllarından! Bak, görüyor musun: Üç yılda hiç olmazsa nereden başlamak lazım geldiğini öğrenmiş, şunun şurasında!" (s. 65)

Batı hayranlığıyla, bilgiçliğiyle Mehmet Ali'nin öfkesini uyandıran Süreyya'ya anlatıcının nesnel bir uzaklıktan bakması, aslında önemsenmesi gereken bir romancı tekniği:

"Süreyya belki de ona, aslında Fransa üzerine iyi şeyler anlatmak istiyor. Fakat, farkına varmaksızın Mehmet Ali'nin dayanak noktalarını sarsıyor. Hırpalıyor. İçine ağır, pişmanlık gibi bulanık, bir tortu çöktürüyor." (s.69)

"Zenciler Birbirine Benzemez"in asıl güçlü yanı, insan gerçeğini çok boyutlu yakalamak ve bunu yansıtmak çabası. Mehmet

Ali'yi Paris'te geçirdiği birkaç aylık serüveninde izlerken onun geçmişini, İstanbul'daki çevresini, "sürekli bir şimdi"nin örgüsünde algılıyoruz. Zaman kategorileri ve mekân çeşitliliğinin oluşturduğu ustalıklı bir roman dokusu. Buna bir de gerçekle hayalin içiçe geçmişliği ekleniyor ki "Zenciler birbirine Benzemez"i yazıldığı yılların yalın kat gerçekçi edebiyat anlayışınca besbelli anlaşılmaz kılıyor.

Romanın yedinci bölümü **"Paris'te, camların arkasında bir yer"** sözleriyle başlıyor, ama aynı sayfada, bu zamanlar arası, mekanlar arası gidiş gelişlere bir örnek var:

"Mehmet Ali bir an içinde, bir yüz yıllık düşünüyor.
Kısaca:
'–Lazım! diyor
Sonra Paris'te Strasbourg bulvarındaki bir sonbahar kahvesinde, üç ay sonrasından üç ay öncesine mektup yazmak! Geçen zamanı, dişlerinin arasında taze bilenmiş yalın bir bıçak gibi tutarak, yapmak bunu! Yabancı bir dilin çalkantıları arasındaki ana dilini paldır küldür duya duya! Sabiha'ya demek istiyor ki:
'–Biz' demek istiyor, 'Parist'te henüz karmaşık bir haldeyiz." (s. 88–89)

Romanda hayalle gerçeğin içiçe girmişliği, insanın kişisel gerçekliğinde hayalin de varlığı, Mehmet Ali'nin özellikle Hilde'ye aşkında dile geliyor. Bazen sayfalar süren bir hayal–gerçek dokusuyla karşılaşıyoruz. Mehmet Ali'yle Yankoviç'in, pasaport süresini uzatmak üzere polise gidişlerinde Mehmet Ali, Hilde'yle hayali sohbetini sürdürür. On bir sayfa boyunca (156–167) okuyucunun bile hayal mi gerçek mi olduğunda kesin bir yargıya varmakta zorlandığı konuşmalar, tablolar birbirini izler. Ama zamanla anlaşılır ki burada söz konusu olan Mehmet Ali'nin kişisel gerçeğidir ve bu gerçek yalın değil, hayali de içine alan karmaşık bir gerçektir.

Hilde, Paris'e amcasıyla birlikte gelmiş bir Alman kızıdır. Mehmet Ali, onun yanında ya da onu hayal ederken mutludur. Ve "mutlu olmak" onun Paris'te yakalamak istediği şeydir. Roman boyunca Mehmet Ali'nin asıl amacının "mutluluk" olduğunu birçok kereler öğreniriz. Mehmet Ali, Paris'teki yaşantısını değerlendirirken gerçeklikten hayale kayıştaki artışı farkeder:

"Kuru kuruya düşünmek, neye yarar? İçine karışmadığın bir hayatı, kafanda keyfine göre düzenlemen; bütün çıkmazlarını, beklenmedik tesadüflerle halledivermen! Hiçbir şeye yaramaz bu, be! Vallahi yaramaz! Paris'in parmağına saplanmış kıymık gibi lüzumsuz yaşarsınız; oysa kafanızın içinde, Hilde'si, Madam Kozlowska'sı, Matmazel Kleigger'i ile, başka bir hayat kurulur. İkisi arasında keskin bir zıtlık vardır. Kafanızın içindeki hayat, ne derece açılır, saçılır, gelişirse; dışındaki, o derece kapanır ve mendeburlaşır." (s. 176)

Yirmi bölümlük romanın on dördüncü bölümünde Mehmet Ali, Yankoviç'i arayanlarca fena halde dövülür. On beşinci bölüm, onun bir iç hesaplaşmasıyla başlar. **"Ondan sonra, biz iki Mehmet - Ali olduk; birbirimizi yemeye durduk."** Bu sözlerdir bölümün ilk cümleleri. **"Birimiz eksiydi, birimiz artı ve biz, Mehmet - Ali olarak, ikisinin ortasında bir soru işaretiydik."** sözleri ise onun içinde bulunduğu karşıtlığı dile getiren birçok sözün özeti. Aynı bölüm içinde anlatım biçiminin birinci şahıstan üçüncü şahsa değişmesi, yazarın, aynı figüre iki türlü yaklaşım denemesidir "Mutluluk aramak" gibi bir serüvenle Paris'e gelen, orada çok-uluslu bir solcular çevresiyle deneyimler edinen, Mariete'de tensel ve Hilde'de ruhsal aşkı yaşayan Mehmet-Ali'nin birkaç ay içinde, yaşadıkları, bir gelişim romanını hatırlatır gibidir. hatta bazı sözleri bilgelik pırıltıları taşır, mesela El-Barudi ile bir tartışma sırasında şöyle der:

"Bir odaya giriyorsunuz dört yanınız camdan duvar. Camlar size nasıl yansıtırsa, dünya da öyledir diyorsunuz. Bu takdirde sizin için her şey yerli yerinde, her şey mantıklı ve tertipli, ötede başka birisi, yine böyle tertiplenmiş, belki biraz daha eskice, başka bir sırça odaya giriyor ve camların rengine göre, başka bir dünya görüyor, oda camların budalası ve inanmışı, ikisi de derece derece peygamberdirler; ikisi de derece derece mümindirler." (s. 210)

Bu türlü bir mesafeli anlayışa ulaşmış izlenimi veren Mehmet-Ali, hakikati bulamamaktan da yakınır: **"Yoksa biz, kıyamete**

kadar, soru işaretlerinin çilesini çekmeye hüküm giymiş lanetli ruhlar mıyız?" (s. 211) der. İnsanları "hayati" ve "hesabi" yaşayanlar olarak iki grupta toplayıp kendisinin bütün trajedisini iki gruptan hiçbirine ait olmamakta görür. "Hayal kurmak", diyebiliriz ki Mehmet-Ali'nin tek mutluluk kaynağı olur. Hayal kurmayı bir **"mertebe"** sayar. Hayatını bu ölçütle değerlendirdiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

> **"Paris bir hayal. Bizim, köklenmiş bir midye hüznü ve iştahıyla, İstanbul'lardan kalkıp, Paris'e gelişimiz bir başka hayal. Nihayet Paris'te Jarry sokağında, olmadı mı Dupont'da ya da Faubourg St. Marti'de yeni keşfettiğimiz La Fleche d'Or'da oturup; en az İstanbul'dakiler derecesinde cıvıltılı, en az onlar derecesinde beşeri ve yürek ağrıtıcı hayaller kurmamız da başka bir hayal. Yalnız biz mi kuruyoruz? Herkes! Herkes! Hayatlarını ve ilişkilerini diledikleri gibi düzenleyememiş olanlar, mal bulmuş mağribi gibi, palas pandıras hayallere koşuyoruz." (s. 240)**

"Zenciler Birbirine Benzemez"de kontrapunktik (kutupluluk esasında) bir kurgu var. Gerek Mehmet-Ali'nin yaşantıları, deneyimleri, gerekse sosyolojik veya felsefi görüşlerin roman dokusu içerisinde dağılımlarında bunu saptayabiliyoruz. Mehmet-Ali de bir süre sonra benliğindeki aynı artı–eksi bölünmeyi farkeder. Ama bu gerçeği farketmek onu "adam etmez" Yani Mehmet – Ali, geçirdiği deneyimler sonucu belli bir olgunluğa, hayatını biçimleme yetisine ulaşamaz. Romanın son satırlarında onu yine Hilde hayalleri kurarken görürüz. Sigarasını yakmak isterken rüzgârdan tutturamadığı kibrit alevine söylenir, sonra:

> **"İki kapı arasında bir kuytu bulduk. Bu sefer cıgaramızı yakabildik. Dünyalar bizim oldu." (s. 294)**

"Zenciler Birbirine Benzemez", odak figürün bu sözleriyle biter. Mutluluğu aramak için Paris'e giden Mehmet Ali'nin, sigarasını yakabildiği anda **"dünyalar bizim oldu"** demesi ve Attilâ İlhan'ın bir romanı bu sözlerle bitirmesi üzerine düşünmek gerek. Bu, bir anlamda roman geleneğinde yadırganan bir "açık son"dur.

Okuyucuyu küçük öykü türündeki gibi düşünceye davet eden bir son. Öte yandan Mehmet Ali bir "kahraman" değil, bir "Anti–Held" (Kahraman karşıtı) gibidir; yapıcı, kurucu, değiştirici, kısacası eylem adamı değildir, olsa olsa soru soran biridir, sonuçta herhangi tam bir başarıya ulaşması söz konusu olamaz. Bu tip kahramanlara modern romanda "kahraman" denmemekte, "kahraman", 18. ve 19. yüzyıl romanları için geçerli olmaktadır. Odak figür terimi, edebiyat bilimi uzmanlarınca bu nedenle 20. yüzyıl romanlarının Mehmet Ali gibi kişileri içindir.

"Zenciler Birbirine Benzemez", kurgusu ve anlatım tekniğiyle, odak figürün ve yan figürlerinin işlenişiyle okuyucuyu düşünmeye iten "açık son"uyla Türk romanında modernin öncüsü sayılabilecek bir eser.

Alıntılar, romanın 1981 Karacan Yay. baskısından yapılmıştır.

"AYNANIN İÇİNDEKİLER"DE KÜLTÜR KRİZİ SORUNSALINA BİR ÖRNEK: MANASTIRLI SALİH PAŞA ve AİLESİ

Gönülden Esemenli SÖKER

Attilâ İlhan, "Aynanın içindekiler" dizisinin bugüne kadar tamamlanmış beş romanında ümmet Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleriyle ulusal devlet Türkiye Cumhuriyeti'nin 1960 yılına kadarki zaman diliminde devlet adamlarının, dolayısıyla aydının çarpık ulusallaşmadan dolayı için düştüğü kültürel krizi, tarihsel ve siyasal olaylar, yaşanan mekân olarak şehir ve ev, aile, evlilikler, insana özgü alışkanlıklar, sanat yaklaşımları yoluyla çok yönlü olarak ele alır. Bütün bu toplumsal ve bireysel sorunlar motif, leitmotif, sembol, ironi, mitik gibi üslup incelikleriyle ve çok yönlü bir bakış açısıyla edebi boyuta yükseltir.

1991 yılında tamamladığım "Hermann Broch'un 'Uyurgezerler' ve Attilâ İlhan'ın 'Aynanın İçindekiler' Adlı Roman Dizisinde Kültür Krizi Sorunu" adını taşıyan karşılaştırmalı doktora çalışmamda Osmanlının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin burjuvalaşma sürecini kaba tarihsel bir ayırımla Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki bölümde incelerken Osmanlı burjuvazisinin ekonomik ve siyasal etkiler altındaki değişimi ve kültürel boyutunu tüccar ve bürokrat kesim adı altında iki bölümde ele almıştım.

"Aynanın İçindekiler"de tüccar kesimde Levanten tüccar ailesine Barzilay–Mızrahiler, Türk tüccar ailesine Halıcızadeler, bürokrat kesimde ise Bayraktar Paşazade Halûk Beyin ailesi ve Serficeli "Alman" Ziya Beyin ailesinin yanı sıra Manastırlı Salih Paşa'nın ai-

lesi örnek oluşturur ve bürokrat aileler yoluyla ülkenin yönetici kadrolarının kompradorlaşıp toplumun çıkarlarına ters düşüşü ele alınır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde görev almış paşalardan olan Manastırlı Salih Paşa; Gazi Osman Paşa. Gazi Ethem Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi devrin ünlü kumandanlarının emrinde savaşmakla kalmamış, bizzat kendisi "son Rus Savaşına" kumanda etmiştir ve "Aynanın İçindekiler" roman dizisinde yüzyıllardır süre gelen Osmanlı geleneğinin son temsilcilerine örnek oluşturur (*bkz. BU. s. 70*)

Osmanlı İmparatorluğunda "batıcı yabancılaşma" (*HA. s.101*) özellikle Kırım Savaşından sonra başlar. Bu süreç için Attilâ İlhan, "Balıkhane Nazır–ı esbakı Ali Rıza Bey'in" "13 Asr–ı Hicride İstanbul Hayatı" adlı eserine başvurur ve Kırım muharebesinden sonra ve muharebenin getirdiği yenilik gereği Avrupalılarla daha yakın temasımız sonucu Türk usulü yaşamış olan halkımızın yiyecek, giyeceklerinde, evlerinin düzeninde büyük değişikliklere" (*HA. s.99*) neden olduğunu aktarır.

"Aynanın İçindekiler"de imparatorluk içinde, bu süreçte kendini göstermeye başlayan "her türlü frenk özentisine" (*SP s. 314*) karşı olan Salih Paşa kışlarını Fatih'teki, yazlarınıysa Çamlıca'daki konağında geçirir. Konakta eski âdetler bütün bu köklü değişimlere bir tepkiymişçesine devam eder. Örneğin sofra adabı, sofrada kullanılan malzeme ve yemekler devrin geleneğine bağlı konaklarından yansımalar sunar. Selamlık hizmetçileri, "önce sofra bezini serip orta yerine alçak boylu kandil iskemleleri (....), sonra da onun üzerine büyük pirinç tepsiyi (koyarak) yer sofrası kurar, sofranın çevresinde kuştüyü minderlere bağdaş kurup oturan misafirlere "peşkirleri, dizlerine rastlayacak bir biçimde" atarak dağıtırlar (*SP s. 315*).

Paşa'nın evindeki sofra adabı, bir genç nesli, gelini Ruhsar'ı ve oğlunun Bi'rüs–Sebi'deki komutanı Miralay Ferid'i farklı açılardan etkiler. Savaş nedeniyle pek çok yer dolaşmış ve İstanbul içinde yeniliklere açık pek çok konak görmüş olan Miralay Ferid'e Salih Paşa'nın konağında yaşadıkları, Sultanahmet'teki kendi eski ev-

lerindeki alışkanlıkları hatırlatır. Ruhsar ise, birileri yemeğe kaldığında huzursuz olur, zira o, "millet(tin) konağında, yalısında masalara kurulup çatal bıçakla alafranga yemek (yenilirken), onların konuklarını yer sofrasında çöktürerek eline, fildişinden yapılmış ve mercan saplı da olsa, eski zaman kaşıklarını vermeleri(nin) yakışık" (*SP s. 315*) almadığı kanısındadır.

Manastırlı Salih Paşa, yalnız gelenekler konusunda değil, hemen her konuda "alafrangalaşma'nın karşısındadır. Bu durumda gözü Abdülhamid'i dahi görmez, çünkü "balı(ğın) baştan kok(tuğuna)" (*SP s. 315*) inanır. Nitekim İmparatorluk içindeki bir özentinin ifadesi olan ve Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi yükümlülükler getiren Avrupa'dan elbiselik kumaş ve hazır elbise getirme merakına devletin üst kademelerindeki memurlar gibi Osmanlı padişahı da tutulmuştur ve bu tutuma Salih Paşa taraftar değildir.

Attilâ İlhan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan rejimi ve "1881'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) İlm-i Servet-i Milel hocası (iktisat profesörü)" bulunan, Sakızlı Ohannes Paşa'nın "zamanın ithalat ve ihracat rejimi"ni nasıl "makul bir rejim" olarak onayladığını "Batının Deli Gömleği" adlı eserinde anlatır. Ohannes Paşa, "yerli sanayiin, himaye usulleriyle gelişmesine taraftar değildir. Zira,'her ne kadar, yüksek gümrük resimlerinin devlet hazinesine menfaat getirdiği gerçek ise de 'himaye sisteminin serbest ticareti önlemekte" olduğunu iddia etmektedir. Attilâ İlhan, bu rejimin "emperyalist ekonomi sistemi" olduğu ve "açık kapı politikasıyla 'mülkün' içine sız(dığı)" kanısındadır Bu konuda İmparatorluk bünyesinde uygulanan yeni ithalat rejimi sonucunda yerli imalathaneler baskı altında kalmaya başlamış ve zamanla kapanıp yerlerine hazır Avrupa malları satan mağazalar açılmıştır. Bu da pek tabii ki "ülke ekonomisinin yabancıların çıkarları doğrultusunda yabancıların eline geçmesi (*bkz. BDG. s. 149–159*) anlamına gelmektedir.

Salih Paşa'nın her ne kadar yaşlılığı gerekçe gösterilerek konudan konuya atladığı belirtilirse de o, bu haliyle yazarın çeşitli devlet kademelerinin Batılılaşmasını ortaya koyuşu konusundaki kilit konuma sahip figürlerinden biridir.

Miralay Ferid'den öğrenmek istediklerinin başında "İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne kimlerin üye olduğu yatar (*bk. SP s314*). 1919 yılında İstanbul'da kurulan ve tüzüğünün 1. maddesinde "yönetimi altında milyonlarca İslam nüfusu bulunduran İngiltere Devleti ile Hilafet ve Saltanatı birleştiren Osmanlı Devleti arasında eskiden beri mevcut olan bağlantı ve muhabbetin güçlenmesi ve sailinin istihsali amacıyla kurul(duğu) (*Meydan Larousse, cild 6*) iddia edilen derneğe yalnız önemli mevkilerdeki devlet adamları değil, "Osmanlı Padişah'ı ve yeryüzü Halifesi Vahdettin, Sadrazam Damat Ferid Paşa, Dahiliye Nazırı Ali Kemal (*H.Sağ. s.275*) gibi asıl devletin varoluşundan sorumlu en önemli üç kişi de üyedir. Derneğin başındaysa" İngiltere taraftarı olduğumuz için değil, memleketimizin taraftarı olduğumuz için İngiliz taraftarıyız" *(H.Sağ. s. 275)* diyen Said Molla adındaki kişi bulunmaktadır. Yeni devleti kurarken ...Hangi istiklal vardır ki yabancıların nasihatlarıyla, yabancıların planlarıyla yürüyebilsin?" *(6 Mart 1922)* düşüncesiyle hareket eden Mustafa Kemal, "Nutuk"ta İngiliz casusu Rahip Frew tarafından örgütlenen bu derneğin kurucularına derneğin adına bakıp İngilizleri seven kişiler olduğunun anlaşılmaması gerektiğini, çünkü asıl "bu cemiyeti teşkil edenler(in) kendi şahıslarını ve menfat-i şahsiyetlerini seven ve şahıslarıyla menfaatlerinin masuniyeti çaresini Lyod George hükümeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlar (*Nutuk, s.6*) olduğunu belirtir. Sait Molla'nın İngiliz taraftarlığını savunmasını Attilâ İlhan, "İngiltere'nin çıkarlarıyla Türkiye'nin çıkarlarını bu derece özdeşleştirmek ancak bir hainin işi olabilirdi" (*H.Sağ s. 275*) şeklinde yorumlarken "Sırtlan Payı"nda Manastırlı Salih Paşa iki ayrı olayda Osmanlıların yabancılar adına kendi ulusal kimlikleriyle çelişkiye düşmelerine isyan eder. Esat Paşa'nın Kütahya'ya sürülmesi üzerine Miralay Ferid'e "Ziyadesiyle taaccüp ettim. Hadi İngilizler Bekirağa Bölüğü'nde ne kadar ittihatçı varsa Malta'ya sürdüler, diyelim, bizimkilere ne oluyor?" *(SP. s. 143)* diye sorarken, Aydın'da Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'e düzenlenen suikast nedeniyle Osmanlı valisinin onu ziyaret edip "arz-ı teessürâtta" *(SP s.314)* bulunmasını bir türlü hazmedemez.

Eski bir asker olarak Salih Paşa'yı Batılılaşmanın bir başka

aşaması, Alman kumandanlar sorunu. özellikle yakından ilgilendirir. Aslında Abdülhamid'in "Alman kumandanı Goltz Paşayı orduyu islah eylesin diye ismen" çağırmasını ters karşılamaz. *(bkz. SP s.81)* Nitekim Miralay Ferid, bir akşam ziyaretine geldiğinde Salih Paşa'yı Mehmet Tahir Bey'in çevirdiği Von der Goltz Paşa'nın Plevne kuşatmasıyla ilgili kitabını gelinine okuturken bulur. Askeri teknik açıdan Prusyalı'lardan yararlanmaktan yana olduğu Alamanın askerlik ilmine vukufu münakaşa edilemez Binbaşı" *(SP s.141)* deyişinden bellidir.

Osmanlı Devlet Adamları'nın gönlünde yatan reformlar, her zaman ilk önce 'ordunun islahı' kapsamı içinde düşünülmüştür. Bu iş ilkin III. Selim döneminde başlar, II. Mahmud döneminde sürdürülür, doruklarına II. Abdülhamid ile ulaşılır. Osmanlılar'ın bu konuda Prusya'ya başvurmasının altında, Prusya'nın Avrupa'nın ilk düzenli ve hareket kabiliyeti olan ordusunu kurmayı başarması yatar. Özellikle Berlin Kongresinden sonra bu konudaki ilişkiler artmış ve "Osmanlı Ordusu artık Alman Genelkurmayı'nın stratejisine, onun tayin ettiği subaylara ve Alman endüstrisinin silahlarına bağlanıp, gittikçe Alman askeri sistemiyle birleşen bir ordu olmaya başla(mıştır)" *(Ortaylı, s. 73)*.

Colmar von der Goltz Paşa'nın hem Osmanlı askeri, hem de iktisat tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu konuda Attilâ İlhan, "Batının Deli Gömleği"nde Lothar Rathmann'a başvurur. Goltz Paşa, Alman Genelkurmayının ve özellikle Wilhelm Strasse'nin beklentilerini fazlasıyla yerine getirmiştir. Bu beklentiler,dört ayrı konuda gerçekleşir. 1. Yalnız yaşlı subaylarla değil, özellikle genç subaylarla sıkı ilişki kurar, 2. II. Abdülhamid'in önemli siyasi ve askeri konulardaki sırlarını kurnazca öğrenip bağlı bulunduğu mercilere ulaştırır, 3. Çok sayıda genç Osmanlı subayını eğitim amacıyla Alman Ordusu'nda görevlendirmeye Bab–ı Âli'yi ikna eder. 4. Kaehler ile başlayan Almanya'dan askeri malzeme ithali, onunla doruklarına ulaşır, bu konuda Osmanlı Bankasının sağlayamadığı kredileri, Deutsche Bank sağlar ve zamanla Alman silah sanayii Osmanlı için vazgeçilmez bir tekel durumunu alır *(bkz. BDG. s.278–279)*

Salih Paşanın asıl kızdığı, "İttihatçı Karargâh–ı Umumisi'nin"

Almanların oyununa gelmesi ve kumandanın Almanlara teslimidir *(bkz. SP s.81)* "Enver Sarıkamış'ta, Cemal Kanal'da Ümmed–i Muhammedi. birer hayal–i ham uğruna neden sinek gibi kırdırıyorlar? Biri Kafkasya. öbürü Mısır fatihi olmak için mi? Asla ve kat'a! Kafkasya'da Rus. Mısır'da İngiliz kıtaatını tutup oyalayarak, Avrupa'da Almanlara nefes aldırmak için" (SP s.82). Salih Paşa'nın vardığı sonucun bir benzerine İlber Ortaylı da varır. "İktisadi – siyasi olaylar kadar, ordunun ana bölümünde Alman etkisinin egemen olması. Birinci Büyük Savaşta Osmanlı Ordularının Almanya yanında ve onun çıkarları uğruna, Galiçya'dan Bağdat'a, Kafkasya'dan Süveyş'e kadar muhtelif cephelerde telef olmasının nedenidir" *(Ortaylı, s.56)*

Almanlara 'nefes aldırma politikası' aslında Osmanlı–Alman ilişkilerinin bir bölümünü oluşturan genç Osmanlı subaylarının Almanya'ya gönderilmesinin sonucunda ortaya çıkar. Kuramsal olarak olumlu bir iştir ve Abdülhamid önayak olur. Fakat asıl en önemli noktada bir hata yapılır ve gönderilecek subayların seçimi Almanlar'a yaptırılır. Goltz Paşa, Ekim 1889'da Almanya'ya yazdığı raporda "gönderilecek Osmanlı subaylarının **haşmetlu İmparator** hazretlerine olan sadakate göre mi, yoksa öğrendikleri ile kendisine yardıma hazır ve fikren mutabık olanlar arasından mı seçilmesi gerektiğini" *(Ortaylı, s.51)* sorar. Gidenler ikinci gruptan seçilir ve büyük çoğunluğu Alman hayranı olarak geri döner. Zaten Goltz Paşa da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çalışmalarının amacını bu askerler üzerinde doğrudan doğruya nüfuzumuzu kullanarak Osmanlı Ordusu'nun idaresini, (...) artık elimizden bir daha geri alınmayacak biçimde ele geçireceğiz" *(BDG, s. 114)* şeklinde özetlemektedir.

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Orduları'nın Almanya yanında ve onun çıkarları uğruna dağınık pek çok cephede savaşmasına ordunun yönetiminin zamanla Alman kadrolara terk edilmesi neden olur. Daha doğrusu pek çok "Alman askeri uzman (...) artık fiili komutanlar olmuş(tur)" *(Ortaylı, s.86).* Sonuçta "1913'te İstanbul'a gelen askeri ıslah heyeti, Birinci Dünya Savaşı'nda bir komuta heyetine dönüşmüş ve Osmanlı Ordusu'na el koymuştu(r)" *(BDG, s.114).*

Ordu kademelerinde başlayan Alman etkisi, zamanla ülkenin bütün sathına yayılacak, yalnız aydınlar arasında değil, halk tabakalarında da kendini gösterip "Alman hayranlığı'na dönüşecektir. Ulusal çıkarlar uğruna savaşım vermesi gereken aydınlar belli bir ülkenin iktisadi siyasi, daha sonra da kültürel etkisi altına girince bağımsızlığından feragat etmek durumuna düşecektir.

Ortadoğu'daki yenilgiden sonra Liman von Sanders, Yıldırım Orduları Komutanlığını Alman komutanlara karşı oluşuyla tanınan genç bir subaya, Osmanlı Türklerini ve ülkenin geleceğini: Alman etkisine ve Almanya yanında girilen çılgın savaşa karşı çıkarak *(Ortaylı, s. 140)* kurtaran Mustafa Kemal Paşa'ya devreder.

"Olayların zincirlenişindeki iç etkenleri şaşırtıcı bir açıklıkla" gözlemleyen Salih Paşa, "Anadolu'da örgütlenecek bir direnişin doğurabileceği olasılıkları" *(SP, s. 130)* düşünür. Mustafa Kemal'in İttihatçılar ve orduyu siyasete karıştırma konusundaki düşünceleri bu yaşlı Osmanlı Paşasında dile gelir. ordu yekpare olarak bir siyasetin müdafii oldu mu ne kadar müessir bir silah ise, bünyesinde siyasi tefrikaya sebebiyet verildi mi, o kadar ehemmiyetli bir amil-i hezimettir" *(SP, s.131).* Bağlantıyıysa hem Salih Paşa'yı, hem de kumandanı olarak Mustafa Kemal'i tanıyan Miralay Ferid sağlar. "Buna benzer sözleri, Enver Paşa'nın Çanakkale'ye kadar gelip başarının asıl sahibi 19. Fırka komutanını ziyaret etmediği günün akşamı, komutanı Mustafa Kemal Beyden de dinlemiş(tir)" *(SP, s. 131).*

Bir evlat sahibi olabilmek için üç kez evlenen Salih Paşa'nın üçüncü eşinden olan oğlu İhsan, devrin "aydınları"ndandır. Doğumuyla Salih Paşa'nın arzusu gerçekleşmiş, artık "asker ocağına gi-ri(p)", babasının onurlu adını ve şanlı anısını, kışlalar ve savaşlar boyunca sürdürebi(lecek)" bir varis dünyaya gelmiştir. Oysa İhsan "gerçekle bağlantısı zayıf", "Kavgadan ve gürültüden" hoşlanmayan "duyarlı", hatta "ürkek" bir çocuktur. "Babasının selamlığı velveleye vererek anlattığı Plevne Savaşı öyküleriyle hiç ilgilen(mez)" En çok kitaplardan zevk alır ve geç saatlere kadar okuyup "defter aralarına, kitap kenarlarına 'manzumeler' kara(lar)" Askeri Rüştiyede başarılı olamayınca özel öğretmenlerden "Fransızca, hesap, hendese" dersleri alır. Daha sonra da "bir tanıdığın 'tavassutuyla'

Mercan İdadisi'ne veri(lir)" Bunları, "saçlarını uzatıp, favoriler bırakması. adını İhsan Nejad'a çevirip edebiyat çevreleriyle ilişki" kurması ve hukuk fakültesine devam edişi izler. Salih Paşa'nın başarılı bir asker olmasını beklediği oğlundan sonunda, "çıka çıka bir kalem efendisi", "daha da kötüsü elinden eski Servet-i Fünun dergileri düşmeyen bir şair" daha doğrusu "bir lafebesi" çıkmıştır (*bkz. SP, s. 137–138).*

Salih Paşa'nın konağında yatıya kaldığı bir akşam Ruhsar ve Mürrüvet Bacı Miralay Ferid'i Bi'r–üs–Sebi'de şehit düşen İhsan'ın çalışma odasına çıkarırlar. Onun devrin edebiyat topluluklarından Fecr-i Âti grubuna dahil olduğunu hem odadaki ciltlenmiş eski Servet-i Fünun Dergilerinden, hem de duvardaki bir resimden anlaşılır " narin yüzlü, ince bıyıklı, gözlükleri altın çerçeveli bir münevver. Altında bir ithaf ve bir imza 'Refik-i azizim İhsan Nejad'a muhabbetle – Şahabeddin Süleyman..." *(SP, s.320).*

1912' yılının sonlarına doğru dağılan 20. yüzyılın ilk edebiyat kuşağı Fecr-i Âti topluluğu, yeni bir yüzyılda, çözüm yolları bulunması gereken bir dönemde ortaya çıkar. "Dil, batı sanatı, ulusal kültür gibi, yani bir edebiyatı kapsamına alan sorunları öğrenmeleri, eski kabuğundan taşmaya başlayan bir toplumun yeni koşulları, yeni gereksinimleri içinde yerlerini belirlemeleri gerek(mektedir)" *(Kurdakul, s., 73)* Oysa onlar hem çok genç ve deneyimsizdirler, hem de 1911'de bir araya gelen Milli Edebiyatçılar, karşılarına daha güçlü tezlerle çıkarlar. Nitekim iki topluluk arasındaki polemiğe dönüşecek olan eleştiriler sonucunda Selanik'te çıkmakta olan "Genç Kalemler", bazı Fecr-i Âticileri kendi tarafına çeker. Sonuna kadar "cemiyete ve hayata arkalarını dön(üp)" "ferdiyetçi" çizgiden *(Akyüz, s. 146)* ayrılmayan topluluk üyelerinden biri de Şehabettin Süleyman'dır. "Refik-i azizi" İhsan Nejad'ınsa "...musiki ile gasyolmaktan, hôd-be-hôd manzumeler karalayıp Cadde–i Kebir'deki rüfekasını inşad etmekten gayri elinden iş gel(mez)" ve savaş patlayınca "ancak onun gibi tutkusal ve düşçü olanların yapabileceği bir atılımla" *(SP, s. 138)* askere gönüllü yazılır. "İcabât–ı askeriyeye intibakı" babasına "gayr–i mümkün" gözüken İhsan, cephede "dalgalı, Balkan sarışını saçları alnına düşer(ek) çerçevesiz, mercekleri ince altın saplarla kulaklarına tutturulmuş, zarif

gözlükleri(yle) her sabah, siperlerde kan gövdeyi götürse de sinek-kaydı traşını ola(cak), fakat (...) savaş gerçeğinin kesinlikle farkında olma(yıp) *(SP, s. 134)*", "...her ölen neferle öl(üp) her vurulan neferin yediği mermi(yi)" *(SP, s. 138)* kendi vücudunda hissedecektir. İhsan Nejad'ın karakter özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, nasıl Şehabettin Süleyman sonuna kadar Fecr–i Âti'ye bağlı kaldıysa, o da kalacağa benzemektedir.

1950'lerden beri süregelen yazım hayatında, Attilâ İlhan, çeşitli vesilelerle günümüz aydınının ve sanatçısının özelliklerinin temelinin daha Tanzimat'la atıldığını ileri sürer. Yalnız burada "Tanzimat" kesin bir başlangıç tarihinden çok, çarpık Batılılaşmanın ilk aşaması olarak yorumlanır. 1954 Ekiminde Kaynak dergisine yazdığı bir yazıda bu tutumun bir devamı olan 2. Yeniler'e değinerek, ortaya çıkmış sanatçı tipini şöyle yorumlar: "Sorumsuz bir tiptir bu. Sanatı, amacı kendisi olan soyut bir çaba, bir oyun sayar. Memleket gerçeklerinin, fikir sorunlarının farkında değildir" *(GS, s. 74)*. Nitekim İhsan Nejad'ın, komutanı Miralay Ferid'e İstanbul'un aydın çevrelerinden sunduğu kesitlerden bu durum rahatlıkla gözlemlenir. Kadınlı erkekli toplantılarda edebiyat tartışmaları yaparlar. Hepsi öylesine soyut düşünmektedirler ki realist–natüralist bir yazar olan Reşat Enis eserlerinden parçalar okumaya başlayınca hemen hoşnutsuzluklarını belli ederler.

Attilâ İlhan'ın günümüz aydını ve sanatçısının tarihi temelleriyle düşünsel etkinlikleri konusundaki düşünceleri Rauf Mutluay'inkilerle örtüşür. Rauf Mutluay, kesin bir başlangıç olarak Fecr–i Âti'yi alır. Asıl batılılaşmanın ve toplum gerçeklerinden kopuşun ilk aşaması olan Edebiyat–ı Cedide'nin bir devamıdır Fecr-i Âti. Bu dönem yalnız konu olarak değil, zaman dilimi olarak da Attilâ İlhan'ın roman dokusuna uygun düşmektedir. Rauf Mutluay, "Fecr–i Âti topluluğu(nun), II. Meşrutiyet'ten bugüne edebiyatçılarımızın süregelen yanılgılarının ilk örneği olarak anlamlı olduğunu" ve "toplumumuzda büyük kentlerin kültür çevrelerinde başlayan özenti kümeleşmelerinin, bir ulusun sanat verimi olduğu kanısını ilk onun verdiği(ni)" *(Mutluay, s. 55)* ileri sürer.

Attilâ İlhan, ince bir ustalıkla Osmanlı'nın çıkarlarının gözetilmesine inanan, devrin ekonomik, siyasal ve askeri olaylarıyla dir-

sek temasını kaybetmemiş. aynı zamanda bu olaylara doğru yorum getiren eylemci bir eski askere varis olarak. parça parça elden çıkmakta. iktisaden yarı sömürge durumuna düşmüş yurdun iktisadi ve siyasi yeni düzenlemelere ihtiyacı olduğunu, "sanat ve edebiyatın (...) duyguların, eğitimine yardım ederek milletin gelişmesini sağla(yacağını)" *(Meydan Larousse, Cild 4)* iddia eden bir edebiyat topluluğunun üyesi olan bir evladı uygun görür. "Aynanın İçindekiler"deki Osmanlı tüccar ailelerinde de gözlemlediğimiz. ikinci neslin tarihsel gelişim çizgisinden ayrılıp ulusallaşma yerine. Batıcı olma özellikleri göstermesi, bürokrat kesimden olan Manastırlı Salih Paşa'nın ailesinde de söz konusudur. Bu durumu yazar, her ne kadar diğer örneklerde olduğu gibi alenen ifade etmese de İhsan Nejad'ın bağlı olduğu Fecr-i Âti topluluğu bu konudaki ipucunu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Attilâ İlhan BU **"Bıçağın Ucu"**, Ankara, 1981[2]
SP **"Sırtlan Payı"**, Ankara, 1981[2]
HA **"Hangi Atatürk"**, Ankara, 1981
GS **"Gençlik Savaşı"**, İstanbul, 1980
BDG **"Batı'nın Deli Gömleği"**, İstanbul, 1981

"Nutuk" 1. Cild, İstanbul 1973[13]
"Meydan Larousse", 4 ve 6 Cild, İstanbul, 1969
Konan Akyüz, **"Modern Türk Edebiyatının Anaçizgileri (1950-1923)"** 1. Cild, Ankara 1979[3].
Şükran Kurdakul, **"Çağdaş Türk Edebiyatı Meşrutiyet Dönemi"** İstanbul, Aralık 1976.
Rauf Mutluay, **"Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1872"**, İstanbul, Mayıs 1973.
İlber Ortaylı **"Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu"** İstanbul, Mart 1983.

ATTİLÂ İLHAN ŞİİRİ'NDE BİLEŞİMLER

Metin CELÂL

Ciddi olarak okuduğum ilk şiir kitabı **Tutuklunun Günlüğü**'dür. Bana şiirin ne kadar önemsenmesi gereken bir iş olduğunu öğreten de... Sonraları sıkı bir şiir okuyucusu olduğumda büyük bir merak ve açlıkla okuduğum şairlerden biri de Attilâ İlhan'dır. Yine de geriye doğru dönüp baktığımda tek tek şiirleri hatta kitapları hakkında düşündüğüm halde bütün olarak Attilâ İlhan şiiri hakkında yazmaya nedense girişmemiştim. Belki okuyucu olarak onun şiirini kendime çok yakın bulduğum için bu tip bir yazı çalışmasının ona yabancılaşmama neden olabileceğini düşünmüş, içimden geçirmişimdir... Belki de gerçekçi bir şekilde Attilâ İlhan şiiri hakkında düşünce üretemeyeceğimi, duygusal davranacağımı düşünmem beni alıkoydu.

Elli yılı aşkın süredir şiir yazıp yayınlatan, 70 yıllık koca bir çınar gibi varlığını yaşadığımız bir şair hakkında yazmaya nereden başlamalıyım onu da bilmiyorum. Belki de onun yazılarında sık sık değindiği "bileşim" kavramından başlamak gerek. Attilâ İlhan şiirinin ilk anahtarı olarak bu kavramı görüyorum.

Attilâ İlhan şiiri bileşim'lerle oluşur. "Aynı zamanda Türk ve Batılı olabilen estetik bir bileşim"dir onun savunduğu. Ama bu estetik bileşime ulaşabilmek için birçok sarmal oluşturmak, birçok değişik bileşimi daha yaratmak, bir araya getirmek gerekir.

Bileşimlerden en önemlisi ve belki de temelde olanı "ulusal bileşim" olsa gerek. Attilâ İlhan ulusal bileşimi, Halk ve Divan Edebiyatı kaynaklarından yararlanarak bunlardan çağdaş bir içerik

üretmek olarak tanımlıyor. "Amacım, diyalektik bir bakış açısıyla geçmiş edebiyat kaynaklarını eleştirel bir gözle ele almak, içeriklerini irdelemek, sanat tekniğine ilişkin özelliklerinden yararlanmak, böylelikle çağdaş içeriğin daha yaygın etkili olmasını sağlamaktır," diyor bir yazısında.

Gerçekten de Attilâ İlhan şiirinin bir boyutunu bu özellik oluşturuyor. Sürekli olarak izlenen bir damar aynı zamanda... Şiir kitaplarının yapısal bir çözümlemesini yapsak her kitabı oluşturan bölümlerden en az birinin Divan Edebiyatı'ndan biçimsel açıdan ve söyleyiş olarak yararlanan şiirlerden oluştuğunu bir başka bölümdeki şiirlerinde halk şiirinden aynı şekilde yararlandığını görürüz. İlk şiir kitabı *Duvar*'ın ikinci Baskı'sına (1959) yazdığı önsözdeki halkçı ve toplumcu şiir, halk yığınlarını sarabilecek geniş soluklu bir koçaklama şiiri tutturmak istiyordu. Böylelikle yeni Türk şiiri yeni koşullara yerleşirken hem yüzyıllardır değişe değişe sürdürüp getirdiği milli sesi korumuş olacak, hem de halk şiiri geleneği aydın şairlerin işe karışmasıyla yeni bir kan kazanıp değerlenecekti." sözleri bir anlamda da bu noktanın daha o günden belirlendiğini işaretler. Yine o önsözde belirttiği gibi *Duvar*'daki şiirlerin yarısı bu anlayışla yazılmış ve bu büyük halk şairlerine yaslanmıştır.

Ama bu yaslanma sadece biçim ya da söyleyiş açısından değildir. Aynı zamanda şairin toplumcu kişiliği nedeniyle bu halk şiirinden kaynaklanan ilk dönem şiirlerinde kendisinin "memleket havası" diye tanımladığı köye, köylülüğe, doğaya dönüklük, Anadolu görüntüleri, yaşantısı hakimdir. Milli değerler, Kurtuluş Savaşı'nın önemi, özgürlük tutkusu, bağımsız bir millet olmak gerekliliği gibi konular bu şiirlerde işlenir. Tabii bu özellikler şairin 40 kuşağı içinde olmasından ve döneminden de kaynaklanıyor. Büyük bir savaştan, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkılmış, tek parti yıllarının ağır siyasi baskılarından daha yeni kurtulunmuş ve 60'lı yılların özgürlükçü havası solunmaya başlanmış...

"Birden farketmiştim ki, Türkiye'de önemli yapıcı güç soyut olarak değil somut olarak bu halktır, Kuvayı Milliye bu halkı harekete geçirebildiği için başarılı olmuştur. bu halkı harekete geçirebilmek ise ancak 'üretimde ve kültürde' onunla bir ve beraber olmakla olasıdır" der, **Ben Sana Mecburum**'un Meraklısı İçin Not-

ları'nda ve amacının köylüleri, işçileri, aydınları yeni bir Kuvayı Milliye'ye çağırmak olduğunu belirtir.

Ulusal bileşim anlayışının halk şiiri ayağının böyle bir niyeti olmasına rağmen, Divan Edebiyatı ayağında bence biçimsel tercih önce gelir. Şair o biçimin üzerine kendi imge yapısıyla yepyeni bir şiir kurmayı dener. Aruzun içine aruza rağmen yerleştirilen görkemli sesi yakalamaya çalıştığını belirtir **Yasak Sevişmek**'in Meraklısı İçin Notları'nda.

Halk şiirini kutsayıp Divan Edebiyatı'nı karalayanları uyarmayı da ihmal etmez. Ulusal bileşime ulaşmak için her iki edebiyatın kaynaklarından da yararlanmak gerektiğinin altını çizerek belirten şair "nasıl Divan bir azınlık estetiğiyse onun gibi folklor da az gelişmişlerin estetiğidir. Ham folklorla sanat olmaz, ancak yüceltilmiş bir estetiğin malzemesi folklordan alınabilir. Nasıl ki saray ve konak sanatından da alınabilir," der ve içeriğin çağdaş olmasının en önemli gereklilik olduğuna işaret eder.

Şairin dönemine uygun bir şekilde kendini görevli, bir misyona sahip hissettiği, asıl görevinin şiir yazmak kadar, belki de ondan önce dünyayı özellikleTürkiye'yi değiştirmek olduğunu unutmamak gerekiyor. Bence, Divan Edebiyatı'na yönelmesi ve ondan da yararlanmak gerektiğini düşünmesi, Osmanlı'yı araştırmaya, tarihini sorgulamaya başladığı döneme denk düşer. Attilâ İlhan'ın en önemli özelliği olan kuşkuculuğu, varolanla yetinemeyip hep ötesini aramasıdır bunun nedeni. Resmi tarihi de, toplumcu düşüncenin tarihini de incelemiş, tartışmıştır ve şimdi ötesine geçmek istemektedir. Bu yaklaşımının toplumcu bakış açısı ile çeliştiğini sanmıyorum. Üstelik onun ulusallık anlayışıyla da örtüşür bu. Bu ülkenin tüm değerlerini kendinde yoğurmak, değerlendirmek isteği Divan Edebiyatı'nı bilmeyi, Osmanlı tarihini derinlemesine araştırmayı gerektirir. Bu kez, "klasik Türk şiirinin havasını yeni ve toplumsal içerikle bağdaştırarak verme"nin yollarını arıyordu. Ve bu çabanın "yeni ve çağdaş bir Türk şiirinin kurulmasında etkili bir yöntem'i bulmaya çalışmak olduğunu söylüyordu **Tutuklunun Günlüğü**'nün Meraklısı İçin Notları'nda. Ama ilk dönemler bu tarz şiirlerinde daha çok Osmanlı tarihini sorguladığını da unutmamak gerek. Bir yerde biçim bazı şeyleri belirliyordu...

Öte yandan şair Nâzım Hikmet'in şiirinin başarısının temelinde yatan etkenin sanıldığı gibi tamamen yeni, geçmişten kopuk bir söyleyiş değil aksine geçmişini sahiplenmesi ve bu şiirin üzerinde yeniyi oluşturmasından kaynaklandığının farkındadır. Nâzım Hikmet'in "toplumsal gerçekçi sanat yöntemini hem halk şiiri. hem de Divan şiiri geleneğine bağlamak başarısını gösterdiği" tespitini yapar.

Her şiiri. her şairi öncelikle çıktığı dönem içinde incelemek gerekiyor. Attilâ İlhan'ı döneminde ele almazsak baştan beri anlattığım birçok özellik pek de o kadar ilginç ve yeni gelmeyebilir insana. Attilâ İlhan, düşünsel yapısını, poetikasını 1940'lı–50'li yıllarda oluşturmuştur. Kendisinin "inek toplumcuları" diye nitelediği şairlerin etkin olduğu, tek bir şiir biçiminin bulunduğu, bunun da Nâzım Hikmet'in şiirini koşulsuz izlemek ve sadece halk şiirini kendine kök olarak almak, bunun dışındaki tüm geleneksel birikimi hiçe saymak, hatta karalamak olduğunu savunan anlayışın hâkim olduğu bir dönemde... Üstelik Attilâ İlhan o dönemde sadece düşünsel düzeyde değil eylemli olarak da bir toplumcudur. Toplumcu örgütlere, partilere katılmış, eylemleri yüzünden yargılanmıştır. Kendine has bir bakış açısını oluşturması ve bunu kabul ettirmesi sırf bu koşullar yüzünden bile pek kolay değildir.

Toplumcular arasında hakim sanat görüşünün Jdanov'dan kaynaklandığı bir dönemde bunun karşısına Plehanov'dan kaynaklanan bir toplumcu sanat görüşünü getirebilmek bile başlı başına bir mücadeledir.

Attilâ İlhan, poetikasını oluştururken düşünsel olarak da sağlam bir yere basmak istiyor. O yüzden tartışmasız doğru sayılan tüm görüşleri bir kez de kendi bakışıyla tartışıyor. "Toplumcu Gerçekçilik"i "Toplumsal Gerçekçilik" olarak kendince yeniden teorileştiriyor. Estetik diye bir şey olduğu ve onsuz hiçbir sanat yapıtının anlaşılamayacağı ilkesini getiriyor. Bileşimlerinden birinde de bu toplumcu görüşle estetiği kaynaştırmak istiyor. Belki de daha ilk şiirlerini yazmaya başladığında toplumcu düşünce–estetik bileşimin gerekliliğinin farkına varması ona büyük bir avantaj sağlıyor. Döneminin şairlerine göre Nâzım Hikmet'ten çok daha az etkileniyor. Çünkü onu taklit edip şiirinin benzerlerini üretmek yerine Nâzım Hikmet şiirini çözümleyip gizine ulaşmayı tercih ediyor.

Şiirlerini. şiir kitaplarını oluşturan damarlardan biri de. bu toplumcu düşünce–estetik bileşiminin aranmasıyla oluşuyor.

"İnek toplumculuğumu sanatım için bir çocuk hastalığı sayıyorum." diyen Attilâ İlhan, "Doğasal ve toplumsal diyalektiği, bütün düzeylerde iç içe ele aldığım gibi, o zamana kadar zararlı diye elimi sürmediğim ozan ve akımlardan gelen esintileri de kişiliğimin özgün bileşimine yediriyorum. Kimler mi? Baudelaire'den Rimbaud'ya, Apollinaire'den Mallarmé'ye bir sürü ozan! Varoluşçuluk'tan gerçeküstücülük'ten Letrisme'e kadar bir sürü akım! 40'lı yıllarda, İstanbul'da toplumcu ozan ağabeylerimiz. bu 'burjuva' ozanlarını bize yasaklardı. Oysa Paris'te çağdaş Fransız şiirinin Baudelaire'le başladığını, Aragon'un ağzından işitmiştim. Zaten o da, Eluard da, Tristan Tzara da –ki partili ozanlardı– dadaisme'den, gerçeküstücülükten geliyorlardı, diye sözünü tamamlar.

Bu anlayışa şair 1945–55 yılları arasında ikinci kitabı **Sisler Bulvarı**'nı oluşturacak şiirleri yazarken varmıştır. **Cinayet Saati, Emperyal Oteli, Pia, Sisler Bulvarı** gibi hem şairin okuyucu gözünde imajını belirleyecek hem de popüler olmasını sağlayacak kalıcı şiirler vardır bu kitapta. Bence, ilk kitabı *Duvar*'la tanınmıştır ama **Sisler Bulvarı**'yla esas ününe ulaşmıştır.

Attilâ İlhan'ın şiir dünyasını değiştiren bu Fransız şairlerinin aynı zamanda hemen hemen aynı yıllarda ortaya çıkacak olan 2. Yeni şairlerini de etkilediğini belirtmeliyim. Bu şairlerin, yine **Sisler Bulvarı**'nda yer alan birçok şiirden de etkilendiğini biliyoruz. 'Haliç'te bir vapuru vurdular dört kişi / demirlemişti eli kolu bağlıydı ağlıyordu" türünden dizelerin 2. Yeni'ye hiç de uzak olmadığını belirtmeye gerek yok. Ama Attilâ İlhan belki de bu yakınlıktan rahatsız olduğu için 2. Yeni'ye en sert tavrı koyan şairlerden biri olmuş, yine de toplumcu çevrelerce bireyci şair olmakla suçlanmaktan kurtulamamış, uzun süre onlarla da tartışmalara girmiştir. Onlara "inek toplumcusu" demesinin nedeni de 40 kuşağı şairlerinin bu aymazlıklarıdır. Attilâ İlhan, "gerçek toplumsal şiir bileşimine, doğu ve batı klasiklerine olduğu kadar, çağdaşlarına da uzanan köklü bir kültür özümsenmesinden sonra ancak ulaşabileceğini, büsbütün bulmuş çıkar"mıştı. Doğal olarak onlarla bir ortak nokta bulması mümkün değildi. Taban tabana zıt bir konuma gelmişlerdi.

Daha ilk kitabından itibaren mücadele şiirleri kadar, aşk şiirleri yazan bir şair olarak toplumcu çevrelerce kuşkuyla karşılanan Attilâ İlhan'ın, bir de Batı şiiriyle kendi şiir anlaşını kaynaştırma çabasına girince, dışlanması normal görülüyor. İyi de olmuş. Sıradan bir 40 kuşağı şiiri yazacağına, kendine has, Attilâ İlhan şiirini yazmış.

Attilâ İlhan, 60'lı yıllara doğru, özellikle **Tutuklunun Günlüğü**'ndeki bazı şiirlerine de yansıyacak ve sonra sürecek yeni bir tespit daha yapar. "Sanat eserinin genel içeriği doğa, toplum ve bireydir. Bu üç öğe iç içedir, karşılıklı tepki ve karşı tepki ilişkileri içinde bulunurlar," der ve ekler: "Diyalektik bir sanat yanlısı ozan ya da romancı kahramanlarını toplumsal tanımlamayla belirlerken eğer bireysel karşıtlıklarını es geçerse, işini yarım bırakmış, doğmatik bir slogan toplumculuğuna tekerlenmiş olur.

İnsanın bireysel çelişkilerinden en önemlisi de kendi içinde yaşadığı cinsel çelişkileridir. Bu çelişkiler, bunların ulaştığı en uç noktalar bir başka damarı oluşturacaktır. Attilâ İlhan şiirinin en ilginç noktalarından biri şairin alışıldığı şekilde bir damardan diğerine geçmek yerine aynı anda, aynı kitapta sözünü ettiğim damarların neredeyse tümünü geliştiren, sürdüren şiirler yazmasıdır. Aynı kitapta halk şiirinden ve Divan Edebiyatı'ndan yararlanan ulusal bileşimi arayan şiirleri, Batı'yla Doğu'yu buluşturmaya çalışan toplumcu içerikli şiirleri, aşk şiirlerini ve bireyin diyalektiği meselesinin araştırıldığı şiirleri ayrı ayrı bölümler halinde bir arada bulabiliriz. İşin ilginç ve de bence olumlu yanı bu şiirler birbirleriyle çelişmez, paradokslar oluşturmaz. Hepsi Attilâ İlhan izini taşıyan şiirlerdir.

Attilâ İlhan, bir yandan şiirinin düşünsel temelini kurarken, biçimsel yapısını da ihmal etmez. Her şairin bir kimliği olmasının şart olduğuna ve buna bağlı olarak da kendine has bir imge sistemi olması gerektiğine inanır. İmge sistemini, ozanın nesnel gerçeği öznel merceğinden geçirip kelimelere aktarış biçimi olarak tanımlar. İmge, mısra birimiyle birlikte somutlaşmış olarak şiirin özüdür. Ona göre kelimenin önemi imgenin somutlaşmasında oynayacağı role göre değişir, bu rolü belirleyen, ise kelimenin çağrışım yükü, anlam boyutları ve imgeyle olan diyalektik bağlantısıdır.

Kısacası şiir kelimelerle değil imgelerle yazılır. Dizenin getirdiği bütün olanaklardan yararlanmak ve getirdiği kısıtlamaları ise vezin, kafiye gibi olanakları çağdaş ve aykırı yaklaşımları kullanarak aşmak, biçim hakkındaki anlayışının temelini oluşturur.

Attilâ İlhan'ın şiir anlayışında can alıcı noktanın şiirin söylenmesi gerektiği tezi olduğunu düşünüyorum. Şiirin okunmasının, özellikle yüksek sesle okunmasının, şiir olup olmadığını anlamakta önemli bir kıstas olduğunu söyler. Bir şiir okunamıyor, söylenemiyorsa şiir olmamıştır. Çünkü söylenebilmesi için müzikalitesinin, ses uyumunun olması gerekir. Bu müziği yakaladığınızda imgelerinizin belleğe tam olarak yansımasını sağlayabileceğinizi düşünür. "Demek ki, 'serbest vezin'le şiir söylemek, 'vezinsiz' şiir söylemek anlamına gelmez; tam tersine, şairin hazır kalıpları kullanmayıp, her şiir için 'özel' bir vezin yaratması anlamına gelir, bu da mısradan vazgeçmeyi değil, ritim tutarlılığı sağlam, değişik ve özgün mısralar üretmeyi gerektirir," der **Elde Var Hüzün**'ün Meraklısı'na Ekler'ine aldığı bir yazısında.

Hem tek tek dizelerde bir şey anlatmak, hem de şiirin bütününde başka bir anlama ulaşmak... Attilâ İlhan şiirinin çarpıcılığının kaynağı bence bu... Hem şiir geleneğinden, tekniğinden en uç noktasına, en ince ayrıntısına kadar yararlanmak, hem de ona kendince yeni katkılarda bulunmak... Örneğin **Tutuklunun Günlüğü**'ndeki şiirlerde teleks notlarında kullanılan söyleyiş biçiminden yararlanılması, birçok şiirde sinema tekniğinden faydalanılıp imgelerin adeta bir görüntüler yağmuru halinde verilmesi bu tip katkılardandır.

Attilâ İlhan şiiri bir sürekli yeniliği arar ve sunarken kazandığı değerleri, faydalı unsurları terketmez. Hep varolanın üzerine yeni yeni ekler yapar. Şiirinde elli yıldır süren bütünlüğün nedeni de bu olsa gerek... Onun şiirinde tüm kolları aynı anda akan bir nehri görürüz.

Attilâ İlhan'ın kitaplarının sürekli olarak yeni basımlarının yapıldığını, sürekli yeni okuyucular kazandığını biliyoruz. Bu işin bir yanı... Diğer yanda ise şiirle gerçek anlamda uğraştığını söyleyenler var. Onlara bakarsanız Attilâ İlhan şiiri sanki yeterince değer-

lendirilmiş, hakettiği yere konulmuş ve orada unutulmuş gibi bir hava hakim. Yeniden okumalardan, bu şiir üzerinde düşünmekten neredeyse özenle kaçılıyor. Bunun nedenlerine değinmek elbet bir başka yazının konusu... Attilâ İlhan'ın şiirleri tekrar ciddi bir şekilde okunmayı. değerlendirilmeyi bekliyor. Bakalım okurunu bulmuş bu şiir 90'lı yıllarda eleştirmenini bulabilecek mi?

BÜYÜK ŞEHİR ve İMKÂNSIZ AŞK: EMPERYAL OTELİ

Dr. Yakup ÇELİK

emperyal oteli

ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin itirazım var
sımsıcak bir merhaba diyecektim
başımı usulca dizine koyacaktım
dört gün dört gece susacaktım
yağmur sönecekti yanacaktı
sameland seferden dönecekti
duvardaki saat duracaktı
kalbim kendiliğinden duracaktı
ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin itirazım var

emperyal oteli'nde bu sonbahar
bu camların nokta nokta hüznü
bu bizim berhava olmuşluğumuz
bir nokta bir hat kalmışlığımız
bu rezil bu çarşamba günü
intihar etmiş kötümser yapraklar
öksürüklü aksırıklı bu takvim
ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin itirazım var

sesleri liman sislerinde boğulur
gemiler yorgun ve uykuludur
sabahtır saat beş buçuktur
sen kollarımın arasındasın
onlar gibi değilsin sen başkasın
bu senin gözlerin gibisi yoktur
adamın rüyasına rüyasına sokulur
aklının içinde siyah bir vapur
kıvranır insaf nedir bilmez

otelin penceresinde duracaktın
şehri karanlıkta görecektin
karanlıkta yağmuru görecektin
saçların ıslanacak ıslanacaktı
kış geceleri gibi uzun uzun
tek damla gözyaşı dökmeksizin
maria dolores ağlayacaktı
istanbul'u yağmur tutacaktı
bütün bir gün iş arayacaktım
sana bir türkü getirecektim
kulaklarımız çınlayacaktı

emperyal oteli'nin resmini çektim
akşam saçaklarından damlıyordu
kapısında durmanı söylemiştim
yüzün zambaklara benziyordu
cumhuriyet bahçesi'nde insanlar geziyordu
tepebaşı'ndaki küçük yahudiler
asmalımescit'teki rum kemancı
böyle rüzgârsız kalmışlığımız
bu bizim çektiğimiz sancı
el ele tutuşmuş geziyordu
gazeteler cinayeti yazıyordu
haliç'e bir avuç kan dökülmüştü

emperyal oteli'nde üç gece kaldık
fazlasına paramız yetmiyordu
gözlerin gözlerimden gitmiyordu
dördüncü gece sokakta kaldık
karanlık bir türlü bitmiyordu
sirkeci garı'nda sabahladık
bilen bilmeyen bizi ayıpladı
halbuki kimlere kimlere başvurmadık
hiç biri yüzümüze bakmıyordu
hiç kimse elimizden tutmuyordu
ben hiç böylesini görmemiştim
vurdun kanıma girdin kabulümsün

Attilâ İlhan
(Sisler Bulvarı)

Yukarıdaki şiirde anlatılanlar bir hikâye midir? Yoksa roman mı? Veyahut bir insanın yaşadığı imkânsız bir aşkın çeşitli çağrışımlarla dile getirilmesi mi? Bu sorular Attilâ İlhan'ın şair mi, romancı mı olduğu sorularını da gündeme getirir. Hatta "Emperyal Oteli" şiirinin, Sokaktaki Adam ve Zenciler Birbirine Benzemez romanlarıyla aynı dönemde kaleme alındığı ve bu şiirdeki insanın Sokaktaki Adam'daki Hasan ile Zenciler Birbirine Benzemez'deki Mehmet Ali'ye çok benzediği düşünülürse, bu soru daha da karışık bir hal alır. Şiirdeki insan, Hasan ve Mehmet Ali; gerilimin ve serüven tutkusu bir mizacın kuşatması altında aşkı yaşamaya çalışmaktadırlar.

Attilâ İlhan'ın gerek şiirlerinde, gerek romanlarında, gerekse denemelerinde bu tip insanlara ait problemlerin işlendiğini görmekteyiz. O halde Attilâ İlhan için 20. yüzyıl insanının büyük şehirlerde yaşadığı çelişkileri ve ızdırapları estetik bir endişe içerisinde şiir, roman, deneme türünde dile getirmiş bir düşünce adamıdır demek daha doğru olacaktır.

Şimdi Attilâ İlhan'ın şiirindeki güzelliği ve sözünü ettiğimiz insanın yaşadıklarını "Emperyal Oteli"nde görmeye çalışalım. Şiirde, şehir hayatının insan üzerindeki etkisi ve bu etkinin getirdiği ferde ait ızdıraplar yoğun bir biçimde ele alınmaktadır. Attilâ İlhan'ın

Sisler Bulvarı kitabında yer alan "Başka Yerde Olmak" ve "Kaptan" serilerindeki şiirlerinde görünmeye başlayan bu insan, kanaatimizce "Kaptan" serisindeki "Emperyal Oteli" ile doruk noktasında karşımıza çıkar. Bu şiirde bir aşk hikâyesi, büyük şehirlerin ayrılmaz bir parçası kabul edilen otel çevresinde işlenir.

Bu insan ilk mısradan itibaren görünmeye başlar. Şiir "ben" zamiriyle başlamaktadır. "Ben", şairin kendinden bahsedeceğini bildirmekle beraber, ferde ait duyguların ele alınacağını da haber verir. "Hiç böylesini görmemiştim" söz grubu "ben"in geçmişine ait hayat tecrübesini dikkatlere sunar, çok şey görmüş bir insanı çağrıştırır. Ancak bir olayın varlığını da bildirir. Hemen alttaki mısra "böylesini" kelimesinin açılımını verir. Kötü bir gelişme olmuştur "Vurdun kanıma girdin" söz grubu bunu belirtir. Vurmak bir fiildir. Silahla veya yumrukla eylem söz konusudur. "Kana gimek" ise duygusal bir etkileşimi hatırlatır. Ayrıca "Kana girmek" bir aşk bağlanmasını da beraberinde getirir. "Vurmak" ve "kana girmek" sözlerinin birlikte kullanılması olayın birdenbireliğini, beklenilmediğini sezdirir. "İtirazım var" ise bir tepkidir. "Ben"in isyankâr özelliğini ifade eden bu tepki, şiirin bütününe yön vermektedir. Bu tepki niçin? Kurulan hayallerin yok olmasına mı? Sevgilisiz bir geleceğin kaçınılmazlığına mı? İkisi de doğru.

İlk bölümün üçüncü mısrasından itibaren sevgili ile ilgili ve sevgili için kurulan hayal vardır. "Merhaba", ilk karşılaşma anını temsil eder. Kalbin durması ise ölüm, yani sondur. Burada sevgili ile ilk karşılaşma anından ölüm zamanına kadar geçen süre vardır. Merhaba ve ölüm, başlangıç ve son gibidir. Bu arada "ben", sevgilisinin dizinde uyuyacak; zaman geçecek, yağmurlar yağacaktır. Yani bir ömür geçecektir. Yalnız, bu ömür sevgiliyle beraber tasarlanmıştır.

"Sımsıcak bir merhaba", tatlı bir karşılaşma demektir. "Merhaba"dan itibaren belirli bir sıranın da göz önünde tutulduğu görülmektedir. "Başımı usulca dizine koyacaktım" mısrası, ilk tanışma anının devamıdır. "Dört gün dört gece birlikte olunan zamandır. Bu zaman, "susacaktım" ile beraber düşünüldüğünde, ister istemez romantik bir zaman dilimi ve sevişme akla gelir. Bir sonraki mısrada yer alan "yağmur" "sönecekti", "yanacaktı" sözleri; kanaatimiz

ce uzun bir zaman dilimini anlatmaktadır. Yağmurlar yağacak, dünya aydınlanacak ve kararacak. Sönmek ve yanmak, yok olmak ve ölmek kavramlarıyla eş anlamda kullanılmış da olabilir. Her sonun bir başlangıç olduğu unutulmamalıdır. Yani zaman geçecektir. "Sameland seferden dönecekti" mısrası da uzun zaman dilimini anlatmaya hizmet etmektedir. Sefer sözünün savaş anlamı düşünülürse, dış dünyada gelişen savaşlardan veya geniş zaman dilimlerinden söz edildiği düşünülebilir. Saatin durması ise zamanın güzel geçmesi demektir. Zevkle geçen bir ömürde, insan zamanın nasıl geçtiğini bilmez. Şairin duvardaki saati ve zamanı hatırlaması ölüm kavramına zemin hazırlar. Bunları biz şiirin bütününü de göz önüne alarak söylüyoruz.

Görüldüğü gibi ilk bölümde bir hayal kırıklığı dikkatlere sunulmaktadır. Bu bir ah'tır. Bu ah, bütün ömür içindir. Otel ile ilk bölüm mısraları arasında bir ilişki arayacak olursak yalnızca gece ve duvardaki saati gösterebiliriz. Ayrıca otel yaşananlara mekân olması bakımından dikkate değer.

İlk bölümde hayal kırıklığını gördüğümüz "ben"in, şiirin bundan sonraki bölümlerinde imkânsız aşkının ayrıntılarını ve şehir hayatının kendisinde meydana getirdiği yıkıntıyı yakalarız. İlk bölümde tasarlanmış aşkın hayal kırıklığı ile sonuçlanması vardır. İkinci bölümde hayal kırıklığının "ben"de ve sevgilide meydana getirdiği karamsar ruh halini görürüz. "Camların nokta nokta hüznü", "berhava olmuşluğumuz", "bir nokta bir hat kalmışlığımız", "intihar etmiş kötümser yapraklar" gibi söz grupları; bu ruh halini ifade ederler. "Ben" dünyasına hüzün hakimdir. Tabiat da, "ben"in ruh haline göre şekil almaktadır. "Kötümser yapraklar", "bu rezil bu çarşamba günü" "öksürüklü aksırıklı bu takvim" gibi ifadeler; hem tabiatın "ben"in ruh haline göre değişimini, hem de "ben"in hayata sitemini dikkatlere sunmaktadırlar. Zamanın sonbahar olması da, tabiata hakim olan hüznün, bozulmuşluğun sebebi olabilir. **Yaşanmış bir aşkın çeşitli nedenlerle imkânsızlaşmasından doğan acı, zamanın ve mekânın getirdikleriyle birleşerek, "ben"in gözlemleri de katılarak sunulmaktadır.**

"Emperyal Oteli'nde üçüncü bölüm, serüvenci kişiliğe uygun olarak, denize ait yaşantı çevresinde şekillenmiştir. Liman, imkân-

sız aşkın otelden sonra yaşandığı ikinci mekândır. Burada, "ben"in serüven tutkusu ve yaşadığı hayat tarzı, aşkla birleştirilerek dile getirilmektedir. Öyle zannediyoruz ki, aşkın imkânsızlaşmasında, "ben"e ait yaşama tarzı da önemli rol oynamaktadır. Serüvenci kişilik anlık aşkları barındırır. Bu da otellerde, sokaklarda ve limanlarda yaşanan kısa zaman dilimlerini akla getirir.

Şiirde sürükleyici unsurlardan bir diğeri de parasızlıktır. Dördüncü bölüm, parasızlık anının hikâyesi olarak düşünülebilir:

"otelin penceresinde duracaktın
şehri karanlıkta görecektin
karanlıkta yağmuru görecektin
saçların ıslanacak ıslanacaktı
kış geceleri gibi uzun uzun
tek damla gözyaşı dökmeksizin
maria dolores ağlayacaktı
istanbul'u yağmur tutacaktı
bütün bir gün iş arayacaktım
sana bir türkü getirecektim
kulaklarımız çınlayacaktı"

Yukarıdaki mısralarda önce sevgilinin görünüşü, daha sonra "ben"in sevgiliye ait hayali yer almaktadır. Otelin penceresinde duran, karanlıkta şehri seyreden ve yağmuru dinleyen sevgili; İstanbul'da iş arayan "ben"i beklemektedir. Otel, kimsesiz ve yuvasız insanların mekânıdır. Otelde yaşamak için de para gereklidir. İşte şiirde hikâyesi anlatılan imkânsız aşkın yediği ilk darbenin sebebi de parasızlıktır. **Paranın yerine türküyü koymaya çalışmak, yağmur motifiyle birlikte düşünüldüğünde serseri fakat romantik, parasız fakat gönlü bol bir insanın varlığı hissedilir.** Ayrıca yukarıdaki mısralarda sevgili anlatılmasına rağmen, "ben" ön plana çıkmaktadır. Çünkü sevgiliyi gören, değerlendiren, yorumlayan "ben"; varlığını devamlı sezdirmekte, bir bakıma kendine de acındırmaktadır. Bunlardan başka tasarı tarzında oluşturulan bu bölümde, "ben"in ağzından dinlediğimiz hikâyede, "maria dolores ağlayacaktı" mısrası gibi çağrışımlar da yer almaktadır.

Beşinci bölümde yaşanan aşkın olumsuzlaşması, şehre ait görünüş, yaşanan gerilimle birlikte dikkatlere sunulmaktadır. Kendini toplumdan dışlamış "ben"le karşılaşmaktayız. Olumsuzluklar sıralanmaktadır. Bu bölümde, tasarı ve hayalin yerine olaylar bitmiş haliyle nakledilmektedir. Yaşanan bir aşk ve aşkı yaşayanlardan birisinin şehre ait gözlemleri. Kendini toplumun dışında hisseden, bu sebeple de dış dünyaya olumsuz yaklaşan "ben"; "tepebaşı'ndaki küçük yahudiler" "cumhuriyet bahçesi'nde insanlar" "asmalımescit'teki rum kemancı" söz gruplarıyla da dikkatini insan manzaralarına yöneltmiştir. Ayrıca Rumlardan ve Yahudilerden bahsederek Türkiye'deki azınlıklara dikkat çekmiştir. **"Ben", kendini toplumdan dışlamasına rağmen, dikkatini toplumdan ayıramamaktadır. Bir bakıma da isyankâr varlığını toplu-ma, insanlara bildirmeye çalışmaktadır.**

Aşkın verdiği acı ve şehir hayatının gerilimi içerisinde bocalayan "ben", şiirin son bölümünde hikâyesinin neticesini belirtir, sitemle karışık teslimiyetini dile getirir. Otelde kalma zamanı aşkın yaşandığı süredir. Bu süre üç gündür. Parasızlık, dördüncü gecenin sokakta geçmesine neden olmuştur. Kendini toplumun uç noktasında gören "ben", bu düşüncesinin aksine "hiçbiri yüzümüze bakmıyordu / hiç kimse elimizden tutmuyordu" gibi söyleyişlerle kabul etmediği, dışına çıktığı toplumdan ilgi beklemektedir. Şiirin ilk bölümünde tasarlanmış bir aşkın hayal kırıklığı ile sonuçlanmasının getirdiği sitem vardı. Burada ise hayal kırıklığına rağmen teslimiyet dikkati çekmektedir. Yalnız bu teslimiyet sevdaya karşıdır. Değişim, şairin yalnızlık anında birlikte yaşananlara dair çağrışımları değerlendirme anında meydana gelmiştir. **Yani şiirin başlangıcı ile sonucu arasındaki süre,** "itirazım var" **sitemini** "kabulümsün"**e döndürmüştür.**

Son olarak "Emperyal Oteli" adlı şiirin hangi çatışmalar çevresinde kurulduğuna göz atacağız. Bu çatışmalar insan ve mekân etrafında olmuştur.

İNSAN

BEN	imkânsız aşk	zamana göre değişen tabiat
aşk – ıstırap romantik tavır serüven tutkusu serseri mizaç		oteller şehirler limanlar gar

Şiirde "ben"e ait özellikler, yaşama tarzı farklılığından imkânsızlaşan aşkla birleşerek, "ben"in mekânlardaki kararsızlığına zemin hazırlamaktadır. Mekânlar aşkı barındırmaya uygun değildirler.

MEKÂN

BEN			
aşk parasızlık serüven kaçış gerilim	Toplumsal yaşayıştan soyutlanma uç noktalar hayal isyancı tavır sitem teslimiyet	kaçış arayış aşk+kimsesizlik parasızlık	limanlar caddeler (şehir) oteller sokak

"Kaptan" bölümünde, özellikle "Kaptan" ve "Emperyal Oteli" şiirlerinde "ben"e ait özellikler daima ön plana çıkarılmaktadır. "Emperyal Oteli"nde "ben"in kendi acılarını, isyanını ve zevklerini görmek mümkündür.

- Tercüme-i Hal / **Attilâ İLHAN**
- Edebiyat, Hayat Bilgisine Dahildir / **Zeynep ANKARA**
- Attilâ İlhan ve Bilim Kurgu... / **Zeynep ANKARA**
- Her Zaman Onaylayan Değil, Soru Soran Bir "Adam" Oldu... / **Ülkü KARAOSMANOĞLU**
- Düşünür Attilâ İlhan'la "Ufuk Turu"... / **Nevval ÇİZGEN**
- Kadınlar Yoksa Ben de Yokum / **Nuriye AKMAN**
- Edebiyat Çevresinin Aksine, Okurlarım Hep Yanımda Oldular... / **Barbaros ALTUĞ**
- Totaliter Laiklikten Demokratik Laikliğe / **Eyüp CAN**
- Yalnız Kaldık (Çolpan İlhan).../ **Zeynep ANKARA**
- Dayım Attilâ İlhan (Kerem Alışık) / **Zeynep ANKARA**
- Attilâ İlhan Üniversitesi'nde Yetiştim (Biket İlhan)... / **Zeynep ANKARA**
- Ne İstediğini Bilmeyen ama Ne İstemediğini Bilen Bir Adam Portresi... (Biket İlhan – Metin Belgin "Sokaktaki Adam" Üzerine) / **Zeynep ANKARA**
- Attilâ İlhan 70 Yaşında / **Server TANİLLİ**
- Nice Yıllara Attilâ... / **Şükran KURDAKUL**
- Sisler Bulvarı'nda 70 Yıl... / **Doğan HIZLAN**
- Yaşı 70... Ama İşi Bitmemiş!.. / **Atilla DORSAY**
- Nazlı Eray, İlk Editörünü Anlatıyor / **Nazlı ERAY**
- Sokaklarda Mızıka Çalan Bir Şiir / **Sunay AKIN**
- Attilâ İlhan ve Ulusal Kültür Bileşimi... / **Muzaffer TAŞDEMİR**
- Balıkesir'deki Gençlik Yazıları veya Attilâ İlhan'ın Tarih Öncesi / **İbrahim OLUKLU**
- Attilâ İlhan'ın İlk Yayıncısı... / **Salim ŞENGİL**
- Attilâ İlhan'ın Otuz Yıldır Yayıncısı... / **Ahmet Tevfik KÜFLÜ**
- Ağabeyim Attilâ İlhan... / **Cengiz İLHAN**
- Attilâ İlhan Deyince... / **Doğan HIZLAN**
- Attilâ İlhan ve Ben... / **Atilla DORSAY**
- Attilâ İlhan 70 Yaşında / **Metin ERKSAN**
- Öyle Değil mi Arkadaş?.. / **Hüseyin KARAKAŞ**
- Attilâ İlhan'la Otuz Yıl... / **Selim İLERİ**
- Arkadaşım Attilâ Bey... / **Ülkü KARAOSMANOĞLU**
- Edebi Babam Attilâ İlhan... / **Pınar KÜR**
- Hayatın Anlamını Çözmüş Bir Bilge İnsan... / **Nedret ÇATAY**
- Yaşayan Geçmiş... / **Ali AKAY**
- Soylu ve Özlü Şair... / **Selda ALKOR**
- Tanıdığım Kadarıyla Attilâ İlhan... / **Hulki SANER**
- Attilâ İlhan Şiirinin Modernist Boyutu Üzerine... / **Hasan Bülent KAHRAMAN**
- Modern Romanımızın Öncülerinden: "Zenciler Birbirine Benzemez" / **Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ**
- "Aynanın İçindekiler"de Kültür Krizi Sorunsalına Bir Örnek : Manastırlı Salih Paşa ve Ailesi... / **Gönülden Esemenli SÖKER**
- Attilâ İlhan Şiiri'nde Bileşimler... / **Metin CELÂL**
- Büyük Şehir ve İmkânsız Aşk: Emperyal Oteli... / **Dr. Yakup ÇELİK**

kapak fotoğrafı : ahmet küflü

ISBN 975 - 494 - 582 - 9
96 . 06 . Y . 0105 . 0970

9 789754 945829

KDV dahil 450$_{000}$ Lira